LÉO FIGUÈRES

Trockij és a trockizmus

KOSSUTH

LÉO FIGUÈRES
TROCKIJ
ÉS A TROCKIZMUS

LÉO FIGUÈRES

Trockij és a trockizmus

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ · 1970

A FRANCIA EREDETI CÍME:
LE TROTSKISME, CET ANTILÉNINISME
ÉDITION SEUIL, 1969.

FORDÍTOTTA: GERŐ ERNŐ

Előszó helyett

A burzsoá ideológusok már évtizedek óta különös érdeklődést tanúsítanak a trockizmus iránt, mert a látszat arra vall, hogy az közvetlenül a forradalmi munkásmozgalomból sarjadt, s ennélfogva jól felhasználható.

A valóság ezzel szemben az, hogy a trockizmus már a század első éveiben a bolsevizmustól eltérő áramlatként tűnt fel, s Lenin ilyennek is határozta meg. Leginkább a mensevizmushoz, az oroszországi szociáldemokrácia kisebbségi irányzatához állt közel. Az 1917-es októberi forradalom idején és ezt követően még néhány éven keresztül látszólag feloldódott a bolsevik pártban, de a szocializmus építésének Lenin 1924-ben bekövetkezett halálát megelőző és követő kritikus időszakában ismét szembekerült a párt többségével. S ettől fogva mindinkább elkülönült a leninizmustól.

Trockij személy szerint részt vett az oroszországi szocialista mozgalom kibontakoztatásában, az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt létrehozásában és a belső harcokban, amelyek ezt a pártot igen hamar kettészakították. Vezető szerepet töltött be az 1905-ös forradalomban, majd az 1917-es forradalmi napokban és a polgárháborúban, amely felidézte a világimperializmus katonai intervencióját.

Amikor Trockij megindította a harcot a párt többsége ellen, ennek minden bonyodalmával és következményével – mert hiszen ez a harc oda vezetett, hogy őt magát 1927-ben kizárták a pártból és 1929-ben kiutasították a Szovjetunió-

ból –, a burzsoázia remélte, hogy végre megtalálta a kommunizmus megosztásának eszközét, az eszközt, amelynek segítségével „két kommunizmust" állíthat szembe egymással, s ily módon szakadást és zavart idézhet elő a magukat Marx és Lenin híveinek valló forradalmárok soraiban.

Trockij és hívei azonban sem a Szovjetunióban, sem más országokban nem tettek szert jelentős befolyásra, s a szakadások pillanatában nem tudták magukkal ragadni a kommunista pártok számottevő részeit.

Ennek oka az, hogy Trockijnak az októberi forradalmat követő években szerzett személyes érdemei – részben tényleges, részben eltúlzott vagy éppenséggel vélt érdemek – sohasem feledtethették el, hogy a trockista ideológia és gyakorlat első megnyilvánulásaitól kezdve gyökeresen különbözött a leninizmustól, és számos döntő kérdésben ellentétbe került vele. Amikor Trockij azt állította, hogy csakis ő lehet Lenin utóda, számos kommunista emlékezetében fölelevenedtek az elkeseredett politikai harcok, amelyek szembefordították őt a szovjet állam megalapítójával, s ez hozzájárult elszigetelődéséhez.

A trockizmus politikai jellemvonásait ugyanis nem abban a rövid időszakban kell keresni, amikor úgy látszott, mintha nem volna többé különálló áramlat. Ebben az időben – a bolsevik párt 1917 nyarán megtartott VI. kongresszusától, amely a „kerületköziek" csoportjával együtt Trockijt is felvette a pártba, az 1920-as IX. kongresszusig, amelyen egy alapvető kérdésben, a szakszervezetek feladatainak, a szocializmus építésében betöltendő szerepének kérdésében Trockij szembeállította a maga téziseit Lenin téziseivel – Trockijt mintegy magával ragadta a forradalmi harc lendülete. Voltak ugyan ingadozásai, sőt néha komoly nézeteltérései is (például a breszt-litovszki békeszerződés aláírásáról folytatott vita idején), de a bolsevik párt akkor még úrrá lett Trockij következetlenségein, fel tudta használni, a forradalom szolgálatába tudta állítani képességeit.

Amikor 1923-ban – halála előtt egy évvel – Lenin véleményt mondott azokról, akiknek a legfelelősebb posztokat kellett betölteniük az új szocialista államban, helyesen ítélte meg Trockij képességeit és hibáit, nyomatékosan hangsúlyozva, hogy 1917 előtti állásfoglalásait – azt, hogy akkor nem tette magáévá a bolsevizmust – nem lehet bűnéül felróni. Kétségtelen, hogy e megítélés magában foglalta a követelményt, hogy Trockij váljék bolsevikká, s ne próbálja meg átváltoztatni a leninizmust trockizmussá. Ő pedig a rákövetkező években éppen ezt tette.

Trockijnak a forradalom és a polgárháború éveiben kifejtett személyes tevékenységét meg kell tehát különböztetni a trockizmustól mint a bolsevizmussal, ennek nézeteivel és céljaival szembehelyezkedő áramlattól. Az események menete világosan megmutatta, hogy a trockizmus nem békélt meg, s ennélfogva újból a leninizmussal ellenségesen szembeszegülő áramlattá vált, jóllehet azok szemében, akik 1917 előtti állásfoglalásait nem akarták tudomásul venni, úgy tetszett, mintha a leninizmus különvált ága lenne.

Mi hát tulajdonképpen a trockizmus, és milyen szerepet töltött be Lev Davidovics Trockij, akiről a nevét kapta? E kérdésre válaszolni lehetne annak némiképp szabad idézésével, amit Lenin hatvan évvel ezelőtt mondott: a forradalmi mozgalom régi harcosai jól ismerik a trockizmust és Trockijt, nekik tehát nem kell bemutatni, a forradalmárok fiatal nemzedéke azonban nem ismeri elég jól, s ezért igenis beszélni kell róla, hogy a fiatalok tudják, kivel és mivel van dolguk, s ne hagyják magukat félrevezetni.

A trockizmus kezdettől fogva egyik válfaja volt a kispolgári szocializmusnak, amelyben föllelhető az opportunizmus minden jellemző vonása – hol a jobboldalié, hol a baloldalié. Ez a fajta szocializmus szükségképpen opportunizmusba torkollik, mert nem egyéb, mint a proletariátus és a burzsoázia között félúton levő társadalmi rétegek ingadozásainak visszatükröződése.

Noha a trockisták elméletben a centralizált és fegyelmezett párt hasznosságát hirdetik, a gyakorlatban lázadoznak a lenini típusú párt szükségszerű követelményei ellen, s mint minden szekta, akár valamely szervezeten belül, akár kívüle tevékenykednek is, frakciózásra hajlamosak. Bizalmatlanul tekintenek a kommunista párt szervezetére, a hivatásos forradalmár káderekre, akik nélkül nincs forradalmi párt, szembeállítják ezeket a kádereket a párttagok összességével vagy egyszerűen a tömegekkel. Ebben rejlik az egyik oka annak, hogy sohasem tudtak akárcsak valamelyest is jelentős és tartós szervezetet létrehozni.

Jóllehet a különféle trockista áramlatok közül egyik marxistábbnak és leninistábbnak vallja magát, mint a másik, valójában konkrét helyzetelemzéseik nem felelnek meg a tudományos szocializmus legfőbb követelményének, nevezetesen annak, hogy olybá vegyük a realitásokat, amilyenek, ne akarjuk őket hozzáidomítani szubjektív akaratunkhoz, s tettekkel igyekezzünk elérni, hogy megváltozzanak és minél inkább kedvezzenek a szocializmusért vívott harcnak.

A trockizmus valójában tagadja, hogy a forradalmi folyamat szükségképpen szakaszokra tagolódik, s ezért félreismeri a következetesen demokratikus célokért folyó küzdelem és a szocializmusért vívott harc kölcsönös kapcsolatát. Lebecsüli a jelentéktelennek látszó gazdasági és politikai követelésekért folyó küzdelem és a munkásosztály alapvető céljaiért vívott harc kölcsönös összefüggését is, holott e küzdelmek együttesen alkotják az osztályharcot.

A trockisták fölényes megvetéssel viseltetnek a proletariátus számára szükséges osztályszövetségekkel, a dolgozó parasztsággal vagy más középrétegekkel való szövetséggel szemben, s hasonlóképp lenézik a megállapodásokat, amelyeket a kommunista párt jónak lát megkötni az említett rétegek érdekeit tükröző politikai alakulatokkal.

A trockizmus hívei mindig is igyekeztek szembeállítani egymással a munkásmozgalom fiatal és idős harcosait. Dema-

góg játékot űznek a fiatal nemzedékkel – különösen a fiatal értelmiségiekkel, akiket a munkásmozgalom „barométerének" tekintenek és körüludvarolnak, ellentétben Leninnel, aki azt vallotta, hogy sohase hízelegjünk az ifjúságnak, hanem megértéssel és az oly szükséges bírálattal könnyítsük meg neki a tapasztalatszerzést.

Forradalmi frázisai ellenére a trockizmus a gyakorlatban szkeptikusan ítéli meg a szocialista forradalom győzelmének és a szocializmus felépítésének reális lehetőségét. Ha a szocializmus felépítésének optimális feltétele – a szocialista forradalom egyidejű győzelme a gazdaságilag fejlett országok többségében – nem valósul meg, a trockizmus szerint az egy vagy több országban uralomra jutott szocialista rendszer elkerülhetetlenül elfajul, ez pedig végső soron a kapitalizmus restaurálására vezet.

Ebből kiindulva, mint látni fogjuk, a trockisták kidolgozták azt a tételt, amely szerint egy kalap alá kell venni a kapitalista és a szocialista államokat, s mindkét esetben „forradalomra" van szükség „az uralkodó osztály" hatalmának megdöntése céljából. Sőt háborúra és a Szovjetunió esetleges vereségére spekuláltak, hogy megnyissák az utat ehhez az állítólagos forradalomhoz.

A Szovjetunió vonatkozásában a trockizmus volt az első eszmeáramlat, amely a reális helyzetet semmibe véve azonosította a *bürokrácia* fogalmát a „társadalmi réteg", az országot vezető *„új osztály"* fogalmával.

A bürokratizmus jelensége minden állami keretek közt élő modern társadalomra jellemző; nyilvánvaló tehát, hogy a szocialista társadalom sem mentes tőle. Annak a veszélynek a lebecsülése, amely a társadalom életének adminisztratív intézkedésekkel és rendeletekkel való szabályozásában rejlik, súlyos hibákra vezethet, amint ezt egyes szocialista országok költséges tapasztalatai megmutatták. Épp ezért a bürokratizmus elleni harcnak ezekben az országokban együtt kell járnia azzal, hogy a párt és az állam minden erejével igyekezzék

fokozni a tömegek demokratikus részvételét a politikai, társadalmi és gazdasági problémák megoldásában. De még ha vannak is hiányosságok e tekintetben, nem lehet azonosítani a szocialista állam és a kommunista párt apparátusát *általában* a bürokráciával, s éppígy nem lehet a szocialista állam vezető kádereit (akik, bármi legyen is funkciójuk a társadalomban, semmiféle formában nem birtokolnak termelési eszközöket) a régi kizsákmányoló osztályok valamiféle pótlékának tekinteni.

Az állítólagos „bürokratikus hatalomról" szóló eszmefuttatásaival Trockij és a trockizmus tápot ad a szocialista állam ellen irányuló burzsoá propagandának.

A leninizmustól való minden elhajlás kölcsönvesz valamit a trockizmustól. A maoizmus például felújította a trockisták számos következtetését. Az, hogy a szocialista állam elkerülhetetlenül elfajul, az állam- és a pártapparátus egy új kizsákmányoló osztállyá válik, amennyiben a forradalom nem győz hamarosan az egész világon, s a „régi elfajult kádereket" át kell rostálni a fiatalok, elsősorban a diákság közreműködésével, a vezérmotívuma annak, amit a maoisták „kulturális forradalomnak" neveznek. Kínában ez oda vezetett, hogy a kommunista pártot és centralizált szervezetét olyan vezető csoporttal helyettesítették, amelynek a hadsereg az egyedüli reális ereje.

Paradox módon ma egynémely revizionista gondolkodó, aki egészen más premisszákból indul ki, mint a maoisták – lévén az ő kiindulópontja a burzsoá demokrácia egyes sajátosságainak idealizálása –, hasonló következtetésre jut a szocialista állam elfajulása, az uralkodó osztállyá felemelkedő bürokrácia, a régi káderek és a fiatal szakemberek közötti konfliktus stb. tekintetében.

Mindezt a szocialistaellenes tirádát a trockizmus fegyvertárából szedték elő, s ez nem a legkisebb szolgálat, amelyet a trockizmus a leninizmus különféle rendű és rangú ellenfeleinek tett.

Az utóbbi években a burzsoázia különösen igyekszik, hogy Franciaországban és más tőkésországokban elterjessze Trockij írásait. Nem múlik el hónap anélkül, hogy valamelyik burzsoá kiadó ne harangozna be egy újabb kiadást.

S ez nem véletlen, hiszen a burzsoázia váltig reménykedik a „két kommunizmusban". Ezek egyikének – a tehetetlen szektákból állónak – nem lenne más célja, mint hogy megkísérelje gyengíteni a másikat, az igazit; lévén hogy ez utóbbi reális, szervezett erőt képvisel, s következésképp valóban veszélyezteti a tőke uralmát, amelyet napjainkban közvetlenül kérdésessé tesz a munkásosztály, az ifjú nemzedék, az értelmiség, a dolgozó tömegek összessége, amint Franciaországban erről az 1968-as májusi és júniusi események és az ezeket követő harcok tanúskodnak.

Vajon nem jó eszköz-e ez az energiák eltérítésére és meddővé tételére, különösen a fiataloknál, annak meghiúsítására, hogy a forradalmi harc helyes irányt vegyen?

Ám a burzsoázia továbbra is csalatkozni fog ilyenfajta reményeiben.

Könyvemmel magam is hozzá szeretnék járulni ehhez. Célom, hogy feltárjam a trockizmus minden csínját-bínját, s a századunk kezdete óta bekövetkezett tényekből, a munkásmozgalom tapasztalataiból kiindulva, leleplezzem antileninista természetét és jellegét.

Minthogy a trockisták tevékenységének színtere 1917 előtt és az októberi forradalmat követő években Oroszország, illetve a Szovjetunió volt, a lehető legrészletesebben fel kellett idéznem a politikai harcokat, amelyekre ott okot adtak.

Bőségesen hivatkozni fogok az eredeti szövegekre, Leninnek és elvei védelmezőinek, valamint Trockijnak és híveinek megnyilatkozásaira, mert ezek gyakran világosabban beszélnek minden kommentárnál.

Kétségtelen, hogy ma éppúgy eszmei harcot kell folytatnunk ez ellen az irányzat ellen, amely károsnak bizonyult és veszélyezteti a munkásmozgalmat, mint a múltban.

A trockizmus a bolsevizmus ellen

(1903—1917)

A XIX. század utolsó két évtizedében az oroszországi forradalmi mozgalmat a marxizmus és a narodnyikság elkeseredett küzdelme jellemezte.

A narodnyik mozgalom, amelynek alapjait Herzen és Csernisevszkij, a két kiváló és vakmerően bátor forradalmi demokrata író vetette meg, egy egész történelmi korszakon keresztül pozitív szerepet töltött be a cári önkényuralom elleni harcban, és számos önfeláldozó forradalmárt nevelt. De ennek a szemléletnek több súlyos gyengéje is volt.

A narodnyikok úgy vélték, hogy Oroszország közvetlenül áttérhet valamiféle szocializmusra, melynek alapja a hagyományos faluközösség, vagyis az orosz falu közös tulajdonban levő földje lehet – a szocializmusnak tehát faluról, a parasztságból kell kiindulnia, a faluközösségből kell kifejlődnie. Ennélfogva tagadták, hogy a szocializmusnak előfeltétele a termelőerők és az ipari proletariátus fejlődése, s gyakorlatilag nem tulajdonítottak a proletariátusnak döntő szerepet a forradalomban. Semmibe vették a politikai tömegharcot, s Tkacsev és Bakunyin hatására arra a következtetésre jutottak, hogy a forradalom kis összeesküvő csoportok és példamutató terrorista merényletek útján győzhet.

Lenin fivére, Alekszandr Uljanov is tagja volt az egyik ilyen csoportnak (a „Narodnaja Voljá"-nak), s 1887. május 8-án a III. Sándor cár elleni merényletben való részvételéért kivégezték. Tisztelettel adózva fivére bátorságának, Lenin

rámutatott, hogy a terrorista harc nem a helyes út – más utat kell választani.

A narodnyikság a kispolgári szocializmus egyik válfaja, a marxizmus előtti utópizmus maradványa volt. Visszatükrözte az oroszországi helyzetet, lévén hogy ott a parasztság abban az időben a lakosság túlnyomó többségét tette ki. Mint Lenin kifejtette, a narodnyikok egyik legnagyobb hibája az volt, hogy idealizált akaratukat a társadalmi fejlődés objektív szükségszerűségei fölé próbálták helyezni.

A fenti okokból a narodnyik mozgalom a XIX. század vége felé gyorsan elfajult, s attól fogva különféle liberális áramlatokat szült, amelyek a marxizmus elleni harcra specializálták magukat.

1893 és 1895 között Lenin arra törekedett, hogy rávilágítson a narodnyikság igazi természetére. „Kik azok a »népbarátok« és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen?" című művében kimutatta, mennyire meddő ez a szemlélet, s bebizonyította, hogy csakis a marxizmus vezérelte munkásosztály képes megdönteni a cárizmust és a kapitalizmust Oroszországban, szövetségben a parasztsággal. Lenin azon munkálkodott, hogy a szétszórt marxista köröket igazi forradalmi párttá egyesítse.

A NARODNYIK TROCKIJ

Abban az időben Trockij nagyon is távol állt a marxizmustól, sőt mint narodnyik éppenséggel harcolt ellene.

Lev Davidovics Bronstejn (mozgalmi nevén: Trockij) 1879-ben született Ukrajnában, egy Herszon környéki faluban, középpolgári család fiaként.

Politikai tevékenységét az ogyesszai gimnáziumban kezdte el; itt kellett az 1895 körüli években választania a narodnyikság és a marxizmus között. „A két ellentétes áramlat ideológiai

forgatagot idézett elő. Ebben keringtem egy ideig"[1] – írja önéletrajzában.

Valójában hosszú ideig keringett benne – még akkor is, amikor Lenin már döntő csapásokat mért a narodnyikságra.

„Amikor kezdtem forradalmárrá válni – vallja be –, azon kaptam magam rajta, hogy olykor kételkedem a tömegakciókban, s az élettől elvonatkoztatottan, absztrakt módon és következésképp szkeptikusan szemlélem a forradalmat."[2]

Azt is elmondja, hogy akkoriban visszariadt a marxizmustól, „mert befejezett rendszert nyújtott", s mert úgy látszott, hogy a távoli jövőbe helyezi a forradalmat. Olyannyira szemben állt a marxistákkal, hogy egy ogyesszai narodnyik kiadványba polemikus cikket írt az első marxista folyóiratok egyikéről.

Még 1898-ban, letartóztatása után sem marxista – mint írja, „még mindig ellenállást tanúsít" a történelmi materializmussal szemben. 1900-ban, útban száműzetési helyére ismeri meg Lenin „A kapitalizmus fejlődése Oroszországban" című tanulmányát, amely teljes egészében a narodnyikok gazdasági és filozófiai elméletei ellen irányul. S kétségkívül ekkor teszi magáévá a marxista ideológiát.

Ám ennek ellenére Trockijban – és ideológiájában – nem kevés maradt a narodnyikok kispolgári, anarchizáló nézeteiből, amelyeket mozgalmi életének első időszakában szedett föl.

1898 márciusában ült össze Minszkben az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt I. kongresszusa. Ezen a kongresszuson csak néhány szervezet vett részt, s a megválasztott vezetőség, amelyet röviddel azután letartóztattak, nem tudta ténylegesen egyesíteni az oroszországi marxisták tevékenységét.

Legfőképpen Lenin ösztönzésére nyert tért az a gondolat,

[1] *Léon Trotski:* Ma vie (Életem). Párizs. 126. old.
[2] Ugyanott, 125. old.

hogy egész Oroszország forradalmi marxistái egy központosított szervezetben egyesüljenek, s a Münchenben 1900 decemberében megalapított lap, az „Iszkra" körül kezdett kikristályosodni ez az egység.

Trockij akkortájt megszökik szibériai száműzetéséből, s 1901-ben Szamárában csatlakozik az „Iszkra" oroszországi szervezetéhez. Elhagyja Oroszországot, s 1902 őszén Londonba érkezik. Itt találkozik első ízben Leninnel. Vlagyimir Iljics, tekintettel Trockij fiatal korára és kétségtelen újságírói tehetségére, a szerkesztő bizottság egyes tagjainak fenntartásai ellenére is igyekszik elérni, hogy ő is részt vehessen a lap szerkesztésében. Trockij tehát egy ideig Lenin közeli munkatársa, de hamarosan elválik tőle, mégpedig hosszú időre.

1903 júliusában és augusztusában Brüsszelben, majd Londonban ülésezett az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt II. kongresszusa. Valójában ezt tekinthetjük a párt alapító kongresszusának, mert itt dolgozták ki és fogadták el programját és szervezeti szabályzatát.

A kongresszuson a párt jellegét illetően két felfogás állt szemben egymással, s ennek megfelelően az „iszkrások" hosszú időre szétváltak; Lenin híveit, akik többségbe kerültek a kongresszuson, azontúl bolsevikoknak nevezték („többség" oroszul: „bolsinsztvo"), kisebbségben maradt ellenfeleit pedig mensevikeknek („kisebbség" oroszul: „mensinsztvo").

Lenin olyan új típusú forradalmi pártért küzdött, amely a proletariátus jól szervezett élcsapata, s a demokratikus centralizmus alapján áll. Csak az ilyen párt harcolhatott bárminő helyzetben, csak ez szállhatott szembe a súlyos körülményekkel, amelyeket a cári önkényuralom elnyomása teremtett.

Martov és az „Iszkra" más vezetői lazább, kevésbé szilárdan szervezett pártot akartak – olyat, amelyhez bármely dolgozó tartozhat, még akkor is, ha formálisan nem lép be. Trockij az ő oldalukra állt, és szembefordult a párt lenini felfogásával. Lenin, miután nem kevés erőfeszítést tett, hogy meggyőzze tévedéséről, keményen megbírálta álláspontját, mert véleménye szerint Trockij nem számolt azzal, milyen körülmények közt kell harcolnia a forradalmi munkáspártnak az akkori idők cári Oroszországában:

„Trockij elvtárs . . . elfelejtette, hogy a párt csak élcsapata, vezetője kell hogy legyen a munkásosztály hatalmas tömegének, amely egészében (vagy majdnem egészében) a pártszervezetek »ellenőrzése és vezetése alatt« dolgozik, de amely nem egészében tartozik a párt kötelékébe, és nem is kell hogy egészében a párt kötelékébe tartozzon. Csakugyan, nézzék meg, milyen következtetésekre jutott Trockij elvtárs alapvető hibája folytán. Azt mondotta itt nekünk, hogy ha nagyon sok munkást letartóztatnának, és valamennyi munkás kijelentené, hogy nem tartozik a párthoz, furcsa párt lenne a mi pártunk! Nem fordítva van ez? Nem Trockij elvtárs meggondolása a furcsa? Szomorú dolognak tartja azt, ami minden valamelyest is tapasztalt forradalmárt csak megörvendeztethetne. Ha kitűnne, hogy a sztrájkolás és tüntetés miatt letartóztatott sok száz, sőt sok ezer munkás nem tagja a pártszervezeteknek, ez csak azt bizonyítaná, hogy szervezeteink jók, hogy teljesítjük feladatunkat – konspiráljuk a vezetők többé-kevésbé szűk körét és bevonjuk a mozgalomba a lehető legnagyobb tömeget."[3]

[3] *Lenin:* Beszédek és felszólalások a párt szervezeti szabályzatának vitájában. Összes Művei. 7. köt. Bp. 1965. 273–274. old.

„Trockij elvtárs másik érve: »az így vagy úgy megszervezett értelmiségi ifjúságnak sokkal könnyebb *beiktatnia magát* (az én kiemelésem) a párttagok névsorába«. Éppen ez az. Ezért szenved intellektuel elmosódottságban az a fogalmazás, amelynek alapján még a szervezetlen elemek is párttagoknak *nyilváníthatják magukat*, nem pedig az enyém, amely *elveti* azt a jogot, hogy valaki »beiktassa *magát*« a névsorba."[4]

Lenin és Trockij között ettől fogva egészen 1917-ig teljes volt a szakítás. „A II. kongresszus fordulópont volt életemben, legalábbis abból a szempontból, hogy hosszú évekre elválasztott Lenintől – írja erről Trockij. – . . . Később tértem vissza hozzá, mint sokan mások, de a magam útján tértem vissza, miután keresztülmentem a forradalmon, az ellenforradalmon és az imperialista háborún, s tapasztalataimat átgondoltam. Ennek köszönhető, hogy szilárdabban, komolyabban tértem vissza hozzá, mint »tanítványai«."[5]

Trockij gyakran elég gyermekes módon igyekszik mentegetőzni amiatt, hogy szembefordult Leninnel. Lényegében így érvel: nem követtem el hibát azzal, hogy 1903-ban és 1917-ben küzdöttem Lenin ellen, hiszen ennek révén lettem jobb leninista, mint bárki más. Ám a legkevésbé tájékozott megfigyelőben is nyilvánvalóan felvetődik a kérdés: vajon lett volna-e alkalma Trockijnak 1917-ben csatlakozni a bolsevizmushoz, ha valamennyi tanítvány, az ő útját követve, a II. kongresszus után cserbenhagyja Lenint és szembefordul vele?

Feltételezhető, hogy a bolsevizmus mint eszmeáramlat Lenin lángelméje ellenére is a legnagyobb nehézségekbe ütközött volna, ha Lenin valamennyi számottevő híve gyakorlatilag csatlakozik a mensevizmushoz, mint ahogy Trockij tette. Trockij szakítása a leninizmussal 1903-tól fogva tény és

[4] *Lenin:* Egy lépés előre, két lépés hátra. Összes Művei. 8. köt. Bp. 1965. 251. old. j.

[5] *Léon Trotski:* Ma vie. 197. old.

való; semmi haszna, ha megkísérlik csökkenteni a horderejét, sőt egészen elsikkasztani, miként ezt Trockij és epigonjai gyakran tették.

Ettől kezdve Trockij olyan irányzatát alakította ki maga körül az oroszországi szociáldemokráciának, amely a mensevizmus valamiféle „baloldalát" alkotta. S a harc, amelyet Lenin ellen folytatott, már közvetlenül a brüsszeli kongresszus után elkeseredetté vált.

A II. kongresszuson kisebbségbe került mensevikek nem fogadták el a kongresszus határozatait, s nem ismerték el az ott megválasztott vezető szerveket: a Központi Bizottságot és az „Iszkra" szerkesztő bizottságát. 1903-ban frakciós tanácskozásra gyűltek össze Genfben, s ez alkalommal Trockij fogalmazta meg a határozati javaslat első részét. Ebben azzal vádolta Lenint, hogy „a pártot szigorúan megrostált tagokból álló, zárt központi szervezetre és a szociáldemokrata harcosok szétszórt tömegére bontja szét," s „olyan irányzatot honosít meg, amely nem lehet egyéb, mint kiközösítések, kizárások és elmozdítások sorozata". Mi, mensevikek – így szólt a határozati javaslat – el vagyunk szánva rá, hogy „szervezett erőinkkel, minden eszközt felhasználva, szisztematikus harcot folytassunk" a kongresszuson megválasztott vezető szervek összetételének megváltoztatása végett.[6]

S Trockij valóban ezen munkálkodott a párt Külföldi Ligájának genfi kongresszusán.

Minthogy e kongresszuson Plehanov eltávolodott Lenintől, a bolsevikok kezéből kisiklott az „Iszkra" vezetése. Ettől fogva Trockij is részt vett a szerkesztő bizottság munkájában. 1904-ben az új „Iszkra" égisze alatt brosúrát írt, s ebben nem kevesebbet állított, mint hogy Lenin a párt „reakciós szárnyának feje", politikája pedig „a jakobinizmus tragikus hajthatatlanságának silány karikatúrája".

[6] Idézi „Trotski jugé par Lénine" (Hogyan ítélte meg Lenin Trockijt). Párizs 1925. 16–17. old.

Ez az egész tevékenység rácáfol arra, hogy Trockij – miként 1925 után kelt írásaiban nagy igyekezettel bizonygatta – Leninnel történt szakítása után haladéktalanul eltávolodott volna a mensevizmustól, és bíráló álláspontra helyezkedett volna vele szemben.

A valóság az, hogy a nézeteltérések, amelyek az oroszországi forradalmi harc minden alapvető kérdésében szembeállították őt Leninnel, mindinkább elmélyültek.

Második felesége[7] kíséretében Trockij 1904 őszén Münchenbe utazott, s ott találkozott egy Parvus nevezetű német szociáldemokrata vezetővel, aki egyébként minden hájjal megkent üzletember is volt. Lenin egyszerűen kalandornak tartotta Parvust, de Trockij „kiváló marxistának" minősíti emlékirataiban, kétségtelenül azért, mert hálás neki hírhedt „permanens forradalom"-elméletéért, amelyről még szó lesz.

Nem sokkal ezután Trockij visszatér Oroszországba, s az 1905-ös forradalom kitörését megelőző időszakban a petrográdi mensevik szervezet égisze alatt dolgozik. Kétségtelen szónoki tehetsége és újságírói képességei révén bizonyos befolyásra tesz szert a fővárosi tömegek körében. 1905 októberében másfél hónapra a petrográdi szovjet elnökévé is választják.

Az 1905-ös forradalomban saját téziseinek igazolását látja, különös tekintettel a munkáskormány jelszavára, amelyet szembeállított a proletariátus és a parasztság demokratikus diktatúrájának jelszavával – ez utóbbit Lenin azért adta ki, hogy politikailag kifejezze a munkás-paraszt szövetség szükségességét, s egyben összefoglalja a forradalom célját, amely nem lehetett más, mint a polgári demokratikus feladatok megoldása anélkül, hogy a burzsoázia vezető szerephez juthatna ebben a forradalomban, s elsikkaszthatná vívmányait.

Trockij szemében az 1905-ös októberi általános sztrájk az

[7] Trockij először 1900-ban, szibériai száműzetése idején nősült meg, s e házasságából két leány származott.

ő álláspontjának igazolása. „Úgy láttam – írja –, hogy a permanens forradalom elmélete sikerrel állta ki az első nagy próbát."[8] Lenin viszont abszurdnak tartotta ezt az elméletet, amely tagadta, hogy az oroszországi forradalomnak először polgári demokratikus feladatokat kell megoldania, s hogy a proletariátusnak, a forradalom vezető erejének hiánytalanul ki kell aknáznia az oroszországi parasztságban rejlő forradalmi képességeket. Ő azon a véleményen volt, hogy a „permanens forradalom" elmélete kalandorságra vezet.

Trockijnak tehát semmi alapja nem volt rá, hogy azt írja, „Lenin mindenben egyetértett a szovjet politikájával" – azaz vele, Trockijjal –, és csak utólag, a politikai harc szükségleteire „kreálták azt a legendát, hogy Lenin és Trockij között konfliktus támadt az 1905-ös forradalom irányvonalának kérdésében"[9].

Lenin számos írása, amelyben bírálja Trockijnak és Parvusnak az oroszországi forradalomra vonatkozó teóriáit, legfőképpen azért, mert lebecsülik a parasztság forradalmi szerepét, cáfolhatatlanul bizonyítja, hogy a konfliktus nem Trockij ellenfeleinek 1924 utáni rosszindulatú koholmánya volt, hanem 1905-től kezdve reális valóság.[10]

Nagyon is különböző irányvonalakról volt itt szó, s a két irányzat még inkább kirajzolódott a forradalom bukása után.

A BOLSEVIZMUS A PÁRT LIKVIDÁTORAI ELLEN

Lenin a forradalom bukása után Finnországba emigrált, s onnan folytatta tevékenységét. Trockijt a petrográdi szovjet többi tagjával együtt elítélték, de megszökött, találkozott

[8] *Léon Trotski:* Ma vie. 218. old.

[9] Ugyanott.

[10] Lásd erre vonatkozólag *Lenin:* A szociáldemokrácia és az ideiglenes forradalmi kormány. Összes Művei. 10. köt. Bp. 1966. 1. old.; A forradalom két vonaláról. Művei. 21. köt. Bp. 1951. 423. old.

Leninnel, s az szemére vetette, hogy – amint erről maga Trockij beszámol – a szovjet tapasztalataiból, valamint saját börtönbeli elmélkedéseiből nem vonta le „a szervezeti szempontból elmaradhatatlan következtetést", azaz nem állt a bolsevikok oldalára.[11] De még ettől fogva is tíz évig kellett várni rá, hogy végre megtegye ezt a lépést.

A vitákról, amelyek egészen a háború kitöréséig szembeállították őt a leninistákkal, Trockij nem sokat közöl. S ez érthető is, hiszen 1906 és 1914 között a különféle mensevik irányzatok követőivel együtt részt vett minden kampányban, amely a bolsevikok ellen irányult.

Ebben a történelmi időszakban az oroszországi forradalmi munkásmozgalom problémája még mindig az volt: legyen-e olyan pártja, amely képes bármilyen körülmények között, a munkásmozgalom árhulláma és apálya idején egyaránt cselekedni, vagy visszafelé haladjon egy szilárdság nélküli párt irányába, amint ezt 1903-ban Martov és Trockij akarták.

Lenin minden alkalmat megragadott, mindent megtett azért, hogy építse a marxista forradalmi pártot, amelyre az oroszországi proletariátusnak szüksége volt. Egyebek közt megkísérelte a magukat marxistának valló különféle csoportok egyesítését is. Így történhetett meg, hogy a bolsevikok és a különféle irányzatú mensevikek 1906 áprilisában együtt voltak Stockholmban a párt IV. kongresszusán. Az itt kialakult többség formálisan elismerte ugyan a demokratikus centralizmus elveit, de olyan pártvezetőséget választott, amelyben Lenin ellenfelei voltak többségben. Mindazonáltal Lenin el volt szánva rá, hogy folytatja ilyen irányú próbálkozásait.

A mensevikek viszont nem akartak forradalmi pártot. Ellenkezőleg, olyan áramlat bontakozott ki soraikban, amelynek az volt a célja, hogy likvidálja a párt illegális szervezeteit és tevékenységét, és csak a legális – szakszervezeti és parlamenti – tevékenységet hagyja meg. A cári önkényuralom

[11] Lásd *Léon Trotski:* Ma vie. 237. old.

viszonyai között, még ha az 1905-ös forradalom eredményeként a tömegek kivívták is az első szabadságjogokat, ez az elgondolás létében fenyegette a forradalmi proletárpártot.

Lenin, aki abban az időben Párizsban tartózkodott, elkeseredett harcot vívott a likvidátor áramlat ellen, amely az 1905-ös forradalom veresége után a párt egyes részlegeiben úrrá lett csüggedést tükrözte. S ugyanilyen keményen harcolt az ultrabaloldali álláspontra helyezkedő otzovisták ellen is, akik – a likvidátorokkal ellentétben – csak illegális tevékenységet akartak folytatni, s azt követelték, hogy a szocialisták vonuljanak ki minden legális szervezetből és a dumából, abból a nagyon is korlátozott hatáskörű parlamentből, amelynek létrehozásához 1905 után a cár kénytelen volt hozzájárulni.

A mensevikek, akik a stockholmi kongresszus óta túlsúlyban voltak a párt választott szerveiben, s ezt a helyzetet arra használták fel, hogy magában Oroszországban felszámolják az illegális tevékenységet, heves támadásokat indítottak Lenin és a bolsevizmus ellen, ürügyül használva fel az úgynevezett expropriációs akciókat, vagyis azt, hogy a bolsevikok cári bankok pénzeinek az elkobzásával biztosították a forradalmi szervezetek működéséhez szükséges pénzösszegeket. S ezek a becstelen támadások nem utolsósorban Trockijtól indultak ki.

Trockij békülékeny álláspontra helyezkedett a likvidátorokkal szemben, ami valójában annyit jelentett, hogy hozzájuk húzott. A lap, amelyet „Pravda" címmel 1906 októberétől kezdve Bécsben kiadott, feladatául tűzte ki, hogy a bolsevikok és a mensevikek közötti megbékélést prédikálja.

Lenin a legszigorúbban elítélte Trockij folytonos ingadozásait.

A bolsevikok és a mensevikek nem maradhattak sokáig egyazon pártban. Ez világosan kiderült, amikor a mensevikek megtagadták, hogy részt vegyenek a párt hazai földön folytatott forradalmi munkájának vezetésében.

A történelmi jelentőségű prágai konferencián, 1912 január-

jában, Lenin és a bolsevikok elhatározták, hogy szakítanak a likvidátorokkal, új Központi Bizottságot választanak, s a továbbiakban önálló tevékenységet folytatnak.

Ekkor minden rendű és rangú mensevik, Trockijt is beleértve, nekirontott a „szakadároknak". Sőt Trockij kezdeményezésére a bolsevizmussal ellentétes irányzatok képviselői 1912 augusztusában konferenciára gyűltek össze Bécsben, s e konferencián létrejött egy kérész életű koalíció, az úgynevezett augusztusi blokk, amely egybegyűjtötte Lenin valamennyi ellenfelét, a párt legádázabb likvidátoraitól egészen az ultrabaloldali otzovistákig.

Trockij azt állítja önéletrajzában, hogy ő a bécsi konferenciát „békülési kísérletnek" szánta, s mindvégig abban reménykedett, hogy a konferencia munkájában Lenin is részt vesz. Azt hitte, ily módon forradalmi útra térítheti a mensevikeket!

„Hibát követtem el – vallja be –, valamiféle szociálforradalmi fatalizmus következtében." De szokása szerint azonnal korrigálja is kezdeti önbírálatát, azt állítva, hogy a fatalizmus e válfaját még mindig többre becsüli bírálói „bürokratikus fatalizmusánál"[12], vagyis a politikai hűségnél, amelyet Lenin elvei iránt a legtöbb régi bolsevik tanúsított.[13]

[12] Lásd ugyanott, 263. old.

[13] Az alábbi levél, amelyet Lenin 1912. július 19-én a petrográdi „Pravda" szerkesztőségéhez intézett, megmutatja, hogyan ítélte ő meg Trockijnak a bolsevikok ellen folytatott tevékenységét:

„Javasolom, hogy Trockijnak poste restante ezt válaszoljuk: »Trockij, Bécs. Rágalmazó és intrikus levélre nem válaszolunk.« Trockijnak a »Pravda« ellen folytatott ocsmány kampánya merő rágalom és intrika. Rottstein, az ismert marxista – Plehanov tanítványa – azt írta Londonból, hogy megkapta Trockijnak e goromba levelét, s azt válaszolta neki: semmiképpen nem vádolhatja a petrográdi »Pravdá«-t. Ez a rágalmazó likvidátor jobbra-balra hazudozik. *P. S.:* Legjobb lenne, ha Trockijnak poste restante ezt válaszolnánk: »Trockij, Bécs. Haszontalan dolog azzal fáradnia, hogy rágalmazó és goromba leveleket küldözget nekünk. Úgysem válaszolunk.«" (*Lenin* Összes Művei. 48. köt. Moszkva 1964. 68–69. old.)

Lenin merőben másként ítélte meg a bécsi konferencián történteket. 1914 márciusában e szavakkal bélyegezte meg a trockista vállalkozást:

„Az egység nem más, mint a »régi« elismerése és harc azok ellen, akik tagadják a »régit«. Az egység nem más, mint az oroszországi munkások többségének tömörülése azok körül a határozatok körül, amelyeket már régóta mindenki ismer, és amelyek elítélik a likvidátorságot. Az egység nem más, mint a duma-képviselők kapcsolata a munkások többségének akaratával, s ezt a hat munkásképviselő el is érte.

A likvidátorok és Trockij, a »hetes csoport«[14] és Trockij pedig, akik felrobbantották saját augusztusi blokkjukat, akik elvetették a párt valamennyi határozatát, akik elszakadtak mind az illegalitástól, mind a szervezett munkásoktól, a leghitványabb szakadárok. A munkások szerencsére már megértették ezt, és valamennyi öntudatos munkás *tettekkel* munkálkodik azon, hogy megteremtse egységét az egységbontó likvidátorok *ellen*."[15]

1914 májusában Lenin újból leleplezte Trockijt mint „a frakciózás legrosszabb csökevényeinek képviselőjét", s kíméletlenül megvonta a trockizmus mérlegét:

„Éppen a marxizmuson belüli áramlatok harcában jelentkezett a szociáldemokrácia kispolgári-értelmiségi *szárnya*, kezdve az »ökonomizmussal« (1895–1903), s folytatva a

[14] A „hat munkásképviselő", akiről Lenin beszél, bolsevik volt, a „hetes csoport" pedig mensevik. 1912 novemberében választották be őket a IV. állami dumába.

[15] *Lenin:* Az „augusztusi" blokk felbomlása. Művei. 20. köt. Bp. 1955. 157. old.

»mensevizmussal« (1903–1908) és a »likvidátorsággal« (1908–1914). Trockij azokat a rágalmakat ismételgeti, amelyeket a likvidátorok szórnak a pártra, mert nem mer hozzányúlni a párton belüli áramlatok húszesztendős harcának történetéhez."

„Akik már hosszabb ideje részt vesznek az oroszországi marxista mozgalomban, azok jól ismerik Trockij figuráját, nekik tehát nem kell bemutatnunk. De a fiatal munkásnemzedék nem ismeri, és ezért igenis beszélnünk kell róla, mert Trockij mintegy tipikus figurája mind az öt külföldi csoportnak, amelyek tulajdonképpen szintén ingadoznak a likvidátorok és a párt között.

A régi »Iszkra« idejében (1901–1903) az ilyen ingadozókat, a hol az »ökonomistákhoz«, hol az »Iszkrá«-hoz csatlakozókat »tusinói vándormadaraknak« nevezték (így hívták a »zűrzavar éveiben« a régi Oroszországban azokat a harcosokat, akik hol az egyik, hol a másik táborhoz pártoltak).

Amikor likvidátorságról beszélünk, egy bizonyos eszmeáramlatot értünk rajta, amely évekig fejlődött, amelynek gyökerei a marxizmus 20 éves története során összefonódtak a »mensevizmussal« és az »ökonomizmussal«, s amely egy meghatározott osztálynak, a liberális burzsoáziának a politikájához és ideológiájához kapcsolódik.

A »tusinói vándormadarak« azon az egyetlen alapon nyilvánítják magukat frakciók fölött állóknak, hogy ma az egyik, holnap a másik frakció eszméit »veszik kölcsön«. Trockij az 1901–1903-as években szenvedélyes »iszkrás« volt, s Rjazanov az 1903-as kongresszuson játszott szerepéért el is nevezte őt »Lenin buzogányának«. 1903 végén Trockij dühödt mensevik, vagyis átpártolt az iszkrásoktól az »ökonomistákhoz«; kijelenti, hogy a régi és az új »Iszkra« között szakadék tátong. Az 1904–1905-ös években otthagyja a mensevikeket, és ingadozó álláspontot

foglal el, hol Martinovval (egy »ökonomistával«) dolgozik együtt, hol az otrombán baloldali »permanens forradalmat« hirdeti. Az 1906–1907-es években a bolsevikokhoz közeledik, és 1907 tavaszán szolidaritást vállal Rosa Luxemburggal.

A bomlás éveiben, hosszas »frakciónkívüli« ingadozás után ismét jobbra fordul, és 1912 augusztusában blokkra lép a likvidátorokkal. Most ismét otthagyja őket, de azért *lényegében* egyre az ő szánalmas eszméiket hajtogatja.

Az ilyen típusok jellegzetes maradványai azoknak a tegnapi történelmi képződményeknek és alakulatoknak, amelyeknek idején a tömeges munkásmozgalom Oroszországban még az igazak álmát aludta, s mindegyik csoportocskának »tág tere« nyílt arra, hogy áramlatnak, csoportnak, frakciónak – egyszóval »hatalomnak« tüntesse fel magát, amely másokkal való egyesülésről tárgyalhat.

A fiatal munkásnemzedéknek jól kell tudnia, hogy kikkel van dolga, amikor egyesek hallatlanul nagy igényekkel lépnek fel, s egyáltalában nem óhajtanak számolni *sem* azokkal a párthatározatokkal, amelyek 1908-tól kezdve megállapították és megszabták a likvidátorokhoz való viszonyt, *sem* Oroszország mai munkásmozgalmának tapasztalataival, pedig ez a mozgalom teremtette meg az említett határozatok teljes elismerése talaján a gyakorlatban a többség *egységét*."[16]

Trockij tehát hasztalanul erősítgeti, hogy ebben az egész történelmi korszakban neki csak másodrendű kérdésekre vonatkozó, kisebb nézeteltérései voltak Leninnel. Ez az álláspont nem tartható fenn.

A bolsevizmus és a trockizmus – mint a mensevizmus egyik formája – 1903-tól az első világháború kitöréséig terjedő időszakban állandóan szemben állt egymással.

[16] *Lenin:* Az egységbontásról, melyet az egységről való kiabálással lepleznek. Művei. 20. köt. 351., 354–355. old.

Hogy abban az időben Trockij közelebb állt a mensevikekhez, mint Leninhez, ezt jól mutatják saját publikált vagy magánjellegű írásai is. Példa rá az alábbi, 1913 áprilisában Csheidze mensevik vezetőhöz intézett levél, amelyben rendkívül hevesen és durván támadta Lenint:

„Mindenekelőtt engedje meg, hogy hálámat fejezzem ki azért a politikai és esztétikai élvezetért, amelyet az ön beszédei nyújtanak nekem, s különösen a rablásról szóló legutóbbi beszédéért. Igen, az ember boldog, amikor olvassa képviselőink beszédeit, a »Lucs«[17] szerkesztőségéhez intézett munkásleveleket, vagy regisztrálja a munkásmozgalom jellegzetes tényeit. S a gyászos szakadás, amelyet Lenin, minden ilyesminek nagy mestere, az oroszországi munkásmozgalom jelenlegi állapotának hivatott haszonélvezője szisztematikusan fenntart, abszurd rémképnek tetszik. Egyetlen józan eszű európai szocialista sem fogja elhinni, hogy a Lenin által Krakkóban fabrikált nézeteltérések[18] jellegüknél fogva szakadást idézhetnek elő.

Lenin »sikerei«, noha akadályoznak bennünket, engem már nem nyugtalanítanak. Most nem 1903-at írunk, és nem is 1908-at. A Kautskytól és Zetkintől szerzett »gyanús eredetű pénzen« Lenin létrehozott egy lapot, kisajátította egy népszerű újság cégérét, zászlajára írta az »egység« szót, s ily módon magához vonzotta a munkásolvasókat, akik egy munkás-napilap megjelenésében természetesen nagy győzelmet láttak. Aztán, amikor az újság már befolyásra tett szert, csoport-intrikáinak és szakadár tendenciáinak az eszközévé tette. De a munkások egységvágya oly erős,

[17] A „Lucs" Petrográdon megjelenő mensevik napilap volt, amely polemikus harcot vívott az 1912-ben létrehozott bolsevik „Pravdá"-val.

[18] Lenin ebben az időben az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó Krakkóban élt – onnan irányította a bolsevik pártot és a „Pravdá"-t.

hogy Lenin kénytelen bújócskát játszani olvasóival; így hát alulról megvalósítandó egységről beszél, miközben felülről létrehozza a szakadást, s azonosítja az osztályharcot a csoportok és a frakciók civódásaival. Egyszóval, e pillanatban az egész leninizmus hazugságra és hamisításra épül, s magában hordja felbomlásának csíráit. Nem kétséges, hogy ha a szemben álló fél megfelelően tud viselkedni, a rákfene múlhatatlanul kiütközik a leninisták közt, mégpedig ebben a kérdésben: egység vagy szakadás?

De ismétlem: ha a szemben álló fél megfelelően tud viselkedni. És jóllehet a leninizmus önmagában véve nem kelt bennem semmi félelmet, el kell ismernem, hogy korántsem vagyok biztos afelől, vajon barátaink, a likvidátorok nem fogják-e Lenint újból nyeregbe segíteni."[19]

Érthető, hogy az októberi forradalom után, amikor ez a levél a cári rendőrség irattárából előkerült, Trockij Olminszkijhoz intézett levelében[20] kérte, hogy ne hozzák nyilvánosságra. De azt senki sem hiheti, hogy alapjában véve egyetértett Leninnel, midőn ily hevesen támadta, s azt kívánta, hogy „rákfene" bomlassza szét a bolsevizmust.

LENIN AZ IMPERIALISTA HÁBORÚ ELLEN

Az első világháború kitörése szükségképpen egybeesett a nemzetközi szocialista munkásmozgalom fennállása óta legmélyebb szakadásával.

A II. Internacionálé, amely 1914 előtt kivétel nélkül felölelte a magukat szocialistának valló pártokat, 1907-es stuttgarti kongresszusán ünnepélyes határozatban ítélte el a háborút, amelyre a tőkésállamok készültek, s felszólította a mun-

[19] Idézi „Trotski jugé par Lénine".

[20] Ez a levél is megtalálható a „Trotski jugé par Lénine" című gyűjteményes kötetben.

kásosztályt, hogy amennyiben a háború kitörne, törekedjék mielőbbi befejezésére, s gyorsítsa meg a tőkés rendszer bukását.[21] Ezt a határozatot az Internacionálé 1910-ben megtartott bázeli kongresszusa is megerősítette.

Mikor azonban a háború kitört, a legtöbb szocialista párt vezetői elfeledkeztek vállalt kötelezettségeikről, s minden elképzelhető érvet felsorakoztattak amellett, hogy „az igazság és a jog" az ő országuk, azaz a náluk hatalmon levő burzsoázia oldalán van. A német szociáldemokraták, Karl Liebknecht kivételével, állást foglaltak a császár mellett, „az orosz cári barbárság" ellen, a francia és az angol szocialista vezetők viszont ünnepélyesen kijelentették, hogy „megvédik a demokráciát és a szabadságot" a német császár imperializmusával szemben.

A soviniszta hullám elöntötte szinte az egész szocialista mozgalmat, kivéve Lenin bolsevik pártját és még néhány szocialista szervezetet Bulgáriában és Olaszországban.

Lenin Svájcból, ahová ekkor emigrált, leleplezte az árulást, s rámutatott, hogy ez a II. Internacionálé csődjét jelenti, ennélfogva új Internacionálét kell létrehozni. Hangsúlyozta, hogy ez az árulás alapjában véve csak betetőzése a szocialista vezetők opportunista politikájának – annak, hogy megbékültek a tőkés rendszerrel, s gyakorlatilag elvetették a szocialista forradalmat. Egyszersmind bebizonyította, hogy a há-

[21] A stuttgarti kongresszuson elfogadott határozat legjellemzőbb passzusai:

„Ha háború kitörésének a veszélye fenyeget, az érdekelt országok munkásai és parlamenti képviselőik kötelesek mindent megtenni a háború megakadályozása érdekében, felhasználva mindazon eszközöket, amelyeket erre alkalmasnak tartanak, s amelyek természetesen az osztályharc élességétől és az általános politikai helyzettől függően változnak.

Ha a háború mégis kitörne, az érdekelt országok munkásai és parlamenti képviselőik kötelesek annak gyors befejezéséért síkraszállni, hogy a háború folytán bekövetkezett gazdasági és politikai válságot a nép felrázására használják fel, és ezzel siettessék a kapitalista osztályuralom pusztulását."

ború mindkét fél részéről imperialista jellegű, szükséges tehát, hogy a forradalmi proletariátus minden osztaga haladéktalanul állást foglaljon a hazai imperializmus veresége mellett. S ennek érdekében kiadta a jelszót: az imperialista háborút át kell változtatni polgárháborúvá, hogy a proletariátus, az Internacionálé határozatának megfelelően, megdöntse a kapitalizmust.

Vlagyimir Iljics részt vett a nemzetközi konferenciákon, amelyeken a pártjuk vezetőinek soviniszta állásfoglalásaival többé-kevésbé szilárdan szembeszálló szocialisták gyűltek egybe. E konferenciákat 1915-ben és 1916-ban tartották a svájci Zimmerwaldban, illetve Kienthalban, s Lenin mindkét alkalommal azon munkálkodott, hogy egyesítse és megszervezze a baloldali zimmerwaldiaknak nevezett, legkövetkezetesebb internacionalista erőket.

Trockij nem csatlakozott Lenin álláspontjához. Ő is ellenezte ugyan a háborút, s elítélte a szocialista pártvezetők magatartását, de ebből csak részben vonta le a szükséges következtetéseket.

1914 novemberében egy kijevi újság haditudósítójaként Párizsban telepedett le. Kapcsolatba lépett az orosz emigrációval, Boris Souvarine-nal, valamint az anarcho-szindikalistákkal, akik közül Monatte és Rosmer voltak a legismertebbek. Martovval és különféle mensevik irányzatokhoz tartozó más orosz emigránsokkal együtt állandó munkatársa lett a Párizsban orosz nyelven megjelenő „Nase Szlovo" napilapnak.

TROCKIJ CENTRIZMUSA

Trockij akkoriban centrista álláspontra helyezkedett: középúton járt a háborúban végsőkig kitartani akaró szocialisták és a marxista forradalmárok között.

A zimmerwaldi konferencián nem állt Lenin oldalára, sőt harcolt álláspontja ellen.

Műveiben, mint mindig, ezen a ponton is kisebbíteni igyekszik Leninnel támadt nézeteltéréseinek horderejét. Például a következőket írja: „A jelentéktelen véleménykülönbségek, amelyek Zimmerwaldban elválasztottak Lenintől, néhány hónapon belül megszüntek."[22]

Kétszeres valótlanság ez, mert egyrészt a véleménykülönbségek, amelyek mineműségének pontosabb meghatározásától Trockij óvakodik (írásaiban hiába is keresnénk a forradalmi defetizmussal szemben elfoglalt álláspontjának magyarázatát) korántsem voltak jelentéktelenek, másrészt egészen a forradalomig fennálltak.

S az sem igaz, hogy Lenin – miként Trockij írja – „szóban és tettben visszavonta" a szigorú megítélést, amellyel elmarasztalta Trockijt és az Egyesült Államokban kifejtett tevékenységét.[23]

Ezt a szigorú megítélést Lenin valamennyi 1914 és 1917 között írott művében megtaláljuk.[24] Éle főként a „Nase Szlovo" ellen irányult, melynek idővel Trockij lett a főszerkesztője.

„Tördenálló felkelést kezd a szociálnacionalizmus ellen – írja a lapról Lenin –, mert ennek a burzsoá áramlatnak legveszélyesebb védelmezőit (pl. Kautskyt) nem leplezi le, nem üzen hadat az opportunizmusnak, hanem ellenkezőleg, hallgat róla, nem mutat, nem tesz egyetlen reális lépést sem

[22] *Léon Trotski:* Ma vie. 222. old.

[23] Trockijt 1916 elején kiutasították Franciaországból; ekkor tette át székhelyét az Egyesült Államokba.

[24] Lenin még a februári forradalom előestéjén, 1917. február 17-én is így válaszolt a levélre, amelyben Kollontaj tájékoztatta arról, hogy Trockij blokkot alakított a New Yorkban orosz nyelven megjelenő „Novij Mir" szerkesztőségében a bolsevikokkal szemben: „Micsoda disznó ez a Trockij, baloldali frázisok és blokk a jobboldaliakkal a baloldali zimmerwaldiak ellen! Le kell őt leplezni. Hacsak egy rövid levél útján is a »Szocial-Demokrat«-ban." (*Lenin* Összes Művei. 49. köt. Moszkva 1964. 387. old.)

annak érdekében, hogy a szocializmust kiszabadítsa a patriotizmus szégyenletes bilincséből. Amikor a »Nase Szlovo« azt mondja: nem kell okvetlenül egység, de szakítani sem kell okvetlenül azokkal, akik a burzsoáziához szegődtek – ezzel kegyelemre megadja magát az opportunistáknak, és ezt egy szép gesztussal teszi, amelyet úgy lehet érteni, hogy haragosan fenyegeti az opportunistákat, de lehet úgy is érteni, hogy nyájasan integet nekik. Az élelmes opportunisták, akik értékelni tudják a mérsékelt gyakorlatot fedő baloldali frázisokat, a »Nase Szlovo« határozatára minden valószínűség szerint körülbelül ugyanúgy felelnének (ha feleletre kényszerítenék őket), mint ahogy a szerkesztőség két tagja felelt: az »általános tartalommal« egyetértünk (mert mi egyáltalában nem vagyunk szociálnacionalisták, szó sincs róla!), a »belső pártpolitika szervezeti módszereit« illetően azonban annakidején »különvéleményt« terjesztettünk elő. A kecske is jóllakik, a káposzta is megmarad."[25]

S lássuk most, miként vélekedett Lenin a „sem győzelem, sem vereség" jelszóról, amelyet Trockij és csoportja szembeszögezett a forradalmi defetizmussal:

„A forradalmi osztálynak a reakciós háborúban feltétlenül saját kormánya vereségét kell kívánnia.

Ez – alapigazság. Ezt csak a szociálsoviniszták tudatos hívei vagy tehetetlen kiszolgálói vitatják. Az előbbiekhez tartozik például a Szervező Bizottságban dolgozó Szemkovszkij (lásd az »Izvesztyija« 2. számát), az utóbbiakhoz – Trockij és Bukvojed, Németországban pedig Kautsky. Aki Oroszország vereségét kívánja – írja Trockij –, »az semmivel sem indokolható és semmivel sem igazolható

[25] *Lenin:* A platonikus internacionalizmus csődje. Művei. 21. köt. 190. old.

engedményt tesz a szociálpatriotizmus politikai metodológiájának, mely a háború és a háborút szülő körülmények ellen folytatott forradalmi harcot a legkisebb rossz irányvonalával, az adott viszonyok között felette önkényes irányvonallal cseréli fel«. (»Nase Szlovo« 105. sz.)

Ez a mondat mintaképe a dagályos frázisoknak, amelyekkel Trockij mindig az opportunizmust igazolja. »Forradalmi harc a háború ellen« – *ha* ezen nem a *saját kormány* ellen és nem a háború idején indított forradalmi akciók értendők, nem egyéb, mint egyike azoknak az üres és tartalmatlan jelszavaknak, amelyeknek oly nagy mesterei a II. Internacionálé hősei. Nem kell sokat gondolkodni, hogy ezt megértsük. Viszont a kormányaink ellen a háború idején indított forradalmi akciók kétségtelenül, vitathatatlanul nemcsak azt jelentik, hogy kormányaink vereségét kívánjuk, hanem azt is, hogy valóban előmozdítjuk azok vereségét. (Az »éleseszű olvasó« számára ez egyáltalában nem azt jelenti, hogy »hidakat kell robbantani«, hogy sikertelen katonasztrájkokat kell rendezni, és általában nem azt jelenti, hogy kormányainkat segíteni kell a forradalmárok leverésében.)"

„Azok, akik a »sem győzelem, sem vereség« jelszót hirdetik, ténylegesen a burzsoázia és az opportunisták oldalán állnak – vonja le a következtetést Lenin –, mert »nem hisznek« abban, hogy a munkásosztály nemzetközi forradalmi akciókat indíthat saját kormánya ellen, mert *nem akarják* elősegíteni az ilyen akciók kibontakozását, ami kétségtelenül nehéz, de az egyetlen feladat, mely a proletariátushoz méltó, az egyetlen szocialista feladat. Éppen a legelmaradottabb hadviselő nagyhatalom proletariátusának kellett – különösen miután a német és a francia szociáldemokraták oly gyalázatos árulást követtek el – pártjának személyében a forradalmi taktikával fellépnie, amely teljesen lehetetlen saját kormányunk »vereségének előmozdí-

tása« nélkül, de az egyetlen taktika, amely európai forradalomra és tartós szocialista békére vezet, az egyetlen, amely az emberiséget a ma uralkodó borzalmaktól, szenvedésektől, elvadulástól, elállatiasodástól megszabadíthatja."[26]

Ezek az 1915 nyarán írt sorok magukban foglalják Lenin rendkívüli bizakodását a harc kimenetelét illetően, az egész lenini stratégiát, amely végül a cárizmus megdöntésére és a szocialista forradalom győzelmére vezetett. De a szocialista forradalom nem győzhetett anélkül, hogy ne leplezték volna le az olyan ellenséges állásfoglalásokat, amilyen a Trockijé is volt; ő ugyanis lényegében azért vélekedett így, mert – mint majd látni fogjuk – nem hitt a forradalom oroszországi győzelmében.

Fentebb kifejtett megítéléseit Lenin a háború után is fenntartotta, hiszen „A szocializmus és a háború" című, szintén 1915 nyarán írt tanulmánya, amelyet kérésére 1918-ban újra kiadtak, ugyancsak szigorúan elmarasztalja a centrista Trockijt a háború kérdéseiben elfoglalt álláspontja miatt, s utal arra a küzdelemre is, amelyet Trockij a prágai konferencia után mensevikként a bolsevizmus ellen vívott.[27]

Nem kétséges tehát, hogy 1903 és 1917 között Trockij az oroszországi és a nemzetközi munkásmozgalom minden lényeges kérdésében a bolsevik álláspontól nagyon is eltérő nézetek érvényesítéséért szállt síkra.

[26] *Lenin:* Saját kormányunk vereségéről az imperialista háborúban. Művei. 21. köt. 274–275. és 279–280. old.

De idézhetnénk Leninnek más megállapításait is Trockij akkori tevékenységéről. Így például „Az oroszországi szociáldemokrácia helyzetéről" című cikkében így aposztrofálta őt: „Trockij, aki, mint mindig, elvileg semmiben sem ért egyet a szociálsovinisztákkal, *gyakorlatilag azonban mindenben egyetért velük* . . ." (*Lenin* Művei. 21. köt. 284. old.)

[27] Lásd *Lenin:* A szocializmus és a háború. Művei. 21. köt. 297–342. old.

A trockista „permanens forradalom" és a forradalom lenini taktikája

A mélyreható eltérések a leninizmus és a mensevizmus különféle válfajai között, ideértve a trockizmust is, nemcsak a forradalmi párt szervezeti felépítését és 1914-től fogva a világháború jellegét, valamint az imperializmus elleni harc eszközeit illetően nyilvánultak meg, hanem a század eleje óta kiütköztek az oroszországi forradalom jellegének és szakaszainak megítélésében is; sőt arra a problémakörre is kiterjedtek, mely társadalmi erőnek kell a forradalmat vezetnie, és a társadalmi szövetségek milyen rendszerére van szükség ahhoz, hogy a forradalom győzelme biztosítva legyen. Két irányvonal, két taktika állott szemben egymással az 1905-ös forradalom időszakában és az 1917-es februári forradalom győzelme után.

KÉT SZOROSAN ÖSSZEFÜGGŐ FELADAT

Amióta csak Oroszországban kialakult a marxista forradalmi mozgalom, Lenin mindenkor hangsúlyozta, hogy a szocialista feladatok – azok, amelyeknek a végrehajtása végső soron megteremti a szocializmus megvalósulásának feltételeit – dialektikus összefüggésben állnak a demokratikus feladatokkal, vagyis a cári önkényuralom ellen, a polgári demokratikus szabadságjogokért vívott harc feladataival.

„A szociáldemokraták gyakorlati tevékenységük során – írta 1897-ben – tudvalevőleg azt a feladatot tűzik maguk elé, hogy a proletariátus osztályharcát vezessék és ezt a harcot mindkét megjelenési formájában szervezzék: szocialista megjelenési formájában (a tőkésosztály ellen folyó harc, amelynek célja az osztálytársadalom felszámolása és a szocialista társadalom megszervezése) és demokratikus megjelenési formájában (az abszolutizmus elleni harc, amelynek célja a politikai szabadság kivívása Oroszországban és Oroszország politikai és társadalmi rendjének demokratizálása)."[1]

A marxisták, mondotta Lenin, minden nem proletár elemet támogatnak a demokráciáért vívott harcban, anélkül, hogy illúzióik lennének e harc következetességét illetően. A burzsoázia óvakodik a politikai és a társadalmi rendszer teljes demokratizálásától, s a munkásoktól való félelmében szövetségre léphet a cárizmussal a proletariátus ellen. A kispolgárságnak kettős természete van: a proletariátus és a demokrácia vonzási körébe kerülve, azért meg akarja szilárdítani kistulajdonosi pozícióját is, és evégett képes szövetkezni az uralkodó osztállyal.

S mindebből Lenin azt a következtetést vonta le, hogy „csakis a proletariátus lehet a politikai szabadságért és demokratikus intézményekért vívott harc *élharcosa*, minthogy, először, a politikai elnyomás a proletariátust sújtja a legerősebben . . . Másodszor, csak a proletariátus képes arra, hogy *következetesen* végrehajtsa a politikai és társadalmi rend demokratizálását, mert az ilyen demokratizálás ezt a rendet a munkások kezébe adná."[2]

Lenin vitathatatlannak tartotta, hogy az oroszországi forradalom, amelynek mindenekelőtt a cári monarchia megdön-

[1] *Lenin:* Az orosz szociáldemokraták feladatai. Összes Művei. 2. köt. Bp. 1964. 420. old.

[2] Ugyanott, 428. old.

tését, a feudális maradványok felszámolását, a földesúri földek elkobzására és szétosztására vonatkozó paraszti vágyat kell valóra váltania, s meg kell teremtenie a politikai szabadságot és a köztársaságot, polgári demokratikus jellegű lesz.

Ez azonban nem jelentette azt, hogy a burzsoáziának kell átengedni a forradalom vezetését, s a munkásosztálynak be kell érnie a segéderő szerepével.

„A forradalom kimenetele attól függ – írta Lenin „A szociáldemokrácia két taktikája a demokratikus forradalomban" című könyvének előszavában –, hogy a munkásosztály a burzsoáziának az önkényuralomra gyakorolt nyomás erejét tekintve ugyan hatalmas, de politikailag erőtlen segítőtársa szerepét fogja-e játszani, vagy pedig a népforradalom vezetőjének szerepét."[3]

KI VEZESSE A XX. SZÁZADBAN A POLGÁRI FORRADALMAT?

E kérdésre a mensevikek lényegében így válaszoltak: ha egyszer a forradalom polgári jellegű, a burzsoáziára kell bízni, hogy a célig elvezesse, és csupán arra kell ügyelni, hogy a burzsoázia ezt következetesen tegye. Némelyek közülük odáig mentek, hogy értésül adták: a proletariátusnak nem szabad semmi olyat tennie, ami félelmet kelthet a burzsoáziában, s arra indíthatja, hogy elforduljon a forradalomtól.

Lenin válasza egészen más:

„A burzsoáziának mint osztálynak a kapitalista társadalomban elfoglalt helyzete óhatatlanul magával hozza a burzsoázia következetlenségét a demokratikus forradalomban. A proletariátust mint osztályt a helyzete maga kényszeríti arra, hogy következetes demokrata legyen. A burzsoázia

[3] *Lenin:* A szociáldemokrácia két taktikája a demokratikus forradalomban. Összes Művei. 11. köt. Bp. 1966. 5. old.

hátratekintget, fél a demokratikus haladástól, amely azzal fenyeget, hogy a proletariátus megerősödik. A proletariátus csak láncait veszítheti, a demokrácia segítségével pedig egy egész világot fog nyerni. Ezért minél következetesebb demokratikus reformjai tekintetében a polgári forradalom, annál kevésbé korlátozódik arra, ami kizárólag a burzsoázia számára előnyös. Minél következetesebb a polgári forradalom, annál inkább biztosítja a demokratikus forradalomban a proletariátus és a parasztság előnyeit.

A marxizmus nem arra tanítja a proletárt, hogy félreálljon a polgári forradalomban, hogy ne vegyen részt benne, hogy a burzsoáziának engedje át a vezetést a forradalomban, hanem ellenkezőleg, arra tanítja, hogy a legerélyesebben vegyen részt benne, hogy a legelszántabban harcoljon a következetes proletár demokratizmusért, a forradalom végigviteléért. Nem ugorhatunk ki az orosz forradalom polgári demokratikus keretei közül, de óriásira tágíthatjuk ezeket a kereteket, harcolhatunk és harcolnunk kell e kereteken belül is a proletariátus érdekeiért, közvetlen szükségleteiért és azért, hogy meglegyenek a feltételei annak, hogy a proletariátus erőit előkészíthessük a jövendő teljes győzelemre."[4]

A proletariátusnak tehát vezetnie kell a polgári demokratikus forradalmat, de hogy biztosítsa a győzelmet, maga köré kell tömörítenie a parasztság döntő többségét. Ezt pedig csak úgy érheti el, ha támogatja, magáévá teszi a parasztságnak a föld birtoklására vonatkozó követelését, sok más követeléssel együtt, amelyek önmagukban véve nem szocialista, hanem polgári demokratikus jellegűek. A parasztság politikailag kétségkívül ingatag, mondotta Lenin, mivel sok nem proletár elemet foglal magában, de az ő ingatagsága egészen más, mint a burzsoáziáé, lévén hogy az utóbbi kész szövetkezni

[4] Ugyanott, 35–36. old.

a cárizmussal, hogy megóvja a tőkés tulajdont, a parasztság viszont kevésbé érdekelt a magántulajdon megőrzésében, mint a földesúri földek elkobzásában.

Ez az oka annak, hogy a parasztság, ellentétben a burzsoáziával, mindvégig részt tud venni a demokratikus forradalomban, s ebben a munkásosztálynak minden erejével segítségére kell lennie.

Kétségtelen, hogy a parasztság nem lesz mindenkor teljes egészében a munkásosztály biztos szövetségese. Mihelyt megvalósulnak a forradalom első szakaszának feladatai, soraiban gyors differenciálódás megy végbe, és az agrárproletárokon kívül csak a falu félproletárjait lehet megnyerni a szocialista célokért való küzdelemnek.

A PROLETARIÁTUS ÉS A PARASZTSÁG FORRADALMI DEMOKRATIKUS DIKTATÚRÁJA

A forradalom első szakaszában csakis a parasztság és más néprétegek támogatása biztosíthatja a győzelmet. S az önkényuralom megdöntése után ez a szövetség, mint Lenin rámutatott, egy merőben új jellegű hatalomban, a proletariátus és a parasztság forradalmi demokratikus diktatúrájában fejeződik ki.

„A szociáldemokrácia két taktikája a demokratikus forradalomban" című művében Lenin, miután kimutatta, hogy az oroszországi burzsoázia képtelen a forradalmi mozgalmat vezetni, a következőket írja:

> „Az az erő, amely »a cárizmus felett döntő győzelmet« arathat, csak *a nép*, vagyis a proletariátus és a parasztság lehet . . . »A forradalomnak a cárizmus feletti döntő győzelme« annyi, mint *a proletariátus és a parasztság forradalmi demokratikus diktatúrája*. Ez elől a következtetés elől, amelyre már régen rámutatott a »Vperjod«, nem menekül-

hetnek el a mi újiszkrásaink sem (azaz a különféle mensevik irányzatok hívei, ideértve a trockistákat is – *L. F.*). ... De ez természetesen nem szocialista, hanem demokratikus diktatúra lesz. Ez a diktatúra (a forradalmi fejlődés egész sor közbülső foka nélkül) nem nyúlhat a kapitalizmus alapjaihoz."[5]

S íme, Lenin legfőbb következtetése:

„A proletariátusnak végig kell vinnie a demokratikus forradalmat, maga mellé állítva a parasztság tömegét, hogy az önkényuralom ellenállását erőszakkal eltiporja és a burzsoázia ingadozását ellensúlyozza. A proletariátusnak meg kell valósítania a szocialista forradalmat, maga mellé állítva a lakosság félproletár elemeinek tömegét, hogy erőszakkal megtörje a burzsoázia ellenállását és ellensúlyozza a parasztság és a kispolgárság ingadozását."[6]

Az 1905-ös forradalom sikerei és kudarcai egyaránt igazolták, hogy a tézisek, amelyeket Lenin a forradalmi hullám emelkedésekor megfogalmazott, helyesek voltak.

Ezeket a téziseket röviden a következőkben foglalhatjuk össze:

1. Oroszországban a forradalom első szakasza polgári demokratikus jellegű lesz, de ekkor már a burzsoázia, helyzeténél és osztályérdekeinél fogva, nem vezetheti a forradalmat.

2. A gyáripar gyors fejlődéséből sarjadt proletariátus hivatott rá, hogy első szakaszától kezdve vezesse a forradalmi mozgalmat.

3. A proletariátusnak az egész parasztságot le kell választania a burzsoáziáról s be kell vonnia a forradalomba, támogatva őt a céljainak megvalósításáért vívott küzdelemben

[5] Ugyanott, 39–40. old.
[6] Ugyanott, 82. old.

(noha ezek a célok nem szocialista, hanem polgári demokratikus jellegűek).

4. A forradalomnak ebben az első szakaszában a proletariátusnak ügyelnie kell rá, hogy megőrizze szocialista szervezetét és ideológiáját, s fel kell készülnie, hogy amikor szükség lesz rá, szembeszálljon első szakaszbeli társadalmi szövetségeseinek egy részével.

5. A demokratikus célok következetes és hiánytalan megvalósítása, még ha nem lépi is túl a polgári kereteket, közelebb hozza a proletárdemokrácia és a szocializmus megvalósulását.

„Némelyik szociáldemokrata csak azért fél a polgári forradalom végigvitelének politikájától – mutatott rá Lenin –, mert nem érti a polgári demokratikus és a szocialista feladatok összefüggését."[7]

Lenin hatalmas elméleti művet alkotott azáltal, hogy meghatározta, milyen legyen a proletárpárt taktikája Oroszországban és általában mindazokban az országokban, ahol a történelem egyszerre tűzi napirendre a polgári demokratikus forradalom és a szocialista forradalom végrehajtását.

Ez az óriási mű számottevően gazdagította a forradalom marxi–lenini elméletét; olyan ideológiai tőke, amelyből szükségképpen merítenie kell a XX. század minden forradalmárának. Mert az 1905 és 1917 közötti időszak oroszországi forradalmi tapasztalatai nemcsak azon országok számára tanulságosak, ahol még a polgári demokratikus forradalom feladatai vannak napirenden – s a világon sok ilyen ország van –, hanem az úgynevezett fejlett kapitalista országok számára is. A fölöttébb eltérő objektív feltételek ellenére ezeknek az országoknak a forradalmárai is sok ösztönzést meríthetnek a forradalmi harc demokratikus és szocialista céljainak dialektikus viszonyára vonatkozó lenini elemzésből, mert lényegé-

[7] *Lenin:* Az orosz forradalom ereje és gyengesége. Összes Művei. 15. köt. Bp. 1967. 217. old.

ben ez alapozza meg elméletileg a munkásosztály szövetségét a többi néprétteggel, amelyek nélkül nem lehet sikeresen folytatni a harcot a társadalom szocialista átalakításáért.

Azoknak a győzelmes társadalmi forradalmaknak a sora, amelyekben döntő szerepet töltött be a proletariátus pártja, az 1917-es oroszországi forradalommal kezdődött, s valamennyit azok az elvek vezérelték, amelyeket Lenin századunk hajnalán lefektetett.

Maga Lenin is újra meg újra visszanyúlt az általa 1905-ben kidolgozott forradalmi taktikához, természetesen hozzáidomítva ezt a taktikát a pillanatnyi harci feltételekhez.

Az akkori irányvonalat védelmezve, egyaránt harcolnia kellett a narodnyikok és szellemi örököseik, a szociálforradalmárok (eszerek) ellen, akik úgy vélekedtek, hogy a döntő szerepet a forradalomban nem a munkásosztálynak kell betöltenie, hanem a parasztságnak, a mensevik szociáldemokraták ellen, akik nem ismerték fel, hogy ha az oroszországi forradalom első szakasza polgári jellegű is, azért a proletariátusra vár a feladat, hogy a forradalmat vezesse, és a mensevizmus „baloldali" válfaja, vagyis a trockizmus ellen, amely elvetette a proletariátus és a parasztság forradalmi demokratikus diktatúrájának jelszavát, lényegében tagadta, hogy a parasztság fontos szerepet tölthet be a forradalomban, s ezáltal elvetette a forradalom egész polgári demokratikus szakaszát.

A „PERMANENS FORRADALOM" MERŐ ABSZURDITÁS

Nem volt az oroszországi forradalomnak még egy lényegbevágó problémája, amely olyan mélyreható nézeteltéréseket okozott volna Lenin és Trockij között, mint a forradalmi taktika.

Lenin alkalomadtán keményen bírálta a „permanens forradalom" trockista taktikáját, amely abban állt, hogy a trockisták minden átmenet nélkül akartak áttérni a polgári demok-

ratikus forradalomról a proletárforradalomra, s nem óhajtották figyelembe venni, hogy a munkásosztály legfőbb, nélkülözhetetlen szövetségese a parasztság.

Trockij e taktika legfontosabb elemeit Parvus német szociáldemokratától vette kölcsön, akivel kapcsolatban állott, s akinek kalandor magatartását Lenin ismételten leleplezte.[8]

1905 januárjában Parvus kifejtette azt a véleményét, hogy ha csakis a munkásosztály valósíthatja meg Oroszország forradalmi átalakítását, akkor az ideiglenes forradalmi kormánynak munkáskormánynak kell lennie. Amiből az ő szemében logikusan következett, hogy Oroszországnak közvetlenül a proletárdemokráciára kell áttérnie. Ki is adta a „cár nélkül, munkáskormányt" jelszót, ami egyértelmű volt azzal, hogy az önkényuralom helyébe azonnal a proletariátus diktatúráját kell létrehozni.

Nyilvánvaló, hogy Parvus tudatosan összekeverte a polgári demokratikus forradalom és a szocialista forradalom céljait. Forradalmibb akart lenni mindenkinél. Erre mondotta Lenin, hogy „az osztálytalajtól elszakadt, frázisokkal kérkedő, a divatos és olcsó jelszavakon . . . kapva kapó demokratának a forradalmiságával eszünk ágában sincs versenyezni . . . "[9]

Lenin a következő érveket hozta fel Parvus és Trockij alapvető koncepciójával szemben:

„Ugyanígy és ugyanebből az okból helytelenek Parvusnak azok a tételei is, hogy »a forradalmi ideiglenes kor-

[8] A „Szocial-Demokrat" 1915. november 20-i számában – amelyben másutt, egy másik cikkében éppen Trockijt és „permanens forradalmát" bírálja – Lenin a következőket írja Parvusról: „Parvus, aki már az orosz forradalomban is kalandornak bizonyult, most »Die Glocke« (»A Harang«) c. lapocskájában az aljasság legalsó fokára süllyedt . . . Mindent felégetett, amit azelőtt tisztelt . . ." (*Lenin* Művei. 21. köt. Bp. 1951. 429. old.)

[9] *Lenin:* A szociáldemokrácia és az ideiglenes forradalmi kormány. Összes Művei. 10. köt. Bp. 1966. 16. old.

mány Oroszországban a munkásdemokrácia kormánya lesz«, hogy »ha a szociáldemokrácia áll majd az orosz proletariátus forradalmi mozgalmának élén, ez a kormány szociáldemokrata kormány lesz«, hogy a szociáldemokrata ideiglenes kormány »szociáldemokrata többségű egységes kormány lesz«. Ez *lehetetlen*, ha nem véletlen, múlandó epizódokról, hanem valamennyire is huzamos, történelmileg valamennyire is maradandó forradalmi diktatúráról beszélünk. Ez lehetetlen, mert valamennyire is tartós (persze nem abszolút, hanem viszonylag tartós) csak az a forradalmi diktatúra lehet, amely a nép óriási többségére támaszkodik. Az orosz proletariátus viszont ma kisebbsége Oroszország lakosságának. Óriási, túlnyomó többséggé csak akkor válhat, ha összefog a félproletárok, a féltulajdonosok tömegével, vagyis a városi és falusi kispolgári szegények tömegével. És a lehetséges és kívánatos forradalmi demokratikus diktatúra szociális bázisának ez az összetétele természetesen tükröződni fog a forradalmi kormány összetételében is, elkerülhetetlenné teszi, hogy a forradalmi kormányban részt vegyenek, sőt esetleg túlsúlyban legyenek a forradalmi demokrácia legkülönbözőbb képviselői. Nagyon káros volna, ha ezzel kapcsolatban bármiféle illúzióban ringatnók magunkat. Ha a fecsegő Trockij azt írja most (sajnos Parvusszal együtt), hogy »Gapon lelkész egyszer léphetett fel«, hogy »második Gaponnak nincs helye«, ez kizárólag azért van, mert Trockij üres fecsegő. Ha Oroszországban nem lenne helye egy második Gaponnak, akkor nem lenne helye a valóban »nagy«, végigmenő demokratikus forradalomnak sem. Hogy a forradalom naggyá váljon, hogy az 1789–1793-as, ne pedig az 1848–1850-es évekre emlékeztessen és felülmúlja őket, óriási tömegeket kell aktivizálnia hősi erőfeszítésekre, »megalapozó történelmi alkotásra« ösztönöznie, fel kell emelnie őket az iszonyú sötétségből, a hallatlan elesettségből, a hihetetlen elvadultságból és a reménytelen

tompaságból. A forradalom már emeli, s ki fogja emelni őket – ezt görcsös ellenállásával maga a kormány könnyíti meg, de persze arról szó sem lehet, hogy ezeknek a tömegeknek és számtalan »eredeti«, népi, sőt paraszti vezetőjüknek átgondolt politikai tudata, szociáldemokrata tudata legyen. Ezek nem tudnak már most, sok forradalmi megpróbáltatás nélkül szociáldemokratává válni, nemcsak tudatlanságuk miatt (a forradalom, ismétlem, mesébe illő gyorsasággal világosítja fel őket), hanem azért sem, mert osztályhelyzetük nem proletár, mert a történelmi fejlődés objektív logikája jelenleg egyáltalán nem a szocialista forradalom, hanem a demokratikus forradalom feladatait állítja eléjük.

És ebben a forradalomban teljes energiájával részt fog venni a forradalmi proletariátus, egyaránt ellökve magától egyesek szánalmas uszálypolitikáját, mások forradalmi frázisát, osztálymeghatározottságot és osztálytudatot visz az események szédítő forgatagába, tántoríthatatlanul és bátran tör előre, nem félve a forradalmi demokratikus diktatúrától, hanem ezt szenvedélyesen kívánva, a köztársaságért és a teljes köztársasági szabadságért, a komoly gazdasági reformokért harcolva, hogy megteremtse magának a szocializmusért való küzdelem tágas és a XX. századhoz valóban méltó porondját."[10]

Leninnel ellentétben Trockij nem akarta, hogy a proletariátus elidőzzön a polgári demokratikus feladatok megoldásánál: ő azt látta volna jónak, ha a munkásság létrehozza a maga hatalmát, s haladéktalanul áttér a társadalom szocialista átszervezésére. Az ő szemében a demokratikus és a szocialista feladatok megoldása nem a forradalom két különböző, bár egymással összefüggő szakasza volt, hanem egyidejű, együttes aktus. Trockij tehát elméletének kidolgozásakor semmibe

[10] Ugyanott, 16–18. old.

vette az objektív feltételeket, mellőzte a valóság mélyreható, pontos elemzését, szubjektív vágyait fölébe helyezte az osztályharc valóságos folyamatának, s a kalandorság felé hajlott.

A PARASZTSÁG SZEREPÉNEK TROCKISTA TAGADÁSA

Trockij sohasem értette meg az oroszországi forradalom döntő kérdésének, az agrárkérdésnek a jelentőségét. Nem volt hajlandó meglátni az alapvető különbséget a cárizmussal megegyezésre törekvő burzsoázia osztályálláspontja és a parasztság helyzete között – nem ismerte fel, hogy a parasztság, érdekelt lévén az agrárkérdés radikális megoldásában, objektíve forradalmi volt. „Permanens forradalom"-elmélete – azaz a határvonal eltörlése az oroszországi proletárpárt minimális programja (a demokrácia) és maximális programja (a szocializmus) között –, az a törekvése, hogy átugorja a demokratikus átalakulások szakaszát, s minden átmenet nélkül felszámolja a kizsákmányolás valamennyi fajtáját, a szocializmus kispolgári felfogására jellemző, s az utópizmussal, az anarchizáló infantilizmussal rokon szemléletre vall.

A proletariátusnak szüksége volt rá, hogy harcoljon a minimális program megvalósulásáért, mert valamennyi forradalmi demokratikus elemmel, s legfőképpen a parasztsággal való szövetség nélkül nem nyerhetett tért az önkényuralom elleni küzdelemben, az önkényuralom megdöntése nélkül pedig nem lehetett megnyitni az utat a társadalom szerkezetének átalakításához.

Trockij dühödten igyekezett kimutatni Leninnel szemben, hogy lehetetlen előirányozni a proletariátus és a parasztság forradalmi demokratikus diktatúráját, mert ezek a különböző érdekű osztályok nem cselekedhetnek közös akarattal, s ennélfogva nem oszthatják meg egymással a hatalmat.

Lenin sorra megcáfolta Trockijnak a proletariátus és a parasztság forradalmi demokratikus diktatúrájával szemben

fölhozott ellenvetéseit. Egyebek közt rámutatott: elvileg nem lehetetlen, hogy létrejön egy parasztpárt, még ha ez nehézségeket okoz is, de a munkás-paraszt szövetség semmiképpen nincs alárendelve a parasztpárt létrehozásának, hanem abból következik, hogy a munkásosztály és az egész parasztság közvetlen érdekei azonosak az önkényuralom elleni harcban.

1915-ben Lenin felülmúlhatatlanul világos elemzését adta Trockij álláspontjának:

„Trockij eredeti elmélete (más szóval a „permanens forradalom" elmélete – *L. F.*) a bolsevikoktól átveszi a proletariátus döntő forradalmi harcára és a politikai hatalom meghódítására szólító felhívást, a mensevikektől pedig a parasztság szerepének »tagadását« ... Hogy Trockij mily határtalanul belezavarodott a kérdésbe, az kitűnik abból a mondatából, amelyben arról beszél, hogy a proletariátus határozottságával magával ragadja a »*nem*-proletár (!) néptömegeket« ... Trockij nem gondolt arra, hogy ha a proletariátus magával ragadja a falu nem-proletár tömegeit a földesúri földek elkobzására, és megdönti a monarchiát, akkor éppen ez lesz Oroszországban a »nemzeti burzsoá forradalom« befejezése, éppen ez lesz a proletariátus és a parasztság forradalmi demokratikus diktatúrája!"[11]

A TROCKIZMUS LÉNYEGE

Trockij mindenkor jobb ügyhöz méltó buzgalommal ragaszkodott a „permanens forradalom" koncepciójához, amelyen a forradalmi taktikáról és a szocializmus felépítéséről vallott nézeteinek összessége alapult. Ismételten megpróbálta bebizonyítani, hogy Lenin – aki leleplezte a „permanens forrada-

[11] *Lenin:* A forradalom két vonaláról. Művei. 21. köt. 427–428. old.

lom" elméletének abszurditását és veszélyességét – az 1917-es februári forradalom után magáévá tette az ő koncepcióját. 1924 őszén még vitát is kezdeményezett erről.

De annak szükségessége, hogy szövetségre lépjen Zinovjevvel, rákényszerítette Trockijt, hogy elismerje: elmélete nem volt egészen helyes. 1926-ban, a XV. pártkonferencián szerényen kijelentette: „Nincs szándékomban fölvetni a permanens forradalom elméletének kérdését. *Ennek az elméletnek, sem a tekintetben, ami helyes benne, sem a tekintetben, ami hiányos és hibás, semmi köze a jelenlegi vitához . . . Én magam e kérdést régóta elintézettnek tekintem* (az én kiemelésem – *L. F.*)."[12] De ez csupán taktikai óvatosság volt. Két év múlva, amikor már szakított a bolsevik párttal, „A permanens forradalom" című tanulmányában Trockij teljes egészében védelmébe vette ezt a koncepcióját. A következő évben pedig még tézisekbe is foglalta elméletének lényegét.

Íme, egy jellemző passzus ebből az összefoglalásból:

„Azon országok vonatkozásában, ahol a polgári fejlődés elkésett, s különösen a gyarmati és a félgyarmati országok vonatkozásában a permanens forradalom elmélete azt jelenti, hogy demokratikus feladataik és a nemzeti felszabadulás igazi, hiánytalan megoldása nem lehet más, mint az elnyomott nemzet, mindenekelőtt a paraszttömegek élére álló proletariátus diktatúrája."[13]

Nem tévedés – Trockij még a gyarmati országok számára sem lát más megoldást, mint az átmenet nélküli áttérést a proletariátus diktatúrájára, jóllehet ott a munkásosztály gyenge, vagy szinte nem is létezik. Íme, nyitva az út minden kalandorság előtt! S ezek után érthető, hogy Trockij még inkább elvetendőnek tartott a szocializmusért vívott harc során

[12] Cahiers du bolchevisme, 1926 december. 2255. old.
[13] De la Révolution (A forradalomról). Párizs 1964. 364. és köv. old.

bárminő átmeneti szakaszt az iparosított kapitalista országokban. Nézete szerint a lenini szövetségi taktika, amely 1905-ben a proletariátus és a parasztság forradalmi demokratikus diktatúrájának jelszavában konkretizálódott, csak „algebrai formula" volt – nem lehetett másként felfogni, mint csakis úgy, hogy egyenlő a proletariátus diktatúrájával.

A burzsoázia diktatúrája és a proletariátus diktatúrája között – írja Trockij – „nincs és nem is lehetséges semmiféle közbülső rendszer, a munkásoknak és a parasztoknak semmiféle demokratikus diktatúrája". És szükségesnek tartja leszögezni, hogy a „permanens forradalom" elméletével nem fér össze semmiféle olyan elgondolás, amely szerint a szocialista forradalmat nemzeti keretek között is véghez lehet vinni, anélkül hogy átterjedne más országokra. „A szocializmus egy egymagában vett országban történő megvalósításának elmélete, amely az október elleni reakció szemétdombján sarjadt – írja –, az egyetlen elmélet, amely alapvetően és következetesen szembehelyezkedik a permanens forradalom elméletével".[14]

LENIN SOHASEM TETTE MAGÁÉVÁ A „PERMANENS FORRADALOM" ELMÉLETÉT

Vajon elképzelhető, hogy Lenin magáévá tette volna ezeket a merőben sematikus nézeteket, amelyek lényegében kizárták, hogy a proletariátus bárminő taktikai rugalmasságot tanúsítson forradalmi harcában, nem számoltak az egyes országok különböző feltételeivel és forradalmi útjuk ebből származó eltéréseivel, gyakorlatilag eltörölték a határt a közvetlen feladatok és a végcél között, s végső fokon a világforradalomnak rendelték alá a szocializmus felépítését? Még elgondolni is nevetséges!

[14] Ugyanott, 366. old.

Csalásról van itt szó, melyből Trockij nem egykönnyen keveredik ki, még ha szinte semmivé zsugorítja is az eltéréseket, amelyek Lenin nézetei és az ő felfogása között a forradalomban követendő taktika és a munkás-paraszt szövetség kérdésében, valamint egyéb vonatkozásban mutatkoztak.

Annak bebizonyítása végett, hogy 1917 februárja után Lenin helyeselte az ő téziseit, Trockij fondorlatos módszerekhez folyamodik.

Például Lenin 1917 után rámutatott, hogy csak a tőke vagy a tőkés uralmat megdöntő proletariátus lehet uralkodó erő a társadalomban; s ebből Trockij azt szűrte le, hogy „Lenin arra a következtetésre jutott, hogy csakis a burzsoázia diktatúrája vagy a proletariátus diktatúrája lehetséges"[15], közbülső szakaszok nélkül. Holott a legkevésbé tájékozott megfigyelő is megérti, hogy a két megállapítás között lényeges a különbség.

Lenin azt akarja mondani, hogy korunk forradalmi harcában, bármilyenek legyenek is e harc formái és céljai, a vezető erő csakis a proletariátus lehet. Trockij viszont azt mondatja vele, hogy a proletariátus vezető szerepének, bárminő átmeneti szakasz kizárásával, mindenkor és minden körülmények között a proletárdiktatúra megteremtésében kell megnyilvánulnia.

1919-ben, amikor hatalmas forradalmi hullám söpört végig Európán, és számos országban napirendre került az a feladat, hogy a munkásosztály megragadja a hatalmat, különösen harcolni kellett a polgári demokratikus illúziók ellen. Leninnek ezért gondja volt rá, hogy amikor fölvetette a „burzsoá diktatúra, vagy proletárdiktatúra" kérdését, pontosabban meghatározza, hogy a civilizált tőkésországokra gondol, nem pedig valamennyire. Egyébként a II. Internacionálé soron következő kongresszusán ő terjesztette elő a nemzeti és a gyarmati kérdésről szóló tézisek tervezetét, amely feladatul

[15] Ugyanott, 345. old.

tűzte ki a kommunisták elé, hogy támogassák a gyarmati országok polgári demokratikus felszabadító mozgalmát, közeledjenek a polgári demokratikus nemzeti felszabadító áramlatokhoz, fenntartva a munkásszervezetek önállóságát.[16] Lenin tehát soha nem tette magáévá Trockijnak azt a kalandor tézisét, mely szerint mindenhol, még a legelmaradottabb országokban is az egyedüli alternatíva a proletárdiktatúra. Ellenkezőleg, amellett volt, hogy az egész dolgozó nép szövetségének megvalósításával létre kell hozni a dolgozók szovjetjeit, s elvetette az elmaradott országok polgári demokratikus mozgalmának és a kommunista mozgalomnak bárminemű összekeverését.

Épp ily nyilvánvaló a csalás egy másik esetben is. Trockij egy képzelt párbeszédet közöl, amelynek során egy keleti kommunista azt kéri orosz elvtársától, mondja el, miként valósították meg Oroszországban Leninnek a forradalmi demokratikus diktatúrára vonatkozó jelszavát:

„– Nálunk – mondja az orosz – ez a kettőshatalom idején, a Kerenszkij-rezsim formájában valósult meg.

– Mondhatjuk-e munkásainknak, hogy a demokratikus diktatúra nálunk a Kerenszkij-rezsim formáját fogja ölteni?"[17] – adja a választ Trockij a keleti kommunista szájába.

A hamisítás itt valósággal átlátszó, hiszen az ideiglenes kormányt Lenin nem a demokratikus diktatúra eszközének, hanem éppenséggel az orosz burzsoázia hatalmi eszközének tekintette. Az ő szemében a szovjetek voltak azok, amelyek – még ha túlsúlyba kerültek is bennük a mensevikek és a szociálforradalmárok – ráléptek a proletariátus és a parasztság forradalmi demokratikus diktatúrájának útjára. Az ő javukra követelte Lenin a kettőshatalom megszüntetését.

[16] Lásd *Lenin:* A nemzeti és a gyarmati kérdésről szóló tézisek tervezete. Művei. 31. köt. Bp. 1951. 138. old.

[17] De la Révolution. 355. old.

1917 tavaszán Lenin nem újította fel változtatás nélkül az 1905-ös jelszavakat. Trockijtól eltérően – aki tizenkét év múlva, sőt még 1938-ban is változatlanul érvényesnek tekintette a század elején fogant „permanens forradalom"-koncepcióját – ő tekintettel volt a valóság módosulására. Az oroszországi forradalom új feladatainak meghatározásánál tehát számításba vette az imperialista világháború és nem utolsósorban az 1917-es februári polgári demokratikus forradalom győzelme által előidézett földindulást, a szovjetek létezését. De ezt a bolsevizmus általános taktikája alapján tette, nem pedig úgy, hogy elfogadta volna Trockij abszurd elméletét.

Hogy ez az elmélet távol áll Lenin áprilisi téziseitől, erről meggyőződhetünk, ha egybevetünk néhány szövegrészt.

Itt van először is Trockij 1931-ből származó értékelése:

„A bolsevik párt 1905 óta »a proletariátus és a parasztság demokratikus diktatúrájának« jelszavával folytatta az önkényuralom elleni harcot. (Figyeljük meg, hogy Trockij mindenütt elsikkasztja a „forradalmi" kifejezést. – *L. F.*) ... A februári forradalom tényleges menete azonban túlhaladta a bolsevizmus szokásos sémáját ... A februári forradalomból támadt rendszer korántsem készített elő demokratikus diktatúrát, hanem minden ilyen diktatúra lehetetlenségének élő és a lehető legteljesebb demonstrációja volt."[18]

És most nézzük meg, hogyan látta Lenin ugyanezt a problémát 1917 áprilisában:

„Forradalmunk legfőbb sajátossága, mely a legsürgetőbben követeli, hogy figyelmesen megvizsgáljuk – az a

[18] *Léon Trotski:* Histoire de la Révolution russe (Az orosz forradalom története). I. köt. Párizs. 359. old.

kettőshatalom, mely mindjárt a forradalom győzelme utáni első napokban kialakult.

Ez a kettőshatalom abban nyilvánul meg, hogy *két* kormány van: a burzsoázia fő, igazi, valóságos kormánya, Lvov és Társai »ideiglenes kormánya«, amelynek kezében van a hatalom valamennyi szerve, és egy kiegészítő kormány, mellékkormány, »ellenőrző« kormány, a munkás- és katonaküldöttek petrográdi szovjetje formájában, amelynek kezében nincsenek államhatalmi szervek, de közvetlenül a nép nyilvánvaló és feltétlen többségére, a felfegyverzett munkásokra és katonákra támaszkodik.

Ennek a kettőshatalomnak az osztályeredete azzal magyarázható, és osztályjelentősége abban áll, hogy az 1917-es márciusi orosz forradalom nemcsak elsöpörte az egész cári monarchiát és nemcsak átadta az egész hatalmat a burzsoáziának, hanem egyben *közvetlen közel jutott* a proletariátus és a parasztság forradalmi demokratikus diktatúrájához. A munkás- és katonaküldöttek petrográdi szovjetje és más, helyi szovjetjei éppen ezt a diktatúrát (vagyis olyan hatalmat, amely nem törvényre, hanem a lakosság felfegyverzett tömegeinek közvetlen erejére támaszkodik) és éppen az említett osztályok diktatúráját jelentik.

Az orosz forradalom következő, a legnagyobb mértékben fontos sajátossága az, hogy a katona- és munkásküldöttek petrográdi szovjetje, amely minden jel szerint a helyi szovjetek többségének a bizalmát bírja, *önként* átadja az államhatalmat a burzsoáziának és a *burzsoázia* ideiglenes kormányának, önként *lemond* az elsőbbségről annak javára azzal, hogy egyezséget köt vele a kormány támogatásáról, maga pedig beéri a megfigyelő, az alkotmányozó gyűlés összehívására ügyelő ellenőr szerepével (az alkotmányozó gyűlés összehívásának határidejét az ideiglenes kormány mindeddig még csak nyilvánosságra sem hozta).

Ez a rendkívül sajátságos, a történelemben ilyen formá-

ban nem tapasztalt körülmény *két* diktatúrának *össze- és egybefonódását* hozta létre: az egyik a burzsoázia diktatúrája (mert Lvov és Társainak kormánya diktatúra, vagyis olyan hatalom, amely nem törvényre és nem a népakarat előzetes megnyilvánulására támaszkodik, hanem a hatalomnak erőszak útján való megragadására, és a hatalmat egy meghatározott osztály, mégpedig a burzsoázia ragadja meg), a másik a proletariátus és a parasztság diktatúrája (a munkás- és katonaküldöttek szovjetje).

A legkisebb kétség sem férhet ahhoz, hogy az ilyen »összefonódás« sokáig *nem állhat fenn.* Két hatalom *nem lehet* az államban. Egyiküknek meg kell semmisülnie, és az egész orosz burzsoázia már minden erejével, minden módon, mindenütt azon fáradozik, hogy eltávolítsa az útból, megfossza erejétől, a semmivel tegye egyenlővé a katona- és munkásküldöttek szovjetjeit, hogy megteremtse a burzsoázia egyeduralmát.

A forradalom fejlődésében a kettőshatalom csak átmenetet fejez ki – olyan átmenetet, amikor a forradalom már túlhaladt a szokásos polgári demokratikus forradalmon, de még nem ért el a proletariátus és a parasztság »tiszta« diktatúrájáig (az én kiemelésem – *L. F.*)."[19]

Lenin tehát – ellentétben Trockij állításaival – azt mondotta, hogy a februári forradalom a burzsoázia diktatúrájának, valamint a proletariátus és a parasztság forradalmi demokratikus diktatúrájának sajátos kombinációját hozta létre. A probléma úgy volt felvetve, hogy az utóbbinak ki kell küszöbölnie az előbbit avégett, hogy a hatalom teljességgel a munkások és a parasztok kezébe kerüljön; s a „Minden hatalmat a szovjeteknek!" jelszó éppenséggel ezt fejezte ki.

Vlagyimir Iljics már „Levelek a távolból" című cikksoro-

[19] *Lenin:* A proletariátus feladatai forradalmunkban. Művei. 24. köt. Bp. 1952. 44–45. old.

zatában – amelyet Oroszországba való visszatérése előtt írt Svájcban – hangsúlyozta, hogy a probléma az, miképpen kerüljön a hatalom a kapitalisták kezéből a munkások és a szegényparasztok kezébe; mert „c s a k i s az ilyen kormány, amely »ilyen« osztályösszetételét tekintve (»a proletariátus és a parasztság forradalmi demokratikus diktatúrája«) ... *képes* sikeresen megoldani a jelenlegi pillanat ... *legfőbb* feladatát, ... a valóban tartós és demokratikus béke kivívását"[20]. S ehhez még hozzáfűzte: a proletariátus csak akkor győzhet, ha a paraszti agrárprogram megvalósításáért harcoló parasztok óriási többsége támogatja.

Abból, hogy Leninnek ebben az időszakban harcolnia kellett azok ellen a bolsevikok ellen, akik nem ismerték fel az ideiglenes burzsoá kormány valódi jellegét, s betű szerint ragaszkodva a párt 1905-ös taktikájához, sehogyan sem akarták követelni, hogy minden hatalom kerüljön a szovjetek kezébe, nem lehet levonni azt a következtetést, hogy a párt hátat fordított a bolsevik irányvonalnak azért, hogy a trockizmusét fogadja el.

Ellenkezőleg, éppenséggel Trockijnak kellett – visszatérve az Egyesült Államokból – 1917 májusától lemondania arról, hogy nyílt kampányt folytasson a „permanens forradalom" koncepciója mellett, nyíltan szembeforduljon a munkás-paraszt szövetséggel, amely nélkülözhetetlen a polgári demokratikus forradalom feladatainak megoldásához és ahhoz, hogy át lehessen térni a szocialista forradalom végrehajtására.

[20] *Lenin:* Levelek a távolból. Ötödik levél. Művei. 23. köt. Bp. 1951. 369. old.

1918-ban, Kautskyval vitatkozva – aki azzal vádolta a bolsevikokat, hogy „az orosz parasztság diktatúráját" a proletariátus diktatúrájának akarják feltüntetni –, Lenin méltán emlékeztetett rá, hogy a bolsevikok sohasem keverték össze vagy ugrották át a forradalom különböző szakaszait.

„Igenis – írta Lenin –, a mi forradalmunk polgári forradalom, *amíg együtt* megyünk a parasztsággal mint *egésszel*. Ezt mi a napnál világosabban felismertük, 1905 óta százszor és ezerszer megmondottuk, soha meg nem próbáltuk a történeti folyamatnak ezt az elkerülhetetlen fokát sem átugrani, sem rendeletekkel kiküszöbölni . . . Mi a *burzsoá* forradalmat *végig*vittük. A parasztság *egészében* minket követett."

„Oroszország proletariátusa, miután általában a parasztsággal együtt befejezte a polgári demokratikus forradalmat, véglegesen áttért a szocialista forradalomra akkor, amikor sikerült a falut kettészakítania és maga mellé állítania a falusi proletárokat és félproletárokat, egyesítenie őket a kulákok és a burzsoázia – többek között a parasztburzsoázia – ellen . . . Ha a bolsevik proletariátus nem tudta volna kiváltani az osztályrétegződést falun, ha nem tudta volna ezt *előkészíteni* és *végrehajtani*, s így megvalósítani, ha mindjárt 1917 október-novemberében megkísérelte volna »elrendelni« a polgárháborút vagy »a szocializmus bevezetését« falun, ha megkísérelte volna, hogy az általában a parasztsággal kötött ideiglenes blokk (szövetség) nélkül, a középparasztnak stb. tett számos engedmény nélkül boldoguljon – akkor ez a marxizmus *blanquista* eltorzítása lett volna, akkor ez a *kisebbség* kísérlete lett volna arra, hogy akaratát a többségre rákényszerítse, *akkor ez elméleti szempontból*

esztelenség lett volna, megnemértése annak, hogy az egész parasztságot felölelő forradalom még burzsoá forradalom, hogy ezt a forradalmat számos átmenet, átmeneti fok nélkül szocialista forradalommá változtatni egy elmaradt országban lehetetlen (az én kiemelésem – *L. F.*)."[21]

A „permanens forradalom" elmélete pedig éppen az átmenetek és a szakaszok szükségszerűségét tagadja. Mindezek után hogyan is lehetne elhitetni, ellentétben a tényekkel, az eredeti szövegekkel, a nyilvánvaló igazsággal, hogy Lenin magáévá tette volna ezt az elméletet?

Lenin halála után Trockijnak szüksége volt rá, hogy megalkossa a párt és Lenin „újrafegyverkezésének" a legendáját: így akarta elfogadtatni azt a lehetetlen elképzelését, hogy a bolsevizmus egyedüli letéteményese, Lenin egyedüli jogos utóda ő, akinek „nem bolsevik mivolta" nyilvánvaló. S ugyancsak szüksége volt rá 1934–1938-ban, hogy elhitesse: 1917-ben a „permanens forradalom" elmélete beigazolódott. Mert hiszen ő akkortájt épp felháborító módon rágalmazta a fasizmus elleni harc népfrontját és az ezen az alapon létrejött antifasiszta koalíciós kormányokat, azt állítván, hogy ugyanolyan eszközei a kapitalizmus védelmének, mint a fasizmus!

A trockizmus mindenkor tagadta és korunkban is tagadja, hogy a forradalmi harcban átmeneti szakaszokra van szükség; s különösen tagadja azt, hogy a még polgári keretek között, demokratikus célokért folytatott harcot össze lehet kapcsolni a munkásosztálynak a szocializmusért vívott harcával.

Közismert, hogy a trockisták és más balosok még napjainkban is támadják pártunkat; opportunizmussal vádolják, mert harci céljául a haladó demokrácia megvalósítását tűzi ki, vagyis olyan progresszív demokratikus rendszer létrehozására törekszik, amely alkalmas rá, hogy meggyengítse a nagytőke

[21] *Lenin:* A proletárforradalom és a renegát Kautsky. Művei. 28. köt. Bp. 1952. 307., 309. és 311–312. old.

politikai és gazdasági alapjait, megkönnyítse a monopóliumok hatalmával szemben álló erők tömörítését, s ezáltal a lehető legkedvezőbb feltételeket biztosítsa a társadalmi forradalom véghezviteléhez.

Abból a harcból, amelyet a bolsevizmus az oroszországi forradalom taktikájának kérdésében a trockizmussal vívott, mi is időszerű tanulságokat vonhatunk tehát le. Nyilvánvaló, hogy ha nem folytatunk elszánt küzdelmet Trockij teóriái ellen – amelyeket Lenin már pozdorjává zúzott –, nem haladhatunk előre a forradalom útján.

Lenin politikája a két forradalom között

(1917 FEBRUÁR—OKTÓBER)

Az, hogy a második oroszországi forradalmat a rákövetkező hónapokban nem tiporták el, s hogy e forradalom az 1917-es októberi történelmi fordulattal tetőződött be, mindenekelőtt Lenin éleslátásának és politikai szilárdságának köszönhető. Mivel jóval előbb megállapította, hogy a proletariátusnak, szövetségben a paraszti tömegekkel, a forradalmi mozgalom élére kell állnia, Lenin hozzá tudta igazítani a bolsevikok általános taktikáját az új helyzethez, amely a világháború, az általa előidézett forradalmi megrázkódtatások és a cárizmus bukásával járó mélyreható oroszországi változások nyomán keletkezett.

Trockij ravasz cselfogása abban állt, hogy idővel úgy tüntette fel a dolgot, mintha a bolsevik taktika hozzáidomítása az új realitásokhoz lényegében egyértelmű lett volna az ő koncepciójának elfogadásával. Mintha éppenséggel mód lett volna rá, hogy a bolsevikok figyelmen kívül hagyják az 1905-ös és az 1917-es helyzet között fennálló alapvető különbséget!

Az 1905-ös forradalmat leverték. Az 1917-es februári forradalom ezzel szemben néhány nap leforgása alatt végzett az önkényuralommal. Ezáltal megoldódott a polgári demokratikus forradalom egyik alapvető feladata, míg 1905-ben e feladat továbbra is csak cél maradt. Ebben állt a változás. Emellett 1917 februárja után Oroszországban mindaddig példa nélkül álló politikai szabadság volt, s a dolgozók jelentős

része fel volt fegyverezve. Rendkívüli helyzet alakult ki: a burzsoá hatalomnak és a népi hatalom csíráinak, a szovjeteknek a dualizmusa.

Lenin lángeszűen bebizonyította, hogy a helyzet e lényeges módosulása következtében nem lehet megmaradni az 1905-ben meghatározott céloknál, ezeken túl kell menni, s gyakorlati feladatul kell kitűzni a polgári demokratikus forradalom befejezését (elsősorban a föld paraszti kézbe adását) és az áttérést a szocialista feladatok végrehajtására.

A SZOVJETEK JELLEGE

A népi mozgalomból támadt petrográdi szovjet már a februári forradalom másnapján hiánytalanul gyakorolhatta volna az államhatalmat. Minthogy azonban a mensevikek és a szociálforradalmárok voltak benne túlsúlyban, gyakorlatilag lemondott erről; hagyta, hogy Lvov herceg megalakítsa az ideiglenes kormányt, s úgy nyilatkozott, hogy csupán a kormány ellenőrzésének jogát tartja fenn magának.

A mensevikek tehát azt a taktikát alkalmazták, amely ellen Lenin 1905-ben harcolt: változatlanul azt tartották, hogy ha a forradalom polgári, akkor a burzsoáziának kell vezetnie, a proletariátusnak pedig az a feladata, hogy támogassa a forradalmat, anélkül hogy vezető szerepre törekedne.

A februárban Petrográdon tartózkodó, illetve a száműzetésből visszatért bolsevik vezetők hibája abban állt, hogy vagy alkalmazkodtak a szovjet mensevik irányvonalához, s azt állították, hogy támogatni kell az ideiglenes kormányt, mivel az a polgári demokrácia kormánya, vagy pedig olyan álláspontra helyezkedtek a kormányt illetően, amely egyértelmű volt a semlegességgel.

Forradalmi tevékenységének kezdete óta Lenin minden gondolata akörül forgott, miként lehet Oroszországban utat nyitni a forradalomnak, és szocialista céljához elvezetni ezt a

forradalmat. Az elkeseredett harc, amelyet az opportunizmus minden formája ellen vívott, abból az elemi erejű törekvéséből eredt, hogy következetesen megvalósítsa a forradalmat, s azután megőrizze vívmányait.

Nem véletlen tehát, hogy Lenin irányvonala összeütközésbe került a mensevikekével. A két felfogás tizenkét év óta állt szemben egymással.

A GYŐZELEM FELTÉTELEI

Amint láttuk, Lenin már jóval 1905 előtt meghatározta a forradalom útját Oroszországban, rámutatván, hogy a munkásosztálynak mindjárt kezdetben kezébe kell vennie a forradalom vezetését, magával kell ragadnia a parasztság óriási tömegét, és semlegesítve a kispolgárságot, szívósan meg kell valósítania az átmeneti szakasz valamennyi polgári demokratikus feladatát, majd pedig át kell térnie a szocialista feladatok megoldására. És szigorúan ehhez tartotta magát 1917 februárjától októberéig és azután is. Ezt a tényt ő maga is erőteljesen hangsúlyozta.

Lenin alkotó forradalmár volt: az alapvető orientációból kiindulva, mindenkor hozzá tudta igazítani ezt az orientációt a változó körülményekhez, s nem engedte, hogy bármiféle formula rabul ejtse.

1917 februárja után például megállapította, hogy a parlamentáris típusú demokratikus köztársaság követelése túlhaladott, mert létrejött egy más, jóllehet még új, de sokkalta népibb típusú hatalom: a munkás-, katona- és parasztküldöttek szovjetjeinek hatalma.

Február végén az ország városaiban, a hadsereg egységeiben és a vidéki gócpontokban már több mint 600 szovjet működött. S ezek a szovjetek valóban a város és a falu forradalmi tömegeinek akaratát fejezték ki. Országos kongresszusuk küldöttei a munkásságnak, a katonaságnak és a paraszt-

ság legöntudatosabb részének lehető legszélesebb körű képviseletét alkották.

Emellett a forradalom elsöpörte a cári rendőrséget, a munkások fegyverhez jutottak és ezt meg is őrizték, s a szovjetek döntő befolyásra tettek szert a hadseregben.

Ilyen körülmények között érthető, hogy Lenin arra a meggyőződésre jutott: ha a szovjetek nem töltenek be semmiféle kormányzati funkciót, hanem ehelyett arra szorítkoznak, hogy ellenőrizzék a közhatalom ténykedéseit, rövid időn belül vészes vérszegénységre és felszámolásra vannak ítélve, s amennyiben forradalom idején ezeket a tömegek kezdeményezésére létrejött szerveket a „békebeli" angol vagy francia polgári demokrácia szabályai szerint működő parlamenttel helyettesítenék, ez igen nagy politikai visszaesés lenne.

Lenin ezeket a következtetéseket az 1917-es forradalmi Oroszország rendkívüli körülményei között vonta le, s ezt előrelátóan le is szögezte. Akkori konklúziója tehát semmiképpen nem jelenti azt, hogy a demokratikus köztársaság jelszava egyszer s mindenkorra és mindenütt érvénytelen; s azt sem, hogy a marxistáknak mindenkor túlhaladottnak és jelentéktelennek kell tekinteniük a demokratikus szabadságjogokért való harcot.

Az akkori helyzetben Lenin felismerte, hogy a szovjetek lehetővé teszik az új hatalom egységesítését a tömegekből sarjadt, igazi forradalmi szervek útján, ahelyett hogy a hatalom teljes egészében vagy részben a tőkés elemek kezében maradna. 1917 szeptemberében ezt írta, megvonva az oroszországi forradalom öthónapi fejlődésének mérlegét:

„A szovjeteket teljesen szabadon választották. A szovjetek valóban a néptömegek, a munkások és a parasztok szervezetei voltak. A szovjetek valóban a nép óriási többségének szervezetei voltak. A katonamundérba bujtatott munkások és parasztok fel voltak fegyverezve.

Magától értetődik, hogy a szovjetek kezükbe vehették

volna és kezükbe is kellett volna venniük az egész államhatalmat. Az alkotmányozó gyűlés összehívásáig a szovjeteken kívül semmiféle más hatalomnak nem kellett volna lennie az államban. Csak ebben az esetben vált volna forradalmunk valóban népi, valóban demokratikus forradalommá."[1]

HOGYAN LEHETETT MINDEN HATALMAT A SZOVJETEK KEZÉBE ADNI?

Lenin szerint minden forradalom alapvető kérdése az államhatalom kérdése. 1917 februárja után a tényleges hatalom a burzsoá ideiglenes kormány kezében volt – ezt a kormányt támogatták az elburzsoásodott nagybirtokosok is. Vajon haladást jelentett volna-e ennek a hatalomnak a megszilárdulása? Nyilvánvaló, hogy nem. Mert a probléma nem az volt, hogy a forradalmi erők változásokat érjenek el az ideiglenes kormány összetételében, hiszen még lényegében a régi államapparátus is a helyén maradt; a probléma abban állott, hogy egy teljesen új típusú munkás-paraszt államszervezetet hozzanak létre, s ezt az akkori Oroszország viszonyai között csakis a szovjetek útján lehetett elérni.

A tömegek egyre-másra hangoztatták sürgős követeléseiket: „Legyen vége a háborúnak!" – „Igazságos békét!" – „Földet a parasztoknak!" – „Kenyeret és szabadságot a népnek!" S addig ezeket a követeléseket nem lehetett keresztülvinni, amíg a burzsoázia döntő szerepet töltött be az ország kormányzásában.

Mi több, Lenin és a bolsevik vezetők szemében magának a forradalomnak a sorsáról volt szó. Mert ha a forradalmi folyamat megreked, akkor zsákutcába kerül, és előbb-utóbb elfojtják a hazai és a külföldi reakciós, militarista erők.

[1] *Lenin:* A forradalom tanulságai. Összes Művei. 34. köt. Bp. 1967. 59. old.

A bolsevikok világosan látták, hogy ha fennmarad az ideiglenes kormány, a meglevő államgépezettel és a monarchista tábornokokkal, akik igyekeztek újból ellenőrzésük alá vonni a hadsereg számos egységét, akkor a forradalom ellenségei lassanként átcsoportosítják erőiket, feloszlatják a szovjeteket, és véget vetnek a nép által kivívott szabadságnak.

A Kornyilov-lázadás, amelyet 1917 augusztusában főként a bolsevik vezetés alatt álló erők – katonák, matrózok és üzemi vörösgárdista egységek – segítségével sikerült leverni, világosan megmutatta, hogy a reakciós lázadás veszélye nem a bolsevikok képzeletének szüleménye.

Két alternatíva volt: vagy egy helyben topog, visszafejlődik és végül elbukik a forradalom, vagy előremegy, elfoglalja a burzsoáziának és ideiglenes kormányának pozícióit, s ezzel végleg megszilárdítja a munkásosztály, a parasztság, a szovjetekben képviselt egész nép pozícióit.[2]

Ebből következett a bolsevik párt politikájának két döntő fontosságú eleme az 1917 áprilisától júliusáig terjedő időszakban: egyrészt az, hogy semmiféle támogatásban nem részesí-

[2] Itt hasznos párhuzamot vonni aközött, miképpen alakultak az események 1917 februárjától Oroszországban és a császár bukásával végződött 1918-as novemberi forradalom után Németországban. Abban az időben Németországban is két hatalom jött létre: a direktórium, amelynek szociáldemokrata tagjai együttműködtek a császárral, s a munkás- és katonatanácsok, amelyek közül a legjelentősebb a berlini volt. S a német „mensevik" vezetők a tanácsokat, amelyekben kisebbségben voltak a valóban forradalmi elemek, rávették, hogy lemondjanak a tényleges hatalom gondolatáról, s minden számításukat a direktóriumra és az általa összehívni szándékozott alkotmányozó gyűlésre alapozzák. Az alkotmányozó gyűlésbe azután javarészt különféle irányzatú burzsoá képviselők kerültek be, s így a helyzet kulcsa újból a burzsoázia kezében volt. A forradalmi elemeket, akik e nehéz körülmények között is folytatni akarták a harcot, a szociáldemokrata vezetők, Scheidemann és Noske – biztosítékokat akarván adni burzsoá támogatóiknak – rövid úton likvidálták.

A köztársaság első elnöke ugyan a direktórium egyik szociáldemok-

tette az ideiglenes kormányt, másrészt pedig az, hogy minden hatalmat a szovjeteknek követelt.

A párt tehát elvetette mind Kamenyevnek, Rikovnak és Pjatakovnak az ideiglenes kormány feltételes támogatására irányuló javaslatát, mind pedig más bolsevikoknak azt az elgondolását, hogy tűzzék ki célul a kormány azonnali megdöntését.

A szovjeteknek és az általuk befolyásolt tömegeknek kellett úgy dönteniük, hogy kezükbe veszik a teljes hatalmat. Az ideiglenes kormánnyal való heves összeütközés, mint Lenin hangsúlyozta, csak a szovjetek ellenségeinek malmára hajtotta volna a vizet. A feladat abban állott, hogy a bolsevikok igyekezzenek megnyerni a szovjetek többségét – a munkásosztály és a parasztság többségét – annak a gondolatnak, hogy minden hatalomnak a szovjetek kezébe kell kerülnie.

A munkások és a katonák 1917. július 4-i tüntetésének vérbefojtása – jóllehet a bolsevikok mindent megtettek, hogy megőrizzék a tüntetés békés jellegét – fordulatot jelentett az oroszországi forradalom fejlődésében. A tüntetés vérbefojtá-

rata tagja – Ebert – lett, de a második Hindenburg, a császár marsallja, s tőle már csak egy lépés volt Hitlerig.

Felvetődhet a kérdés, milyen szenvedésektől mentesíthette volna Oroszország népét a forradalom békés fejlődése. De az már nem kétséges, hogy a német forradalom győzelme – amellett hogy jelentősen elősegítette volna a társadalom átalakítását más országokban, ideértve Oroszországot is – elkerülhetővé tette volna, hogy Európa és a világ emberéletek tízmillióit áldozza a hitleri barbarizmus oltárán annak következtében, hogy 1918-ban a német munkásmozgalom vezetői nem számoltak le a német militarista és imperialista erőkkel, hanem lehetővé tették, hogy ezek fennmaradjanak, gyorsan összeszedjék magukat, s néhány éven belül a helyzet urai legyenek.

Oroszországban is hasonlóképpen alakultak volna az események, ha a forradalmat nem viszik következetesen végig – egészen a szocialista célig –, mert a hazai és a külföldi kapitalisták és militaristák egyesült erői előbb-utóbb „észretérítették" volna a kispolgári demokratákat, akik egy Nagy-Britannia vagy Amerikai Egyesült Államok mintájára kormányzott Oroszországról ábrándoztak.

sát a bolsevikok elleni megtorló intézkedések– letartóztatások, lapbetiltások, üldözések – követték. Ezeket az intézkedéseket az ideiglenes kormány, valamint a mensevikek és a jobboldali szociálforradalmárok vezetése alatt álló szovjetek rendelték el. Lenin, aki több más bolsevik vezetővel együtt rákényszerült, hogy illegalitásba vonuljon, ebből azt a következtetést vonta le, hogy ha a szovjetek vezetői készek voltak ilyen rendszabályokat kezdeményezni a munkásosztály élcsapatával szemben, többé már nem tartható fenn a „Minden hatalmat a szovjeteknek!" jelszó.

A jelszót visszavonták, de a párt továbbra is igyekezett megakadályozni a monarchista és kapitalista reakciót abban, hogy a szovjetek rovására visszaszerezze pozícióit. A visszavonulás egyébként sem tartott sokáig, mert egy hónap múlva bekövetkezett Kornyilov tábornok puccskísérlete. A tábornok meg akarta buktatni az ideiglenes kormányt, melynek időközben Kerenszkij lett a feje, de próbálkozása kudarcba fulladt, mert a bolsevikok és szövetségeseik – nem hagyva fel Kerenszkij és a békülékeny elemek bírálatával – mozgósították a petrográdi munkásokat. Ezáltal a bolsevikok bebizonyították, hogy bármilyen nézeteltéréseik legyenek is a mensevikekkel és a jobboldali szociálforradalmárokkal, nem hajlandók arra az álláspontra helyezkedni, hogy „minél rosszabb, annál jobb", vagyis nem kívánják tétlenül nézni, hogy a szélsőséges monarchista és militarista reakció eltiporja a kispolgári demokráciát, ha ez mégoly következetlen és ingadozó is.

Mindamellett a reakciós államcsínykísérletből Lenin azt a következtetést vonta le, hogy a forradalom vívmányai mindaddig veszélyben lesznek, amíg a burzsoá elemeket el nem távolítják a hatalomból, s a hatalom nem összpontosul teljes egészében a szovjetek kezében.

Minden hatalomnak a szovjetek kezében való összpontosulása pedig kétféleképpen mehetett végbe.

Békés úton, ha a mensevikek és a szociálforradalmárok végre vállalják a rájuk háruló felelősséget, véget vetnek tétová-

zásaiknak, s elhatározzák, hogy a szovjetek azontúl gyakorolják a teljes államhatalmat.

Nem békés úton, vagyis fegyveres felkelés útján, ha a tömegeket megnyerték a gondolatnak, hogy ez az egyetlen lehetőség – másképpen nem lehet megmenteni és előbbrevinni a forradalmat.

Lenin mindenkor hangsúlyozta annak lehetőségét, hogy a proletariátus, az egész nép békés úton jelentős előnyöket vívjon ki, ideértve a hatalom megszerzését is.

„Levelek a távolból" című cikksorozatának 1917. március 24-én kelt harmadik részében, amelyben kifejtette, hogy az ideiglenes kormányt a szovjetekből kikerülő kormánnyal kell felváltani, s ehhez támogatást nyújthat Finnország proletariátusa, a következőket írta:

„Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy Petrográd tőszomszédságában ott van az egyik legfejlettebb, ténylegesen köztársasági ország, Finnország, amely 1905-től 1917-ig az oroszországi forradalmi összecsapások fedezete alatt a demokráciát viszonylag békésen fejlesztette és a nép *többségét* a szocializmus oldalára állította . . . A finn munkások jobb szervezők, segíteni fognak nekünk ezen a téren, a *maguk módján* előbbre viszik majd a szocialista köztársaság megszervezését.

Forradalmi győzelmek magában Oroszországban, békés szervezési sikerek Finnországban ezeknek a győzelmeknek fedezete alatt, az orosz munkások áttérése a forradalmi-szervezői feladatokra, új méretekben, a hatalom meghódítása a proletariátus és a lakosság legszegényebb rétegei által, a nyugati szocialista forradalom ügyének ösztönzése és fejlesztése – ez az az út, amely elvezet a *békéhez* és a *szocializmushoz*."[3]

[3] *Lenin:* Levelek a távolból. Harmadik levél. Művei. 23. köt. Bp. 1951. 360–361. old.

S amikor 1919 márciusában kikiáltották a Magyar Tanácsköztársaságot, Lenin elégedetten nyugtázta kikiáltásának körülményeit, különös tekintettel arra, hogy a burzsoázia kénytelen volt békésen átadni a hatalmat az egyesült kommunista és szocialista párt képviselőinek. Véleménye szerint ez sokkal jobb volt annál, ami Oroszországban történt.[4]

Nyilvánvaló tehát, hogy Lenin szemében a forradalmi cél volt a fontos, a forradalom formái, útjai és szakaszai pedig nagyon is eltérőek lehettek.

„Ha bármely marxistának, sőt akárkinek, aki ismeri általában a jelenkori tudományt, feladnók a kérdést: »Valószínű-e a különböző kapitalista országok egyenletes vagy harmonikusan arányos áttérése a proletárdiktatúrára?« – kétségtelenül tagadólag felelne erre a kérdésre – hangsúlyozta. – A kapitalizmus világában sohasem volt és nem is lehetett sem egyenletesség, sem harmónia, sem arányosság. Mindegyik ország a kapitalizmus és a munkásmozgalom sajátosságainak hol az egyik, hol a másik oldalát vagy vonását vagy csoportját fejlesztette ki különösen szembetűnően. ... A világtörténelem feltartóztathatatlanul halad a proletárdiktatúra felé, de korántsem sima, egyszerű, nyílegyenes utakon."[5]

Az út, amelyen Oroszország járt – ezt Lenin ugyancsak kifejtette –, az ország rendkívül sajátos viszonyaival függött össze. Ott ugyanis kezdettől fogva egyesíteni lehetett a tőke ellen irányuló proletárforradalmat a nagybirtok ellen irányuló paraszti forradalommal. De ha ennek következtében az elmaradott Oroszországnak könnyebb volt is a forradalom útjára

[4] Lásd *Lenin:* Előadói beszéd a szovjet köztársaság külső és belső helyzetéről. Művei. 29. köt. Bp. 1953. 270–272. old.

[5] *Lenin:* A III. Internacionálé és helye a történelemben. Művei. 29. köt. 311–312. old.

lépnie, valószínű, mondotta Lenin, hogy ugyanezen oknál fogva nehezebb lesz folytatnia a forradalmat; s ha majd a fejlettebb országokban, ahol a proletariátusnak nagyobb súlya és befolyása van, létrejönnek a népi hatalmak, ezeknek minden kilátásuk meglesz rá, hogy gyorsan túlszárnyalják Oroszországot.

Lenin tehát sohasem redukálta a forradalmi harcot egyetlen szakaszra, egyetlen formára, egyazon útra.

Annak vizsgálatánál, milyen tapasztalatok szűrhetők le az oroszországi forradalomból, s ezek mennyiben érvényesíthetők a nemzetközi munkásmozgalomban, Lenin ugyanolyan alkotó szellemről tett tanúbizonyságot, mint amilyen az 1917 februárjától októberéig terjedő időszak győzelmes bolsevik taktikájának kidolgozásánál vezérelte.

A BÉKÉS ÚT A JOBB

Abban az időben Lenin mindent elkövetett azért, hogy az oroszországi forradalom békésen haladjon előre. Ezt mind írásai, mind cselekedetei igazolják. Ilyen irányú erőfeszítéseire azonban nem mindig világítottak rá az októberi forradalomnak szentelt történelmi írások, amelyek különösen nagy számban láttak napvilágot 1967-ben, a forradalom ötvenedik évfordulója alkalmából. Szerzőik homályban hagyták Leninnek e cél érdekében kifejtett hatalmas politikai munkáját, s kizárólag a november 7-i felkelést és közvetlen előkészületeit tárgyalták.

A polgári történetírás sohasem helyezte előtérbe Leninnek a forradalom békés fejlődéséért folytatott harcát, mert mindenáron el akarta fogadtatni az „összeesküvés", az „államcsíny", a bolsevikok cselekvő kisebbsége által elkövetett „bitorlás" koncepcióját. Ugyanezen okból el kellett titkolnia, hogy a forradalmi tömegek által támogatott októberi felkelés volt az egyedüli lehetőség az oroszországi forradalom meg-

mentésére azok után, hogy a mensevikek és a szociálforradalmárok a Kornyilov-puccs figyelmeztető jele dacára sem kívánták biztosítani, hogy az általuk irányított szovjetek kezébe kerüljön minden hatalom.

De véleményem szerint a forradalmár történészek sem szenteltek kellő figyelmet ennek a problémának.

Az a körülmény, hogy a forradalmat november 7-e után meg kellett védeni az intervenciókkal és az agressziókkal szemben, s ennek folytán az erőszak került előtérbe, szükségképpen elhomályosította a bolsevikok politikájának ezt az oldalát. S az októberi forradalom előkészítéséről és megvalósításáról folytatott vitákban, amelyet során 1924-től fogva mindinkább szembekerültek egymással a leninisták és a trockisták, nem tulajdonítottak a dolgok e vonatkozásának olyan jelentőséget, amilyet érdemel.

Példának okáért Sztálin „Az októberi forradalom és az orosz kommunisták taktikája" című írásában röviden emlékeztet ugyan arra a harcra, amelyet a bolsevikok 1917 áprilisától júliusáig egy „mensevikekből és eszerekből álló szovjet kormány" létrehozásáért folytattak, de ezt a nagy horderejű politikát egyszerű taktikai manőverré redukálja, melynek rendeltetése szerinte az volt, hogy elszigetelje és leleplezze a tömegek előtt az illető pártokat.[6]

Trockij emlékirataiban egy szóval sem említi ezt a politikát, s ha „Az orosz forradalom története" című könyvében szentel is néhány sort Lenin legutolsó felhívásának, amely még a forradalom békés fejlődésének biztosítását célozta, ezt csak azért teszi, hogy nyomban utána kijelentse: Leninnek az volt a célja, „hogy mérsékelje a harcot, gyengítve a kényszerhelyzetbe hozott ellenfelek ellenállását"[7].

[6] Lásd *Sztálin:* Az októberi forradalom és az orosz kommunisták taktikája. A leninizmus kérdései. Bp. 1953. 122. old.

[7] *Léon Trotski:* Histoire de la Révolution russe. II. köt. Párizs. 328. old.

Nem csoda, hogy Trockij mélyen hallgatott Lenin tevékenységének erről az aspektusáról. Hiszen, ha nem hallgat, be kellett volna ismernie: Lenin arra törekedett, hogy a szovjetek teljes mértékben betöltsék szerepüket mint a munkás-paraszt hatalom szervei. S ezzel lerombolta volna a „permanens forradalom" elméletének egész védelmét, rácáfolt volna a legendára, amely szerint Lenin magáévá tette az ő felfogását.

Trockij éppenséggel igyekezett kihasználni, hogy a bolsevik párt olyan helyzetbe került, amelyben nem lehetett keresztülvinni a forradalom békés fejlődésének irányvonalát: azt az elméletet próbálta igazolni ennek révén, amely szerint a forradalomnak nem lehet polgári demokratikus szakasza, s az egyedüli lehetséges alternatíva, mindenütt és minden körülmények között, a proletárdiktatúra.

Lenin nem egyszerű manővert kívánt végrehajtani – ő egészen másra törekedett. Kétségkívül nyíltan hirdette: úgy akar cselekedni, hogy a bolsevik párt politikája kerekedjék felül; de egyszersmind kifejtette, hogy ha a hatalom békés úton a szovjetek kezébe kerül, ezek kebelén belül békésen fog lefolyni a pártok harca a befolyásért.

Vlagyimir Iljics meg akarta óvni és tovább akarta fejleszteni a forradalmat.

Az ideiglenes kormány volt az utolsó lehetőség a tőkések és mindazok számára, akik gátat akartak vetni a forradalomnak, hogy aztán eltiporják. Így vagy úgy, de ennek a kormánynak el kellett tűnnie, hogy átadja helyét a szovjetek népi hatalmának. Az eszközöknek – akár békések, akár nem – ezt a célt kellett szolgálniuk. De kétségtelen, hogy Lenin szívesebben látta volna a békés megoldást, mind alapvető politikai okokból (mert ez volt a biztonságosabb), mind pedig emberiességi okokból (mert emberéletben és anyagi javakban ez követelte a kisebb áldozatot).

Lenin merész és következetes forradalmár volt. Tudta, hogy a forradalom nem idill, és szükségképpen együtt jár bizonyos

erőszakkal is. Amikor a forradalom ellenségei egyik összeesküvést és intervenciót a másik után szervezték, habozás nélkül jóváhagyta, sőt javasolta a lehető legszigorúbb rendszabályokat velük szemben. A maroknyi ellenforradalmár erőszakával Lenin a néptömegek erőszakát szögezte szembe. De sohasem idealizálta az erőszakot, s még kevésbé tekintette öncélnak.

1917 áprilisa és szeptembere között Lenin tehát egyidejűleg harcolt azért, hogy a forradalom előrehaladjon, s hogy ez a lehető legkíméletesebb, legbékésebb módon menjen végbe.

Vlagyimir Iljics nagy vonalakban felvázolt egy új demokráciát, amelynek vezető ereje a munkásosztály, szövetségben a parasztsággal, s amelyben a szovjetek keretei közt kibontakozik a tömegek előtt azonos helyzetben levő pártok versengése.

1917. június 7-én a következőket írta:

„Csak Oroszországban lehetséges, hogy a hatalom kész intézmények, a szovjetek kezébe menjen át egy csapásra, békés úton, felkelés nélkül, mert a tőkések nem lesznek képesek ellenállásra a munkás-, katona- és parasztküldöttek szovjetjeivel szemben."[8]

Ismétlem, Lenin akkor nem bolsevik vezetés alatt álló szovjetek részére követelte a hatalmat, hanem olyan szovjetek részére, amelyekben a bolsevikokkal ellenségesen szemben álló pártok voltak abszolút többségben.[9] Lenin és pártja elvi kérdést vetett föl. Ő maga ezt így indokolta meg egy június 11-én kelt határozati javaslatban:

[8] *Lenin:* Van-e olyan út, amely igazságos békéhez vezet? Művei. 25. köt. Bp. 1952. 45. old.

[9] Az I. összoroszországi szovjetkongresszuson – 1917 júniusában – megválasztott központi végrehajtó bizottságnak 123 mensevik, 118 szociálforradalmár, 20 kisebb szervezetekhez tartozó és mindössze 58 bolsevik tagja volt.

„Nézetünk szerint az a sajátos intézmény, amelyet a munkás-, katona- és parasztküldöttek szovjetjének neveznek, a legjobban megközelíti a nép többségének akaratát kifejező országos szervet, a forradalmi parlamentet.

Mi elvi alapon amellett voltunk és amellett vagyunk most is, hogy az egész hatalom egy ilyen szerv kezébe menjen át, noha jelenleg ez a szerv a mensevikek pártja és a szociálforradalmárok pártja kezében van, amelyek »honvédő« álláspontot képviselnek és ellenségesek a proletariátus pártjával szemben."[10]

Amikor a szovjetek központi végrehajtó bizottsága, amelyben ugyancsak túlsúlyban voltak a mensevikek és a szociálforradalmárok, betiltotta a június 10-i bolsevik tüntetést, Lenin kereken kijelentette:

„Valaminek a betiltásához vagy elrendeléséhez az kell, hogy az államban hatalom legyünk. Váljanak hatalommá az urak, a szovjet mai vezérei – mi emellett vagyunk, bár önök ellenfeleink –, s akkor joguk lesz arra, hogy betiltsanak vagy elrendeljenek valamit."[11]

Ezt az elvi kérdést Lenin részletesen kifejtette „A jelszavakról" című cikkében akkor, amikor még a bolsevikoknak is meg kellett magyaráznia, miért nem felel meg többé a „Minden hatalmat a szovjeteknek!" jelszó a július 4-i tüntetés elfojtását követő helyzetben. S ugyanott kijelentette, hogy a párt változatlanul híve a szovjetekre épülő államszervezetnek, de ehhez olyan szovjetek kellenek, amelyek a forradalom ügyét szolgálják, nem pedig a forradalom ellenségeinek ügyét.

[10] *Lenin:* Az OSZD(b)MP Központi Bizottságának és a bolsevik frakció vezetőségének beadványa a szovjetek összoroszországi kongresszusához a tüntetés betiltásával kapcsolatban. (Tervezet) Művei. 25. köt. 70. old.

[11] *Lenin:* Ellentmondásos álláspont. Művei. 25. köt. 83. old.

Ebben a cikkben Lenin elmagyarázta, miképpen jelentette volna július előtt a hatalomnak a szovjetek kezébe kerülése a forradalmi mozgalom békés fejlődését. Július közepén a következőket írta erről:

„Minden jel arra vall, hogy a »minden hatalmat a szovjeteknek« jelszónak nem minden híve gondolta át kellőképpen azt, hogy ez a jelszó a forradalom békés továbbfejlődésének jelszava volt. A békés fejlődésé nemcsak abban az értelemben, hogy akkor (február 27-től július 4-ig) senki, egyetlen osztály, egyetlen komoly erő sem tudott volna ellenszegülni annak, illetve nem tudta volna megakadályozni azt, hogy a hatalom a szovjetek kezébe menjen át. Ez még nem minden. A békés fejlődés akkor lehetséges lett volna még abban a tekintetben is, hogy ha az államhatalom a maga egészében idejekorán a szovjetek kezébe kerül, az osztályok és a pártok harcát a szovjeteken *belül* a lehető legbékésebben és a lehető legkevesebb megrázkódtatással lehetett volna megvívni.

A dolognak erre az utóbbi oldalára szintén nem fordítottak még elegendő figyelmet. A szovjetek, osztályösszetételüket tekintve, a munkások és parasztok mozgalmának szerveit, diktatúrájuk kész formáját alkották. Ha kezükben lett volna a teljes hatalom, akkor a kispolgári rétegek legfőbb hibáját, legfőbb bűnét, a kapitalisták iránti hiszékenységüket, a gyakorlat kiküszöbölte volna, saját intézkedéseik tapasztalatai mondtak volna kritikát róla. A hatalmon levő osztályok és pártok helycseréje a szovjeteken belül, a szovjetek egyeduralma és teljhatalma talaján békésen mehetett volna végbe; a szovjetekben képviselt valamennyi párt továbbra is tartós és szilárd kapcsolatban maradhatott volna a tömegekkel. Egy pillanatra sem szabad megfeledkeznünk arról, hogy csakis a szovjetekben képviselt pártoknak és a tömegeknek ez a rendkívül szoros, szabadon terjedő és mélyülő kapcsolata segíthette volna elő a burzsoáziával

való kispolgári paktálás illúzióinak békés leküzdését. Ha a hatalom a szovjetek kezébe került volna, ez egymagában még nem változtatta és nem is változtathatta volna meg az osztályok kölcsönös viszonyát; mit sem változtatott volna a parasztság kispolgári jellegén. De kellő időben hatalmas lépés lett volna abban az irányban, hogy a parasztok elszakadjanak a burzsoáziától, közeledjenek a munkásokhoz, majd pedig egyesüljenek is velük.

Így történhetett volna, ha a hatalom idejekorán a szovjetek kezébe kerül. Így lett volna a legkönnyebb, a legelőnyösebb a nép számára. Ez az út lett volna a legkevésbé fájdalmas, s ezért kellett a legerélyesebben harcolni érte. De most vége ennek a harcnak, amely azért folyt, hogy a hatalom idejekorán a szovjetek kezébe kerüljön. A fejlődés békés útját lehetetlenné tették. Ráléptünk a nem békés, a legfájdalmasabb útra."[12]

AMIKOR LENIN KOMPROMISSZUMOT AJÁNLOTT

„A jelszavakról" című cikkében Lenin félreérthetetlenül megmondta, hogy a kispolgári pártoknak a reakcióval való együttműködése miatt ez idő szerint lehetetlen a békés út. De mindamellett hangsúlyozta:

„Igen nagy tévedés volna azt hinni, hogy a forradalmi proletariátus, hogy úgy mondjuk, »bosszúból«, mert az eszerek és a mensevikek támogatták a bolsevikok szétverését, a kivégzéseket a fronton és a munkások lefegyverzését, képes »megtagadni« tőlük a támogatást az ellenforradalommal szemben. A kérdés ilyen felvetése . . . az erkölcsről alkotott kispolgári fogalmak kiterjesztése volna a proletariátusra (mert ha *az ügy érdeke kívánja*, a proletariátus min-

[12] *Lenin:* A jelszavakról. Összes Művei. 34. köt. 12–13. old.

dig támogatni fogja nemcsak az ingadozó kispolgárságot, hanem még a nagyburzsoáziát is)..."[13]

A kompromisszumokról szóló híres szeptember elsejei cikkében Lenin úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a forradalom, bizonyos körülmények között, amelyek teljességgel a szociálforradalmároktól és a mensevikektől függnek, visszatérhet a békés fejlődés útjára. Illegális rejtekhelyéről a következőket írta:

„Kompromisszum a mi részünkről az, hogy visszatérünk a július előtti követeléshez: minden hatalmat a szovjeteknek, a szovjeteknek felelős eszer–mensevik kormányt.

Most, és csakis most, talán *mindössze néhány napig* vagy egy-két hétig teljesen békés úton létrejöhetne és megszilárdulhatna egy ilyen kormány. Roppant nagy a valószínűsége annak, hogy ez a kormány biztosíthatná az egész oroszországi forradalom békés *továbbhaladását* és annak rendkívül nagy esélyeit, hogy a világmozgalom óriási léptekkel haladjon a béke felé, a szocializmus győzelme felé.

Csak a forradalom e békés fejlődésének érdekében – ennek a történelemben *rendkívül* ritka és *rendkívül* értékes lehetőségnek, csak ennek a kivételszerűen ritka lehetőségnek a kedvéért – mehetnek bele, és kell is, hogy belemenjenek, véleményem szerint, a bolsevikok, a világforradalom hívei, a forradalmi módszerek hívei ebbe a kompromisszumba.

A kompromisszum abban állana, hogy a bolsevikok, anélkül, hogy igényt tartanának a kormányban való részvételre (ez internacionalisták számára lehetetlen, ha ténylegesen nem valósítják meg a proletariátus és a szegényparasztság diktatúrájának feltételeit), lemondanának annak a követelésnek azonnali beterjesztéséről, hogy a hatalom a proletariátus és a szegényparasztság kezébe menjen át, lemondanának

[13] Ugyanott, 14. old.

az ezért a követelésért folyó harc forradalmi módszereiről. A magától értetődő – és az eszerek és mensevikek számára nem új – feltétel az agitáció teljes szabadsága és az alkotmányozó gyűlés újabb halasztás nélküli, sőt esetleg még korábbi időpontban való összehívása volna.

A mensevikek és az eszerek mint kormányzó blokk beleegyeznének abba (feltéve, hogy a kompromisszum megvalósul), hogy olyan kormányt alakítsanak, amely teljesen és kizárólag a szovjeteknek tartozik felelősséggel, s hogy vidéken is átadják az egész hatalmat a szovjeteknek. Ez volna az »új« feltétel. A bolsevikok, gondolom, semmiféle más feltételt nem szabnának, számítva arra, hogy a valóban teljes agitációs szabadság és az új demokratizmus haladéktalan megvalósítása a szovjetek összeállításánál (újjáválasztások) és a szovjetek működésében önmagától biztosítaná a forradalom békés továbbhaladását, a pártok közti harc *békés végigvitelét* a szovjeteken belül.

Vagy talán ez *már* nem lehetséges? Meglehet. De ha csak egy százalék remény van erre, akkor mégis minden áron meg kell kísérelnünk, hogy ezt a lehetőséget valóra váltsuk."[14]

„A forradalom egyik alapvető kérdése" című cikkében Lenin visszatért erre a problémára, s rámutatott, mennyiben járulna hozzá a szovjetek hatalmának létrejötte a forradalom békés továbbhaladásához és ahhoz, hogy az országnak szilárd kormánya legyen:

„A hatalom kérdését nem lehet sem megkerülni, sem elhalasztani, mert éppen ez az az alapvető kérdés, amely *mindent* meghatároz a forradalom fejlődésében, kül- és belpolitikájában. Hogy forradalmunk egy fél esztendőt »elfecsérelt«

[14] *Lenin:* A kompromisszumokról. Összes Művei. 34. köt. 135–136. old.

a hatalom berendezésével kapcsolatos ingadozásokra, vitathatatlan tény, ez a tény az eszerek és a mensevikek ingadozó politikájának szükségszerű következménye. Ezeknek a pártoknak a politikáját pedig végeredményben a kispolgárság osztályhelyzete, a tőke és a munka közötti harcban tanúsított gazdasági állhatatlansága határozza meg.

A kérdés mármost az, hogy tanult-e valamit a kispolgári demokrácia e nagy, tartalomban rendkívül gazdag félesztendő alatt vagy sem. Ha nem, a forradalom elveszett, s csak a proletariátus győzelmes felkelése mentheti meg. Ha igen, egy szilárd, ingadozásoktól mentes hatalom azonnali megteremtésével kell kezdeni. A népforradalom idején, vagyis az olyan forradalom idején, amely életre keltette a tömegeket, a munkás és paraszt többséget, csak olyan hatalom lehet szilárd, amely valóban és feltétlenül a lakosság *többségére* támaszkodik. Az államhatalom Oroszországban *ténylegesen* mindeddig megmaradt a *burzsoázia* kezében, amely csupán részleges engedményekre kényszerül (úgyhogy már másnap elkezdheti visszavonni őket), ígéretek osztogatására (azért, hogy ne teljesítse őket), uralmának mindenféle úton-módon való elleplezésére (azért, hogy a »becsületes koalíció« látszatával félrevezesse a népet) stb., stb. Ez a kormány szavakban népi, demokratikus, forradalmi kormány, valójában népellenes, antidemokratikus, ellenforradalmi, burzsoá kormány – ez az az ellentmondás, amely mindeddig megvolt, és amely forrása volt a hatalom teljes labilitásának és ingadozásának, annak az egész »miniszteri váltófutásnak«, amellyel az eszer és mensevik urak oly sajnálatos (a nép szempontjából sajnálatos) buzgalommal foglalkoztak.

Vagy a szovjetek szétkergetése és dicstelen halála, vagy minden hatalmat a szovjeteknek – ezt mondottam 1917 június elején, a szovjetek összoroszországi kongresszusán, s július és augusztus története rendkívül meggyőzően bebizonyította e szavak helyességét. Csakis a szovjetek ha-

talma lehet szilárd, csakis ez támaszkodhat valóban a nép többségére – akármit hazudnak is a burzsoázia lakájai, Potreszov, Plehanov és mások, akik a hatalom »bázisa kiszélesítésének« nevezik azt, amikor a hatalmat ténylegesen a nép jelentéktelen kisebbségének, a burzsoáziának, a kizsákmányolóknak a kezébe adják át.

Csak a szovjethatalom lehetne szilárd, csak ez lenne olyan hatalom, amelyet még a legviharosabb forradalom legviharosabb pillanataiban sem lehetne megdönteni, csak az ilyen hatalom biztosíthatná a forradalom állandó, széles körű fejlődését, a pártok békés harcát a szovjeteken belül. Amíg nem jön létre ilyen hatalom, elkerülhetetlen a hatalom határozatlansága, labilitása, ingadozása, elkerülhetetlenek a vég nélküli »hatalmi válságok«, a miniszteri váltófutás kilátástalan komédiája, a kirobbanások jobbról is, balról is."

„*A hatalmat a szovjeteknek – ez az egyetlen mód arra, hogy a további fejlődést fokozatossá, békéssé, nyugodttá tegyük*, olyanná, amely teljes összhangban van a néptömegek többségének tudati és elhatározási színvonalával, a néptömegek tapasztalatainak színvonalával."[15]

Kétségtelen, hogy akkortájt a szovjetek a fejlődés útjára léptek. Közülük sokban, kezdve a petrográdi szovjettől, bolsevik többség jött létre. A bolsevikok megnyerték a tömegek bizalmát azzal, hogy a forradalom előrehaladása mellett szálltak síkra; s kiszorították a mensevikeket, akik meg akarták állítani a forradalom menetét.

1917 őszén Lenin még bízott benne, hogy a szovjetek irányvonalát meg lehet változtatni, s ezáltal el lehet érni,

[15] *Lenin:* A forradalom egyik alapvető kérdése. Összes Művei. 34. köt. 202–203. és 209. old.

hogy fegyveres összeütközések helyett magukon a szovjeteken belül békés politikai harc folyjék a pártok között.

S ha akkoriban nem ragadták meg ezt az utolsó lehetőséget, hogy az oroszországi forradalom elkerülje a véres összeütközéseket, ezért a felelősség teljes egészében a kispolgári pártokat terheli, és nem a bolsevikokat.

Szeptember végén Lenin nyomatékosan rámutatott annak szükségességére, hogy a burzsoá kadet pártnak a mensevikekkel és az eszerekkel a bolsevikok ellen kötött végzetes szövetségét „a bolsevikoknak a mensevikekkel és az eszerekkel a kadetok ellen" kötött szövetségével cseréljék fel, minthogy ez a szövetség, amelyet csak a Kornyilov-lázadás elleni ötnapos küzdelem idején próbáltak ki, „soha egyetlen forradalomban sem tapasztalt mértékben könnyű győzelmet" biztosított „az ellenforradalom fölött".[16] S a Kornyilov-lázadás elleni küzdelem tapasztalataiból kiindulva kifejtette, hogy csakis ez a szövetség és a hatalom azonnali átadása a szovjeteknek tenné végképp lehetetlenné Oroszországban a polgárháborút. Ez esetben a forradalom békésen fejlődhetne tovább, s a szovjetek kebelében békésen folyhatna le a pártok harca a hatalomért. „A bolsevikok *mindent* meg fognak tenni, hogy biztosítsák a forradalom fejlődésének ezt a *békés* útját"[17] – vonta le végül a következtetést Lenin.

A „Rabocsij Puty" október 9–10-i számában még egyszer visszatért ugyanezekre a gondolatokra. Szemlátomást felcsillant benne a remény annak láttán, hogy a mensevik és az eszer pártban növekszik a baloldali ellenzék. S a bolsevikoknak feladatul tűzte ki, hogy tőlük telhetően segítsék ezt az öntudatra ébredést, megteremtve a forradalom békés fejlődésének utolsó esélyét. Még ekkor is hangsúlyozta:

[16] Lásd *Lenin:* Az orosz forradalom és a polgárháború. Összes Művei. 34. köt. 223. old.

[17] Ugyanott, 229. old.

„Ha a szovjetek kézbe vennék az egész hatalmat, akkor most még – és valószínűleg ez az utolsó esélyük – biztosíthatnák a forradalom békés fejlődését, azt, hogy a nép békésen válassza meg küldötteit, hogy a pártok békésen vívják meg harcukat a szovjeteken belül, hogy a különböző pártok programját a gyakorlatban próbálják ki, s hogy a hatalom békésen menjen át az egyik párt kezéből a másik párt kezébe."[18]

FELKELÉS, DE A NÉP TÖBBSÉGÉVEL

Hosszan idéztem, hogyan ítélte meg Lenin az akkori helyzet alakulását, hogy jól lássuk: a forradalom békés fejlődésének szorgalmazása mögött nála nem taktikai manőver rejlett, hanem nagyon is szilárd, kiérlelt, megfontolt elszántság arra, hogy a fejlődés jobbik útját, a népnek és az országnak kevesebbe kerülő utat válassza.

Az 1917-es júliusi megtorlás előtt és után, valamint az augusztusi Kornyilov-puccs előtt és után nyilvánosságra hozott bolsevik állásfoglalások és a párt akkori politikai akciói egyaránt azt bizonyítják, hogy a bolsevikok valóban felkutattak minden eszközt, megragadtak minden alkalmat annak elérésére, hogy a hatalom erőszak nélkül kerüljön a szovjetek kezébe, s e célból a forradalmat, a demokráciát és a szocializmust igenlő valamennyi politikai erő szövetségére törekedtek.

Csak miután minden lehetőség kimerült, mert a szociálforradalmár és a mensevik vezetők kitartottak a kapitalista erők egyik pártjával kötött szövetségük mellett, határozta el magát a bolsevik párt a másik útra – arra, hogy a teljes hatalom fegyveres felkelés útján kerüljön a szovjetek kezébe.

S amilyen határozottan és módszeresen munkálkodtak a

[18] *Lenin:* A forradalom feladatai. Összes Művei. 34. köt. 239. old.

lenini forradalmárok hónapokon keresztül a forradalom békés fejlődése érdekében, ugyanúgy használták fel az 1917-es októberi heteket a felkelés előkészítésére.

De ezt akkor tették, amikor a bolsevikok már minden nagyobb városi szovjetben megszerezték a többséget, s a tömegek, fokozatosan kiszabadulva a kispolgári politikusok befolyása alól, mindinkább magukévá tették a bolsevik jelszót: „Minden hatalmat a szovjeteknek!"

Az októberi forradalom tehát nem egy kisebbség műve volt, szemben a nép többségével, amint még napjainkban is számos történetíró el akarja hitetni.

Olyan párt műve volt, amely már több százezer tagot számlált, túlsúlyba jutott a legfontosabb szovjetekben, s döntő befolyásra tett szert az ipari proletariátus körében, a hadsereg legnagyobb részében és a parasztság jelentős rétegeiben.

Nem kétséges, hogy még ilyen körülmények között is kívánatos és lehetséges lett volna a forradalom békés fejlődése. De mivel e fejlődésnek gátat vetettek, s előre kellett haladni – a belső és külső ellenségeinek támadásától fenyegetett forradalom puszta léte függött ettől –, a hatalomért vívott harc erőpróbája elkerülhetetlenné vált.

A bolsevik párt annak tudatában bocsátkozott ebbe a harcba, hogy politikája helyes, és a nép úgy támogatja, mint még soha.

TROCKIJ BELÉP A BOLSEVIK PÁRTBA

Milyen szerepe volt Trockijnak az 1917 februárjától októberéig terjedő viharos eseményekben?

A februári forradalom idején az Egyesült Államokban tartózkodott – ottani tevékenysége és írásai nem kevés alkalmat adtak Leninnek a bírálatra és a figyelmeztetésre. A cárizmus bukása után más orosz emigránsokkal együtt ő is kérte repatriálását, de az ideiglenes kormány manőverei késleltették

a csoport hazatérését. Így Trockij is csak 1917 májusában érkezett meg Petrográdra.

A forradalmi taktika kidolgozásában nem volt nagy szerepe. Egyrészt azért, mert a taktikai viták a bolsevik pártban az április végén megtartott konferencián lezárultak: Lenin ott győzelemre vitte az áprilisi tézisek irányvonalát. Másrészt, mert Trockij nem is volt tagja a bolsevik pártnak.[19] Tanácskozási joggal kooptálták a petrográdi szovjet végrehajtó bizottságába, és csatlakozott egy csoporthoz, amely pártjukból kilépett mensevikekből és néhány volt bolsevikból állt. A csoport tagjait „kerületközieknek" nevezték. Egy ideig a Martov-féle „internacionalista mensevikek" és a bolsevikok között ingadoztak, s végül Lenin pártja vonzotta őket magához. Trockij tehát kapcsolatban állt Leninnel és más bolsevik vezetőkkel, de júliusig – amikor is a bolsevikok és a „kerületköziek" összehangolták álláspontjukat – nincs olyan fontos esemény, amelyben személy szerint szerepe lett volna.

Az a körülmény, hogy a „kerületköziek" bekerültek a bolsevik pártba és vezetőségébe, nyilvánvalóan lehetővé tette, hogy Trockij a továbbiakban fontosabb szerepet töltsön be. Sorsdöntő politikai harcok küszöbén állva, Lenin szükségesnek látta, hogy olyanokkal erősítse a párt sorait, akik hosszú időn keresztül harcoltak ugyan a bolsevikok ellen, de tapasztalatból rájöttek, hogy a mensevikekből sohasem lesz már igazi forradalmár. Emellett Trockij részt vett az 1905-ös forradalomban; s voltak bizonyos szervezői és agitációs képességei, amelyek hasznára lehettek a bolsevik pártnak.

Amikor tehát ítéletet alkotunk Trockijnak az októberi forradalom idején és a rákövetkező években kifejtett tevé-

[19] Lenin még május végén, „Az áprilisi konferenciáról szóló beszámoló tervezete"-ben is elsőnek említi Trockijt azok között, akik kifejezik a kispolgári ingadozást. (Lásd *Lenin* Művei. 36. köt. Bp. 1958. 460. old.)

kenységéről, két merőben különböző elemet kell számításba vennünk.

Trockij mint a bolsevik Központi Bizottság tagja a VI. pártkongresszust követő időkben – 1917 augusztusától – forradalmi harcosként tevékenykedett. E minőségében, különösen a petrográdi szovjet elnökeként, majd különféle kormányzati posztokon kétségkívül szolgálatokat tett a forradalomnak. Ezt a párt tagjaként, Lenin irányításával tette. És semmi értelme kisebbíteni vagy éppenséggel meg nem történtté tenni e szolgálatokat. Ez esetben érthetetlenné válna a történelem és az is, miként bízhatott meg egyes emberekben egy olyan formátumú vezető, mint amilyen Lenin volt.

Mellesleg, ha ez az észrevétel érvényes Trockijra, akkor éppúgy vonatkozik más forradalmárokra is – például Sztálinra, akiről egyes burzsoá vagy trockista hagyományokon nevelkedett történészek el szeretnék hitetni, hogy csak jelentéktelen szerepe volt az 1917-es forradalmi mozgalomban.

Helyesebb a történelmet úgy venni, amilyen, azokkal az emberekkel, akik csinálták; erényeikkel és hibáikkal, érdemeikkel és gyengéikkel. Így elkerülhetővé válik sok kellemetlenség, amelyek közül nem a legcsekélyebb az, hogy a történelmet minden fordulatánál át kell írni.

Egy meghatározott időpontban tehát Trockij bekerült az oroszországi forradalom vezetői közé, s akkor nem volt sem „a forradalom burkolt ellensége", aminek olykor feltüntették, sem a forradalom „deus ex machiná"-ja, aminek ő maga akarta feltüntetni magát. Mindössze egy harci osztagnak volt a tagja – egy osztagé, amely Lenin vezetésével tevékenykedett.

Ez az első és a jóval fontosabbik elem.

S ezután következnek a történetek, amelyeket maga Trockij és epigonjai költöttek avégett, hogy tápot adjanak a Trockij-legendának. Olyan hamisításról van itt szó, amely nem kevésbé káros, mint az, hogy Trockijt egyszerűen törölték a történelemből.

Már utaltam rá, hogy Trockij úgy akarta feltüntetni a dolgot, mintha Lenin gyakorlatilag magáévá tette volna a „permanens forradalom" koncepcióját. Ezzel lényegében azt kívánta elhitetni, hogy a leninizmus ideológiailag nem is létezett, egyedül a trockizmus uralta a terepet.

A Vlagyimir Iljics „ideológiai újrafegyverkezéséről" szóló legendával Trockij csak Lenin halála után hozakodott elő – és nem ok nélkül. Az írásbeli dokumentumok és a tények alaposan rácáfolnak e legendára; s fölöttébb érthetetlen, miként adhatnak neki a legcsekélyebb mértékben is hitelt komoly történészek.

Az októberi forradalom történetét is éppily részrehajlóan és egyoldalúan beszéli el Trockij. Nemegyszer rendkívüli felszínességről, az okmányok és a tények felelőtlen semmibevételéről, saját személyének és szerepének meghökkentően hiú felfogásáról tesz tanúbizonyságot.

Lássunk néhány jellemző példát.

1917 júliusában Trockij még nem volt tagja a bolsevik pártnak, de önéletrajzában így jellemzi az akkori helyzetet: „A párt felsőbb köreiben a légkör nem volt éppen kitűnő." Lenin eltűnt, Kamenyevnek megjött a hangja, számosan – köztük Sztálin is – elnémultak. „A bolsevikok elárvultnak érezték magukat." No de, amint a továbbiakból kitűnik, szerencsére ott volt Trockij, akihez a szovjetek központi végrehajtó bizottságának bolsevik tagjai tanácsért fordulhattak.[20]

A könyv olvasásakor olyan benyomásunk támad, mintha a párt vezetősége már nem is létezett volna, s helyét Trockij foglalta volna el, jóllehet nem volt tagja a pártnak – vagyis az árvák őbenne apára találtak . . .

A forradalom előkészítését ugyancsak saját szája íze szerint ismerteti Trockij – anélkül, hogy egy szót is szólna Lenin

[20] Lásd *Léon Trotski:* Ma vie. Párizs. 365. old.

illegális tevékenységéről, vagy a VI. pártkongresszusról. S ez érthető is, hiszen ellenkező esetben közölnie kellene, hogy ezen a kongresszuson Sztálin tartotta a fő referátumot – miután megtanácskozta Leninnel –, s így bajosan írhatná róla, hogy elnémult, sőt azokban a hónapokban, amikor az októberi forradalom elméleti előkészítése folyt, „politikailag egyszerűen nem létezett"[21].

Önmagáról viszont efféléket közöl: „Mielőtt még annak rendje és módja szerint beléptem volna a pártba, részt vettem a bolsevizmus legfontosabb okmányainak kidolgozásában."[22] Hogy mely okmányok voltak ezek, arról mélyen hallgat.

„Az orosz forradalom története" című könyvében Trockij már nem tud átsiklani bizonyos tények fölött. Itt röviden megemlékezik a VI. pártkongresszusról, s ennek kapcsán az önéletrajz tanúsága szerint elnémult és politikailag nem létező Sztálin egy csapásra olyan vezetőként mutatkozik meg, aki „elméletileg kevéssé magabiztosan, de politikailag határozottan igyekezett felsorakoztatni a szocialista forradalom mélyrehatóbb jellegét meghatározó vonásokat"[23].

Ebben a könyvében azt is megemlíti, hogy beválasztották a Központi Bizottságba, s hozzáfűzi: „úgy jöttem Leninhez, mint olyan tanítómesterhez, akinek erejét és jelentőségét sok másnál később, de talán tökéletesebben értettem meg."[24] S ez megint csak afféle félbeismerés, amely nem zárja ki a tézist: a legjobb leninista mégiscsak én vagyok, bár életem javarészt a Lenin elleni harcban telt el!

Július és október között Trockij szerint „Lenin hiányzott mint közvetlen mindennapos ihlető". S ez enyhén szólva ellentétes a tényekkel, hiszen tudjuk, hogy Lenin rejtekhelyéről nap nap után irányította a pártot, s a bolsevik újság-

[21] Ugyanott, 384. old.
[22] Ugyanott, 385. old.
[23] *Léon Trotski:* Histoire de la Révolution russe. II. köt. 327. old.
[24] Ugyanott, 329. old.

nak nem volt olyan száma, amely ebben az időszakban ne közölt volna cikket tőle.

A többi bolsevik vezetőt Trockij részben kapitulánsnak, részben tehetségtelennek festi le. Így hát nem maradt senki más, csak ő . . . S ezt megerősíti a mensevik Szuhanov emlékirataival, amelyeket Lenin igen gyatrának tartott.[25]

„Szuhanov – írja Trockij – így emlékezik meg a petrográdi szovjet elnökéről (azaz róla: Trockijról – *L. F.*): kiszakítva magát a forradalom vezérkarában végzett munkájából . . . üzemről üzemre repült . . . s úgy látszott, mintha egyszerre beszélne mindenütt. Minden petrográdi munkás és katona személyesen ismerte és hallotta beszélni. Mind a tömegek között, mind a vezérkarban elsöprő erejű befolyásra tett szert. E napokban ő volt a központi figura, a történelem e jelentős lapjának főhőse."

S a továbbiakban Trockij, ugyancsak Szuhanovot idézve, ismerteti a szovjet ülését, ahol az ő beszédének hatására „a hangulat csaknem extatikus volt"[26].

Nem tudni, mi a meglepőbb: ennek az embernek a hiúsága-e vagy a naivitása, amellyel közli, milyen lelkendezve dicsőíti egyik politikai ellenfele.

Amikor pedig nincs kéznél egy Szuhanov-féle memoáríró, Trockij saját maga szövögeti „a forradalom nagy szervezőjének" legendáját. E célból igyekszik minimálisra csökkenteni a bolsevik párt vezetőségének szerepét a politikai harc irányításában. Őt olvasva úgy rémlik, mintha az októberi forradalmat megelőző hónapokban és a felkelés előkészítése idején a bolsevik Központi Bizottságnak nem is lett volna semmiféle

[25] Utolsó írásainak egyikében Lenin így utalt ezekre az emlékiratokra: „A napokban átlapoztam Szuhanov feljegyzéseit a forradalomról. Különösen szembeötlő, mennyire vaskalaposak egytől egyig a mi kispolgári demokratáink éppúgy, mint a II. Internacionálé hősei is. Nem beszélve arról, hogy hihetetlenül gyávák . . ." (*Lenin* Művei. 33. köt. Bp. 1953. 476. old.)

[26] *Léon Trotski:* Histoire de la Révolution russe. II. köt. 487–489. old.

kapcsolata azokkal a szervekkel, amelyeknek Trockij tagja volt: a petrográdi szovjettel és a Forradalmi Katonai Bizottsággal.

AZ OKTÓBERI FORRADALOM IGAZI SZERVEZŐJE

A történelmi igazság meglehetősen távol áll attól a képtől, amelyet az önmagával elfoglalt Trockij az akkori eseményekről fest.

Lenin október 7-én[27] visszatért Finnországból Petrográdra. Október 10-én ő elnökölt az ülésen, amelyen a Központi Bizottság, Zinovjev és Kamenyev ellenzése dacára, elfogadta a felkelés napirendre tűzésére vonatkozó javaslatát. Október 14-én a petrográdi vezetőkkel, 12-én és 15-én pedig a párt egyik moszkvai vezetőjével (Pjatnickijjal) megvitatta, hogyan készítsék elő a felkelést a két városban. Ugyancsak pontos útmutatásokat adott a Balti Flottánál működő bolsevikok vezetőinek (Dibenkónak és Szmilgának) arra nézve, hogyan készítsék elő a forradalmi érzelmű matrózokat a felkelésre. Október 16-án részt vett a Központi Bizottság kibővített ülésén, ahol elvileg újból megerősítették a felkelésre vonatkozó döntést. Ennek az ülésnek a jegyzőkönyvében a következőket olvashatjuk: „A Központi Bizottság forradalmi katonai központ létrehozását határozza el, a következő összetételben: Szverdlov, Sztálin, Bubnov, Urickij, Dzerzsinszkij. Ez a központ része lesz a szovjetek Forradalmi Katonai Bizottságának."[28]

[27] Az Oroszországban akkor használatos naptár 13 nappal elmaradt a Nyugaton használt naptárhoz képest, az itt következő dátumokhoz tehát 13 napot hozzá kell adni.

[28] Az OSZDMP központi bizottsági üléseinek jegyzőkönyvei (1917 augusztus–1918 február). Moszkva 1958. A forradalmi katonai központ létrejöttét Trockij és hívei e döntés ellenére mindvégig tagadták, hogy Trockij ezáltal kisajátíthassa a felkelés irányításának monopóliumát.

Ez után az ülés után erősítette meg szótöbbséggel a petrográdi szovjet a határozatot, amelyet végrehajtó bizottsága a Forradalmi Katonai Bizottság megalakításáról hozott; s e bizottságba bekerültek a bolsevik párt Központi Bizottsága által létrehozott forradalmi katonai központ tagjai is.

Az október 18-ára virradó éjjelen Lenin a párt katonai szervezetének vezetőivel, Antonov-Ovszejenkóval, Podvojszkijjal és Nyevszkijjel megvitatta a felkelés előkészületeit. Ugyanezen a napon szigorúan elítélte Zinovjev és Kamenyev eljárását, mivel azok Kamenyev sajtónyilatkozata útján nyilvánosságra hozták, hogy nem értenek egyet a Központi Bizottság határozatával, s így elárulták a párt titkos döntését az ellenségnek. Csak Sztálin és még néhány más központi bizottsági tag békülékeny magatartásának köszönhető, hogy e „dezertőröket" – miként Lenin nevezte őket – akkor nem zárták ki a pártból.

Ugyanilyen keményen bírálta Lenin Trockijnak azt az álláspontját is, hogy a felkelés megkezdésével várjanak a szovjetkongresszus megnyitásáig. A reakciós erők és a németek támadásának veszélye oly nagy volt, hogy Lenin ezt a kivárást idiotizmusnak vagy árulásnak tekintette.[29]

Az összoroszországi szovjetkongresszus megnyitásának napját azért is hozták előbbre – október 25-ére (november 7-ére) –, mert az ideiglenes kormány, valamint a szovjetek mensevik vezetői értesültek a fenti vitákról.

Október 24-én este Lenin azt írta a Központi Bizottságnak, hogy a felkelés megkezdését tovább halogatni annyi, mint a biztos halálba vinni a forradalmat. S mivel az újabb késlekedés komolyan aggasztotta, éjszaka úgy döntött, hogy elhagyva

[29] „. . . van egy irányzat vagy vélemény – írta erről Lenin –, azoké, akik a szovjetkongresszus *megvárása* mellett, a hatalom azonnali kézbevétele *ellen*, az azonnali felkelés *ellen* vannak. Ezt az irányzatot vagy véleményt *le kell győzni*. . . . Mert egy ilyen pillanatot elszalasztani és »megvárni« a szovjetkongresszust, *kész idiotizmus* vagy *teljes árulás*." (*Lenin* Művei. 26. köt. Bp. 1952. 67. old.)

titkos rejtekhelyét, a Központi Bizottság és a petrográdi szovjet székházába – a Szmolnijba – megy.

Trockij viszont úgy tünteti fel a dolgot, mintha a forradalom lényegében október 23-án ment volna végbe – akkor, amikor a petrográdi szovjet megtagadta annak a rendelkezésnek a hatályon kívül helyezését, amely megtiltotta a katonai egységeknek, hogy engedélye nélkül elhagyják körletüket. Szerinte ez „a hatóságok megdöntését jelentette, még mielőtt megdőlt volna a kormány"[30], s Lenin tévesen ítélte meg a helyzetet, mert nem ismerte fel a petrográdi szovjet intézkedéseinek döntő jelentőségét, nem látta be, hogy az ideiglenes kormány megdöntése lényegében már megvalósult, s ami még hátravan, nem egyéb formaságnál.

Egyébként önéletrajzában a felkelést államcsínnyé fokozza le, amelyet gondosan előkészítettek – mindenekelőtt ő maga. Holott az októberi felkelést főképpen az jellemzi, hogy támogatta és helyeselte a munkások és a katonák tömege, a nép legaktívabb része, amelyet – Lenin akaratának megfelelően – intenzív politikai munkájukkal a bolsevikok megnyertek.

Trockij e tekintetben is egészen másképp vélekedett a történtekről, mint Lenin.

A további eseményekből pedig kiderült, hogy ha belépett is a bolsevik pártba, korántsem tette magáévá a leninizmust.

[30] *Léon Trotski:* Histoire de la Révolution russe. II. köt. 491. old.

A breszti békétől a szakszervezetek problémájáig Trockij mindenben szembehelyezkedik Leninnel

(1918—1923)

Az 1917. november 7-éről 8-ára virradó éjjel[1] a II. szovjetkongresszus határozata alapján megalakult a szovjet kormány.[2] Fő feladata az volt, hogy eleget tegyen a néptömegek leghőbb vágyának: megteremtse a békét. S ehhez haladéktalanul hozzá is látott.

[1] Innét kezdve minden dátum az új időszámításnak felel meg, kivéve a békedekrétumban szereplő október 24–25-ét. – *A szerk.*

[2] Az első Népbiztosok Tanácsának összetétele a következő volt:

Elnök	V. Uljanov (Lenin)
Belügyi népbiztos	A. Rikov
Földművelésügyi népbiztos	V. Miljutyin
Munkaügyi népbiztos	A. Sljapnyikov
Hadügyi és Haditengerészeti Bizottság	V. Antonov-Ovszejenko, N. Krilenko, P. Dibenko
Kereskedelem- és iparügyi népbiztos	V. Nogin
Közoktatásügyi népbiztos	A. Lunacsarszkij
Pénzügyi népbiztos	I. Szkvorcov (Sztyepanov)
Külügyi népbiztos	L. Bronstejn (Trockij)
Igazságügyi népbiztos	G. Oppokov (Lomov)
Közellátásügyi népbiztos	I. Teodorovics
Közlekedés- és postaügyi népbiztos	N. Krilov (Glebov)
Nemzetiségügyi népbiztos	J. Dzsugasvili (Sztálin)

1917. november 8-án a Népbiztosok Tanácsa a szovjetkongresszus elé terjesztette a híres békedekrétumot, amely egyebek közt a következőket tartalmazta:

„A munkás- és parasztkormány, melyet az október 24–25-i forradalom hozott létre, s amely a munkás-, katona- és parasztküldöttek szovjetjeire támaszkodik, valamennyi hadviselő népnek és kormányainak azt javasolja, hogy haladéktalanul kezdjenek tárgyalásokat az igazságos, demokratikus békéről.

Igazságos, demokratikus békének, mely után minden hadviselő országban a háborútól kimerült, elgyötört és megkínzott munkásság és más dolgozó osztályok túlnyomó többsége sóvárog, s amelyet az orosz munkások és parasztok a cári monarchia megdöntése után a leghatározottabban és a legállhatatosabban követeltek – ilyen békének a kormány az annexiók (vagyis idegen területek erőszakos elfoglalása, idegen népek erőszakos bekebelezése) és hadisarc nélküli azonnali békét tekinti."

„Amikor a kormány valamennyi ország kormányához és népéhez azzal a javaslattal fordul, hogy haladéktalanul kezdjék meg a nyilvános béketárgyalásokat, a maga részéről kijelenti, hogy kész ezeket a tárgyalásokat akár írásos érintkezés, akár távíró, akár a különböző országok kép-

Rikov, Miljutyin és Nogin, egyetértésben Kamenyevvel és Zinovjevvel, november 13-án lemondtak tisztségükről, mert a Központi Bizottság többsége elvetette azt a javaslatukat, hogy a bolsevikok alakítsanak koalíciós kormányt a mensevikekkel és az eszerekkel, élén Lenin helyett Csernovval. Teodorovics ugyancsak kivált a kormányból. A lemondott népbiztosok helyébe M. Jelizarovot, G. Petrovszkijt, A. Slihtert és P. Sztucskát nevezték ki.

A szovjetek összoroszországi központi végrehajtó bizottságának elnöke Kamenyev helyett Szverdlov lett.

viselői közti tárgyalások útján, vagy az ilyen képviselők értekezletén folytatni."[3]

Még ugyanazon a napon, amelyen a szovjetkongresszus ezt a dekrétumot elfogadta, a Népbiztosok Tanácsa hivatalos jegyzéket intézett valamennyi hadviselő ország kormányához, kérve a béketárgyalások megkezdését. A jegyzéket átadták a Petrográdon állomásozó követeknek, s a sajtó és a rádió útján nyilvánosságra is hozták. Emellett a szovjet kormány 1917. november 28-án, december 6-án és 1918. január 30-án külön üzenettel fordult e kérdésben az Egyesült Államokhoz, Nagy-Britanniához, Franciaországhoz és más hadviselő országokhoz.

Hogyan fogadták az első világháborúban részt vevő országok ezt a kezdeményezést?

Az antantországok, amelyek a cári Oroszországgal szövetségben harcoltak Németország ellen, nem válaszoltak sem az általános békejavaslatra, sem a külön üzenetekre, amelyeket a forradalomból támadt kormány hozzájuk intézett. Kormányaik nem akarták elismerni sem ezt a forradalmat, sem a szovjethatalmat. Abban reménykedtek, hogy az új rezsim nem lesz hosszú életű, s el voltak szánva rá: mindent megtesznek, hogy mielőbb megbukjék. Az amerikai, a francia és az angol kormány már 1917 decemberében kidolgozta az orosz ellenforradalmár tábornokok támogatásának tervét, azzal a céllal, hogy befolyási övezetekre ossza fel Oroszországot, és megtartsa az antant oldalán a háborúban.

A szovjet állam békeajánlatairól azonban a cenzúra ellenére is tudomást szereztek a tömegek, s Angliában, az Egyesült Államokban, Franciaországban és más hadviselő országokban számos akcióra és tüntetésre került sor az ajánlatok elfogadása érdekében.

[3] *Lenin:* Előadói beszéd a békéről a II. összoroszországi szovjetkongresszuson. Művei. 26. köt. Bp. 1952. 247–249. old.

Hasonlóképpen alakult a helyzet a másik táborban is. Mi több, Németországot és osztrák-magyar szövetségesét katonai nehézségeik egyenesen arra késztették, hogy igyekezzenek békét kötni Oroszországgal.

November 19-én a német kormány közölte a Népbiztosok Tanácsával, hogy elfogadja a tárgyalások megkezdésére irányuló javaslatot. A szovjet kormány ekkor újból az antantországok kormányaihoz fordult, kérve, hogy képviseltessék magukat a tárgyalásokon, de ez a lépés is visszhang nélkül maradt.

TROCKIJ KÖLTSÉGES TÉTJE

Az új munkás-paraszt állam megbízottai november 20-án Breszt-Litovszk városában találkoztak Németországnak és szövetségeseinek megbízottaival.

A szovjet küldöttség azonnali fegyverszünet megkötését javasolta, azzal a feltétellel, hogy a németek semmiképpen ne vezényelhessék át csapataikat a nyugati frontra. „A fegyverszünet – hangsúlyozta a Népbiztosok Tanácsának nyilatkozata – nem kedvezhet egyik militarizmusnak sem a másik rovására."

Miután 22 napi időtartamra megkötötték a fegyverszünetet, a szovjet fél javasolta, hogy írjanak alá olyan békeszerződést, amely kizár mindennemű annexiót és hadisarcot. A német megbízottak ezzel szemben több mint 150 000 km²-nyi terület átengedését követelték Oroszországtól.

A szovjet küldöttség visszatért Petrográdra, részben konzultáció céljából, részben pedig azért, mert tagjainak véleménye erősen megoszlott, s akkori vezetője, Joffe, ellenezte a békeszerződés aláírását.

A szovjet kormány újból megkísérelte elérni, hogy az antantországok bekapcsolódjanak a tárgyalásokba, de fáradozása most is sikertelen maradt.

Amikor 1918 február elején a tárgyalások újból elkezdődtek, a német császár megbízottai feltételeik elfogadását követelték.

Ezúttal a breszt-litovszki küldöttséget maga Trockij – az akkori külügyi népbiztos – vezette. Lenin utasításai világosak voltak: a delegáció igyekezzen időt nyerni, de német ultimátum esetén haladéktalanul írja alá a békeszerződést, nehogy az ellenségnek ürügye legyen az offenzíva újrakezdésére.

Ámde Trockij, ahelyett hogy ezt a taktikát követte volna, s amikor a német meghatalmazottak azzal fenyegetőztek, hogy megszakítják a tárgyalásokat és felújítják az offenzívát, aláírta volna a békeszerződést, február 10-én kijelentette, hogy a szovjet kormány véget vet a hadiállapotnak, s anélkül hogy megkötné a békét, leszereli hadseregét. Ez nem valamiféle meggondolatlanság volt részéről, hanem megfontolt egyéni taktika. „Breszt-Litovszkba – írja önéletrajzában – a következő politikai demonstráció gondolatával érkeztem: véget vetünk a háborúnak, leszerelünk, de nem írjuk alá a békeszerződést. Ha a német militarizmus erre nem reagál katonailag, ez óriási győzelem lesz részünkről."[4] Trockij tehát bizonyos tekintetben egy lapra tette föl az oroszországi forradalom sorsát.

Még ugyanezen a napon – anélkül, hogy a Népbiztosok Tanácsához vagy a párt Központi Bizottságához fordult volna – felszólította a hadsereg főparancsnokságát, hogy szüntesse be a hadműveleteket a német haderővel szemben, és szerelje le a hadsereget. Ezzel azt a látszatot keltette, hogy a békeszerződést megkötötték, s így Krilenko, a hadsereg főparancsnoka ki is adta a megfelelő parancsokat.

Amikor Lenin a történtekről értesült, azonnal két táviratot küldött a főparancsnokságra, hogy érvényteleníttesse a kiadott utasításokat. Az első így szólt: „Minden rendelkezésükre álló eszközzel érvénytelenítsék a békére és valamennyi

[4] *Léon Trotski:* Ma vie. Párizs. 442. old.

fronton végrehajtandó általános leszerelésre vonatkozó mai táviratot – ez Lenin parancsa." A második még pontosabb volt: „Közöljék a hadsereg valamennyi politikai biztosával és Boncs-Brujeviccsel, hogy tegyék ad acta Trockijnak és Krilenkónak a hadsereg leszerelésére vonatkozó valamennyi táviratát. Nem biztosíthatjuk önöknek a béke feltételeit, mert az voltaképpen nincs megkötve. Felszólítjuk önöket, hogy mindaddig, amíg külön parancsot nem kapnak, tegyenek ad acta minden táviratot, amely a békére vonatkozik."[5]

Trockij taktikája két szempontból is rendkívül veszélyes volt: egyrészt alkalmat adott a német főparancsnokságnak a harci cselekmények felújítására és újabb területek elfoglalására (s ez 1918. február 18-ától kezdve élt is az alkalommal), másrészt növelte a zűrzavart a még megmaradt orosz fegyveres erők soraiban, mert azt a hitet keltette, hogy a hadiállapot megszüntetésével és a leszereléssel megszűnt a forradalmat kívülről fenyegető veszély.

A német offenzíva nem is ütközött számottevő ellenállásba egészen február 23-áig. Ekkor az új Vörös Hadsereg első munkás-, paraszt- és katona-alakulatai Pszkovnál és Narvánál feltartóztatták a támadást; de bármily bátrak voltak is a proletár alakulatok, a jobban szervezett és jobban fölfegyverzett német erők előrenyomulását nem tudták végképp megállítani.

A szovjet állam akkoriban rendkívül válságos időket élt át. A béke kérdése élet-halál kérdése lett. Elkeseredett viták folytak róla szovjet kormánykörökben és a bolsevik pártban Lenin, Trockij és Buharin hívei között. Lenin álláspontja változatlanul az volt, hogy alá kell írni a békeszerződést; Trockij hívei makacsul ragaszkodtak esztelen nézetükhöz: „sem háborút, sem békét"; a „baloldali kommunisták" pedig, élükön Buharinnal, „forradalmi háború" megindítását követelték.

Leninnek minden tekintélyére szüksége volt ahhoz, hogy

[5] *Lenin* Összes Művei. 50. köt. Moszkva 1965. 364. old.

a Központi Bizottságban meggyőzze az ingadozókat, s a béke megkötésének oldalára billentse a mérleg nyelvét. Odáig kellett mennie, hogy azzal fenyegetőzött: ellenkező esetben nem marad meg az állam döntő felelősségű posztján. S 1918. február 23-án kereken kijelentette a „Pravdá"-ban: „. . . aki ellenzi az azonnali békét – ha mégolyan súlyos is az –, az a szovjethatalom létére tör."[6]

Az új német feltételek alapján megkötött békeszerződés valóban rendkívül súlyosan érintette a szovjet államot – sokkal kedvezőtlenebb volt annál, amit februári offenzívája előtt javasolt az ellenség. Következményeképpen az országtól elszakították Ukrajnát, a Baltikumot, a Kaukázust – összesen 400 000 km²-nyi területet –, óriási pénzbeni jóvátételt róttak ki rá, s igen hátrányos kereskedelmi egyezmények megkötésére kényszerítették. Trockij tétje, amelyet elvesztett, rendkívül sokba került Szovjet-Oroszországnak.

Ennek a szó szoros értelmében vett diktátumnak az aláírására 1918. március 3-án került sor Breszt-Litovszkban. Március 6-án a bolsevik párt VII. kongresszusa – elkeseredett viták után, amelyek során Lenin újból szembekerült a béke ellenzőivel – jóváhagyta a békeszerződés megkötését. S nem sokkal ezután a IV. rendkívüli összoroszországi szovjetkongresszus ratifikálta a breszti békeszerződést.

Jóllehet a közvélemény nagy része – a bolsevikokat sem kivéve – értetlenül fogadta a békeszerződés megkötését, erre feltétlenül szükség volt ahhoz, hogy az új szovjethatalom időt nyerjen megszilárdulásához, s megszervezhesse védelmi erőit.

A forradalmi frázisokat szajkózó „uraságok", akiknek legjellegzetesebb képviselője Trockij volt, irreális szemléletükkel pusztulásra kárhoztatták volna a forradalmat.

[6] *Lenin:* Béke vagy háború? Művei. 27. köt. Bp. 1952. 25. old.

Fél évszázad telt el a heves viták óta, amelyek két hónapon keresztül folytak Lenin álláspontjának hívei és ellenzői közt. S ma nem sokan mernék megkockáztatni azt az állítást – még ha ellenséges szemmel néznek is a kommunizmusra –, hogy Leninnek nem volt igaza, amikor véget akart vetni a háborúnak.

1918 elején az egyedüli kérdés az volt, vajon folytatni tudja-e az új szovjethatalom a háborút. S ezen mit sem változtatott, hogy létrejöttével a háború jellege gyökeresen megváltozott: az imperialista háború a forradalom vívmányainak megőrzéséért folytatott igazságos háborúvá alakult át.

Lenin a kérdésre nemmel felelt, mert amellett, hogy a forradalom kezdeti győzelme után az új hatalom még korántsem szilárdult meg, a régi orosz hadsereg fokozódó felbomlásával is számolni kellett, új hadsereg még nem létezett, a lakosságot pedig óriási békevágy töltötte el. Ilyen körülmények között belemenni az erőpróbába annyit jelentett volna, mint belemenni egy kalandba, módot adni az imperialistáknak – főként a németeknek – arra, hogy eltiporják a forradalmat.

Mindez igaz, válaszolták Leninnek „baloldali" opponensei, de ön nem bízik eléggé az európai forradalomban, amelynek kibontakozása, különösen Németországban, már érezhető. Forradalmi háborút viselni annyi, mint bátorítani, ösztönözni ezt a forradalmat; a német feltételek alapján belemenni a békébe pedig annyi, mint aláásni e kifejlődőben levő forradalmat. Hadseregünk valóban nincs – fűzték hozzá –, de a forradalmi lelkesedés át fog segíteni ezen az akadályon. Emlékezzék csak a francia néptömegek 1792-es lendületére, emlékezzék Valmyra!

Leninnek nem esett nehezére, hogy bebizonyítsa, milyen mélyrehatóan különbözött egymástól az 1792–1793-as évek Franciaországa és az 1918-as Oroszország. Hiszen Franciaországban a burzsoázia csak akkor ragadta meg a hatalmat, amikor gazdasági hatalma már hosszú időn keresztül kialakult

magán a feudális társadalmon belül, s a régi hadsereg nem semmisült meg, csak újjászervezték, Oroszországban pedig a hatalomra jutott munkásosztálynak mindent újonnan kellett felépítenie, s gyakorlatilag semmi sem maradt a régi fegyveres erőkből.

Ugyanilyen világosan kimutatta azt is, hogy az oroszországi forradalom feláldozása csak végzetes lehet az európai forradalomra nézve, s éppen ezért súlyos hiba lenne, ha a szovjethatalom a németországi forradalom kirobbanásának hipotézisére alapozná a békére vonatkozó taktikáját.

E tekintetben Lenin félreérthetetlenül állást foglalt „Különös és szörnyűséges" című cikkében:

„Talán úgy vélik a szerzők (a „baloldali kommunisták" – *L. F.*), hogy a nemzetközi forradalom érdekei a nemzetközi forradalom *előrelökését* követelik, ilyen előrelökés pedig csakis a háború lehet, semmi esetre sem a béke, mert az a tömegekben az imperializmus »legalizálásának« benyomását keltené? Az efféle »elmélet« teljes szakítás volna a marxizmussal, amely mindig tagadta a forradalmak »előrelökését«, mert a forradalmak oly mértékben fejlődnek, amily mértékben a forradalmakat előidéző osztályellentétek élesednek. Az ilyen elmélet egyértelmű volna azzal a nézettel, hogy a fegyveres felkelés az a harci forma, amely mindig és minden körülmények között kötelező. A valóságban a nemzetközi forradalom érdekei azt követelik, hogy a szovjethatalom, amely megdöntötte az országban a burzsoáziát, *segítse* ezt a forradalmat, de a segítség *formáját* saját erejéhez mérten válassza meg. Még a forradalom előrelökésének elméletéből sem következik olyan nézet, hogy a szocialista forradalmat nemzetközi méretekben úgy kell segíteni, hogy megkockáztatjuk a forradalom vereségének a lehetőségét az *adott* országban."[7]

[7] *Lenin:* Különös és szörnyűséges. Művei. 27. köt. 57. old.

Szovjet-Oroszország a következő alternatíva előtt állott: vagy elfogadja a németek által javasolt annexiós békét, vagy megindítja ellenük a forradalmi háborút. Minthogy azonban a háború folytatásához szükséges eszközök teljességgel hiányoztak, nem maradt más hátra, mint elfogadni a békét. S ilyen körülmények közt Lenin úgy vélekedett, hogy a kiegyezés a német imperializmussal nem megszégyenítőbb, mint hátrányos egyezséget kötni a munkáltatóval egy sikertelen sztrájk után.

Ezt a nézetet, amelyet Lenin már 1918 januárjában világosan kifejtett „Utószó az annexiós különbéke azonnali megkötésének kérdéséről szóló tézisekhez" című írásában, korántsem tette nyomban magáévá a bolsevik vezetők többsége.

Amikor Lenin január 8-án ismertette álláspontját a petrográdi felelős pártmunkások gyűlésén, a jelenlevőknek alig egynegyede állt mellé; ugyanennyien támogatták Trockij elgondolását is, a résztvevők fele pedig a „baloldali kommunisták" javasolta forradalmi háború mellett foglalt állást.

Ám az a körülmény, hogy a párt vezető köreiben így tért hódítottak Trockij és a „baloldali kommunisták" nézetei, nem indította arra Lenint, hogy lemondjon álláspontja védelméről, ha egyszer helyesnek, a forradalom érdekében levőnek tartotta ezt az álláspontot.

Keményen küzdött, gyakran a nyilvánosság előtt is, mind az ultrabaloldali nézetek ellen, amelyeket főként Buharin és Radek védelmezett, mind Trockijnak és híveinek az álláspontja ellen.

Az ultrabaloldali nézetek kapcsán – amelyek különösen a párt moszkvai szervezetében terjedtek el – rámutatott, hogy a helyzet emlékeztet 1907 nyarára, amikor a bolsevikok többsége, vele szemben, a III. duma bojkottja mellett foglalt állást.

„És részemről – írta – az egész vitát, mint akkor is, annak tisztázására kell összpontosítani, hogy a marxizmus az objektív feltételeknek és azok változásának a számbavéte-

lét követeli, hogy a kérdést konkrétan, ezekre a feltételekre alkalmazva, kell feltenni, hogy a gyökeres változás most az Oroszországi Szovjet Köztársaság megteremtésében rejlik, hogy mind számunkra, *mind pedig nemzetközi szocialista szempontból* mindennél előbbrevaló ennek a köztársaságnak, a már megkezdődött szocialista forradalomnak megóvása, hogy ebben a pillanatban a forradalmi háború jelszava Oroszország részéről vagy frázist és puszta tüntetést jelentene, vagy egyértelmű volna azzal, hogy, objektíve, beleestünk abba a csapdába, amelyet az imperialisták állítottak nekünk, akik be szeretnének minket *rántani*, mint egyelőre még gyenge kis részvevő félt, az *imperialista* háború folytatásába, és lehetőleg minél olcsóbban *szét* szeretnék *zúzni* a fiatal szovjet köztársaságot."[8]

TROCKIJ ÁLLÁSFOGLALÁSÁNAK BÍRÁLATA

Ugyanilyen végzetesnek tekintette Lenin Trockij magatartását is.

1918. február 18-án, a párt Központi Bizottságának döntő fontosságú ülésén, melyen el kellett határozni, hogy haladéktalanul aláírják-e a békét, Lenin így ítélte meg Trockij álláspontját, amelyet többek között Urickij is támogatott:

„Ez rendkívül fontos kérdés. Urickij javaslata meglepő. A Központi Bizottság a forradalmi háború ellen szavazott, de nekünk sem háborúnk, sem békénk nincs, és belesodródunk a forradalmi háborúba. A háború nem tréfadolog. Vasúti kocsikat vesztünk, és a közlekedésünk egyre inkább leromlik. Most lehetetlen várni, mert a helyzet teljesen világos. A nép nem érti ezt meg: ha egyszer háború van, nem kellett volna leszerelni; a németek most mindent el

[8] *Lenin:* Utószó az annexiós különbéke azonnali megkötésének kérdéséről szóló tézisekhez. Művei. 26. köt. 467–468. old.

fognak venni. A lavírozás olyan zsákutcába juttatott minket, hogy a forradalom csődje elkerülhetetlen, ha továbbra is felemás politikát folytatunk ... Ha forradalmi háborút akarunk folytatni, akkor azt ki kell hirdetni, be kell szüntetni a leszerelést, így azonban nem lehet. Papírrongyokat írunk, ők viszont egyelőre raktárakat, vasúti kocsikat kaparintanak meg, és mi elpusztulunk. Most az forog kockán, hogy a háborúval játszadozva, kiszolgáltatjuk a forradalmat a németeknek.

A történelem azt mondja majd, hogy ti kiszolgáltattátok a forradalmat. Aláírhattuk volna a békét, amely a legkevésbé sem veszélyeztette a forradalmat. Semmink sincs, még robbantani sincs időnk visszavonulás közben. Mi megtettük, amit tehettünk, segítettük a forradalmat Finnországban, most azonban nem tehetjük. Most nincs idő jegyzékváltásra, és fel kell hagyni a kivárással. Most késő »tapogatózni«, mivel most világos, hogy a német támadhat. Lehetetlen vitába szállni a forradalmi háború híveivel, de a kivárás híveivel vitába lehet és vitába is kell szállni. Békét kell ajánlani a németeknek."[9]

A március 6-ától 8-áig tartó VII. pártkongresszuson, melynek felül kellett bírálnia a Központi Bizottság politikáját, és döntenie kellett a béke ügyében, Lenin újból szembeszállt Buharin és Trockij irányvonalával. Az utóbbi pedig igyekezett védelmezni a breszti-litovszki tárgyalásokon részt vevő szovjet küldöttség vezetőjeként képviselt álláspontját, váltig bizonygatva, hogy ha a forradalmi háború utópia is, azért nem kell aláírni a békeszerződést, hanem ki kell várni, amíg a nyugati forradalom Szovjet-Oroszország segítségére siet. Trockij tehát ismét csak egy lapra tette föl a forradalom sorsát, mint akkor, amikor megtagadta a békeszerződés alá-

[9] *Lenin:* Beszédek az OSZD(b)MP Központi Bizottságának 1918. február 18-i (esti) ülésén. Művei. 26. köt. 546–547. old.

írását abban a reményben, hogy a németek nem mennek át támadásba.

Lenin erre a következőket mondotta:

„Foglalkoznom kell továbbá Trockij elvtárs álláspontjával. Az ő tevékenységében két oldalt kell megkülönböztetni: amikor megkezdte Bresztben a tárgyalásokat és ezeket nagyszerűen felhasználta az agitáció céljaira, valamennyien egyetértettünk Trockij elvtárssal. Trockij idézte velem folytatott beszélgetésének egy részét, de én hozzáteszem: megállapodtunk abban, hogy tartjuk magunkat mindaddig, amíg a németek nem küldenek ultimátumot, ultimátum után pedig engedünk. A német becsapott bennünket: a hét napból ötöt ellopott. Trockij taktikája, amennyiben halogatásra irányult, helyes volt: akkor vált helytelenné, amikor a hadiállapotot megszűntnek nyilvánították, de a békét nem írták alá. Én egészen határozottan azt javasoltam, hogy írjuk alá a békét. A breszti békénél jobbat nem kaphattunk."[10]

A „baloldali kommunisták" még folyóiratot is kiadtak, s ebben nyíltan és hevesen küzdöttek Leninnek a béke kérdésében elfoglalt álláspontja ellen. Frakciós tevékenységük rendkívül ártalmas volt ebben a kritikus időszakban, amikor a szovjethatalom léte egy hajszálon függött. De Trockij breszt-litovszki magatartásának következményeit is erősen megsínylette a forradalom.[11] Mert ha a szovjet küldöttség

[10] *Lenin:* Zárszó a háborúról és a békéről mondott előadói beszédhez az OK(b)P VII. kongresszusán. Művei. 27. köt. 100. old.

[11] Erre vonatkozólag érdemes tanúságul hívni Jacques Sadoul leveleit.

Sadoul abban az időben századosként szolgált az oroszországi francia misszió kötelékében, s naponta küldözgette leveleit Albert Thomas szocialista miniszternek, lévén ő maga is szocialista. Idővel híve lett a forradalomnak, és szoros kapcsolatot tartott fenn a szovjet vezetőkkel, különösen Trockijjal.

az első német ultimátum benyújtásakor, vagyis február 10-én aláírja a breszti békeszerződést – ahogy Lenin akarta –, jóval kedvezőbb feltételek alapján köthette volna meg a békét, mint március 3-án, a császár haderejének újabb offenzívája után; s nem könnyítette volna meg a németek ellenforradalmi üzelmeit Ukrajnában és a Baltikumban, amelynek elszakításához a szovjet kormány kénytelen volt hozzájárulni.

A fenti időszakban Sadoul a fejleményeket még Franciaországnak és háborús szövetségeseinek az érdekei szempontjából ítélte meg. S 1918. február 12-i levelében így kommentálta Trockij breszt-litovszki magatartását:

„Drámai fordulat. Trockij nem írja alá a békeszerződést, de kijelenti, hogy a központi hatalmak és Oroszország között megszűnt a hadiállapot. Utazása előestéjén sejtette velem a tárgyalások ilyen fantasztikus lezárásának a lehetőségét. De én nem hittem el. Még most sem hiszem . .. Azt remélni, hogy a Hoffmannok, a Kühlmannok, a Hindenburgok majd meghatódnak ettől a gesztustól . . . Micsoda esztelenség, és milyen veszélyes!"

Február 19-i levelében Sadoul közölte: „Trockij tudatában van annak, hogy szükség esetén fel kell adni Petrográdot, Moszkvát, és manőverező hadsereget kell szervezni a keleti fronton", ez pedig egybevág a szövetségesek azon óhajával, hogy Oroszország ismét elfoglalja helyét a háborúban.

Február 20-án Sadoul a következőket írta: „Hosszú beszélgetés Trockijjal. A bolsevikok hirtelen elhatározása (hogy aláírják Bresztben a békeszerződést – *L. F.*) nem egyéb gyűlöletes és nevetséges csődnél, amelyet ki fognak használni ellenük. A morális csőd előkészíti a politikai csődot és a bukást. Érzem, hogy Trockij és mások pozíciója megrendült. Elhatároztam, hogy kijátszom az adut." Az adu pedig abban állott, hogy Sadoul megkérte Noulens francia nagykövetet, közölje Trockijjal, hogy Oroszország számíthat Franciaország támogatására. Az üzenetet átadták Leninnek, ő viszont úgy vélekedett, hogy illúziók nélkül el kell fogadni az imperialista banditák segítségét más banditákkal szemben, de az alapvető kérdés mégis az, hogy meg kell kötni a békét. (Lásd *Jacques Sadoul:* Notes sur la Révolution bolchevique [Jegyzetek a bolsevik forradalomról]. Párizs 1920.)

A bolsevikok nézeteltéréseiben sajátos módon kifejeződött az óriási nyomás, amelyet a burzsoá és a kispolgári pártok propagandája fejtett ki abban az időben. Ezek a pártok, amelyek a béke megkötését egyértelműnek tekintették az ország érdekeinek elárulásával, nem értették meg, hogy a forradalmi taktika ebben az esetben megkövetelte még a legelőnytelenebb kompromisszumot is a forradalom megmentéséhez szükséges haladék biztosítása végett.

Ennek szükségességét csakis az élcsapat proletárjai érthették meg; de még a bolsevikok közt is jócskán akadtak olyanok, akik ellenvéleményüknek adtak hangot. S az a körülmény, hogy a németek által kierőszakolt feltételek Trockij hibás manőverezése és az ennek révén megkönnyített offenzíva után sokkal súlyosabbak voltak, még fokozta a válságot.

Ekkor történt, hogy a baloldali szociálforradalmárok kiléptek a kormányból, és nyíltan harcot indítottak ellene.

„Sokakat elriasztott a szörnyű breszti béke" – mutatott rá Lenin a németországi forradalom kitörése és az antant ellenforradalmi intervenciójának kibontakozása után.

A német forradalom kitörésekor a szovjet kormány érvénytelennek nyilvánította a breszt-litovszki diktátum minden pontját. Ez a két esemény sokak szemét felnyitotta – sokan belátták, hogy az 1918 elején alkalmazott bolsevik taktika helyes volt –, s így közelebb kerültek egymáshoz a bolsevikok és a kispolgári demokraták.[12]

A közeledés azonban nem bontakozhatott ki kellőképpen,

[12] Lásd erre vonatkozólag: Beszéd a Lenin tiszteletére rendezett 1918. november 20-i ünnepi gyűlésen (*Lenin* Művei. 28. köt. Bp. 1952. 180. old.); Pityirim Szorokin értékes beismerései (Ugyanott, 182. old.); Előadói beszéd a proletariátusnak a kispolgári demokráciához való viszonyáról a moszkvai pártfunkcionáriusok gyűlésén (Ugyanott, 199. old.); Prosjan elvtárs emlékezete (*Lenin* Művei. 36. köt. Bp. 1958. 509. old.).

mert a németországi forradalmat a jobboldali szociáldemokraták segítségével hamarosan feltartóztatta és leverte a burzsoázia, s ez a kedvezőtlen fordulat az ellenforradalom karjaiba hajtotta az oroszországi kispolgári pártokat.

„Szörnyű breszti béke" – mondta kertelés nélkül Lenin. De a békére mégis szükség volt.

Annak negatív következményei, hogy a tömegek nem értették meg azonnal a breszti békekötés indítékait, jelentősek voltak. A pozitívumok azonban számottevően túlsúlyba kerültek, mert a béke, még ha „szörnyű" volt is, lehetővé tette a szovjethatalom megszilárdítását, az oroszországi forradalom jövőjének biztosítását és ennek révén azt is, hogy e forradalom továbbra is befolyásolja a forradalmi folyamatot más országokban.

A breszt-litovszki különbéke idején Lenin által győzelemre vitt taktika az egész forradalmi mozgalomra vonatkozó, általános és mindenkor érvényes tanulságokat tartalmaz.

1920 márciusában, amikor az új kommunista pártok kialakulóban voltak, és soraikban harcolni kellett a balos tendenciák ellen, Lenin „»Baloldaliság« – a kommunizmus gyermekbetegsége" című művében a breszti béke példáját használta fel arra, hogy rávilágítson a realitások tagadásának ártalmasságára és annak szükségességére, hogy olykor, ha a helyzet megköveteli, akár kedvezőtlen kompromisszumokat is kössünk a forradalom ellenségeivel.

> „Ők (a „baloldali kommunisták" – *L. F.*) úgy vélték – mutatott rá –, hogy a breszti béke az imperialistákkal való, elvileg megengedhetetlen és a forradalmi proletariátus pártjára nézve káros kompromisszum volt. Ez valóban az imperialistákkal kötött kompromisszum volt, de olyan – és olyan viszonyok között kötött – kompromisszum, amely *kötelező* volt."

„. . . a kompromisszumokat »elvileg« elvetni, általában mindenféle kompromisszumot megengedhetetlennek tartani – gyerekesség, amelyet még csak komolyan venni is nehéz."[13]

Kétségtelenül különbséget kell tenni a munkásosztály érdekeinek elárulására vezető kompromisszumok és az olyanok között, amelyeknek, épp ellenkezőleg, az a céljuk, hogy még időleges engedmények árán is megszilárdítsák a forradalmi mozgalom pozícióit.

A breszti béke esetében a párt, amely cselekedeteivel mindenkor tanúbizonyságát adta forradalmi szellemének és annak a törekvésének, hogy előrevigye a forradalmat és megszilárdítsa a szovjethatalmat, miután kimerített minden lehetőséget, kénytelen volt engedni a német imperialisták követeléseinek. Az ilyen kompromisszum, amelyet ilyen párt köt, hogy megmentse a forradalmat, megengedhető és szükséges.

„Kompromisszum és kompromisszum között különbség van – hangsúlyozta Lenin. – Tudnunk kell elemezni minden egyes kompromisszumnak, illetőleg a kompromisszumok minden egyes válfajának körülményeit és konkrét feltételeit . . . De akinek eszébe jutna, hogy olyan receptet agyaljon ki a munkások számára, amely az életben előforduló minden esetre előkészített megoldásokat tartalmaz, vagy aki azt ígérné, hogy a forradalmi proletariátus politikájában nem lesz semmiféle nehézség és semmiféle bonyolult helyzet, az egyszerűen szédelgő volna."[14]

Lenin legfőbb célja az volt, hogy kivezesse a háborúból és ezáltal megmentse a szovjethatalmat. De hogy ezt elérje, elkeseredett ideológiai harcot kellett folytatnia a „baloldali-

[13] *Lenin:* „Baloldaliság" – a kommunizmus gyermekbetegsége. Művei. 31. köt. Bp. 1951. 21–22. old.

[14] Ugyanott, 23. old.

ság" és a trockizmus ellen, amelyek a súlyos nehézségek időszakának beköszöntésekor megnyilvánuló kispolgári kétségbeesést fejezték ki.

Trockij, miután a békeszerződés aláírásának kérdésében a Központi Bizottság 1918. február 24-i ülésén végérvényesen vereséget szenvedett, lemondott külügyi népbiztosi tisztéről. Lemondását nem fogadták el, mire kijelentette: úgy véli, ezután „kénytelen távolmaradni a hivatalos intézmények üléseiről". Végül Lenin javaslatára a Központi Bizottság úgy döntött, hogy Trockij tagja marad a Népbiztosok Tanácsának, de nem lesz jelen a külügyekkel foglalkozó üléseken.[15]

Vajon levonta-e Trockij a tanulságokat Breszt-Litovszkban tanúsított kalandor (mint Sadoul mondja: tolsztojánus) magatartásából, amely a pusztulás szélére sodorta a szovjet forradalmat?

A legkevésbé sem. Tizenhárom év múlva írt önéletrajzában csupán a következőket ismeri be:

„Leninnek az volt a véleménye, hogy még húzzuk el a tárgyalásokat, de ultimátum esetén azonnal kapituláljunk. Én szükségesnek tartottam a tárgyalásokat a szakításig folytatni, vállalva még az újabb német offenzíva veszélyét is azért, hogy – szükség esetén – a nyilvánvaló erőszak alkalmazásával szemben kapituláljunk."[16]

Végeredményben Trockij „pusztán epizód jellegű egyenetlenségnek" minősíti az alapvető véleményeltérést, amely szembeállította őt Leninnel, és cselekedetét, amelyért oly drága árat fizetett az ország. Sőt éppenséggel azt állítja, hogy „alapjában véve a »sem háborút, sem békét« formula híd volt, amely átvezetett Lenin álláspontjához", holott, mint láttuk, Lenin rendkívül veszélyesnek tartotta a „kivárást".

[15] Lásd *Lenin:* Felszólalások az OSZD(b)MP Központi Bizottságának ülésén, 1918. február 24-én. Művei. 27. köt. 38–41. old.

[16] *Léon Trotski:* Ma vie. 444. old.

És valóságos dicsfénnyel övezi saját magát azért, mert a Központi Bizottság február 23-i ülésén, ahol a béke megkötéséről döntöttek, tartózkodott a szavazástól, „egy szavazatnyi többséget biztosítva ezáltal Leninnek"[17].

KI SZERVEZTE MEG A VÖRÖS HADSEREGET?

A breszti béke megkötése, a drákói békefeltételek ellenére, megóvta a szovjethatalmat a gyors katonai vereségtől, s megadta neki a szükséges haladékot ahhoz, hogy megszervezze a forradalom megvédésére képes, új hadsereget.

A szovjet államnak, tekintettel a belső és a külső agresszióra, amely állandóan fenyegette, sürgősen szüksége volt erre az új katonai erőre.

A németek beszüntették ugyan támadó hadműveleteiket, de megszállva tartották Ukrajna legnagyobb részét, Belorussziját, a Baltikumot, s mindezeken a helyeken szélsőségesen szovjetellenes kormány és hadsereg létrehozását segítették elő. Az angolok és a franciák megszervezték a cári tábornokok lázadását, s a lázadókat rövidesen közvetlen intervenciók útján is támogatták. 1918 márciusában partra szálltak Murmanszkban, s elfoglalták a város környékét, majd Arhangelszk vidékét is. Példájukat követve, a japánok és az amerikaiak hatalmukba kerítették Vlagyivosztokot.

Az angol, a francia és az amerikai imperialisták keze benne volt abban is, hogy megváltozott a baloldali szociálforradalmárok magatartása. A baloldali eszerek, akik a breszti béke megkötéséig a bolsevikok szövetségesei voltak, odáig mentek el, hogy 1918-ban megszervezték a német nagykövet, Mirbach gróf meggyilkolását, abban a reményben, hogy ez újabb német offenzívára ad okot. Néhány hónap múlva pedig

[17] Lásd ugyanott, 451. old.

fegyveres felkelést robbantottak ki Muravjovnak, a Vörös Hadsereg akkori főparancsnokának részvételével.

A szövetségesek műve volt, hogy fellázadt a csehszlovák hadtest. A több mint 40 000 főnyi, jól fölfegyverzett hadtest, amely az osztrák–magyar hadsereg önként jelentkező csehszlovák hadifoglyaiból tevődött össze, a békekötés után engedélyt kapott rá, hogy Szibérián keresztül Vlagyivosztokba menjen és ott hajóra szálljon. Úticélja a nyugati front volt, de még Szibériában fellázadt.

A fehér tábornokok – nyugaton Kolcsak, délen Gyenyikin és Krasznov, északon Jugyenyics – ugyanakkor szovjetellenes hadseregeket szerveztek, és megkezdték hadműveleteiket.

A bolsevik párt vezetőségének a lehető legrövidebb idő alatt létre kellett hoznia egy új hadsereget – a munkás-paraszt Vörös Hadsereget – a régi katonai erők csekély maradványaiból és legfőképpen a vörös gárda egységeiből, valamint sebtiben kiképzett önkéntesekből.

A párt más vezetőivel, elsősorban Leninnel, Frunzéval, Sztálinnal és Dzerzsinszkijjel együtt Trockij is részt vett az új hadsereg megszervezésében és harcba indításában. 1918. március 13-án hadügyi népbiztossá nevezték ki, és szeptember 2-án ő lett a hadseregszervezést és a hadműveleteket irányító Forradalmi Katonai Tanács elnöke.

Lenin nagyra becsülte Trockij szervezőképességét. De ebben az időben sem rejtette véka alá, hogy Trockijnak súlyos hibái vannak.[18]

[18] Gorkij így idézi fel Leninnel folytatott egyik beszélgetését:

„Nagyon csodálkoztam, milyen sokra becsulte Trockij szervezőképességét; Lenin észrevette csodálkozásomat.

– Igen, tudom, sok mindent beszélnek a kettőnk viszonyáról. De ami igaz, az igaz, ami pedig nincs, az nincs, ezt én is tudom. Ugye hogy meg tudta szervezni a katonai szakértőket! – Egy ideig hallgatott, majd halkabban és szárazon tette hozzá: – És mégsem tartozik közénk! Velünk van, de nem tartozik közénk. Becsvágyó. És van benne valami... valami rossz, Lassalle-ból . . ." (Leninről. Magyar Helikon 1959. 131–132. old.)

Egymagában senki sem vállalkozhatott volna arra az óriási feladatra, amelyet akkor meg kellett oldani. Maga a párt volt a Vörös Hadsereg szervezője, s egyes vezetői minden erejüket ennek a munkának szentelték. Közéjük tartozott Trockij is, de ő arra törekedett, hogy elhomályosítsa a párt döntő szerepét, s úgy tüntesse fel magát, mintha az oroszországi forradalom Carnot-ja lett volna. Önéletrajzát olvasva, azt hihetnénk, hogy rajta kívül nem volt senki, akinek a polgárháború idején döntő szava lett volna a hadseregszervezésben és hadászati kérdésekben. Nem kegyelmez senkinek, sem magának a pártnak, sem azoknak a vezetőknek, akik katonai ügyekkel foglalkoztak, sem a proletariátus soraiból kikerült katonai parancsnokoknak.

Trockij véleménye szerint Lenin egyik tévedést a másik után követte el. Tévedett, amikor Petrográd feladását javasolta (amint láttuk, maga Trockij is fölvetette egy Sadoullal folytatott beszélgetés során Petrográd, sőt Moszkva feladásának gondolatát); tévedett, amikor azt mondta, hogy meg kell válni a régi hadsereg politikai szempontból nem megbízható katonai szakembereinek egy részétől; tévedett, amikor 1920-ban úgy döntött, hogy folytatni kell a lengyelországi offenzívát – és így tovább.

Sztálin az ő szemében akkor is, mint mindig, csak „intrikus és tehetségtelen" volt; Frunze (a Vörös Hadsereg egyik gyakorlati szervezője) mindössze jelentéktelen parancsnok; Vorosilov és Bugyonnij pedig két konok fegyelmezetlen.[19]

A polgárháború éveiben Trockij szerint csak egyetlen vezető volt, aki sohasem tévedett: ő maga.

[19] Pjatakov és néhány más balos a proletár származású katonai vezetők egy részét – köztük Vorosilovot is – bevonta a „katonai ellenzékbe", amely helytelenítette a régi hadsereg szakembereinek felhasználását, és szinte kizárólag a partizán hadviselést tartotta elfogadhatónak. Trockij harcolt ez ellen az ellenzék ellen, s Lenin támogatta őt, amennyiben magatartása helyes volt, de bírálta is a szakemberek iránt tanúsított túlzott bizalma miatt.

Ma már tudjuk, hogy nem a hiúság volt Trockij legnagyobb hibája. De írásaiban a hiúság olykor elég nevetséges formában nyilvánul meg.

„Idővel értesültem róla – írja –, s nem minden büszkeség nélkül, hogy a dezertőröknél alkalmazott egyik legjobb nevelési módszer abban állt, hogy ezt mondták nekik: »Hát te mit ígértél Trockijnak?«"[20]

Trockij legendát szőtt a páncélvonat köré, amelyben vezérkara működött, holott ez csak egyike volt a sok ugyanolyan típusú vonatnak, amelyet a szovjet vezetők parancsnoki harcálláspontul használtak, minthogy ezt a háborút a gyors hadmozdulatok jellemezték.

A Forradalmi Katonai Tanács elnökeként érdemeket szerzett a párt általános utasításainak végrehajtása során; különben nem maradhatott volna meg éveken keresztül ezen a poszton. De olykor súlyos hibákat is elkövetett, akárcsak más szovjet vezetők, akik akkor a katonai ügyekkel foglalkoztak.

Általában túlzottan kedvelte a régi hadsereg szakembereit, s olyanokban is megbízott, akik nem voltak méltóak a bizalomra, válságos pillanatokban cserbenhagyták a szovjethatalmat. Ebben is megmutatkozott nála a Lenin által jelzett hiba: a dolgok adminisztratív oldalához való túlzott vonzódás, és következésképpen ugyanezen dolgok politikai oldalának lebecsülése. A politikai ügyek intézésénél ez a párt szerepének és a Vörös Hadsereg minden egységénél működő politikai biztosok intézményének bizonyos fokú lekicsinylésében nyilvánult meg; a hadműveletek irányításánál pedig abban, hogy Trockij nem mindig vette kellőképpen figyelembe azoknak a területeknek a politikai, társadalmi és gazdasági összefüggéseit, ahol a hadműveletekre sor került, s olykor nem

[20] *Léon Trotski:* Ma vie. 475. old.

helyezett kellő súlyt arra, hogy biztosítsa a Vörös Hadsereg egységeinek hátterét és mindenfajta utánpótlását.

Amikor 1919 tavaszán Kolcsak admirális seregei a végső vereség előtt álltak, Trockij azt javasolta, hogy a Vörös Hadsereg alakulatainak egy részét vezényeljék át a keleti frontról a délire. Így azonban lehetetlenné vált volna, hogy a hadsereg a tél beállta előtt felszabadítsa az Urált, s tovább folytassa Kolcsak erőinek üldözését Szibériában. A párt Politikai Bizottsága éppen ezért Lenin indítványára elvetette Trockij javaslatát, s úgy döntött, hogy ameddig csak lehet, folytatni kell az offenzívát keleten.[21]

1919 nyarán Gyenyikin seregei elfoglalták Caricint (Volgográdot) és az ország déli részének iparvidékeit. Egy ideig még Moszkvát is fenyegették. A Vörös Hadsereg ellentámadása nem járt megfelelő eredménnyel, mert a Trockij vezette katonai szervek nem készítették elő elég gyorsan és kellő titoktartással. Gyenyikin ügynökei révén értesült a készülő ellentámadásról, s így megtehette a szükséges intézkedéseket. E kudarc és Gyenyikin újabb fenyegető előrenyomulása után a déli frontot kettéosztották. Leválasztották róla a délkeleti frontot – a donyeci szénmedencét és Rosztovot –, hogy a hadsereg támaszra lelhessen a térség munkáslakosságában, ellentétben Trockij javaslatával, amely azzal járt volna, hogy az egységeknek javarészt ellenséges indulatú kozákok lakta területen keresztül kell előrenyomulniuk.

Az antant-tisztek által kiképzett lengyel haderő agresszióját követően – 1920 júliusában – a Vörös Hadsereg egységei egészen Varsó környékéig szorították vissza az ellenséget.

[21] Lenin távirata, amelyet ez ügyben Trockijnak küldött, így hangzik: „Trockijnak, Szerebrjakovnak, Lasevicsnek. A KB Politikai Bizottsága megvitatta Trockij, Szerebrjakov és Lasevics táviratát, jóváhagyta a főparancsnokság válaszát, és csodálkozását fejezte ki amiatt, hogy megkísérlik revízió alá venni a már elfogadott alapvető hadászati tervet. A KB Politikai Bizottsága nevében: Lenin." (*Lenin* Összes Művei. 51. köt. Moszkva. 1965. 45. old.)

Az offenzíva azonban augusztus folyamán, számos politikai és katonai ok miatt, súlyos kudarcba fulladt.

A lengyel nép zöme, a reakciós propaganda hatására, a Vörös Hadsereg offenzívájában Lengyelország nemrég elnyert függetlenségének megsértésére irányuló próbálkozást látott, s így ez az offenzíva nem kapta meg a szükséges politikai támogatást.

Emellett a főparancsnokság, ahol Trockijnak akkor nagy volt a befolyása, több száz kilométernyire húzta szét a frontot, anélkül, hogy kellőképpen biztosította volna az utánpótlást és általában a hadműveletet folytató csapatok hátterét. S az a körülmény, hogy a délnyugati front parancsnoksága, melynek tagja volt Sztálin is, késedelmesen vezényelte át az 1. lovashadsereget a nyugati frontra, ugyancsak hozzájárult a kudarchoz.

De ahelyett, hogy utólag részrehajlás nélkül levonná a tanulságokat a maga és mások hibáiból, Trockij mindig csak az utóbbiakról beszél, és saját magát csalhatatlan vezetőnek tünteti fel.

Önkéntelenül is felvetődik a kérdés: mi lett volna Trockij legendájából, ha politikai vereség helyett az ő kezébe kerül a vezetés?

Aligha lett volna olyan vezető, aki szerényen kiveszi részét a közös munkából.

TROCKIJ MILITARIZÁLNI AKARJA A SZAKSZERVEZETEKET

Miután lényegében véget ért a polgárháború és kudarcba fulladt az imperialista hatalmak intervenciója, át kellett térni a békés építőmunkára.

A három esztendeig tartó háború alatt a szovjet állam csak rendkívüli erőfeszítések árán maradt fenn. A harc kemény volt, s ilyen körülmények közt a szovjetekben és a tömegszervezetekben nem fejlődhetett ki a demokratizmus.

Gyakorlatilag mindent a támadók gyűrűjébe került forradalom fennmaradásáért vívott fegyveres harcnak rendeltek alá.

Amikor azonban már biztos volt a győzelem – jóllehet a polgárháború és az intervenció csak 1922 utolján[22] ért véget –, fontolóra kellett venni más módszerek alkalmazását, annál is inkább, mert sürgősen megoldásra várt két feladat: a teljesen tönkrement gazdaság helyreállítása és annak megakadályozása, hogy az éhínség az egész országra kiterjedjen.

A tömegeket ezekre a feladatokra nem katonai parancsokkal kellett mozgósítani, mint a hadseregben, hanem politikai meggyőzéssel.

S éppen ez volt az a pillanat, amikor Trockij heves vitát kezdeményezett a szakszervezetekről.

A szakszervezeti konferencia kommunista frakciójának 1920. november 3-i ülésén, homlokegyenest ellentétben az irányvonallal, amelyet a párt a szakszervezeti mozgalomban mindaddig követett, Trockij kifejtette, hogy nincs szükség semmiféle demokratizmusra, a szakszervezetek vezető kádereit „át kell rostálni", s magukat a szervezeteket a polgárháborús idők militarizált közlekedési szervezeteinek mintájára kell megszervezni, hogy kizárólag a termelés fejlesztésén munkálkodjanak.

A vita visszhangra talált a Központi Bizottságban, majd tovább gyűrűzött. Trockij nem zavartatta magát: az V. szovjetkongresszus szakszervezeti küldötteinek december 24-i értekezletén és egy másnap megjelent brosúrában változatlanul fenntartotta és nyilvánosan védelmezte álláspontját.

A párton belüli ellenzéki csoportok, közelebbről a „munkásellenzék" és a „demokratikus centralizmus"-csoport, amelyek a legutóbbi pártkongresszuson vereséget szenvedtek, megragadták a kínálkozó alkalmat, s a vita felújítását követelték.

[22] Az utolsó japán egységek csak 1922 októberében hagyták el Vlagyivosztokot és a szovjet Távol-Keletet.

Az akkori körülmények között, midőn az ország minden erejét az éhínség elleni harcra és az ipar helyreállítására kellett összpontosítani, Lenin nem tartotta kívánatosnak a vitát. Mindamellett az két hónapon keresztül folyt, és csak 1921 márciusában, a párt X. kongresszusán ért véget.

Lenin elszánt küzdelmet vívott a trockista tézisek ellen, amelyek egyrészt a szakszervezetek militarizálására irányultak – holott a probléma, épp ellenkezőleg, az volt, hogy kibontakoztassák a tömegek kezdeményezéseit –, másrészt pedig arra, hogy a szocializmus viszonyai között megfosszák a szakszervezeteket érdekvédelmi jellegüktől, s tevékenységüket kizárólag termelési feladatok megoldására korlátozzák.[23]

Alapjában véve Trockij szemlélete a tömegekkel, a munkásosztállyal szemben táplált bizalmatlanságból fakadt: nem hitt benne, hogy politikai munkával be lehet vonni őket az új társadalom építésébe.

Lenin számos cikkében és a X. kongresszuson elhangzott beszédeiben élesen bírálta Trockij magatartását.

„Még egyszer a szakszervezetekről, a jelenlegi helyzetről, Trockij és Buharin hibáiról" című cikkében, amelyben leleplezi Trockij tevékenységének frakciós jellegét, ezt írta:

[23] Ezzel kapcsolatosan érdemes felidézni a petrográdi pártszervezet és Trockij között lefolyt vitát, amely a kongresszus gyorsírói jegyzőkönyvének mellékleteként nyomtatásban is megjelent és 1963-ban újra napvilágot látott Moszkvában, a Goszpolityizdat kiadásában.

A petrográdi pártszervezet azzal vádolta Trockijt, hogy lebecsüli a szakszervezetet mint a kommunizmus iskoláját, s felülről akarja rákényszeríteni irányvonalát a szakszervezetekre. Trockij kijelentette, hogy ez álláspontjának valóságos karikírozása, mert ő csak azt akarja, hogy a szakszervezetek jobban bekapcsolódjanak a termelési folyamatba. Amire a petrográdiak azt válaszolták, hogy az egyedüli szakszervezeti szövetség, amely a rákényszerített irányvonal következtében a szakadás szélére sodródott, a Közlekedési Munkások Szakszervezete (Cektran) volt – vagyis éppen az, amelyik Trockij közvetlen befolyása alatt állt, s amelyikből ő „második szakszervezeti központot" akart létrehozni. „Mert szavakban a szakszervezet *minden*, de a »cektranisták« kezében *semmi*." (Gyorsírói jegyzőkönyv. 532–534. old.)

„Gondolják csak meg az elvtársak: a Központi Bizottság két plénuma után (november 9 és december 7), ahol hallatlanul részletesen, hosszasan és hevesen megvitattuk Trockij elvtárs eredeti tézistervezetét, valamint azt a pártpolitikát a szakszervezeti kérdésben, amely mellett Trockij síkra szállt, a Központi Bizottságnak egyik tagja *egyedül marad 19 közül*, és ez maga köré gyűjt egy a Központi Bizottságon kívül álló csoportot, és e csoport »kollektív« »munkájával« mint »platformmal« lép fel és azt javasolja a pártkongresszusnak, hogy »válasszon a *két* irányzat között«!! Már nem is szólok arról, hogy az a tény, hogy Trockij elvtárs 1920. december 25-én éppen két irányzatról és csak két irányzatról beszél, jóllehet Buharin már november 9-én fellépett mint »ütköző«, világosan leleplezi Buharin csoportjának igazi szerepét mint cinkostársét a legrosszabb fajta és legkártékonyabb frakciózásban. Ezt csak mellékesen jegyzem meg. De kérdem a párt bármely tagját: nem meglepő-e ennek a szakszervezeti mozgalom két irányzata közötti »választás« érdekében indított rohamnak és rajtaütésnek szédítő gyorsasága? Bizony megdöbbentő, hogy a proletárdiktatúra negyedik esztendejében csak egyetlen párttag is akadt, aki képes *ilyenformán* »bedobni« a szakszervezeti mozgalom két irányzatának kérdését.

S ez nem minden. Nézzék meg az elvtársak, milyen frakciós kirohanásokkal van teletűzdelve ez a brosúra. Trockij már az első tézisben fenyegetően »rázza az öklét« »a szakszervezeti mozgalom néhány funkcionáriusa« felé, akik »a párt által elvben már rég elhagyott trade-unionista pozíciókra« csúsznak vissza (a Központi Bizottság 19 tagja közül nyilván csak egy képviseli a pártot). A 8. tézis fellengzősen elítéli a »szakszervezeti funkcionáriusok vezető rétegében tapasztalható szakszervezeti konzervativizmust« (látható, milyen bürokratikus módon összpontosítja a figyelmet a »vezető rétegre«!). A 11. tézis elején csodálatosan tapintatos, meggyőző, tárgyilagos . . . hogy is fejezhet-

jük ki ezt lehetőleg udvariasan? ... az a »célzás«, hogy a »szakszervezeti funkcionáriusok többsége« »formálisan, *vagyis szavakban* ismeri el« az OKP IX. kongresszusának határozatait.

Ebből is láthatjuk, milyen tekintélyes bírák vannak annak megállapítására, hogy a szakszervezeti funkcionáriusok *többsége* (!!) *szavakban* ismeri el a párthatározatokat!

A 12. tézisben:

... »sok szakszervezeti funkcionárius egyre élesebben és engesztelhetetlenebbül lép fel az összenövés perspektívái ellen ... Ezek közé a szakszervezeti funkcionáriusok közé tartozik Tomszkij és Lozovszkij elvtárs is. Mi több, sok szakszervezeti funkcionárius, aki kapálódzik az új feladatok és módszerek ellen, környezetében a testületi elzárkózás, az adott gazdasági területre bevont új funkcionáriusokkal szemben az ellenségeskedés légkörét teremti meg, és ily módon a szakmailag szervezett munkások között ténylegesen a céhszellem maradványait erősíti.«

Olvassa el az olvasó figyelmesen és gondolja át jól ezt az elmefuttatást. Minő csodálatos bősége a »gyöngyszemeknek«! Először is, mérlegeljük ezt a megnyilatkozást frakciós jellege szempontjából! Képzeljük el, mit mondana és hogyan lépne fel Trockij, ha Tomszkij adna ki egy platformot, és Trockijt »sok« katonai funkcionáriussal együtt azzal vádolná meg, hogy a bürokratizmus légkörét teremtik meg, támogatják a barbárság maradványait stb.? Mi a »szerepe« Buharinnak, Preobrazsenszkijnek, Szerebrjakovnak és másoknak, akik nem látják – nos, egyszerűen nem veszik észre, egyáltalán nem veszik észre – az agresszivitást és frakciózást *itt*, nem látják, mennyivel frakciósabb ez, mint a petrográdiak fellépése?[24]

[24] *Lenin:* Még egyszer a szakszervezetekről, a jelenlegi helyzetről, Trockij és Buharin hibáiról. Művei. 32. köt. Bp. 1953. 61–62. old.

Más alkalommal Lenin rámutatott, hogy Trockij a szakszervezetekkel szemben támasztott követelményeinél figyelmen kívül hagyja a szovjet állam jellegét – mindenekelőtt azt a tényt, hogy a munkások és a *parasztok* államáról van szó:

„Az ő véleménye szerint a munkásosztály anyagi és szellemi érdekeinek védelme a munkásállamban nem a szakszervezetek dolga. Ez hiba. Trockij elvtárs »munkásállamról« beszél. Engedelmet kérek, ez absztrakció. Amikor 1917-ben munkásállamról írtunk, az érthető volt. De ha most azt mondják: »Miért kell védelmezni, kivel szemben kell védelmezni a munkásosztályt, amikor nincs burzsoázia, amikor az állam munkásállam«, akkor nyilvánvaló hibát követnek el. Nem egészen munkásállam, ez a bökkenő. Ebben rejlik Trockij elvtársnak egyik hibája. Az általános elvekről most áttértünk a gyakorlati megvitatásra és a rendeletekre, a gyakorlati munkától azonban visszaráncigálnak bennünket. Ez nincs rendjén. Először is államunk valójában nem munkásállam, hanem munkás-paraszt állam. Ebből pedig sok minden következik."[25]

Ugyanezen beszéd konklúziójaként Lenin megállapította, hogy Trockij és pillanatnyi szövetségesei lebecsülik a gyakorlati, reális termelési feladatokat, s amikor a szakszervezetek vezető gárdájának oly módon történő kiválogatását javasolják, ahogyan ezt az irányításuk alatt álló Közlekedési Munkások Szakszervezetében tették, igazi bürokraták módjára viselkednek. Végső ítélete ezért a lehető legszigorúbb volt:

„Összegezem. Trockij és Buharin téziseiben számos elméleti hiba van. Van bennük számos elvi tévedés. Ahogyan a kérdéshez hozzányúltak, az minden politikai tapintat hiányára vall. Trockij elvtárs »tézisei« politikailag károsak.

[25] *Lenin:* A szakszervezetekről. Művei. 32. köt. 6–7. old.

Politikája, mindent összegezve, a szakszervezetek bürokratikus ide-oda ráncigálásának politikája. Biztos vagyok benne, hogy pártkongresszusunk ezt a politikát elítéli és elutasítja."[26]

A FŐ VESZÉLY A FRAKCIÓZÁS

Abban, ahogyan Trockij a szakszervezetek jellegének és a szocialista rendszerben betöltött szerepének kérdésében támadását folytatta, valamint a bolsevik párton belül kikristályosodó tendenciákban Lenin még nagyobb veszélyt is látott: annak veszélyét, hogy újjáéled a pártban a frakciózás, e régi betegség, amelynek az októberi forradalom óta még a létezését is elfelejtették.

Hogy elejét vegye ennek a betegségnek, amely halálos veszélybe dönthette a pártot, Lenin keresztülvitte, hogy a X. kongresszus a bolsevik párt céljaival ellentétesnek nyilvánítsa és elítélje a frakciózás elvét. Az általa megszövegezett határozati javaslat fő pontja így hangzott:

„A frakciózás elleni gyakorlati harcban arra van szükség, hogy minden pártszervezet a legszigorúbban ügyeljen arra, hogy semmiféle frakciós megnyilvánulást ne tűrjenek. A párt fogyatékosságai okvetlenül szükséges bírálatának az az útja, hogy minden egyes gyakorlati indítványt a lehető legvilágosabb formában, azonnal, minden huzavona nélkül beterjesztenek megvitatás és döntés céljából a párt helyi vezető szerveihez és központi vezető szervéhez. Ezenkívül mindenkinek, aki bírálattal lép fel, a bírálat formájában tekintettel kell lennie a párt helyzetére, arra, hogy a pártot ellenség veszi körül, bírálata tartalmát tekintve pedig a szovjet- és pártmunkában való közvetlen részvételével a

[26] Ugyanott, 27. old.

gyakorlatban kell megkísérelnie a párt vagy az egyes párttagok hibáinak kijavítását. A párt általános irányvonalának elemzését, avagy a párt gyakorlati tapasztalatainak számbavételét, a párthatározatok végrehajtásának ellenőrzését, a hibák kijavítása módszereinek tanulmányozását stb. semmiesetre sem szabad előzetesen valamely »platform« stb. alapján kialakult csoportban vitára bocsátani, hanem kizárólag közvetlenül az összes párttagoknak kell megvitatásra előterjeszteni. Ezért a kongresszus elrendeli a »Gyiszkusszszionnij Lisztok« rendszeresebb megjelenését és külön gyűjtemények kiadását, fáradhatatlanul törekedve arra, hogy a kritika a lényegre irányuljon és semmi esetre se öltsön olyan formákat, amelyek alkalmasak arra, hogy a proletariátus osztályellenségeit segítsék."[27]

A továbbiakban a X. kongresszus e határozatában foglalt elvekre hivatkoztak mindazon határozatoknál, amelyek a párton belüli ellenzék különféle csoportjai ellen irányultak.

Lenin 1922-ben súlyos műtéten esett át. Ennek következtében csökkentenie kellett aktív részvételét a politikai életben, de azért nagy figyelemmel kísérte a párt és az állam munkáját. S legfőképpen két jelenség elharapódzásának veszélye nyugtalanította.

Egyfelől tartott annak a tendenciának a fokozódásától, hogy a problémákat nem a tömegek kezdeményezésére támaszkodva, a szocialista demokrácia útján oldják meg, hanem autoritatív jellegű, központi adminisztratív utasításokkal – úgy, ahogyan Trockij a szakszervezetekben akart eljárni. Ezért 1922-ben és 1923 elején számos írásában óvta a pártot ettől a veszélytől.

Másfelől erősen foglalkoztatta Lenint a párt vezetői közötti széthúzás veszélye. Különösen reálisnak érezte ezt a veszélyt

[27] *Lenin:* Az Oroszországi Kommunista Párt X. kongresszusának határozati javaslata a pártegységről. (Eredeti tervezet) Művei. 32. köt. 253. old.

éppen azoknál, akiket a legkiválóbbaknak tartott: Sztálinnál és Trockijnál. Ebből olyan frakciós tevékenység származhatott, amely komolyan fenyegethette a párt egységét. Márpedig Lenin meg volt győződve róla, hogy Szovjet-Oroszország akkori viszonyai között – amikor az ország épphogy kilábalt a polgárháborúból, s el volt szigetelve az ellenséges kapitalista környezetben – a pártegység a szocializmus megvalósulásának fő biztosítéka.

Lenin nagyra becsülte Sztálin képességeit – szervezőképességét, politikai szilárdságát, odaadását a párt ügye iránt –, de aggasztotta az a törekvése, hogy túlságosan sok hatalmat összpontosítson a kezében, s ellentmondást nem tűrő módon intézze az ügyeket.

Hasonlóképp jó véleménnyel volt Trockij intellektuális képességeiről és szervezői tehetségéről, de nem hunyhatott szemet önkényeskedése, a párt szerepének lebecsülésére irányuló törekvése, személyes hiúsága, vagyis mindazon tulajdonságai fölött, amelyek következtében Trockij gyakran összeütközésbe került a párt más vezetőivel, s híveiből klikket gyűjtött maga köré.

1922 áprilisában felvetődött az a gondolat, hogy Trockij legyen a Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettese. Ő azonban dölyfösen visszautasította a felajánlott tisztséget, azt állítva, hogy csak a politikai befolyás árnyékát nyújtaná neki. S jóllehet 1922. szeptember 11-én a Politikai Bizottság többsége állást foglalt amellett, hogy őt nevezzék ki erre a posztra, nem volt hajlandó elfogadni a döntést, és el is hagyta Moszkvát. A párt vezetősége, Leninnel egyetértésben, szigorú határozatban rótta meg, amiért személyes óhajait előbbrevalónak tartotta a párt döntésénél és érdekeinél.

Tény és való, hogy 1922 végén Lenin helyeselte Trockijnak a külkereskedelmi monopólium megszilárdítására vonatkozó javaslatait, szemben Sztálinnal és a párt több más vezetőjével, akik e monopólium megszüntetését vagy lazítását javasolták.

Továbbá megkérte őt, hogy szólaljon fel a Központi Bi-

zottság 1923 márciusában megtartott ülésén és a XII. pártkongresszuson, s védje meg a grúz kérdésben[28] a helyes álláspontot.[29] (Lenin ugyanis úgy vélekedett, hogy Sztálin és Ordzsonikidze túlságosan erőszakosak voltak a grúz kommunisták egyes vezetőivel folytatott vitában.) Trockij azonban nem tett eleget a kérésnek. Idővel ezt azzal magyarázta, hogy akcióját „ úgy értelmezhették vagy pontosabban úgy tüntethették volna fel, mintha személyi harcot indítana avégett, hogy elfoglalja Lenin helyét a pártban és az államban"[30].

Akkor nem voltak ilyen aggályai, amikor a Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettesi tisztét azzal az indokolással utasította el, hogy csak a hatalom árnyékát ajánlják fel neki.

[28] Lásd erre vonatkozólag Lenin feljegyzését a nemzetiségek, illetve az „autonomizálás" kérdéséről. (*Lenin* Művei. 36. köt. 614–620. old.)

[29] Fennmaradt egy 1923. március 5-én küldött telefonogram, amelyben Lenin arra kérte Trockijt, hogy „vállalja a KB-ban a grúz ügy védelmét" Sztálin és Dzerzsinszkij álláspontjával szemben. (Lásd *Lenin* Összes Művei. 54. köt. Moszkva 1965. 329. old.)

Trockij azonnal válaszolt: egészségi állapotára hivatkozva közölte, hogy nem vállalhatja a megbízatást. És nem is szólalt fel ebben az ügyben sem a XII. kongresszus előtt tartott KB ülésen, sem magán a kongresszuson.

Amikor évek múlva – 1926-ban – megkísérelte felhasználni saját céljaira Lenin közbelépését a grúz ügyben, Sztálin így válaszolt neki: „De vajon nem tény-e, hogy az egész Központi Bizottság, beleértve Trockijt is, egyhangúlag megszavazta Sztálinnak a nemzeti kérdésről szóló téziseit? Nem tény-e, hogy ez a szavazás a Mdivani-incidens után, pártunk XII. kongresszusa előtt volt? Nem tény-e, hogy a nemzeti kérdés előadója a XII. kongresszuson éppen Sztálin volt, nem pedig valaki más?" (*Sztálin* Művei. 9. köt. Bp. 1952. 70. old.)

S vajon miért indította meg Trockij nem sokkal a fenti események után támadását a párt vezetősége ellen? Talán azt hitte, hogy tekintettel Leninnek a grúz kérdésben kifejezett elégedetlenségére, valamint egy Krupszkaja és Sztálin között ugyanakkor lejátszódott incidensre, amelynek kapcsán Lenin követelte, hogy Sztálin kérjen bocsánatot Krupszkajától (Lásd *Lenin* Összes Művei. 55. köt. Moszkva 1965. 329. old.), Lenin mindenben támogatni fogja. De ebben, mint a vita további menete megmutatta, tévedett.

[30] *Léon Trotski:* Ma vie. 554. old.

A fenti tények nyugtalanították Lenint. S ez arra indította, hogy 1922 decemberében és 1923 januárjában tollba mondja a XII. pártkongresszus küldötteinek szánt levelét, amelyben mérlegeli a párt egyes vezetőinek erényeit és hibáit. E levél legfontosabb része így hangzik:

„Pártunk két osztályra támaszkodik, s ezért ingatagsága lehetséges, bukása pedig elkerülhetetlen, ha e két osztály között nem jöhetne létre a megegyezés. Ebben az esetben ilyen vagy olyan intézkedéseket tenni, sőt egyáltalán Központi Bizottságunk szilárdságáról elmélkedni – meddő dolog. Ebben az esetben semmiféle intézkedés nem hárithatja el a szakadást. De én remélem, hogy ez túlságosan távoli jövő és túlságosan valószínűtlen ahhoz, hogy beszéljünk róla.

Olyan szilárdságra gondolok, amely biztosíték arra, hogy a közeljövőben nem következik be szakadás, s itt néhány merőben személyi jellegű elgondolást szándékozom kifejteni.

Úgy vélem, a szilárdság kérdésében ebből a szempontból a legfontosabbak a Központi Bizottság olyan tagjai, mint Sztálin és Trockij. Kettejük viszonya véleményem szerint a nagyobbik felét teszi ki ama szakadás veszélyének, amelyet el lehetne kerülni, s amelynek elkerülését szolgálná szerintem egyebek közt az, ha a központi bizottsági tagok számát 50-ről 100-ra emelnénk.

Sztálin elvtárs, amióta főtitkár lett, felmérhetetlen hatalmat összpontosított kezében, és nem vagyok biztos afelől, hogy mindig elég körültekintően tud majd élni ezzel a hatalommal. Másrészről Trockij elvtárs, mint már a Közlekedésügyi Népbiztosság kérdésében a Központi Bizottság ellen folytatott harca megmutatta, nem csupán kiváló képességeivel tűnik ki. Személyileg talán ő a legtehetségesebb

ember a jelenlegi Központi Bizottságban, de túlságosan elveti a súlykot magabiztosságánál fogva és a munka tisztán adminisztratív oldala iránti túlzott vonzalma miatt.

A jelenlegi Központi Bizottság két kiváló vezetőjének ez a két tulajdonsága esetleg szakadáshoz vezethet, és ha pártunk nem tesz intézkedéseket ennek megakadályozására, a szakadás váratlanul bekövetkezhet.[31]

Nem jellemzem tovább személyes tulajdonságaik szerint a Központi Bizottság többi tagját. Csupán arra emlékeztetek, hogy Zinovjev és Kamenyev októberi epizódja természetesen nem volt véletlen, de éppoly kevéssé lehet ezt személyes bűnükül felróni, mint Trockijnak azt, hogy nem bolsevik.

A Központi Bizottság fiatal tagjai közül Buharinról és Pjatakovról szeretnék néhány szót szólni. Szerintem ők a legkiválóbb erők (a legfiatalabbak közül), s velük kapcsolatban a következőket kellene szem előtt tartanunk: Buharin nemcsak, hogy a párt legértékesebb és legnagyobb teoretikusa, hanem joggal tarthatjuk az egész párt kedvencének

[31] 1923. január 4-én Lenin a következő kiegészítést fűzte 1922. december 4-i leveléhez:

„Sztálin túlságosan goromba, és ez a fogyatékosság, amely teljes mértékben elviselhető közöttünk, kommunisták között, az egymás közötti érintkezésben – tűrhetetlenné válik a főtitkár tisztségében. Ezért javasolom az elvtársaknak, gondolkozzanak Sztálin áthelyezésének módján, és jelöljenek ki erre a helyre másvalakit, akinek minden egyébtől eltekintve csak egy előnye van Sztálin elvtárssal szemben, nevezetesen az, hogy türelmesebb, lojálisabb, udvariasabb és figyelmesebb az elvtársakkal, kevésbé szeszélyes stb. Ez a körülmény talán jelentéktelen csekélységnek látszik. Én azonban azt hiszem, hogy a szakadás elkerülése, s a fentebb Sztálin és Trockij viszonyáról írottak szempontjából ez nem csekélység, vagy ha igen, olyan csekélység, amely döntő jelentőségűvé válhat." (*Lenin* Művei. 36. köt. 604. old.)

Annyi bizonyos, hogy az a „másvalaki", aki Sztálin helyébe léphetett volna, miként Lenin fölvetette, semmiképpen sem lehetett Trockij, akinek türelmetlenségét, azt a tulajdonságát, hogy nem volt hajlandó meghallgatni mások véleményét, *szeszélyességét* maga Lenin is számtalanszor volt kénytelen elszenvedni.

is; de elméleti nézetei nagyon is kétkedve sorolhatók a teljesen marxista nézetek közé, mert van benne valami skolasztikus (sohasem tanulta és azt hiszem, sohasem értette egészen a dialektikát).

XII. 25. Ami Pjatakovot illeti, kétségkívül erős akaratú és igen tehetséges ember, de túlságosan szereti az adminisztrálást és a munka adminisztratív oldalát ahhoz, hogy komoly politikai kérdésben rá lehetne támaszkodni.

Természetesen mindezen észrevételeim csak a jelenre vonatkoznak, s arra az esetre, ha a két kiváló és odaadó funkcionáriusnak nem nyílna alkalma ismereteinek kiegészítésére és egyoldalúságának leküzdésére.

1922. XII. 25.

Feljegyezte: M. V. *Lenin*"[32]

A levelet azonban Lenin nem juttatta el a XII. kongresszus küldötteihez – hozzájárulásával felesége, Krupszkaja őrizte meg Vlagyimir Iljics 1924 januárjában bekövetkezett haláláig. S vajon miért? Kétségkívül azért, mert Trockij magatartása, közelebbről azok a körülmények, amelyek között elutasított bizonyos felelős megbízatásokat, arra indították Lenint, hogy gyakorlatilag ne vesse föl Sztálin leváltását a főtitkári posztról. Jóllehet úgy látta, hogy Sztálinnak súlyos hibái vannak, nagyra becsülte párthűségét, amely nehéz körülmények között hozzájárulhatott a párt egységének fenntartásához.

Egyébként el kell ismerni, hogy ebben az időszakban Sztálin rendkívül körültekintően viselkedett a párt többi vezetőjével és mindenekelőtt Trockijjal szemben. Például azt javasolta, hogy ő terjessze elő a Központi Bizottság jelentését az 1923 áprilisában megtartandó XII. kongresszuson. Trockij azonban „közönséges manővernek" tartotta a javaslatot, s arra hivatkozva, hogy nem ért egyet a Politikai Bizottság többi tagjával az iparosítás kérdésében, el is utasította.

[32] *Lenin:* Levél a kongresszushoz. Művei. 36. köt. 602–604. old.

A XII. kongresszuson Trockij előterjesztette az iparosításról szóló téziseit, amelyeknek az előkészítése hosszas viták közepette ment végbe. A viták során Trockij teljesen elszigetelődött a Politikai Bizottságban, de mégsem volt hajlandó korrigálni téziseit. Pedig e tézisek ellentétben állottak az új gazdaságpolitikával (a „nep"-pel), amelyet Lenin indítványára azért vezetett be a párt, hogy – számot vetve a háború utáni nehéz körülményekkel – megóvja a kis- és középparasztsággal fennálló nélkülözhetetlen szövetséget.

Trockijnak az „ipari diktatúrára" vonatkozó javaslata – vagyis az az elgondolása, hogy az egész népgazdaságot alá kell rendelni a nehézipar azonnali kiépítésével járó szükségleteknek – a hadikommunizmus új formájára vezetett volna, mindazokkal a nehézségekkel együtt, melyeket okozott volna a szovjethatalom és a parasztság viszonyában. A kongresszust megelőző vitában Trockij emellett – azzal az indokolással, hogy mindenképp szem előtt kell tartani a vállalatok rentabilitásának elvét – egyes üzemek leállítását javasolta, tekintet nélkül a negatív szociális következményekre, a munkanélküliség ezzel járó növekedésére.

A kongresszus korrigálta ezeket az elgondolásokat, amelyekből ismét kiderült, hogy Trockij hajlamos a rögtönzött és könnyelmű állásfoglalásokra és a frakciózásra.

A XII. pártkongresszus gyorsírói jegyzőkönyvéhez több fontos dokumentumot csatoltak a vitáról, amely a kongresszus előtt Trockij és a Politikai Bizottság többi tagja között folyt. A dokumentumok között szerepelnek Trockij tézisei és a PB korrekciós javaslatai, valamint a levél, amelyben a PB kérte az 1923. március 31-én összeülő Központi Bizottság tagjait, hogy döntsenek a nézeteltérések ügyében. E levélben a PB közölte, hogy Trockij már régóta nem hajlandó figyelembe venni a PB többi tagjának véleményét:

„Nem az első alkalommal történik, hogy Trockij elvtárs helyteleníti a PB munkáját, ideértve azt az időszakot is, amikor ez a munka Vlagyimir Iljics vezetésével folyt. Trockij több ízben kijelentette, hogy a PB gazdasági kérdésekben hozott határozatainak 9/10-ed részével nem ért egyet. De hová vezethet az, hogy Trockij elvtárs ilyen véleménynyel van a Politikai Bizottság többi tagjának tevékenységéről?"[33]

Még Trockij fő életrajzírója és lelkes híve, Isaac Deutscher is kénytelen beismerni, hogy amikor Trockij erőszakolt ütemet akart diktálni az iparosításnak a parasztság és a proletariátus rovására, s mindenben azonosítani kívánta a munkásosztály és az állam érdekeit, csupán felújította elgondolását a szakszervezeteknek egy olyan ideális proletárállam nevében való militarizálásáról, amelyről Lenin kimutatta, hogy még nem egyéb absztrakciónál.[34]

A párt vezető személyiségei között tehát Lenin erőfeszítései és figyelmeztetése ellenére mindinkább fokozódott a nyílt vagy burkolt rivalizálás, legfőképpen Trockij személyeskedő magatartása miatt.

A belső harc éleződése abban a támadásban fejeződött ki, amelyet Trockij ősszel indított a pártvezetőség ellen, megadva a jelt az új trockista ellenzék tömörülésére.

[33] Az OK(b)P XII. kongresszusa. Gyorsírói Jegyzőkönyv. Moszkva 1968. 810–820. old.

[34] Lásd *Isaac Deutscher:* Le prophète désarmé (A lefegyverzett próféta). Párizs. 72. és köv. old.

A trockista ellenzék fellépése és veresége a Szovjetunióban

(1923—1929)

Amint láttuk, Trockij több ízben is megkísérelte, hogy a párt kollektív vezető szerveinek többi tagja fölé helyezze magát. S ez a törekvése 1923 első hónapjaiban még fokozódott.

A Központi Bizottsághoz intézett február 23-i levelében kereken kijelentette, hogy nem ért egyet a bírálattal, amellyel a párt vezetősége illette, amiért nem volt hajlandó elfogadni bizonyos megbízatásokat és elutasította az iparra vonatkozó téziseinek korrigálását célzó javaslatokat. S hozzáfűzte: fenntartja azt a jogát, hogy bizonyos tényeket az egész párt tudomására hozzon az ellene irányuló inszinuációk megcáfolása és szerzőik elhallgattatása végett.

TROCKIJ ELSŐ OFFENZÍVÁJA

1923. október 8-án Trockij újabb levelet intézett a Központi Bizottsághoz. Ebben legfőképpen a Központi Bizottság által a területi pártszervekben jóváhagyott személyi változások és kinevezések ellen tiltakozott, azt állítván, hogy ez az eljárási mód – amely egyébként összhangban volt a párt szervezeti szabályzatával – „a pártapparátus elbürokratizálódásának" egyik oka.

Október 15-én 46 ismert pártfunkcionárius – köztük Trockij több barátja és a X. kongresszuson elítélt „munkásellenzék" számos tagja – a Központi Bizottsághoz eljuttatott nyi-

latkozatban megismételte Trockij érveit, sőt még tovább ment: követelte, hogy „töröljék el vagy enyhítsék a párton belüli frakciók tilalmát", mert ez a tilalom titkos ellenzéki csoportok keletkezésére vezet.

A Központi Bizottság 102 szavazattal 2 ellenében, 10 tartózkodás mellett, elítélte az ellenzék magatartását, de úgy határozott, hogy Trockij és a 46-ok írásbeli dokumentumait, valamint ellenfeleik válaszait nem hozza nyilvánosságra.

Trockij és hívei azonban a moszkvai pártszervezetben és az egész pártban módszeres kampányt folytattak téziseik mellett, s ezért a Politikai Bizottság – változatlanul az egység megóvását tartva szem előtt – elhatározta, hogy megegyezésre jut velük. Számos megbeszélés után, 1923. december 5-én létre is jött az egyhangú határozat, amely felszólította a kommunistákat, hogy harcoljanak a bürokratizmus ellen, s a párt alapelvei értelmében bontakoztassanak ki demokratikus vitákat.

Ámde Trockij – ahelyett, hogy beérte volna e határozattal, amelynek megszövegezésében közreműködött – december 8-án levelet intézett a folyamatban levő pártértekezletek résztvevőihez. Ez a levél már a párt vezetősége ellen irányuló frakciós kiáltvány jellegét öltötte.[1] Trockij több olyan gondo-

[1] A jelek szerint Sztálin abban az időben mérséklő szerepet töltött be a párt vezetésében. 1923. december 6-án tartott beszédében helytelenítette azoknak az eljárását, akik, Trockijra hivatkozva, korlátlan vitajogot követeltek a pártban. „... Ismerem Trockijt – mondotta –, és tudom, hogy a Központi Bizottságnak azok közé a tagjai közé tartozik, akik a legerőteljesebben hangsúlyozzák a pártmunka gyakorlati oldalát." (*Sztálin* Művei. 5. köt. Bp. 1951. 395. old.) December 15-én viszont elítélte a „Pravdá"-ban a Trockij által szétküldött levelet: „A Központi Bizottság és a Központi Ellenőrző Bizottság egyhangúlag hozta a pártdemokráciáról szóló, december 7-én közzétett határozatát. Trockij is a határozatra szavazott. Ezért feltehető volt, hogy a Központi Bizottság tagjai, tehát Trockij is, egységesen fogják felhívni a párt tagjait, hogy támogassák egyértelműen a Központi Bizottságot és határozatát. Ezt a feltevést azonban a tények megcáfolták. Trockij a napokban olyan levelet intézett a pártértekezletekhez, amelyet csakis úgy lehet értelmezni,

latot is kifejt benne, amelyek föllelhetők minden további megnyilatkozásában.

Egyebek közt rámutat, hogy a bürokratizmus az egész pártot fenyegeti, s ezért a párt régi káderei felelősek. Mi több, aggodalommal latolgatja, hogy a bolsevik párt vezetői, az októberi forradalom szervezői nem fajulnak-e el, hasonlóan a német szociáldemokrata vezetőkhöz, akik hátat fordítottak a forradalomnak.

Ebből pedig azt a következtetést vonja le, hogy a párt minden szintjén minél előbb le kell váltani a „mumifikálódott bürokratákat".

Ha fennáll az a veszély, hogy frakciók keletkeznek – mondja –, akkor ez a „bürokráciának", más szóval a párt vezetőségének köszönhető, mert ahelyett, hogy félreállna, szankciókat hoz azokkal szemben, akik harcolnak ellene.

Végezetül Trockij a funkcionáriusok ifjú nemzedékét megteszi „a párt biztos barométerének", mert „ez reagál a legélénkebben a bürokratizmusra"; s azt állítja, hogy csakis „az ifjú nemzedékkel való aktív és állandó együttműködés" révén érhető el, hogy a bolsevik párt veteránjai forradalmiak maradjanak.[2]

Nem sokkal ezután Trockij folytatta támadását: ugyanerről a kérdésről három cikket tett közzé a „Pravdá"-ban, s „Új irányvonal" címmel egy brosúrát is publikált.

Ezekben az írásaiban közvetve szembefordult a X. kongresszusnak azzal a határozatával, amely megtiltotta a frakciózást, s kifejtette tézisét arról, hogy a nézeteltérések elkerül-

hogy amikor a párttagok egységesen akarják támogatni a Központi Bizottságot és álláspontját, Trockij megkísérli, hogy a párttagoknak ezt az egységre törekvő akaratát gyengítse." (Ugyanott, 410–411. old.) Majd idézve Trockij levelét, Sztálin élesen megbírálta az abban foglalt téziseket, különös tekintettel a bolsevik párt „elfajulására" vonatkozó tézisre.

[2] Lásd *Léon Trotski:* Le Parti bolchevique restera bolchevique (A bolsevik párt bolsevik marad). Párizs 1924.

hetetlenek, ezért meg kell tűrni a pártban „a vélemények ideiglenes csoportosulását"[3] – ami voltaképpen egyértelmű a frakciózás szabadságával.

Trockij szerint a forradalom és a polgárháború idején a párt csak „a régi gárda belső diktatúrája" révén őrizte meg összeforrottságát. A régi nemzedék ezalatt megszokta, hogy a párt helyett gondolkodjék és döntsön, s a kommunistáknál most a politikai életben való részvétel pusztán iskolás, pedagógiai módszereit állítja előtérbe. Az apparátus hajlamos rá, hogy néhány ezer vezetőt szembehelyezzen a tömeggel, amely az ő szemükben nem egyéb, mint a cselekvés eszköze, ez pedig azzal fenyeget, hogy „a régi gárdának vagy legalábbis jelentős részének az opportunista elfajulását idézi elő"[4].

E veszély okát Trockij abban látta, hogy a párt figyelme és erői mindinkább a kormányzati intézményekre összpontosulnak, s az ország ipari fejlődése túlságosan lassú.

És újból mértéktelenül dicsőítette az ifjúságot, féktelenül hízelgett neki – főként a tanulóifjúságnak. Erről a következőket írta:

„Társadalmi összetétele és kapcsolatai következtében a tanulóifjúság visszatükrözi pártunk valamennyi társadalmi csoportját, valamint hangulatukat is. Érzékenysége és lelkesedése folytán közvetlenül, aktív formában fejezi ki ezt a hangulatot. Minthogy tanul, igyekszik mindent megmagyarázni és általánosítani . . .

Elvben helyes, ha azt mondjuk, hogy bázisunkat nem az oktatási intézmények, hanem az üzemi sejtek alkotják. De azzal az állítással, hogy az ifjúság a barométerünk, a fiatalok politikai megnyilvánulásainak nem lényegbeli, hanem szimptomatikus értéket tulajdonítunk. Nem a barométer csinálja az időt – ez mindössze arra szorítkozik,

[3] Ugyanott, 65. old.
[4] Ugyanott, 82. old.

hogy regisztrálja . . . (a politika az osztályok mélyén alakul ki).

A tanulóifjúság, amely a szovjet társadalom valamennyi rétegéből rekrutálódik, vegyes összetételében visszatükrözi minden hibánkat és erényünket; ezért ostobaság lenne, ha nem szentelnénk hangulatának a lehető legnagyobb figyelmet . . .

Az ifjúság önmagunk ellenőrzésének az eszköze, leendő utánpótlásunk. Övé a jövő."[5]

Ezekből az írásokból az egész párt azt olvasta ki, ami lényegében bennük foglaltatott. Vagyis egyrészt az elbürokratizálódás és az elfajulás vádját az egész régi bolsevik gárdával szemben, amely épp hogy kilábalt a történelem legsúlyosabb harcaiból, s nemigen tudott időt szakítani rá, hogy „betelepedjék" az irodákba; másrészt Trockijnak azt a törekvését, hogy az ifjú nemzedéket szembeállítsa a párt régi harcosaival, arra hivatkozva, hogy végső fokon az ifjúság feladata megakadályozni a kommunisták „elfajulását".

Lenin viszont éppenséggel attól tartott, hogy a forradalmár mag, a bolsevik „régi gárda" megoszlik, s ez veszélyezteti mindazt, amit a párt addig elért.

A Központi Bizottság megállapította, hogy Trockij általános támadásba ment át a párt ellen.

A „Pravdá"-ban közzétett kollektív válasz rendkívül szigorúan elítélte azt a felfogást, amelyet Trockij a forradalmárok régi és új nemzedékének viszonyáról vallott. A válasz emlékeztetett rá, hogy néhány hónappal előbb, a XI. kongresszuson Trockij még egészen másképp beszélt, s idézte is akkori fejtegetését:

„A fiatal párttagok körében végzett munkánk tanulságainak hasznosítása a célból, hogy előkészítsük őket a poli-

[5] Ugyanott.

tikai életre, rendkívül bonyolult feladat, amely nagyrészt pedagógiai módszerekkel oldható meg. Ne feledjük el, hogy az ifjúság előtt jelenleg ismeretlenek az osztályharcnak azok a tapasztalatai, amelyek az előző időszakban, azaz a burzsoá rendszerben közrejátszottak a párt létrehozásában és megszilárdításában ... *Az ifjúságnak csakis úgy lehetünk segítségére, hogy növeljük marxista szellemű nevelésének elméleti színvonalát.* (Az én kiemelésem. – *L. F.*) Ez a párt rendkívül fontos feladata, amelyet még nem tudtunk teljesen megoldani."[6]

Akkor Trockij kétségkívül azt mondotta, hogy az ifjúságnak gyengéje az osztályharcban való járatlansága, s hogy ezen intenzív nevelőmunkával kell segíteni. Egy év múlva pedig már demagóg módon hízelgett az ifjúságnak, csakis azért, hogy megkísérelje támaszául felhasználni.

A párt Központi Bizottsága szóban forgó válaszában hangsúlyozta, hogy a tanulóifjúság kétségtelenül „érzékeny", de nem egyértelműen:

„Az alkotó tevékenység heves vágya individualizmussá válhat; a (jogos) kívánság, hogy fejlessze a marxista elméletet, a marxizmus tagadására vezethet; az új utáni vágy, a lelkesedés vallási érzelmeket kelthet; a mindent megérteni és felfogni akarás vágya vulgáris egyszerűsítő mániává változhat."

A vezetőknek nem az a feladatuk – állapította meg végül a Központi Bizottság –, hogy bizalmatlanságot keltsenek a régi harcosokkal szemben, elhallgatva a fiatalokat fenyegető veszélyeket és buktatókat, hanem az, hogy erősítsék a fiatalokban az idősebb elvtársaik iránti bizalmat, s rámutassanak mind-

[6] Az OK(b)P XI. kongresszusa. Gyorsírói Jegyzőkönyv. Moszkva 1961. 134–135. old.

azokra a veszélyekre, amelyek a küzdelmek során rájuk várnak.

Így látta Lenin ezt a problémát. Ő is elismerte mindazt, ami az ifjúságban eredeti, megkövetelte az idősebbektől, hogy értsék meg a sokféle utat, amelyen a fiatalok eljutnak a társadalmi harchoz, de elutasított mindennemű demagógiát, minden hízelgést, amely az ifjúság felé irányult, s arra kérte a fiatalokat, hogy tanuljanak meg harcolni osztályukért – könyvekből és a szocializmus gyakorlati építéséből.

A vita, amely Trockijnak és 46 hívének kezdeményezésére indult meg, 1924 januárjában, a XIII. pártkonferencián fejeződött be. Két szavazat híján egyhangúlag elfogadott határozatában a konferencia fölfedte Trockij frakciós tevékenységének ártalmasságát, elítélte a bürokratizmus elleni harc ürügyén a pártapparátus ellen intézett támadást, az ifjúság szembeállítását a harcosok régi nemzedékével és annak a határozatnak a megszegését, amelyet a X. kongresszus a frakciózás ellen hozott. A konferencia megállapította, hogy „a mostani ellenzék képében nemcsak a bolsevizmus revíziójára irányuló kísérlettel, nemcsak a leninizmustól való nyílt eltávolodással, hanem világosan kifejezett *kispolgári elhajlással* van dolgunk"[7]. S ebből azt a következtetést vonta le, hogy legalább 100 000 proletárral kell megerősíteni a párt sorait, és időlegesen szüneteltetni kell a nem proletár elemek felvételét a pártba.

Lenin, aki még mindig beteg volt, nem tudott részt venni a vitában, de figyelemmel kísérte oly módon, hogy naponta felolvastatta magának a „Pravdá"-t és a többi idevágó dokumentumot. Krupszkaja pedig felszólalt a XIII. konferencián, és állást foglalt Trockij tézisei ellen. Feltételezhető, hogy ezt Leninnel egyetértésben tette. Aligha hihetünk tehát Trockij azon állításának, miszerint abban az időben hallgatólagos megegyezés volt közte és Lenin között „a párt helyreállítását"

[7] Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak és központi bizottsági plénumainak határozatai. I. rész. Bp. 1954. 911. old.

illetően. Ez annál kevésbé valószínű, mert 1924 januárjának első felében Lenin egészségi állapota annyira javulóban volt, hogy orvosai közölték: bizonyos teendőinek végzését újból elkezdheti.[8]

Vajon Trockij miben látta frakciós kezdeményezéseinek és sorozatos vereségének az okát?

A párt vezető szervei – amelyeknek akkor tagja volt Sztálin, Zinovjev és Kamenyev is – szerinte csupán azért léptek föl ellene, hogy ártsanak neki, s megakadályozzák abban, hogy átmentse „Lenin ideológiai örökségét".

Alighanem ennek az osztracizmusnak a jele volt az – jegyzi meg életrajzában –, hogy a hivatalos összejöveteleken az elnökségbe Lenin után nem rögtön őt, Trockijt választották be, hanem csak abc sorrendben, a párt többi vezetője között került rá a sor. „Azért tették ezt, hogy ha mechanikusan is, de elválasszák a két nevet, s azután majd politikai síkon szembeállítsák őket egymással."[9]

Láthatjuk tehát, hogy Trockij szívesen fogadta volna a személyi kultuszt, ha neki kedvez. Helyeslően idézi egyik bizalmas hívének, Preobrazsenszkijnek ez idő tájt tett kijelentését: „Mi valóban ellenezzük a vezérkultuszt, de azt sem akarjuk, hogy egyetlen vezető kultusza helyett több, de kisebb formátumú vezető kultuszát üzzék."[10]

VITA 1917 OKTÓBERÉRŐL

1924. január 21-én váratlanul elhunyt Lenin. Óriási vesztesége volt ez a bolsevik pártnak, amelyet ő alapított és vezetett minden akadályon keresztül győzelemre.

A két nap múlva megtartott temetésen Trockij nem vett részt. Útban volt – pihenés céljából – a Kaukázus felé. Ment-

[8] Lásd Lenin élete és munkássága. Moszkva 1964. 606. old.
[9] *Léon Trotski:* Ma vie. Párizs. 575. old.
[10] Ugyanott, 576. old.

ségére azt hozta fel, hogy ellenfelei újabb manőverének esett áldozatul: elhitették vele, hogy nem érne vissza idejében Moszkvába, s így nem tehet egyebet, mint hogy folytatja útját. De valójában semmi sem akadályozta őt a visszatérésben, és szinte érthetetlen, miért nem kísérelte meg, még ha azzal a kockázattal járt is, hogy lekésik a temetési szertartásról.

1924 májusában összeült a párt XIII. kongresszusa. A Központi Bizottság határozata alapján Leninnek a párt vezetésére vonatkozó levelét, ideértve azt a kiegészítést is, amelyben szigorúan megbírálta Sztálin tevékenységét, a kongresszus valamennyi küldöttének tudomására hozták.[11] S a kongresszus után Sztálin azonnal lemondott főtitkári tisztéről, de a Központi Bizottság egyhangúlag – Trockijt sem kivéve – kitartott amellett, hogy tekintettel a pártnak tett szolgálataira és az előző időszakban tanúsított magatartására, maradjon meg felelős posztján.

Lenin halála után a pártnak rendkívüli feladatokat kellett megoldania. Fontos volt tehát, hogy minden energiáját a munkára összpontosítsa, s ne foglalják le az egységét fenyegető belső harcok. Ez kétségtelenül megfelelt a kommunisták akaratának. De Trockij már 1924 őszén újabb nyilvános ellenzéki kampányt indított a párt vezetőségének politikája ellen, jóllehet maga is tagja volt ennek a vezetőségnek.

A kampányt 1917-es cikkeihez és tanulmányaihoz írt előszavával indította meg. Ebben az „Október tanulságai" címet viselő előszóban, amely rehabilitálásának valóságos manifesztuma, Trockij nem kevesebbre vállalkozott, mint arra, hogy bebizonyítsa: 1917 áprilisában Lenin szakított a bolsevizmus politikai irányvonalával, revideálta a forradalmi folya-

[11] A KB május 21-i határozata azt is kimondotta, hogy ezt a levelet nem szabad nyilvánosságra hozni. Ez a magyarázata annak, hogy a párt vezetősége tagadta létezését, amikor külföldön teljes terjedelmében vagy részben napvilágot látott. Csakis Trockij adhatta közre 1925-ben – az első indiszkréció tehát tőle indult ki.

mat szakaszosságára vonatkozó felfogását, s gyakorlatilag magáévá tette a „permanens forradalom" elméletét. A régi bolsevikokat pedig ezzel az állítólagos lenini irányvonallal szembeni ellenséges magatartással, sőt árulással is vádolta. Végeredményben az adott körülmények közt alaposan kihasználta saját legendájának erősítése céljából a hibákat, amelyeket Zinovjev és Kamenyev az októberi forradalom előestéjén elkövetett.

Az előszóban elmondottak szerint Trockijnak a petrográdi szovjet élén kifejtett tevékenysége már egymagában javarészt lehetővé tette október elejétől kezdve a forradalom megvalósulását; a párt Központi Bizottságának, petrográdi szervezeteinek semmiféle szerepük nem volt a forradalom előkészítésében.

Mindebből Trockij általános következtetéseket vont le a bolsevik pártra és a Kommunista Internacionáléra nézve, s ezek alapján ismét támadásba ment át vezetőségük ellen.

Elhallgatva, milyen ellenségesen állt szemben 1917 előtt Leninnel, ki akarta mutatni, hogy még egy leninista párt vezetősége is tévedhet, s ennek folytán „minden párt, még a legforradalmibb is, elkerülhetetlenül kialakítja szervezeti konzervativizmusát", ami igazolja a harcot az ilyenfajta jelenségek ellen.

Az efféle eszmefuttatások a „történelmi" trockizmus fő téziseinek igazolására irányultak. S az az alaptalan, de ismételten hangoztatott állítás, hogy Lenin magáévá tette a „permanens forradalom" elméletét, s a párt vezető magjának politikája – melynek kialakításában, szembeszállva a mensevikekkel, a likvidátorokkal és Trockijjal, Lenin is közreműködött – csődöt mondott, hozzátartozott e manőverhez.

Nyilvánvaló, hogy Trockij fenti állításait a bolsevik párt többi vezetője nem hagyta válasz nélkül.

Sztálin „A leninizmus alapjairól" című, 1924 elején tartott előadássorozatában már szembeszögezte a „permanens forradalom" elméletével a forradalom folytonos, szakaszos fejlő-

désének Lenin által kifejtett gondolatát, s közvetve – nyilván Trockijra és a hozzá hasonlókra célozva – polemizált a szkeptikusokkal, akik kételkedtek benne, hogy egy egymagában vett országban győzelemre lehet vinni a szocializmust. Trockij „Október tanulságai" című írásának megjelenése után, 1924 decemberében pedig „Az októberi forradalom és az orosz kommunisták taktikája" című, ugyancsak előszóként megjelenő tanulmányával szólt bele a vitába.

Ebben az előszóban Sztálin élesen bírálta Trockijt azért, mert túlságosan egybekapcsolta az oroszországi forradalom sorsát és a szocializmus felépítését a forradalom továbbterjedésével:

„Mit jelenthet mindezek után Trockij kijelentése, hogy a forradalmi Oroszország nem tudna megállni a konzervatív Európával szemben?

Csak azt jelentheti, először, hogy Trockij nem érzi forradalmunk belső erejét; másodszor, hogy Trockij nem érti meg annak az erkölcsi támogatásnak felbecsülhetetlen jelentőségét, melyet forradalmunknak Nyugat munkásai és Kelet parasztjai nyújtanak; harmadszor, hogy Trockij nem veszi észre azt a belső tehetetlenséget, mely ma az imperializmust emészti . . .

No és mert Nyugaton még nem derült fel a győzelem napja, a forradalomnak Oroszországban nincs egyéb »választása«: vagy szárán rothad el, vagy burzsoá állammá fajul.

Nemhiába beszél Trockij már két év óta pártunk »elfajulásáról« . . .

Hitetlenség forradalmunk erőivel és képességeivel szemben, hitetlenség az orosz proletariátus erőivel és képességeivel szemben – ez a »permanens forradalom« elméletének termőtalaja."[12]

[12] *Sztálin:* Az októberi forradalom és az orosz kommunisták taktikája. A leninizmus kérdései. Bp. 1953. 112–114. old.

Sztálin szigorúan megbírálta Trockijt azért is, mert lebecsülte a pártnak az októberi forradalom előkészítésében betöltött szerepét és állandó törekvését arra, hogy eszméinek saját tapasztalatukon keresztül megnyerje a tömegeket.

Végezetül pedig felvázolta a forradalmi mozgalom világméretű fejlődésének perspektíváját, amely a későbbi események tükrében helyesnek bizonyult. Sztálin azt tartotta, a világforradalom nem úgy fog fejlődni, hogy egyidejűleg győz minden országban, hanem úgy, hogy számos további ország szakad ki az imperialista államok rendszeréből, kialakulnak a szocializmus gócai, s létrejön a szocialista világrendszer, amely szembeszegül az imperialista rendszerrel és harcba száll vele.

„Valójában nemcsak az októberi forradalomnak van szüksége a többi ország forradalmának támogatására – írta –, hanem a többi ország forradalmának is szüksége van az októberi forradalom támogatására ahhoz, hogy meggyorsítsák és előrevigyék a világimperializmus megdöntésének művét."[13]

Az idő tájt nemcsak Sztálin, hanem a párt többi vezetője is harcolt Trockij ellen. S közülük is Zinovjev és Kamenyev vetette bele magát legszenvedélyesebben a küzdelembe.

Az 1925 áprilisában megtartott XIV. pártkonferencia Trockij ellenében világosan leszögezte, hogy a szocializmus győzelme egy egymagában vett országban is lehetséges, amennyiben más országokban késik a forradalom.

Még Trockij életrajzírója, Isaac Deutscher is úgy véli – jóllehet kevéssé rokonszenvezik Sztálinnal –, hogy a Trockij által kiprovokált vita során „a fő vitapartnerek diszkreditálódtak, kivéve Sztálint, aki – épp ellenkezőleg – megnövekedett presztizzsel került ki a vitából".[14]

[13] Ugyanott, 131. old.

[14] *Isaac Deutscher:* Le prophète désarmé. Párizs. 221. old.

Jóllehet erélyesen küzdött Trockij ellen, Sztálin nem értett egyet Zinovjevvel és Kamenyevvel abban, hogy Trockijt ki kell zárni a párt vezető szerveiből, sőt a pártból is. Amikor pedig Trockijnak meg kellett válnia a hadügyi népbiztosságtól, s Zinovjev és Kamenyev azt javasolták, hogy a bőriparban egy kisebb posztot adjanak neki, Sztálin ezt is ellenezte, vállalva a kockázatot, hogy állásfoglalásával ellenérzést kelt bennük.

Nem kétséges, hogy ebben az időszakban, levonva a tanulságokat Lenin figyelmeztetéseiből, Sztálin minden erejével igyekezett megakadályozni, hogy szakadásra kerüljön sor a párt vezetői között.

Ezzel szemben Zinovjev, a párt leningrádi szervezetének vezetője, aki egyben a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának elnöke is volt, és Kamenyev, a Népbiztosok Tanácsának elnöke, aki fontos szerepet töltött be a moszkvai pártszervezetben, kampányt indított a párt többi vezetője ellen.

1925 márciusában Zinovjev megtámadta Buharint, aki az egész parasztságra vonatkozólag fölvetette a jelszót: „Gazdagodjatok!" Noha a Politikai Bizottság megállapította, hogy e jelszó hibás, és ezt maga Buharin is elismerte, Zinovjev „A leninizmus" című könyvében támadásba ment át ellene és rajta keresztül a párt többi vezetője ellen, azzal vádolva őket, hogy szemet hunynak az új városi és falusi burzsoázia kialakulásának veszélye előtt.

A XIV. pártkongresszus előkészítése idején Leningrádban szervezeti rendszabályokat foganatosítottak azokkal szemben, akik nem értettek egyet az „új ellenzék"-nek nevezett csoportosulás irányvonalával. A „Lenyingradszkaja Pravda" heves támadásokat intézett a párt vezetői ellen; a Komszomol leningrádi szervezete pedig odáig ment, hogy konferenciát

akart összehívni, megkerülve az országos vezetőséget, az ország minden részéből érkező küldöttek részvételével.

A kongresszus 1925 novemberében zajlott le. A Központi Bizottságnak Sztálin által előterjesztett beszámolója két lehetséges elhajlásra mutatott rá a párt falusi munkájában, amely olyan paraszti országban, amilyen a Szovjetunió még mindig volt, döntően kihatott a szocializmus jövőjére. Egyfelől felhívta a figyelmet a veszélyre, amely abból származhat, hogy a párt alábecsüli a falu kapitalista elemeinek fejlődését – s ez Buharin egyes jobboldali állásfoglalásaira vonatkozott –, másfelől óvott ezeknek az elemeknek a túlbecsülésétől, mivel ez kérdésessé tehette volna a „nep" további folytatását és azt, hogy a „nep" révén a párt megnyerje a szocializmus ügyének a középparasztok tömegét.

A beszámoló végezetül arra a következtetésre jutott, hogy a proletariátus saját erejéből felülkerekedik a kapitalista és a szocialista elemek konfliktusában. „Aki nem hisz ebben, az nem hisz a szocializmus győzelmében."

A kongresszuson a bolsevik pártban elég szokatlan esemény is lejátszódott: Zinovjev a pártvezetőség kisebbsége nevében korreferátumot terjesztett elő. Nem vitatta, hogy a Szovjetunióban fel lehet építeni a szocializmust, és hogy a „nep" szükségszerű, de rámutatott három nehézségre: arra, hogy a világforradalom késik, a szocializmust egy elmaradott, zömében paraszti országban kell felépíteni, s a párt kollektív vezetésének létrehozását bizonyos körülmények akadályozzák.

Referátumát lényegében a Buharin-iskola leleplezésének szentelte, lévén hogy ez véleménye szerint igyekezett elkendőzni az államkapitalizmus és a „nep" árnyoldalait. A pártot pedig óvta attól, hogy munkás-paraszt párttá alakuljon át. „A pártnak munkáspártnak kell maradnia" – jelentette ki.

Buharin válaszában utalt rá, hogy visszavonta a „Gazdagodjatok!" jelszót, majd ellentámadásba ment át Zinovjevvel szemben. Felsorakoztatott egy sereg idézetet, amelyek kétség-

kívül arról tanúskodtak, hogy Zinovjev lebecsüli a középparaszt szerepét és a vele kötött szövetség fenntartásának szükségességét.

A két beszámolónak megfelelően két zárszó is volt.

Zinovjev záróbeszédében számos javaslatot tett arra nézve, hogyan állhat helyre – véleménye szerint – a párt egysége. Egyebek közt javasolta, hogy a leningrádi pártszervezet maga választhassa meg a vezetőit, a párt munkájában egyformán részt vehessenek „minden régebbi csoportosulás erői" (azaz a frakciók – *L. F.*), induljon egy hetilap, amely „állandó vitaorgánum" lehetne, s korlátozzák a titkárság hatáskörét oly módon, hogy szorosan alárendelik a Politikai Bizottságnak.

Sztálin viszont rámutatott, hogy két nappal a kongresszus megnyitása előtt a Politikai Bizottság többsége igyekezett elejét venni, hogy fény derüljön a párt vezetőségének megosztottságára, és számos áthidaló javaslatot tett, Zinovjev és Kamenyev azonban valamennyit elvetette.

„Határozati javaslatunkban, mint tudják – mondotta –, a pártbéke érdekében máris enyhítettünk egyes megfogalmazásokat.

Mi az eltávolítások ellen vagyunk. Ellenezzük az eltávolítás politikáját. Ez nem jelenti azt, hogy a vezetők most már büntetlenül kényeskedhetnek és a párt fejére ülhetnek . . . Az egység mellett és az eltávolítások ellen vagyunk . . . S mit követel meg az egység? Azt, hogy a kisebbség alárendelje magát a többségnek. Enélkül nincs és nem is lehet semmiféle pártegység."[15]

A kongresszuson Sztálin vázolta a nézeteltérések kialakulásának történetét, s ezt senki sem cáfolta meg. Idézem az

[15] *Sztálin:* Zárszó a Központi Bizottság politikai beszámolójához. Művei. 7. köt. Bp. 1951. 417–418. old.

általa elmondottak lényegét, hogy megkönnyítsem a további események megértését:

„... A Központi Bizottság többségén belül ... az egyenetlenség ... azzal a kérdéssel kezdődött, hogy »mi legyen Trockijjal«. Ez 1924 végén volt. A leningrádiak csoportja eleinte Trockijnak a pártból való kizárását javasolta. ... Mi, vagyis a Központi Bizottság többsége, nem értettünk egyet ezzel ... és némi harc után meggyőztük a leningrádiakat arról, hogy határozatukból ki kell dobniuk a kizárásról szóló pontot. Bizonyos idő múlva, amikor ... a leningrádiak Kamenyevvel együtt azt követelték, hogy Trockijt azonnal zárjuk ki a Politikai Bizottságból, az ellenzéknek ezzel a javaslatával sem értettünk egyet, ... mert tudtuk, hogy a lemetszés politikája nagy veszélyeket rejt magában ..., hogy a lemetszés módszere ... magával ragad: ma lemetszettük az egyiket, holnap lemetsszük a másikat, holnapután a harmadikat – mi marad végül a pártban? ...

A második kérdés, amely nálunk nézeteltérésekre vezetett, Szarkisznak Buharin ellen irányuló felszólalásával függ össze ... Szarkisz akkor szindikalizmussal vádolta Buharint ... Az egésznek az lett a vége, hogy Szarkisz a sajtóban nyilvánosan beismerte hibáját ...

A harmadik kérdés: a leningrádi Komszomol kérdése ... Valószínűleg emlékeznek arra, hogy ... a Leningrádkormányzósági Komszomol-bizottság ... az ifjúsági szövetség Központi Bizottságának tudta és beleegyezése nélkül csaknem valami összoroszországi konferencia-félét akart Leningrádba egybehívni ... Nem engedhettük meg, hogy a Komszomol Központi Bizottsága mellett még egy másik központ is létezzen, amely vetélkedik a Központi Bizottsággal ... Ezért a Központi Bizottság megtette a szükséges intézkedéseket ...

Ez az incidens megmutatta, hogy a leningrádi elvtársak-

ban megvan a törekvés arra, hogy leningrádi szervezetüket a Központi Bizottság elleni harc központjává változtassák.

A negyedik kérdést Zinovjev vetette fel azzal a javaslatával, járuljunk hozzá, hogy Leningrádban ... külön folyóirat jelenhessen meg, amelynek szerkesztősége Zinovjevből, Szafarovból, Vargyinból, Szarkiszból és Tarhanovból állana. Mi nem értettünk ezzel egyet és kijelentettük, hogy egy ilyen, a moszkvai »Bolsevik«-kal párhuzamos folyóirat elkerülhetetlenül egy csoport lapjává, az ellenzék frakciós lapjává válna ... Más szóval, megtiltottuk ennek a folyóiratnak a kiadását. Most a »megtiltás« szóval akarnak bennünket megijeszteni. Ez azonban mellékes, elvtársak. Nem vagyunk liberálisok. A párt érdekeit előbbrevalónak tartjuk a formális demokráciánál. Igenis megtiltottuk a frakciós lap kiadását, és ilyen dolgokat a jövőben is meg fogunk tiltani ...

Ez az indicens megmutatta, hogy a leningrádi vezetők külön csoporttá akarnak elhatárolódni."[16]

A kongresszus elé terjesztett határozati javaslat nyilvánvaló békülési szándékról tanúskodott. Elítélte a párt falusi politikájában megnyilvánuló két elhajlást, s jóváhagyta, hogy a Központi Bizottság igyekezett elérni a nézeteltérések megszüntetését, anélkül, hogy nyilvánosság elé vitte volna a vitát, és biztosította a párt kollektív vezetését.

Minthogy a leningrádi küldöttség mindezek ellenére a határozati javaslat ellen szavazott (559-en szavaztak mellette, 65-en ellene), a kongresszus közvetlenül a leningrádi kommunistákhoz fordult, s arra kérte őket, hogy biztosítsák határozatainak és a párt szervezeti szabályzatának tiszteletben tartását. Az újonnan megválasztott Központi Bizottság több tagja a helyszínre utazott, hogy ott magyarázatokkal szolgáljon, s a leningrádi pártszervezet tagjainak túlnyomó többsége

[16] Ugyanott, 405–409. old.

hamarosan állást foglalt a XIV. kongresszus határozatai mellett. 1926. február 12-én a Leningrád-kormányzósági pártkonferencia új pártbizottságot választott; ennek élén Szergej Kirov állt.

A TESTVÉRHARCTÓL A KIBÉKÜLÉSIG

A fentebb ismertetett vitába Trockij nem szólt bele, kivéve azt a paradox esetet, amikor kijelentette, hogy Zinovjevnek igaza van, ha javasolja, hogy zárják ki őt a pártból, hiszen ezáltal csak levonja a konzekvenciáit annak, hogy a mensevizmus vádját emelte ellene.

Trockijnak részben jól is jött, hogy ellenfelei megoszlottak a párt vezető szerveiben. Nagyon rossz véleménnyel volt Zinovjevről és Kamenyevről, s ezt a véleményét akkor sem változtatta meg, amikor – nem elvi okokból, hanem pusztán gyakorlati opportunizmusból – szövetséget kötött velük.

A XIV. kongresszust követő hetekben ugyanis meglepő közeledés ment végbe Trockij, Zinovjev és Kamenyev között. 1926 áprilisában ők hárman megbeszélésre ültek össze. Trockij szerint Zinovjev és Kamenyev sajnálkozásukat fejezték ki amiatt, hogy őt a leninizmus megrögzött ellenfelének bélyegezték,[17] de egyszersmind szemére vetették, hogy Leninnel való viszálykodásuk felidézésével diszkreditálta őket, ahelyett, hogy Sztálint támadta volna.

[17] Például Kamenyev ezeket mondotta 1924. október 18-án a moszkvai pártbizottság ülésén: „A trockizmus mindig is a mensevizmus legilledelmesebb, legburkoltabb, a többé-kevésbé forradalmi munkások becsapására legalkalmasabb formája volt ... Ezzel magyarázható, hogy a trockizmus elleni harc – mint a mensevizmus elleni harc – szerves része magának a bolsevizmus koncepciójának. A trockizmus veszélyének megértése nélkül nincs bolsevizmus." (Idézi Cahiers du bolchevisme, 1924. XII. 19. 312. old.)

S ezzel máris a sértések kölcsönös megbocsátásának útjára léptek.[18]

Önéletrajzában Trockij nem beszél a teljes bűnbocsánatról, amelyben az 1917-es októberi kapitulánsokat részesítette, jóllehet néhány hónappal előbb még ki akarták őt zárni a pártból. Az 1926-ban szükségesnek tartott elővigyázatosság 1929-ben már nem volt időszerű, de még akkor is beérte annyival, hogy ezt írja: Zinovjev és Kamenyev „rákényszerültek, hogy sorra átvegyék a trockista ellenzék érveit". „Alapjában véve – állapítja meg – elfogadták a mi platformunkat. Ilyen körülmények között szükségképpen blokkot kellett alkotni velük."[19]

Valójában a Központi Bizottság 1926-os júliusi ülésén a tegnap még egymással megátalkodottan szemben álló két ellenzék egyesülten lépett fel.

Zinovjev kijelentette:

„Véleményünk szerint ma már nem kétséges, hogy az 1923-as (trockista – *L. F.*) ellenzék központi magvának – amint ezt a frakció (azaz a Központi Bizottság többsége – *L. F.*) irányvonalának fejlődése megmutatta – igaza volt, amikor óvott a proletár irányvonaltól való eltávolodás veszélyétől és az adminisztratív elem veszedelmes megnövekedésétől."

Ami pedig Trockijt illeti, ez egyszer elismerte, hogy „súlyos tévedést" követett el:

„Tény és való, hogy az »Október tanulságai«-ban Zinovjev és Kamenyev nevét egybekapcsoltam a párt politikájában bekövetkezett opportunista változásokkal. Mint a Központi Bizottság kebelében lefolyt politikai harcból kiviláglik, ez súlyos tévedés volt!"

[18] Lásd *Isaac Deutscher:* Le prophète désarmé. 327. és köv. old.
[19] *Léon Trotski:* Ma vie. 600. old.

S a tévedést azzal magyarázta, hogy azt hitte, az opportunista irányvonal Zinovjevtől és Kamenyevtől indult ki, holott valójában Sztálintól származott!

Az ellenzék, hogy támogatásra leljen a tömegek között, júliusban „baloldali bolseviknak" minősítette magát, és számos javaslatot tett, amelyek közül nem egy pusztán demagóg jellegű volt, mert nem számolt az ország akkori gazdasági helyzetével. A javaslatok közt szerepelt a bérek és a fizetések nagymérvű (30–40 százalékos) emelése, jelentős paraszti rétegek adójának csökkentése és az iparosítás meggyorsítása. Az ellenzéki blokk elvetette azt a gondolatot, hogy a Szovjetunióban hosszabb időn keresztül építeni lehet a szocializmust anélkül, hogy a forradalom győzne más országokban. S azzal az ürüggyel, hogy az angol–orosz szakszervezeti bizottságban való részvétel az angol burzsoá szocializmus támogatásával egyenlő, követelte, hogy a Szovjetunió lépjen ki a bizottságból, amely pedig bizonyos együttműködést teremtett a két ország szakszervezetei között. Az ellenzékiek minden eszközt felhasználtak, hogy támadják a Központi Bizottság többségét.

Sztálin leleplezte az ellenzéket, rámutatva, hogy olyan szervezett frakció a pártban, amely megszegi a szervezeti szabályzatot, a kongresszusi határozatokat, s felbátorítja az ellenséges elemeket arra, hogy nyíltan szembeszálljanak a párttal. Viszonylag mérsékelt volt Trockij irányában, de rendkívül keményen lépett fel Kamenyev és Zinovjev ellen. A Központi Bizottság Zinovjevet vissza is hívta a Politikai Bizottságból.

A trockisták és a zinovjevisták váratlan megegyezése és a vita, amelyet újból igyekeztek rákényszeríteni a pártra, nagy felháborodást keltett a párttagság körében, s Trockij és Zinovjev híveit is megzavarta.

Sokan azok közül, akik egyetértettek Trockijjal, amikor fölemlegette Zinovjev és Kamenyev 1917 októberében tanú-

sított kapituláns magatartását, nem valami lelkesen fogadták a kibékülést, és elfordultak hősüktől.

„A zinovjevisták táborában is zavarodottság lett úrrá, amikor a koalíció híre eljutott Leningrádba. Közülük számosan hanyatt-homlok Moszkvába utaztak, hogy vezetőiknek szemére vessék: behódoltak a trockizmusnak"[20] – írja Deutscher.

Nem egy kiváló kommunista, aki a XIV. kongresszus idején a leningrádi szervezet mellé állt, mert elítélte Buharin jobboldali orientációját, csakhamar szakított az ellenzéki blokkal, felismervén, hogy az súlyosan veszélyezteti a párt egységét. Közéjük tartozott például Lenin özvegye, Krupszkaja is.

S a tények mindenben igazolták ezt a felismerést. 1926 nyarán az ellenzék vezetői nem riadtak vissza attól, hogy erőszakkal behatoljanak a párt moszkvai és leningrádi szervezeteinek gyűléseire, s ott megpróbálják megnyerni a jelenlevők támogatását a párt vezetősége elleni harcukhoz. Így például Trockij, Zinovjev, Pjatakov és tíz más vezető egyik este minden előzetes értesítés nélkül benyomult a moszkvai Aviapribor gyár pártszervezetének taggyűlésére. Ott órákon keresztül magyarázgatták platformjukat, és számos jelenlevő munkás tiltakozása ellenére támadták a párt politikáját. Az eredmény azonban siralmas volt. Noha ez a pártszervezet 1923 óta a trockista ellenzékhez tartozott, 78 szavazattal 27 ellenében a Központi Bizottság politikája mellett foglalt állást. A leningrádi Putyilov-műveknél, ahol Zinovjev és hívei hasonló akciót bonyolítottak le, a szónoklatok meghallgatása után az ellenzéki blokk 1375 szavazattal 25 ellenében ugyancsak vereséget szenvedett.

[20] *Isaac Deutscher:* Le prophète désarmé. 363. old.

A vitában részt vevő 53 208 moszkvai párttag közül 52 950 a Központi Bizottság mellett foglalt állást, és csak 75 szavazott az ellenzéki platformra. A leningrádi taggyűléseken, ahol pedig az ellenzéknek 153 híve szólalt fel, 325 kommunista támogatta az ellenzéket, és 33 729 állt a Központi Bizottság mellé.

Még Shapiro is kénytelen elismerni – holott ő általában nem kíméletes a bolsevikokkal szemben –, hogy „az ellenzék úgy festett a XV. konferencián, mint egy kissé nevetséges és már diszkreditált kalandor banda"[21].

Deutscher pedig szomorúan állapítja meg, hogy „az ellenzék hiába várta a tömegek támogatását, s Trockij szava pusztába kiáltott szó volt"[22].

Ez utóbbi szerint a 750 000 párttagból 4–5000-en csatlakoztak az ellenzékhez (fele részben trockisták, fele részben zinovjevisták). S ez nagyjából egybevág a XV. pártkongresszust megelőző vitáról kiadott szovjet adatokkal, amelyek szerint a kongresszus előtti vitagyűléseken 730 862 párttag vett részt, s közülük 724 066-an foglaltak állást a Központi Bizottság irányvonala mellett, 4120-an csatlakoztak az ellenzék platformjához, és 2676-an tartózkodtak a szavazástól.[23]

Trockij maga is elismeri, hogy az ellenzék legfőképpen azért szenvedett vereséget, mert a pártot megosztani akaró erőként lépett fel:

„A harc 1926 folyamán mind hevesebbé vált – írja. – Ősz felé az ellenzék nyílt betörést hajtott végre a párt alapszervezeteibe... De mielőtt még a párttagság zömének

[21] *L. Shapiro:* Histoire du Parti communiste de l'Union soviétique (A Szovjetunió Kommunista Pártjának története). Párizs. 46. old.

[22] *Isaac Deutscher:* Le prophète désarmé. 369. old.

[23] Lásd *I. Maszlov:* A Szovjetunió Kommunista Pártjának harca a trockizmus ellen a szocializmus építésének kérdésében. Moszkva 1965. 39. old.

ideje lett volna rá, hogy meghallgasson, megértsen és beszéljen, megijedt a szakadás, a katasztrófa gondolatától... Az ellenzék kénytelen volt visszavonulni."[24]

Ez a visszavonulás október 4-én kezdődött: az ellenzék vezetői ekkor javasolták, hogy a Központi Bizottság velük együtt tárgyalja meg a vita lezárásának feltételeit.

Hosszas megbeszélések után az ellenzéki vezetők közzétették október 16-i nyilatkozatukat, amelyben elismerték, hogy tevékenységük ellentétes volt a párt szervezeti szabályzatával, s kijelentették, hogy – fenntartva álláspontjukat – e tevékenységüknek véget akarnak vetni.

Ime, egy jellemző részlet a nyilatkozatból, amelyet Zinovjev, Trockij, Kamenyev, Pjatakov, Szokolnyikov és Jevdokimov írt alá:

„Az OK(b)P XIV. kongresszusán és azt követően álláspontunk számos alapvető kérdésben eltért a kongresszus és a Központi Bizottság többségének álláspontjától. Nézeteink kifejezésre jutottak a hivatalos dokumentumokban, valamint a kongresszuson, a Központi Bizottság teljes ülésén és a Politikai Bizottságban tartott beszédeinkben. E nézeteinket ma is fenntartjuk. De határozottan elutasítjuk a frakciók és csoportosulások szabadságának elméletét és gyakorlatát, s elismerjük, hogy az ilyen elmélet és gyakorlat ellentétes a leninizmus alapelveivel és a párt határozataival. Úgy gondoljuk, kötelességünk végrehajtani a pártnak azokat a határozatait, amelyek megengedhetetlennek tartják a frakciós tevékenységet. *Ugyancsak kötelességünknek tartjuk a párt színe előtt nyíltan beismerni, hogy mi és mindazok, akik nézeteinkben osztoznak, felfogásunk védelmében a XIV. kongresszus óta számos olyan cselekedetet követtünk el, amely sérti a pártfegyelmet, s túlmenve a párt által az ideológiai*

[24] *Léon Trotski:* Ma vie. 608. old.

harcban megszabott határokon, frakciós útra léptünk (az én kiemelésem – *L. F.*). Ezeket a cselekedeteinket merőben hibásnak tekintjük, és kijelentjük, hogy határozottan elítéljük nézeteink védelmezésének szóban forgó módszereit, mivel e módszerek ártanak a párt egységének. Ebben az értelemben felszólítást intézünk a nézeteinket valló elvtársakhoz, s arra kérjük őket, hogy haladéktalanul oszlassanak fel minden frakciós csoportosulást, amely az ellenzék nézetei alapján jött létre. Egyszersmind elismerjük, hogy múlt év októberében megsértettük a Központi Bizottságnak a vitát megengedhetetlennek nyilvánító határozatát azáltal, hogy Moszkvában és Leningrádban ilyen jellegű vitát indítottunk."[25]

Ámde, mint Trockij életrajzában kifejti, ez csupán manőver volt: az ellenzék így akart kilábalni nehéz helyzetéből. „Időt nyertünk – írja. – . . . Ezáltal lélegzethez jutottunk."[26]

Amikor Sztálinnak 1926 novemberében, a XV. konferencián harcolnia kellett az új ellenzéki blokk ellen, könnyű volt ironizálnia azon, hogy e blokkot közvetlen és nyíltan deklarált alku útján hozták létre, minden elvi alap nélkül; s nem volt nehéz kimutatnia azt sem, hogy Zinovjev és Kamenyev mennyire eltávolodtak a trockizmust ostorozó heves nyilatkozataiktól, lényegében magukévá téve a trockista nézeteket.

„Milyen elvek egyesítik önöket, az »új ellenzéket«, amely a trockizmust még nemrégen a mensevizmus válfajának tartotta, a trockistákkal, akik nemrégen még opportunistáknak tartották az »új ellenzék« vezetőit?"[27] – tette fel a kérdést Sztálin.

[25] Cahiers du bolchevisme, 1926. december 20. 2113. old.

[26] *Léon Trotski:* Ma vie. 608. old.

[27] *Sztálin:* Szociáldemokrata elhajlás pártunkban. Művei. 8. köt. Bp. 1952. 257. old.

Amire Kamenyev védekezésül ezt válaszolta:

„Csoportot alkottunk Trockijjal, hogy megvédelmezzünk bizonyos meghatározott nézeteket más, nagyon is meghatározott nézetekkel szemben."

Trockij ügyes beszédet vágott ki a célból, hogy csökkentse a „permanens forradalom" elméletének jelentőségét. Megpróbált különbséget tenni az ellenzék (nemes) céljai és az általa alkalmazott (vitatható) eszközök között, sőt éppenséggel igyekezett áthárítani a pártvezetőségre a felelősséget azért, hogy kiéleződött a harc.

„A veszély abban áll – mondotta –, hogy olyan nézeteket tulajdonítanak nekünk, amelyekből szükségszerűen nemcsak frakciós politika, hanem két párt politikája is következnék."

És ő, aki idővel bevallotta, hogy az október 16-i nyilatkozatban csupán taktikai manővert látott, azzal vádolta a többséget, hogy „papírrongynak" tekinti e nyilatkozatot.

A konferencia résztvevői szinte kivétel nélkül felsorakoztak a pártvezetőség mögé, amely az ellenzéki blokkot párton belüli szociáldemokrata elhajlásnak minősítette, Trockijt visszahívta a Politikai Bizottságból, s javasolta, hogy Zinovjev ne maradjon a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának elnöke.

Ugyanilyen beható vitára került sor néhány nap múlva a Komintern Végrehajtó Bizottságában is. S az ellenzékiblokk itt is elszigetelődött és politikailag vereséget szenvedett. Zinovjevet felmentették elnöki tisztségéből.

Pártjuk és a külföldi kommunista pártok szemében az ellenzékiek olyan frakciósokként lepleződtek le, akik készek bármily alapon, bármily módon szövetkezni, ha ez lehetővé teszi, hogy a párt többségének irányvonala ellen harcoljanak.

Politikai vereségéből az ellenzék nem azt a tanulságot vonta le, hogy be kell állnia a sorba, s együtt kell dolgoznia a párt egészével, hanem éppenséggel azt, hogy új módszereket kell alkalmaznia – ideértve szükség esetén az illegális módszereket is – a neki nem tetsző politikai irányvonal megváltoztatása végett.

„Világosan megértettük – írta utóbb Trockij –, hogy ha azt akarjuk, hogy eszméink a fiatal munkásnemzedék eszméivé váljanak, ezt nem diplomáciával és ravaszkodással, hanem csakis nyílt harccal érhetjük el, nem riadva vissza semmiféle gyakorlati következménytől... A XV. pártkongresszus előkészítését pedig csak illegális úton lehetett megvalósítani."[28]

S Trockij elbeszéli, miként vett részt számos illegális összejövetelen – magánlakásban vagy erdőben –, s hogyan „dobták ki onnét a párt megjelent képviselőit".

Elmondja, miként tett például az ellenzék újabb lépést előre a nyílt harc útján, amikor a Moszkvai Műegyetem előcsarnokába, amelyet „belülről kerített hatalmába", gyűlést hívott össze, s ott sorra felszólaltak az ellenzéki vezetők. „Végtére is – írja, ezzel is érzékeltetve, hogy a pártvezetőség nagy türelmet tanúsított – a Központi Bizottság a munkásokhoz fordult, rámutatva, hogy az ellenzék gyűléseit erőszakkal fel kell oszlatni."[29]

Az ellenzéki írások kinyomtatására még illegális nyomdákat is létrehoztak. Az egyik legjelentősebbet Trockij híve, Mracskovszkij szervezte meg Moszkvában Lasevics segítségével, aki akkor belügyi népbiztoshelyettes volt, és kapcsolatban állt Zinovjevvel.

[28] *Léon Trotski:* Ma vie. 610–611. old.
[29] Ugyanott, 612. old.

Ezek az illegális üzelmek késztették a pártvezetőséget arra, hogy az ellenzék egyes tagjaival szemben megtorló intézkedéseket alkalmazzon.

Az ellenzéki blokk azonban ezután sem nyugodott, sőt újult erővel szórta vádjait a párt vezetőire. Azzal vádolta őket, hogy elnyomják az igazi leninistákat, s valóságos „thermidor"[30], azaz olyan fordulat felé vezetik az országot, amely véget vetne a szocializmus megvalósítására irányuló próbálkozásnak orosz földön.

Az ellenzék igyekezett támogatásra szert tenni a Kommunista Internacionálé többi szekciójában is. S ügynökei segítségével olyan frakciókat szervezett és pénzelt, amelyek tömörítették a kommunista pártokból kizárt elemeket. Ennek következményeit még látni fogjuk, amikor majd megvizsgáljuk a francia párt akkori helyzetét.

Az Internacionáléban az ellenzékiek arra törekedtek, hogy bizalmatlanságot szítsanak a bolsevik párt vezetőségével szemben, s főleg azokra a nehézségekre spekuláltak, amelyekkel abban az időben a kínai párt került szembe.

A Kínai Kommunista Párt a Kommunista Internacionálé tanácsára belépett a Szun Jat-szen alapította nacionalista pártba, a Kuomintangba. Annak a lenini politikának a konkrét alkalmazásáról volt itt szó, amely szerint a kommunistáknak támogatniuk kell az imperialisták által elnyomott országok polgári demokratikus nemzeti mozgalmát. 1926–1927-ben viszont a Kuomintang reakciós elemei, élükön Csang Kaj-sekkel, igyekeztek korlátozni majd pedig erőszakkal megszüntetni a kommunista párt befolyását. A kínai kommu-

[30] Ismeretes, hogy thermidor 9-én (1794. július 17-én) heterogén koalíció jött létre a francia Konventban Robespierre és társai megbuktatására. Ezt pedig a legsötétebb reakció időszaka követte, amely a brumaire 18-i államcsíny után Bonaparte Napóleon diktatúrájába torkollott. Amikor tehát Trockij és szövetségesei azonosították ellenfeleiket a „thermidoristákkal", arra kívántak utalni, hogy ezek a forradalom vívmányainak felszámolásához és a kapitalizmus visszaállításához vezetik el a Szovjetuniót.

nisták ekkor súlyos vereségeket szenvedtek. S a trockista-zinovjevista ellenzék megkísérelte, hogy ezért a felelősséget a bolsevik párt és az Internacionálé vezetőire hárítsa: azzal vádolta őket, hogy túlságosan sokáig megbíztak a Kuomintangban, s általában kétségbe vonta, helyénvaló-e a proletariátus és valamennyi imperialistaellenes társadalmi erő szövetségének politikája olyan függő helyzetben levő országban, amilyen akkor Kína volt.

Ilyenformán az ellenzék lassanként megszakította kapcsolatait a bolsevik párttal, s gyakorlatilag egy másik párt létrehozására törekedett, amely a dolgok logikájánál fogva gyűjtőhelye lett volna a szovjethatalom minden rendű és rangú ellenségének.

Trockij a Központi Ellenőrző Bizottság akkori elnökéhez, Ordzsonikidzéhez intézett levelében odáig ment el, hogy kijelentette: a Szovjetunió elleni háború esetén az ellenzék olyan taktikát alkalmazna, amilyet Clémenceau alkalmazott 1917-ben, amikor kihasználta a háború okozta nehézségeket és a németek Párizst fenyegető előrenyomulását, hogy kikényszerítse olyan kormány megalakítását, amelynek az élén ő állott. Az ellenzék tehát nem is titkolta, hogy meg fog ragadni minden lehetőséget, még ha a szovjetország rendkívül súlyos helyzetbe kerül is, hogy elérje célját: kierőszakolja a párt és az állam vezetésének megváltoztatását.

1927 júliusában a Központi Bizottság felszólította az ellenzékieket, hogy vonják vissza „thermidorra" és a „Clémenceau-taktikára" vonatkozó téziseiket, és szakítsanak meg minden kapcsolatot a más kommunista pártokból kizárt elemekkel. Augusztus 8-án az ellenzék újból megígért mindent, de utána változatlanul folytatta akcióit a párt ellen.

Októberben, a szovjetek központi végrehajtó bizottságának leningrádi ülésszakát lezáró felvonuláson Trockij és Zinovjev kísérletet tettek arra, hogy megéljeneztessék magukat. A tömeg éljenkiáltásai valójában a jelenlevő vezetők összességének szóltak, de ők azt hitték, hogy csak kettő-

jüket illetik, s ebből azt a következtetést vonták le, hogy az ellenzék már tömegbázist szerzett akciójához. Ettől aztán megszédültek.

A következő lépés az októberi forradalom tizedik évfordulóján Moszkvában és Leningrádban megrendezett külön felvonulás volt. Az ellenzékiek itt a párt és a szakszervezetek által szervezett felvonuláson külön menetben, saját transzparenseikkel és jelszavaikkal vettek részt. Trockij maga is elismeri, hogy ez a magatartás „nyugtalanságot keltett a tömegekben". De valójában a kommunisták felháborodása annak láttán, ami csakis előre megfontolt pártszakítási aktusnak volt nevezhető, ennél sokkal radikálisabban fejeződött ki. Rövid, de heves csetepaték zajlottak le egyfelől az ellenzékiek, másfelől a párthoz hű kommunisták és a milícia között.

Deutscher szerint „Trockij, Kamenyev kíséretében, november 7-ét azzal töltötte, hogy autón cirkált Moszkva utcáin, népi támogatást keresve. De semmiféle népi támogatás nem érkezett." S ugyanez volt a helyzet Leningrádban is, azzal a különbséggel, hogy ott még hevesebb összecsapások zajlottak le.

November 14-én a Központi Bizottság és a Központi Ellenőrző Bizottság megállapította, hogy Trockij, Zinovjev és Kamenyev szovjetellenes tüntetéseket kezdeményezett, s ezért kizárta őket a pártból. A december végén összeülő XV. kongresszus pedig végleg megpecsételte az ellenzéki blokk vereségét.

A kongresszusi beszámolóban Sztálin rámutatott, hogy a trockizmushoz való csatlakozásukkal a zinovjevisták egészen az illegális tevékenységig és a szovjetellenes tüntetésekig jutottak el.

Az ellenzék szavát Kamenyev hallatta. Kényszerűségből elítélte a frakciós és illegális módszereket, amelyek az ellenzéki vezetők ismételten tett ígéreteinek nyilvánvaló megszegéséről tanúskodtak, de kérelmének, hogy a kizártakat vegyék

vissza, nem sikerült érvényt szereznie. A kongresszus jóváhagyta az ellenzéki vezetők ellen hozott szankciókat, leleplezte azt a törekvésüket, hogy új pártot hozzanak létre, s kimondotta, hogy az ellenzékhez való tartozás összeférhetetlen a párttagsággal.

A XV. pártkongresszus ezzel egyidejűleg elhatározta a szocialista iparosítás meggyorsítását, a mezőgazdaság nagyarányú kollektivizálásának kibontakoztatását, s úgy döntött, hogy e célból ki kell dolgozni a szovjet népgazdaság fejlesztésének első ötéves tervét.

KÍSERLET ÚJ PÁRT LÉTREHOZÁSÁRA
TROCKIJT KIUTASÍTJÁK A SZOVJETUNIÓBÓL

Az ellenzékiek közül azokat, akik egy jottányit sem engedtek álláspontjukból és folytatták akcióikat, eltávolították Moszkvából, általában az Urálon túlra.

Magának Trockijnak a kazahsztáni Alma-Atát jelölték ki tartózkodási helyül. S noha eltávolítását ő „száműzetésnek" nevezte, ez saját elbeszélése szerint is egészen más volt, mint amit általában e kifejezésen értenek.

Trockijt családjával együtt nagy lakásban helyezték el; azzal foglalkozhattak, amivel akartak – vadászhattak, horgászhattak. S minthogy személyes irattárát és könyvtárát is magával vitte, Trockij tovább folytathatta ellenzéki tevékenységét.

Alma-Atában kapcsolatot teremtett az Urálon túlra telepítettekből alakult vagy Moszkvában és más városokban fennmaradt ellenzéki csoportokkal. Saját bevallása szerint több száz politikai jellegű levelet továbbított akadálytalanul, még többet kapott, s emellett titkos futárszolgálat útján is levelezett.[31]

[31] Önéletrajzában Trockij a következőket írja: „1928 áprilisától októberéig körülbelül 800 politikai levelet továbbítottunk Alma-Atából;

Általában az olyan ellenzéki vezér szerepét igyekezett játszani, aki immár kívül áll a bolsevik párton.

Azoknak a híveinek, akik – tekintettel az iparosítás meggyorsítását és a mezőgazdaság kollektivizálását célul kitűző kongresszusi határozatra – megkérdezték tőle, vajon nem helytelen-e kitartani amellett, hogy a Szovjetunió „thermidor" és a kapitalizmus restaurációja felé halad, Trockij azt tanácsolta: helyezkedjenek továbbra is mindenben ellenséges álláspontra a pártvezetőséggel szemben.

Abban az időben Trockijnak már tudomása volt róla, hogy Buharin 1928 júliusában kapcsolatba lépett Szokolnyikovval és Kamenyevvel, s arra kérte az ellenzék tagjait, támogassák őt a harcban, amelyet a pártvezetőség kebelében a szocializmus frontális támadásának a XV. kongresszuson elhatározott irányvonala ellen indított. S jóllehet 1925 óta annak jegyében folytatta ellenzéki tevékenységét a pártvezetőséggel szemben, hogy Buharin jobboldali nézetei ellen lázad, Trockij 1928. szeptember 12-i nyílt levelében mégis értésül adta, hogy kész kibékülni ugyanezekkel a buharinistákkal egy meghatározott cél érdekében: azért, hogy megváltoztassa a párt politikai irányvonalát.[32]

Ez az elvtelen magatartás, amely a zinovjevistákkal kötött szövetségnél is megnyilvánult, felháborította Trockij híveinek egy részét, erősen megosztotta az Urálon túl alakított csoportokat, s hozzájárult a trockista ellenzék végleges felbomlásához, lévén hogy a trockisták legnagyobb része csakhamar magáévá tette a párt irányvonalát, amely az iparosí-

ezek között volt számos igen terjedelmes írás is. Mi több mint 1000 hosszabb-rövidebb levelet és körülbelül 700 táviratot kaptunk, legnagyobbrészt kollektíváktól . . . Ezenkívül érkezett nyolc-kilenc titkos futárküldemény, azaz olyan dokumentum és levél, amely külön futár útján jutott el hozzánk; mi ugyanennyit küldtünk Moszkvába." (*Léon Trotski:* Ma vie. 640. old.)

[32] Lásd *Isaac Deutscher:* Le prophète désarmé. 680. old.

tást és a mezőgazdaság kollektivizálását tűzte ki célul – vagyis éppen azt, amit Buharin és hívei fékezni igyekeztek.[33]

Trockij viszont fokozta titkos tevékenységét. Ennek legfőbb jele az ellenzéki csoportoknak szétküldött 1928. október 21-i körlevele volt, amelyben a szovjet rendszert „fordított kerenszkijizmusnak" nevezte – vagyis olyan rendszernek, amely a kapitalizmushoz vezet –, és sztrájkok, tüntetések szervezésére szólította fel híveit, sőt arra buzdította őket, hogy a polgárháborútól se riadjanak vissza.

1928. december 16-án a párt Központi Bizottságának megbízottja közölte vele: ha nem hagy fel azzal, hogy Alma-Atából irányítsa az ellenzék harcát, további intézkedésekkel fognak gátat vetni tevékenységének, amely az ország határain innen és túl egyaránt reményeket ébresztett a szovjethatalom minden rendű és rangú ellenfelében.

Trockij egy hosszú lére eresztett levélben közölte a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságával, hogy nem hajlandó beszüntetni a pártvezetőség elleni küzdelmét, indokolásul azt hozva fel, hogy „mi itt a Szovjetunióban hat éve (vagyis 1923 óta, tehát már a Lenin halálát megelőző esztendőtől fogva – *L. F.*) az októberi forradalommal szemben egyre növekvő reakció körülményei s következésképpen a »thermidor«-hoz vezető út előkészítésének körülményei között élünk".

Tekintettel e magatartására, 1929. január 28-án közölték vele, hogy a szovjet kormány kiutasította az országból. A döntést azzal indokolták, hogy Trockij illegális szovjetellenes pártot akar szervezni, s ez meg is felelt a valóságnak – maga az érdekelt sem tagadta soha.

Így még utoljára keresztülutazott az országon egy vasúti

[33] A kapcsolatokra, amelyek Buharin és a trockista–zinovjevista ellenzék vezetői között szövődtek, csak Trockijnak az országból való kiutasítása után, a moszkvai trockisták egy dokumentuma alapján derült fény. Kétkulacsosságuk leleplezése hozzájárult Buharinnak és híveinek politikai vereségéhez.

kocsiban, amelyben ott volt évtizedeken át felhalmozott irattára is. Az iratokat hiánytalanul átadták neki Isztambulban, ahol a szovjet konzulátuson lakott, mielőtt a közeli Prinkipo szigetén rendelkezésére bocsátott villába költözött volna. S ezt az irattárat, amelynek elszállítását a párt és a szovjet kormány lehetővé tette számára, Trockij már első cikkeiben – amelyeket az amerikai burzsoá sajtónak készített még akkor, amikor a szovjet konzulátuson lakott – a párt és a szovjet kormány elleni heves támadásokra használta fel. Az irattár azonban jelképe volt annak is, hogy a harc e hat esztendő alatt politikai síkra korlátozódott, s főként politikai eszközökkel mértek fokozatosan vereséget a különféle ellenzékiekre.

Trockij részben szövetségesei gyengéinek tulajdonította vereségét, részben a fő ellenfelének tartott Sztálin ravaszságának és manővereinek.

De életrajzírója tájékozottabb.

„Amikor Trockij azt írta, hogy a forradalom filmje visszafelé pergett, azt akarta mondani, hogy e film a kapitalizmus restaurációjával fog végződni – állapítja meg Deutscher. – De valójában a következő képsorokon a gazdasági tervezés, az ipari fellendülés és általában az volt látható, ami, mindennek ellenére, szerinte is a forradalom beteljesülésének sine qua nonja volt."[34]

A valóságban a tények megcáfolták Trockij minden jóslatát, s azok, akik eleinte hittek szavának a Szovjetunióban, elfordultak tőle és magukévá tették a párt politikáját.

Ő azonban nem vont le ebből semmiféle tanulságot, bezárkózott sémái közé, amelyek semmi hatással nem voltak a szovjet valóságra, beletemetkezett személyes gyűlöletébe és elvtelen kalandorságába.

[34] *Isaac Deutscher:* Le prophète désarmé. 619. old.

Föl lehetett-e építeni a szocializmust egy egymagában vett országban?

Az eddigiekben megkíséreltem megvonni azoknak a politikai és ideológiai harcoknak a mérlegét, amelyekre a trockista nézetek adtak okot az oroszországi munkásmozgalomban 1903 és 1917 között, majd pedig 1923-tól 1929-ig, immár a szocializmus építése közepette. S most kétségkívül tisztázni kell az alapvető politikai problémákat, amelyek a polgárháború befejezése után a bolsevik párt vezetői között nézeteltéréseket támasztottak, s meg kell kísérelni annak megállapítását is, hogy mekkora szerepe volt e politikai harcban a részt vevő személyek jellemének és alkatának.

A LEGFONTOSABB VITATOTT PROBLÉMA

Már részletesen vázoltam, milyen alapvetően eltért egymástól a leninizmus és a trockizmus az oroszországi forradalom jellegének és szakaszainak meghatározásában, valamint a forradalom győzelméhez szükséges szövetségi taktika megítélésében. Nyilvánvaló, hogy hiába is próbálnánk összeegyeztetni Lenin taktikáját a „permanens forradalom" trockista elméletével. Trockij hol tagadja, hol lebecsüli a proletariátus által megvalósítandó demokratikus feladatokat, átugorja a forradalmi folyamat szakaszait, s oda lyukad ki, hogy semmibe veszi a munkásosztálynak más társadalmi rétegekkel kötött szövetségét, amely e rétegek minde-

gyikének törekvésein, indítékain, érdekein alapul (még ha ezek közvetlenül nem szocialista jellegűek is).

A „permanens forradalom" elméletéből, amelyet Trockij mindvégig fenntartott, kiviláglik, hogy valójában nem egyéb, mint kispolgári, irreális, kalandor jellegű, a nem proletár forradalmiság más irányzataival rokon teória.

A szocialista forradalom trockista modellje önkényesen konstruált, jóformán nincs tekintettel az egyes időszakokban végbemenő fejlődés jellegzetes vonásaira, az egyes országokat az adott történelmi pillanatban jellemző sajátosságokra.

Trockij mindig is túlzott jelentőséget tulajdonított a szubjektív tényezőknek, közelebbről a forradalmi élcsapat akaratának. Gyakran kiragadta a politikai harcot társadalmi és gazdasági összefüggéseiből, vagyis nem vette számításba az objektív feltételeket, amelyek közepette a küzdelem végbemegy. Ez legfőképpen az imperializmus trockista felfogásában nyilvánult meg. Az imperializmusban Trockij – Kautsky módjára – csupán a kapitalista államok terjeszkedési politikájának megnyilvánulását látta, ellentétben Leninnel, aki tudományosan bebizonyította, hogy ez a kapitalizmus fejlődésének legfelsőbb foka.

E felfogásra jellemző például az, hogy Trockij ismételten összekeverte a kapitalista országok gazdasági fejlődésének a monopóliumok előtti időszakban megnyilvánuló egyenlőtlenségét ezen országok egyenlőtlen politikai és gazdasági fejlődésével az imperializmus időszakában, azaz az ellentmondások olyan kiéleződése idején, amikor ez világháborúra vezethet. Igazuk volt bírálóinak, amikor ebből az értetlenségből származtatták szkepticizmusát a tekintetben, hogy a Szovjetunióban felépíthető a szocializmus azok után, hogy a forradalmi mozgalom Európa többi részében vereséget szenvedett.

S voltaképpen ez a probléma állt a bolsevik pártban 1923 és 1929 között lefolyt viták középpontjában.

Az egyik fél – Trockij, Zinovjev és ha más hangnemben,

de Buharin is – azt állította, hogy az ország lerakhatja ugyan a szocializmus anyagi alapjait, de ha a forradalom nem győz más országokban, nem tudja leküzdeni a szovjet társadalomban rejlő nehézségeket és ellentmondásokat, következésképpen egyedül a Szovjetunióban lehetetlen igazi osztály nélküli társadalmat felépíteni.

A többiek – a vezetők és a párttagok többsége – azt válaszolták erre, hogy amíg más országok is át nem térnek a szocializmus építésére, kétségtelenül fennáll a veszélye annak, hogy külső intervenció útján visszaállíthatják a kapitalizmust a Szovjetunióban, de a Szovjetuniónak megvannak mindazok az erőforrásai, káderei és politikai lehetőségei, amelyek a szocialista társadalom felépítéséhez szükségesek, még ha az első években nem kap is külső állami támogatást. Ők tehát különválasztották egymástól a kapitalista országok bármikor lehetséges szovjetellenes háborújával összefüggő nemzetközi tényezőket és a belső politikai, gazdasági és társadalmi tényezőket, amelyek véleményük szerint lehetővé tették a szocializmus felépítését és ezáltal azt is, hogy világos célt tűzzenek ki a tömegek elé, perspektívát adjanak nekik.

Az 1926 végén megtartott XV. pártkonferencián mindazok, akik részt vettek a trockista–zinovjevista blokk által kirobbantott széles körű vitában, Leninre hivatkoztak; de világosan meg lehetett különböztetni egymástól azokat, akik azért hivatkoztak rá, hogy megvédelmezzék a szocializmus egy országban való felépítésének lenini tézisét, és azokat, akik a trockista felfogáshoz híven arra az álláspontra helyezkedtek, hogy kapitalista környezetben lehetetlen felépíteni a szocializmust.

Azt a tézisét, amely szerint a szocializmus egynéhány, sőt akár egy egymagában vett országban is győzhet, Lenin az imperializmusról mint a kapitalizmus legfelsőbb fokáról adott elemzéséből vezette le. Eszerint az imperializmus korszakában kiéleződnek a kapitalizmus összes ellentmondásai, s ez elkerülhetetlenül a versengés fokozódására, a piacokért és a nyersanyagforrásokért vívott elkeseredett harcra és olyan próbálkozásokra vezet, amelyek a már felosztott világ újrafelosztására irányulnak, általános jelleget öltő fegyveres konfliktusok útján. Ilyen körülmények között a kapitalista országok politikai és gazdasági fejlődésének nagymértékben megnövekedett egyenlőtlensége az imperializmus feltétlen törvényévé válik; olyan országok, amelyek tegnap még elmaradtak a fejlődésben, túlszárnyalnak olyanokat, amelyek élen jártak a világ termelőerőinek fejlesztésében. Ennek folytán a világ tőkésországainak láncát erős és gyenge láncszemek alkotják – olyan láncszemek, amelyek az egyenlőtlen fejlődés következtében hirtelen megerősödhetnek vagy meggyöngülhetnek. S Lenin szerint ez az, ami lehetővé teszi, hogy az imperializmus frontja valamely gyenge pontján megszakadjon. Ez ott következik be, ahol az ellentmondások a legélesebbek, s nem szükségképpen ott, ahol a termelőerők a legfejlettebbek és a proletariátus a legnagyobb számú. Az imperializmus korszaka éppen ezért új helyzetet teremt a forradalmi harchoz – olyan helyzetet, amelyet nem láthatott előre Marx, amikor az imperializmus előtti kapitalizmust elemezte.

Az 1917-es októberi forradalom győzelme Oroszországban, amely akkor az imperialista front leggyengébb láncszeme volt, a gyakorlatban igazolta ennek a lenini tézisnek a helyességét. S ugyanezt mondhatjuk a második világháború következményeiről is.

Az első világháború idején – épp amikor elmélyülten tanul-

mányozta az imperializmust – Lenin kénytelen volt vitába bocsátkozni Trockijjal, aki zavaros gondolatokat fejtegetett az „Európai Egyesült Államokról"; s ebben a vitában mutatkozott meg legvilágosabban az ellentét a szocializmus győzelmének leninista és trockista felfogása között.

Erre vonatkozólag Lenin a következőket írta:

„A Világ (nem pedig Európa) Egyesült Államai a nemzetek egyesülésének és szabadságának az az államformája, amelyet a szocializmussal egybekapcsolunk – amíg a kommunizmus teljes győzelmével véglegesen el nem tűnik minden állam és így a demokratikus állam is. A Világ Egyesült Államainak jelszava azonban mint önálló jelszó aligha lenne helyes; először is, mert egybeolvad a szocializmussal; másodszor pedig, mert helytelenül úgy értelmezhetnék, hogy a szocializmus győzelme *egy* országban lehetetlen és helytelenül értelmezhetnék egy ilyen országnak a többihez való viszonyát.

A gazdasági és politikai fejlődés egyenlőtlensége – a kapitalizmus feltétlen törvénye. Ebből következik, hogy a szocializmus győzelme lehetséges eleinte egynéhány vagy akár egy, egymagában vett kapitalista országban is. Ennek az országnak győztes proletariátusa, miután kisajátította a kapitalistákat és megszervezte országában a szocialista termelést, *szembe*fordulna a világ többi, kapitalista részével, a maga oldalára vonná a többi ország elnyomott osztályait, felkelést szítana ott a kapitalisták ellen, sőt szükség esetén katonai erővel vonulna a kizsákmányoló osztályok és államaik ellen. Annak a társadalomnak politikai formája, melyben győz a proletariátus, megdöntve a burzsoáziát, a demokratikus köztársaság lesz, amely mindjobban központosítja az adott nemzet vagy nemzetek proletariátusának erőit a szocializmusra még át nem tért államok ellen folyó harcban. Az osztályok megszüntetése nem lehetséges az elnyomott osztály, a proletariátus

diktatúrája nélkül. A nemzetek szabad egyesülése a szocializmusban lehetetlen a szocialista köztársaságoknak az elmaradt államok ellen folytatott, többé-kevésbé hosszú, szívós harca nélkül."[1]

TROCKIJ NEM ÉRT EGYET

Hogyan reagált Trockij a bírálatra és a szocializmus egy országban való győzelmének lehetőségéről adott lenini elemzésre?

„Az Európai Egyesült Államok jelszavával szemben – írta a „Nase Szlovó"-ban – az egyetlen valamelyest is konkrét történelmi ellenvetést a »Szocial-Demokrat«-ban[2] fogalmazták meg a következőképpen: »A gazdasági és politikai fejlődés egyenlőtlensége – a kapitalizmus feltétlen törvénye.« Amiből a »Szocial-Demokrat« azt a következtetést vonta le, hogy a szocializmus győzelme egy egymagában vett országban is lehetséges, és ezért nincs ok arra, hogy a proletariátus diktatúráját minden egyes országban függővé tegyük az Európai Egyesült Államok létrehozásától. Ahhoz semmiféle kétség nem férhet, hogy az egyes országok kapitalista fejlődése egyenlőtlen, de maga ez az egyenlőtlenség is nagyon egyenlőtlen. Angliában, Ausztriában, Németországban és Franciaországban a kapitalizmus nem áll azonos színvonalon; de Afrikával vagy Ázsiával összehasonlítva, mindezek az országok egyformán képviselik a kapitalista »Európát«, amely érett a társadalmi forradalomra. Hogy egyetlen országnak sem kell a maga harcában másokat »bevárnia«, ez elemi igazság, amelyet hasznos és szükséges ismételni, nehogy a

[1] *Lenin:* Az Európai Egyesült Államok jelszaváról. Művei. 21. köt. Bp. 1951. 346–347. old.

[2] A „Szocial-Demokrat"-ot ekkor Svájcban adták ki a bolsevikok.

párhuzamos nemzetközi cselekvés gondolatát a várakozás nemzetközi tétlenségének gondolata váltsa fel. Anélkül, hogy másokra várnánk, mi megkezdjük és folytatjuk a harcot nemzeti talajon, abban a biztos tudatban, hogy kezdeményezésünk harcra ösztönöz más országokat; de ha ez nem történnék meg, nincs remény rá – ezt tanúsítja a történelmi tapasztalat és az elméleti megfontolás –, hogy *például a forradalmi Oroszország meg tudna állni a konzervatív Európával szemben, vagy a szocialista Németország fennmaradhatna elszigetelten a tőkés világban.*"[3]

Lenin és Trockij 1915-ben megfogalmazott fenti álláspontját kommentálva, Sztálin a XV. pártkonferencián tartott beszámolójában a következőket mondotta:

„Ez két teljesen különböző álláspont, két teljesen különböző felfogás. Lenin szerint a hatalomra jutott proletariátus igen aktív és igen kezdeményező erő, amely megszervezi a szocialista gazdaságot és továbbmegy más országok proletárjainak támogatására. Trockij szerint, ellenkezőleg, a hatalomra jutott proletariátus félig passzív erővé válik, amely azonnali segítséget követel a szocializmusnak más országokban való azonnali győzelme formájában, és úgy érzi magát, mint valami nyílt táborban, mint akit a hatalom azonnali elvesztésének veszélye fenyeget."[4]

Ugyanezen a konferencián – 1926 őszén – Trockij így foglalta össze álláspontját:

[3] *Lev Trockij:* 1917. III. köt. Moszkva. 89–90. old.

[4] *Sztálin:* Szociáldemokrata elhajlás pártunkban. Előadói beszéd az SZK(b)P XV. országos konferenciáján. Művei. 8. köt. Bp. 1952. 272–273. old.

„1917 októberében azt gondoltuk, hogy vagy segítségünkre jön a nemzetközi forradalom, s ebben az esetben g őzelmünk teljességgel biztosítottnak tekinthető, vagy pedig annak tudatában végezzük majd szerény forradalmi munkánkat, hogy vereség esetén is a forradalom ügyét szolgáltuk, s hogy tapasztalataink hasznára válnak más forradalmaknak. Előttünk nem volt kétséges, hogy a proletárforradalom győzelme nemzetközi világforradalom nélkül lehetetlen."[5]

Minthogy ezt a gondolatot Leninnek tulajdonította, ellenfeleinek könnyű volt kimutatniuk, hogy Lenin egész gyakorlati tevékenysége, különösen a breszti békéről lezajlott vita idején, arra irányult, hogy mindenképpen megőrizze 1917 októberének vívmányait, szemben azzal a tézissel, amely az oroszországi forradalom sorsát szorosan egybekapcsolta a világforradalom kibontakozásával.

A vita folyamán Trockij újból nyíltan szembefordult a kapitalista országoknak az imperializmus korszakában való egyenlőtlen fejlődésére vonatkozó lenini tézissel:

„A kapitalizmus egyenlőtlen fejlődésének törvénye régebbi, mint az imperializmus ... Ez az egyenlőtlenség a XIX. században még nagyobb volt, mint a XX.-ban ... Sokkal hatalmasabb, sokkal élesebb volt, s Marx és Engels éppolyan jól ismerte ezt az egyenlőtlenséget, mint mi ... Vitathatatlan, hogy a fejlődésben ma is óriási egyenlőtlenség nyilvánul meg, de ha valaki azt állítja, hogy a XIX. században, az imperializmus előtt, a kapitalizmus egyenletesen fejlődött, s következésképpen a szocializmus egy országban való felépítésének elmélete akkor helytelen lett volna, de ma, minthogy az imperializmus fokozta a fejlődés heterogén jellegét, a szocializmus egy országban való

[5] Cahiers du bolchevisme, 1926. december 20. 2207. old.

felépítésének elmélete helyes, úgy ez ellentétes a történelmi tapasztalatokkal, s nem egyéb, mint a tények összezavarása."

„*Ha önök azt kérdezik, hogy bent az országban van-e elegendő erő és erőforrás ahhoz, hogy harminc vagy ötven év alatt befejezzük a szocializmus építését, függetlenül attól, mi történik a világ többi részében, akkor azt mondom, hogy a kérdésfeltevés alapvetően helytelen* (az én kiemelésem – *L. F.*). Van elegendő erőnk ahhoz, hogy előrevigyük a szocializmus építését, s ily módon segítsük a nemzetközi forradalmi proletariátust, amelynek nincs kevesebb lehetősége rá, hogy tíz, húsz vagy harminc éven belül megragadja a hatalmat, mint nekünk arra, hogy felépítsük a szocializmust. Sőt inkább több lehetősége van erre, mint nekünk . . .

Állítom: semmiféle elméleti vagy politikai érv nem szól amellett, hogy nekünk a parasztsággal könnyebb felépíteni a szocializmust, mint az európai proletariátusnak megragadni a hatalmat. . . (Az én kiemelésem – *L. F.*)

Miért kívánják annak elismerését, hogy a szocializmus felépíthető egy elszigetelt országban? Honnan került elő ez a perspektíva? Miért, hogy ezt a kérdést 1925 előtt senki sem vetette föl?"[6]

Ezekben a szemelvényekben – az óvatos megfogalmazások ellenére, amelyekre Trockij rákényszerült, minthogy a nyílt frakciós tevékenységet követően összehívott pártértekezleten nagyon is el volt szigetelődve – benne foglaltatik a szocializmus szovjetunióbeli felépítésére vonatkozó trockista álláspont lényege.

Trockij az ország paraszti jellege és a kapitalista környezet miatt nem bízott benne, hogy a Szovjetunióban fel lehet épí-

[6] Ugyanott 226o. és köv. old.

teni a szocialista társadalmat anélkül, hogy a forradalom győzne számos európai országban.

Ebből pedig logikusan következett a gondolat, hogy a hangsúlyt itt nem a szocializmus alapjainak lerakására kell helyezni – hiszen úgysem sikerül felépíteni a szocializmust –, hanem arra, hogy támogassák, ösztönözzék más országok forradalmi mozgalmát.

Innen ered az a nézet is, hogy ha a bolsevikok mindenáron fel akarják építeni a szocializmust a Szovjetunióban, ez oda vezet, hogy opportunista módra hátat fordítanak a világforradalomnak, holott ennek fellendülése nélkül az egyetlen országra korlátozódó szocializmus csak elfajulhat és rothadásnak indulhat.

A szocializmus belső erőivel szemben táplált bizalmatlansága odáig vitte Trockijt, hogy kalandorpolitikát irányzott elő az országon belül és kívül, nem törődve Lenin egyik legutolsó tanácsával, amelyet ő akkor adott, midőn Nyugat-Európában hanyatlásnak indult a forradalmi mozgalom, s újabb forradalmi robbanásokra – amelyeket Lenin keletről várt – még nem került sor.

„Milyen taktikát ír elő ez a helyzet országunk számára? – írta abban az időben Lenin. – Nyilvánvalóan a következőt: a lehető legnagyobb óvatosságot kell tanúsítanunk, hogy munkáshatalmunkat fenntarthassuk, megőrizzük tekintélyét kis- és törpeparasztságunk előtt, s a kis- és törpeparasztságot továbbra is a munkáshatalom vezetése alatt tartsuk."[7] Bennünket – fűzte hozzá – nem a szocializmus elkerülhetetlen végső győzelme foglalkoztat (nemzetközi viszonylatban), hanem az, mit kell tennünk annak megakadályozása végett, hogy az ellenforradalmi államok eltiporják a szocialista Oroszországot.[8]

[7] *Lenin:* Inkább kevesebbet, de jobban. Művei. 33. köt. Bp. 1953. 501–502. old.

[8] Lásd ugyanott, 503. old.

Míg Lenin a természetbeni adóról szóló cikkeiben és egyéb írásaiban váltig hangoztatta, hogy a „nep" nem jelenti a szocialista út elhagyását, hanem éppenséggel a munkás-paraszt szövetség megerősítésének eszköze, s ennélfogva elősegíti a szocializmus alapjainak lerakását, Trockij arról beszélt, hogy a szocialista hatalom és a paraszti tömegek között állandó súrlódások lesznek.

Az 1905-ös forradalomról szóló könyvének előszavában a következőket írta:

„Hatalomra jutása után a proletariátus nemcsak a burzsoázia mindazon csoportjaival fog összeütközésbe kerülni, amelyek kezdetben támogatták forradalmi harcát, hanem a parasztság nagy tömegeivel is, amelyeknek segítségével hatalomra került. Egy elmaradott országban, ahol a lakosság túlnyomórészt parasztokból áll, a munkáskormány helyzetében meglevő ellentmondások kizárólag nemzetközi szinten, a proletariátus világforradalmának színterén oldhatók fel."[9]

A vitában Lenin nézeteivel cáfolták Trockij állításait. Lenin ismételten hangsúlyozta a szocialista Oroszország felépítésének lehetőségét.

„A szocializmus most már nem a távoli jövő kérdése – mondotta 1922-ben –, nem valamilyen elvont elképzelés, nem valami szentkép. Ami a szentképeket illeti, róluk megmaradt a régi, nagyon rossz véleményünk. Mi a szocializmust bevittük a mindennapi életbe, és ott kell eligazodnunk. Ez napjaink feladata, ez korunk feladata. Hadd

[9] *Lev Trockij:* 1905. Moszkva 1922.

zárjam szavaimat azon meggyőződésemnek kifejezésével, hogy bármily nehéz ez a feladat, bármennyire is új előbbi feladatunkhoz képest, s bármennyi nehézséget okoz is nekünk – mi valamennyien együtt, nem holnap, hanem néhány év alatt, mi valamennyien együtt bármi áron megoldjuk ezt a feladatot, és a »nep« Oroszországa szocialista Oroszországgá lesz."[10]

Ugyanebben az időben Trockij kiegészítést közölt „Békeprogram" című írásához, s ennek hangja nagyon is különbözött Leninétől:

„Némely olvasónak alkalmasint úgy tetszhetik, hogy azt a »Békeprogram«-ban többször is ismétlődő állítást, miszerint a proletárforradalom nemzeti keretek között nem fejeződhet be győzelmesen, szovjetköztársaságunk csaknem ötesztendős tapasztalata megcáfolta. Ez azonban alaptalan következtetés volna. Az a tény, hogy a munkásállam az egész világgal szemben helytállt egy országban, mégpedig egy elmaradott országban, a proletariátus kolosszális erejéről tanúskodik, amely más, haladottabb, civilizáltabb országokban valóságos csodákra lesz képes. De ha politikai és katonai értelemben, mint állam, megvédtük is magunkat, a szocialista társadalom megteremtéséig nem jutottunk el, sőt azt meg sem közelítettük. . . . Amíg az európai országokban a burzsoázia van hatalmon, a gazdasági elszigetelés elleni harc rákényszerít bennünket, hogy keressük a megegyezést a kapitalista világgal; s ezek a megegyezések legfeljebb arra alkalmasak, hogy segítségükkel begyógyítsuk egyik-másik gazdasági sebünket, valamilyen lépést tegyünk előre. *A szocialista gazdaság igazi fellendülése Oroszországban csakis a proletariátusnak a főbb európai ország-*

[10] *Lenin:* Beszéd a moszkvai szovjet plénumán, 1922. november 20-án. Művei. 33. köt. 443. old.

gokban aratott győzelme után válik lehetségessé." (Az én kiemelésem – *L. F.*)[11]

Amikor tehát Lenin úgy vélte, hogy a Szovjetunióban a szocializmus már behatolt a mindennapi életbe, s a nehézségek ellenére megvan minden lehetőség rá, hogy a „nep" Oroszországa szocialista Oroszországgá váljék, Trockij arra az álláspontra helyezkedett, hogy mindaddig nem lehet a szocialista gazdaság igazi fellendülésére számítani Oroszországban, amíg a proletariátus nem győzött másutt.

Vannak Leninnek más írásai is – ideértve az 1923 elején kelt legutolsó cikkek közül néhányat –, amelyekben, Trockij állításaival szemben, ugyanilyen világosan kifejtette, hogy a Szovjetunió a szocializmus világméretekben aratott győzelme előtt is rendelkezik mindennel, ami a szocializmus felépítéséhez szükséges. „A szövetkezetekről" című cikkében például rámutatott:

„Véleményem szerint nálunk nem fordítanak kellő figyelmet a szövetkezetekre. Aligha tudja mindenki, hogy most, az októberi forradalom óta és az új gazdasági politikától függetlenül (ellenkezőleg, e tekintetben azt kell mondanunk, hogy éppen az új gazdasági politika eredményeképpen) a szövetkezetek nálunk egészen kivételes jelentőségre tesznek szert. A régi szövetkezeti úttörők álmodozásaiban sok a fantázia. Gyakran olyan fantasztikusak, hogy mosolyt fakasztanak. De miben áll fantasztikus mivoltuk? Abban, hogy ezek az emberek nem értették meg, hogy a munkásosztály politikai harca – a kizsákmányolók uralmának megdöntéséért vívott politikai harca – sarkalatos jelentőségű. Mi már megdöntöttük a kizsákmányolók uralmát, és abból, ami a régi szövetkezeti úttörők

[11] *Lev Trockij:* 1917. III. köt. 92–93. old.

álmodozásaiban fantasztikus, sőt romantikus, sőt sekélyes volt, most sok minden színtiszta valósággá válik.

Nálunk, mivel az államhatalom a munkásosztály kezében van, mivel minden termelési eszköz ennek az államhatalomnak a birtokában van, nálunk valóban csak az a feladat van még hátra, hogy szövetkezetekbe tömörítsük a lakosságot. Ha a lakosság a lehető legnagyobb mértékben szövetkezetekbe tömörül, akkor magától célt ér az a szocializmus, amelyet azelőtt méltán kigúnyoltak, kinevettek és lekicsinyeltek azok, akik az osztályharc, a politikai hatalomért való harc stb. szükségességéről joggal meg voltak győződve. S még sincs minden elvtársunk tisztában azzal, milyen gigászi, mérhetetlen jelentőségre tesz szert most a mi szempontunkból Oroszország lakosságának szövetkezetekbe való tömörítése. Az új gazdasági politikával engedményt tettünk a parasztnak mint kereskedőnek, a magánkereskedelem elvének; éppen ebből következik (éppen ellenkezőleg, mint ahogy gondolják) a szövetkezetek óriási jelentősége. Az orosz lakosságnak eléggé széles körű és eléggé mélyreható tömörítése szövetkezetekben az új gazdasági politika uralma mellett lényegében minden, amire szükségünk van, mert ebben megtaláltuk a magánérdeknek, a magánkereskedelmi érdeknek s ez utóbbi állami felügyeletének és ellenőrzésének azt az egyesítését, a magánérdeknek, a magánkereskedelmi érdeknek azt az alárendelését a közérdeknek, amely azelőtt sok-sok szocialista számára nagy fejtörést okozott. Valóban: *minden nagyüzemi termelési eszköz az állam hatalmában, az államhatalom a proletariátus kezében, a proletariátus szövetségben a sokmillió kis- és törpeparaszttal, a proletariátus vezető szerepe a parasztság irányában biztosítva stb. – hát ez nem minden, ami szükséges ahhoz, hogy a szövetkezetekből, egyszerűen a szövetkezetekből, amelyeket azelőtt mint szatócskodást kezeltünk – s amelyeket most, az új gazdasági politika idején bizonyos tekintetben szintén jogunk van így kezelni –, hát ez nem minden, ami*

a teljes szocialista társadalom felépítéséhez szükséges? Ez még nem a szocialista társadalom felépítése, de ez minden, ami e felépítéshez szükséges és elegendő. (Az én kiemelésem – L. F.)

Éppen ezt a körülményt becsüli le számos gyakorlati funkcionáriusunk. A szövetkezetet nálunk lenézik, mert nem értik meg, milyen rendkívül nagy jelentőségű ez a szövetkezet, először is elvi szempontból (a termelési eszközök állami tulajdonban vannak), másodszor, abból a szempontból, hogy a szövetkezet az új rendre való áttérésnek *a lehető legegyszerűbb, legkönnyebb és a parasztok számára legérthetőbb* útja.

Márpedig megint éppen ez a fő. Más dolog ábrándokat szőni mindenféle munkásegyesülésekről, hogy azok révén építsék fel a szocializmust, s megint más dolog megtanulni, hogyan építsük a gyakorlatban ezt a szocializmust úgy, hogy *minden* kisparaszt részt vehessen ebben az építésben."[12]

SZTÁLIN TROCKIJ ELLEN

A XV. pártkonferencia a vita befejeztével leszögezte, hogy abban a kérdésben, felépíthető-e a szocializmus egy egymagában vett országban, az ellenzék tézisei közel állnak a mensevizmus és a szociáldemokrácia álláspontjához, mert ezek is az ipari fejlettség bizonyos fokától és a forradalom európai kiterjedésétől teszik függővé a szocializmus győzelmét.

Sztálin a vita során azoknak a nézeteit tolmácsolta, akik bíztak benne, hogy a Szovjetunió rendelkezik az új társadalom felépítéséhez szükséges eszközökkel.

„. . . forradalmunk *szocialista* forradalom – hangsúlyozta –, . . . forradalmunk nemcsak jeladás, lökés és kiinduló-

[12] *Lenin:* A szövetkezetekről. Művei. 33. köt. 467–468. old.

pont a világforradalom számára, hanem bázis is, mégpedig elengedhetetlen és elegendő bázis a teljes szocialista társadalom országunkban való felépítése számára.

Tehát le tudjuk győzni és le is kell győznünk gazdaságunk kapitalista elemeit, fel tudjuk építeni és fel is kell építenünk a szocialista társadalmat országunkban. De nevezhetjük-e ezt a győzelmet teljesnek, véglegesnek? Nem, nem nevezhetjük annak. Kapitalistáinkat le tudjuk győzni, képesek vagyunk a szocializmust építeni és felépíteni, de ez még nem jelenti azt, hogy ezzel már képesek vagyunk a proletárdiktatúra országát biztosítani a külső veszélyekkel, az intervenció és a vele kapcsolatos restauráció veszélyével, a régi rend visszaállításának veszélyével szemben. Nem szigeten élünk. A kapitalista államok gyűrűjében élünk. Az a körülmény, hogy szocializmust építünk és ezzel forradalmasítjuk a kapitalista országok munkásait, szükségképpen kiváltja az egész kapitalista világ gyűlöletét és ellenségességét. Aki azt hiszi, hogy a kapitalista világ majd közömbösen nézi a gazdasági fronton elért sikereinket, azokat a sikereket, amelyek az egész világ munkásosztályát forradalmasítják, ábrándokba ringatja magát. Ezért amíg kapitalista környezetben vagyunk, amíg a proletariátus nem győzött legalábbis egynéhány országban, nem tekinthetjük győzelmünket véglegesnek, következésképpen bármilyen sikereket érjünk is el építésünkben, a proletárdiktatúra országát nem tekinthetjük biztosítottnak a külső veszéllyel szemben. Ezért, hogy véglegesen győzzünk, el kell érnünk azt, hogy a mostani kapitalista környezetet szocialista környezet váltsa fel, el kell érnünk azt, hogy a proletariátus legalább még egynéhány országban győzzön. Csak akkor lehet győzelmünket véglegesnek tekinteni.

A szocializmus győzelmét országunkban ezért nem tekintjük öncélnak, valami önmagáért valónak, hanem

segítségnek, eszköznek, útnak, amely a proletárforradalom győzelmére vezet más országokban."[13]

Trockij nem sokat tudott védelmére felhozni, hiszen álláspontja valóban ellentétben állt Lenin koncepciójával. Csak azt erősítgette, hogy ő is részt vesz a szocializmus anyagi alapjainak lerakásában, de nem hisz benne, hogy ez a feladat egy elszigetelt országban sikeresen elvégezhető.

S hiába titulálta Sztálint idővel „gyenge szellemi képességűnek" – mondván, hogy elméleti poggyásza „két kis táskára" korlátozódik: „az egyenlőtlen fejlődésre és a forradalom szakaszaira" –, a párt főtitkára Lenin örökének elszánt védelmezőjeként, megnövekedett politikai tekintéllyel került ki a vitából.

Az 1925–1927-es vitát követő években, amikor a szovjet állam és a bolsevik párt elfajulására vonatkozó trockista tézist nyíltan hírdette az ellenzék, Trockij odáig ment, hogy kétségbe vonta a szovjet társadalom és a szovjethatalom szocialista jellegét, s azt jósolta, hogy a „bürokráciát" megdöntő „újabb forradalom" nélkül elkerülhetetlen a kapitalizmus restaurációja a Szovjetunióban.[14]

TROCKIJ JÓSLATAIT MEGCÁFOLTÁK A TÉNYEK

1936-ban Trockij egy könyvében, melynek az „Elárult forradalom" szenzációs címet adta, összpontosított támadást intézett a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának

[13] *Sztálin:* Szociáldemokrata elhajlás pártunkban. Előadói beszéd az SZK(b)P XV. országos konferenciáján. Művei. 8. köt. 279–280. old.

[14] „A politikai jóslat alternatív jellegű: vagy a bürokrácia dönti meg, mindinkább a világburzsoázia szervévé válva a munkásállamban, a tulajdon új formáit, s veti vissza az országot a kapitalizmus felé, vagy a munkásosztály dönti meg a bürokráciát, s nyit utat a szocializmus felé" – írta Trockij 1938-ban az „Átmeneti program"-ban.

irányvonala és a szovjethatalom jellege ellen. Az elemzést, amelyet ebben a művében a Szovjetunió helyzetéről közölt, a gazdasági építőmunka vagy a szovjet társadalmi élet egyikmásik vonatkozásának a vezetők beszédeiből vagy a szovjet újságokból és folyóiratokból vett bírálatára alapozta. A könyv akkor jelent meg, amikor a Szovjetunió már élvezte az iparosítás és a kollektivizálás első eredményeit, s mind a termelés, mind a tömegek életszínvonala tekintetében rendkívüli fellendülés időszakát élte. És Trockij kísérlete, hogy ezt magukból a szovjet közlésekből merített anekdotaszerű tények segítségével kétségbe vonja, elég komolytalannak tetszett.

Trockij főleg azon igyekezett, hogy igazolja a párt és a szovjethatalom „thermidori" elfajulására vonatkozó tézisét. Ha Sztálin győzött, úgy szerinte ez csak azért történhetett meg, mert „rendíthetetlen jelleme és korlátolt szelleme" (!) a bürokraták vitathatatlan fejévé tette. Győzelmének oka nem utolsósorban a frakciózás megtiltása, valamint a pártszervek és az állami szervek egybeolvasztása volt. A forradalmárok nemzedékét „minden tapasztalatnak és személyiségnek híjával levő" dolgozók tömeges toborzásával szétzilálták. A vezető kommunisták és az egyszerű párttagok között „társadalmi funkciót nyert" differenciálás és a termelés növekedése „mindeddig az államnak nem szocialista, hanem burzsoá jellegzetességeit fokozta". A kollektivizálás kétségtelenül tény, de a föld átadása örök használatra a szövetkezeteknek visszalépés a föld nacionalizálásához képest. A szociális létesítmények megvannak, de ezeket hatalmába kerítette a bürokrácia. „Thermidor" szelleme a családban is eluralkodik, hiszen hivatalosan szabályozták a művi abortuszt. A fiatalokat bevonták a gazdasági építőmunkába, de az ifjúság demoralizált. A szovjet külpolitika, különösen ha megpróbálja kiaknázni az imperialista országok közötti ellentéteket, nem sokat ér, s „Litvinov Genfben Laval árnyéka csupán". Maga a Vörös Hadsereg sem ér sokat, mert újjászervezése nyomán alapelvei gyökeresen eltérnek azoktól, melyeket „a hadsereg

feje" – vagyis nem más, mint Trockij, mert ő továbbra is így nevezi magát – ajánlott.

És íme, ennek az elfogult és fanatikus elemzésnek a betetőzése:

„Az a veszély, hogy háború tör ki és a Szovjetunió vereséget szenved, nagyon is reális. De a háború elősegítheti a forradalmat... S még a Szovjetunió veresége is csak rövid epizód lesz, ha a proletariátus győzelmet arat más országokban... És megfordítva, a katonai győzelem sem menti meg az októberi forradalom örökét, ha a világ többi részében fennmarad az imperializmus."

Trockij ebben a könyvében gyakorlatilag helyesli a bolsevik vezetők elleni merényleteket – így azt is, amely Kirovnak, a párt leningrádi titkárának az életébe került.[15] Ezek szerinte annak jelei, hogy „a levegő villamossággal telítődik, s már érződik a válság előszele". A Szovjetunió „nyilvánvalóan politikai forradalom felé tart", állapítja meg, s e forradalom legfőbb céljául „a szovjet pártok szabadságának" helyreállítását tűzi ki – vagyis azoknak a pártoknak a rehabilitálását, amelyeknek törvényen kívül helyezésében ő maga is közreműködött, minthogy lepaktáltak a fehérgárdistákkal és az intervenciósokkal.[16]

Nem meglepő, hogy az ilyen írások, amelyekben Trockij örömmel üdvözölte a bűnös merényleteket, sértegette az áldozatokat, nyugodtan fontolóra vette a Szovjetunió vereségét, s épp akkor, amikor a fasizmus emelkedő hulláma erősen fenyegette a szovjetországot, kiadta a szovjet politikai

[15] Az „Elárult forradalom"-ban Trockij „Leningrád ügyes és skrupulusok nélkuli diktátorának" tünteti fel Szergej Kirovot, holott mindazok, akik őt közelebbről ismerték, tehetséges és rendkívül humánus vezetőnek tartották – olyannak, aki éppenséggel fékezte a Sztálintól kiinduló megtorlási tendenciákat. Az ellene elkövetett merénylet körülményei részben mindmáig tisztázatlanok.

[16] Lásd De la Révolution. Párizs. 442. és köv. old.

vezetők erőszakos félreállításának jelszavát, nemcsak a kommunisták között, hanem polgári antifasiszta körökben is felháborodást keltettek. Trockij nyíltan átállt a szovjetellenes táborba akkor, amikor a fasiszták ország-világ előtt hirdették, hogy a szocialista állam megsemmisítésére törnek. Írásai és magatartása abban az időben hihetővé tették Sztálinnak azt a hamis és veszélyes elemzését, amely szerint az osztályharc a szocializmus viszonyai között állandóan éleződik, s okot adtak annak feltételezésére, hogy a szocializmus ellenségei immár forradalmárnak álcázzák magukat. Sztálinnak így könnyebb volt meggyőzni másokat arról, hogy növelni kell az állambiztonsági szervek és a felderítő szervek hatáskörét, s tisztogatásokat, tömeges preventív megtorló intézkedéseket kell végrehajtani.

S itt bezárult a kör.

Trockij azzal kezdte, hogy kétségbe vonta a szocializmus szovjetunióbeli felépítésének lehetőségét, s azzal fejezte be, hogy az „új uralkodó osztály" megdöntésére szólította fel a szovjet népet, jóllehet ez az osztály csak az ő képzeletében létezett.

Minden gondolata, amelyet 1936-ban kelt írásából fentebb idéztem – s ezeket a gondolatokat a következő években, főként az 1938-ban megjelent „Átmeneti program"-ban, még tovább fejlesztette –, ma kétségtelenül a valósággal ellentétesnek bizonyul.

Oroszország korántsem haladt akkor a kapitalizmus restaurációja felé, sőt az ötéves iparosítási tervek végrehajtása, a mezőgazdaság kollektivizálása, a műveltség és a kultúra terjedése, a munkásosztály számszerű megerősödése és új káderek tömeges kiképzése folytán végleg eldőlt, hogy a kapitalizmus és a szocializmus közül melyik kerekedik felül a Szovjetunióban.

A történelmi tapasztalatok után még nagy csodálója, Deutscher sem hagyhatta meg Trockijt a vészmadár szerepében:

„Az események már a harmincas és a negyvenes években megcáfolták, hogy a »bürokrácia« új birtokos osztállyá alakult át, s még inkább ezt tették a második világháború alatt és után."[17]

Életének utolsó évében, a második világháború legelején Trockij még azt a képtelen gondolatot is fölvetette, hogy ha ez a háború nem vezet mindenütt forradalomra, „ideértve a Szovjetuniót is", akkor a marxizmus végleg vereséget szenved, s a szocializmus egyszer s mindenkorra elveszti a csatát.

„Kétségbeesett, vakmerő és dogmatikus nézet volt ez – ismeri be Deutscher. – A háború valóban elindított számos forradalmat, a folyamat azonban megint csak nem a klaszszikus modellnek megfelelően alakult... Európa keleti részén, főként az Elbáig győzelmesen előrenyomuló orosz hadsereg ereje következtében, összeomlott a régi társadalmi rend."[18]

Minden bizonnyal a szovjet népnek a náciellenes küzdelemben vállalt óriási áldozatai, fegyveres erőinek győzelmei tették lehetővé, hogy számos ország felszabaduljon a reakciós uralom alól, s a nem kapitalista fejlődés útjára lépjen.

Trockijnak az orosz „thermidor" győzelméről, a kapitalizmus szovjetunióbeli restaurációjáról elhangzott jóslatait tehát egyre-másra megcáfolták a tények. A szocializmus éppenséggel előrehaladóban volt az egész világon. Mi maradt ezek után az „Elárult forradalom"-ban összehordott hamis elemzésekből? Egy „szenzációs, emlékezetes és üres jelmondat", „a trockista szekták és apostolok, valamennyi antikommunista bibliája".

[17] *Isaac Deutscher:* Le prophète désarmé. III. köt. Párizs. 416. old.
[18] Ugyanott, 684. old.

James Burnham, aki a harmincas években Trockij lelkes híve volt, minden átmenet nélkül az amerikai imperializmus dalnoka lett a trockista elemzésekből merített anyag alapján. S javarészt ugyanez történt a többi amerikai értelmiségivel is, aki a harmincas és a negyvenes években trockista nézeteket vallott: legtöbbjük a kommunistaellenes hidegháború szítója lett. Trockij korántsem nevelt „új bolsevikokat", sőt éppenséggel a szocializmus, a kommunizmus dühödt ellenségeit hívta életre, felvértezve őket a maga gyűlöletével. Ezeket az embereket a náciellenes háború kimenetele sem késztette jobb belátásra, jóllehet ez a háború, amelynek fő terheit a Szovjetunió viselte, bebizonyította a szovjet társadalmi rend szilárdságát. Rajtuk keresztül a trockizmus, ha karikatúra formájában is, de megmutatta valódi mivoltát, megmutatta, hogy olyan áramlat, amely objektíve ellenséges a marxizmus–leninizmussal, a kommunizmussal, a szocialista forradalommal szemben.

MIÉRT SZENVEDETT TROCKIJ POLITIKAILAG VERESÉGET?

A pártra, egységére és fegyelmére vonatkozó felfogás is azok közé a problémák közé tartozott, amelyek mindenkor elválasztották Trockijt Lenin híveitől.

Számos tény bizonyítja, hogy Trockij, ha tehette, szívesörömest kihasználta a maga javára a pártfegyelmet és a vezető kultuszát. Sokra becsülte személyes képességeit, s nem tűrt ellentmondást. Nemigen hagy helyet mások számára a forradalmi harcnak azokban az epizódjaiban sem, amelyekről beszámol. Megvetéssel szól úgyszólván mindenkiről – nemcsak Sztálinról, hanem még azokról a vezetőkről is, akik valamikor politikai szövetségesei voltak. Ezért kétséges, hogy ha döntő szerepet töltött volna be a Szovjetunió politikai életében, kialakulhatott volna-e a pártban igazi kollektív vezetés.

Attól a pillanattól kezdve, hogy megérezte, félő, hogy nem

ő lesz a párt első embere, arra törekedett, hogy maga köré csoportosítsa személyes politikájának híveit, akiket az 1917 előtti munkásmozgalomban, majd a forradalom alatt és után szerzett – különösen abban az időben, amikor a Vörös Hadsereg élén állt. Ha már az egész pártot nem tarthatta kézben, azt akarta, hogy legalább legyen egy saját pártja.

S valahányszor hasznosnak vélte, hogy egyéni álláspontra helyezkedjék, miközben részt vesz a párt kollektív vezetésében, habozás nélkül megtette 1920-ban, 1922-ben, 1923-ban, 1924-ben és azután is.

Elsősorban nem is bírálatainak tartalma okozta vesztét. Ez olykor – így például 1923-ban, a bürokratizmus veszélyének kérdésében – még magában is foglalhatta az igazság bizonyos elemeit. Amennyiben ilyen bírálatok a forradalmi párt kollektív vezetésének keretei közt vetődnek fel, semmiképp sem elítélendőek. Ami a kommunisták zöme előtt elszigetelte és diszkreditálta Trockijt, az a bírálat mértéktelen felnagyítása volt önnön ambíciói érdekében – az, hogy a nyilvánosság elé vitte a bírálatot, harci eszközzé tette a párt politikájával és azzal a vezető gárdával szemben, amelyhez maga is tartozott.

Trockij politikai nézetei emellett fölöttébb labilisak is voltak.

Már említettem, mennyire megváltozott az álláspontja az ifjúság körében folyó politikai nevelőmunka kérdésében. De hivatkozhatnék sok más példára is. 1923-ban a párt elbürokratizálódásának egyik forrását abban látta, hogy nem vesz fel soraiba elég sok munkást, 1926-ban és ezt követően pedig, épp ellenkezőleg, úgy vélte, hogy az ellene irányuló manőverek azért járhattak eredménnyel, mert a lenini tagfelvételi kampány során 200 000 munkást vettek föl a pártba.

Álláspontjainak és szövetségeseinek megválasztásában sem volt valami megfontolt.

Az előbbiekben utaltam rá, mennyire zavarba hozta híveit azáltal, hogy kibékült Zinovjevvel és Kamenyevvel, akiket legádázabb pártbeli ellenfeleinek tartottak. S 1928-ban habo-

zás nélkül szövetkezett volna Buharinnal is, akit pedig az előző években a szocializmus legfőbb sírásójának tüntetett fel.

Ha ehhez még hozzávesszük, hogy minden veresége után a párt és az ország színe előtt égre-földre fogadkozott, hogy tiszteletben fogja tartani a határozatokat, s nyomban azután még inkább megszegte őket, akkor megértjük, hogy maga ellen ingerelte a párttagság és a szovjet állampolgárok zömét.

Hogyan is bízhattak volna meg vég nélkül az olyan kommunista vezetőben, aki valamilyen formában szüntelenül támadta társait, politikai vereség esetén nyakra-főre ígérgetett, de ígéreteit sorra megszegte, hol ezzel, hol azzal szövetkezett, s végül odáig ment el, hogy illegális összejöveteleket és utcai tüntetéseket szervezett saját pártja ellen? Nem is szólva arról, hogy az általa és szövetségesei által egymás után kiprovokált hosszan tartó viták elkerülhetetlenül felidézték Trockij örökös polémiáit Leninnel. S ismételt próbálkozásai, hogy összekeverje a leninizmust a trockizmussal, dühös ellenérzést keltettek a pártban, ahol még elevenen élt annak az elkeseredett küzdelemnek az emléke, amelyet a bolsevizmus a mensevizmus különféle irányzatai, köztük a Trockij-féle irányzat ellen is vívott.

A bolsevik párt tagjaitól a helyzet megkövetelte, hogy élére álljanak az októberi felkelésnek, majd négy éven keresztül élethalálharcot vívjanak a belső reakciós lázadások és az imperialista országok katonai intervenciója ellen. Mindezek után pedig ezernyi nehézségbe ütköztek egy mindaddig példa nélkül álló társadalom építésében, amit egy elmaradott, kulturálatlan, a háború által feldúlt országban kellett véghezvinni. Hosszú időn keresztül még az is kérdéses volt, fennmarad-e a szocializmus azok után, hogy Európa többi részében eltiporták a forradalmi mozgalmat. Érthető hát, hogy a párttagság feltétlenül egységet akart a párt soraiban és vezetőségében.

Nagyon is leegyszerűsítik a helyzetet azok, akik – Trockijhoz és bámulóihoz hasonlóan – a különféle ellenzéki csoportok sorozatos vereségeit Sztálin „grúz ravaszságának", „hatalomvágyának" és „szervezeti rendszabályainak" tulajdonítják.

Az igazság az, hogy a népszerűség, amelyet a pártban és a tömegek között Sztálin fokozatosan szerzett, részben épp ezeknek az ellenzéki csoportoknak a létéből, Sztálin és az ellenzék harcából eredt.

Trockij és szövetségesei gyakorlatilag mindent Sztálin szerepével és pártbeli pozíciójával magyaráztak. Ennek következtében őt tették meg fő ellenfelüknek. Elegendő elolvasni Trockijnak 1925 és 1940 között kelt írásait, hogy ráébredjünk: Sztálin magatartása valósággal a rögeszméje volt, mindent erre vezetett vissza.

Sztálin minden vitában a pártegység és számos alapvető lenini tézis védelmezőjeként tűnt fel, szemben a frakciókkal. Úgy mutatkozott meg, mint élvonalbeli vezető, aki feltétlenül bízik benne, hogy a Szovjetunió előrehaladhat a szocializmus útján még akkor is, ha a forradalom nem győz más országokban.

Igazuk van azoknak, akik rámutatnak, hogy a nép szemében, amely mérhetetlen szenvedéseken ment keresztül, s természetszerűen arra vágyott, hogy békésebb időket érjen meg, Sztálin a politikai stabilitás előharcosa lett, szemben ellenfeleivel, akik állandó izgalomban akarták tartani az országot, s folyvást újabb belső és külső megrázkódtatások szükségességét hangoztatták.

Némelyek abban látják a bizonyságát Sztálin politikai manővereinek, hogy miután 1923-tól 1927-ig hallani sem akart a gyorsított iparosításnak és a mezőgazdaság kollektivizálásának az ellenzék által javasolt politikájáról, s ily módon megszerezte Buharinnak és elvbarátainak támogatását, 1927-

től kezdve kisajátította ezt a politikát, s megvalósítása érdekében habozás nélkül szembefordult Buharinnal. Így egymás után tette ártalmatlanná ellenfeleit, s még a politikájukat is elorozta.

De valójában a dolgok nem ilyen sematikusak.

A bolsevik párt vezetői számításba vették a konkrét helyzetet, amellyel a fejlődés egyes szakaszaiban szembekerültek. Ezért 1923 és 1926 között elvetettek egyes követeléseket, amelyek a gyors iparosításra vagy a város és a falu burzsoá elemei ellen vívott harc fokozására vonatkoztak, mert a támadáshoz előbb meg kellett teremteni a lehető legjobb feltételeket. Ne feledjük el, hogy a tőkés elemek korlátozását illetően a Központi Bizottság és maga Sztálin is már 1925-ben két lehetséges hibára mutatott rá: a korlátozás szükségességének lebecsülésére s a túlzott sietségre.

1928-ban viszont fordulóponthoz érkezett a gazdasági és a politikai helyzet. A „nep" kimerítette lehetőségeit; további fenntartása veszélyes lett volna. Szemben a polgárháborút követő időkkel, sikerült elérni bizonyos politikai és gazdasági stabilitást. Meg lehetett gyorsítani a szocialista iparosításnak, valamint a város és a falu burzsoá elemei ellen vívott harc fokozásának az előkészületeit. S inkább a sors iróniája, semmint politikai számítás dolga, hogy a XV. pártkongresszus, amely megpecsételte az ellenzéki blokk vereségét, egyben elhatározta, hogy ki kell dolgozni az első ötéves tervet, s előirányozta a mezőgazdaság kollektivizálását.

Ebben az esetben – miként a további események igazolták – a pártvezetőség nem sírásó volt, nem fordított hátat a szocializmus építésével járó feladatoknak, mint ahogyan az ellenzékiek állították, hanem éppenséggel hozzájárult ahhoz, hogy e feladatokat ésszerűen határozzák meg, számot vetve a lehetőségekkel és a fejlődés adott szakaszaiban meglevő feltételekkel.

Nem kétséges, hogy Sztálin személyes tekintélye mindezekből a harcokból jelentősen megnövekedve került ki. Bízvást

elmondhatjuk tehát, hogy a személyi kultusz, amely teljes nagyságában csak néhány évvel az ellenzék veresége után bontakozott ki, legalább annyira az ellenzékiek támadásainak és következetlenségének a terméke volt, mint Sztálin súlyos egyéni hibáié. Úgy is mondhatnánk, hogy az ellenzéki csoportok kedvező esélyt kínáltak Sztálinnak. Azáltal, hogy támadásaik céltáblájává tették, s minden gyűlöletüket az ő személye ellen összpontosították, hozzájárultak a párt vezetésének megszemélyesítéséhez, elősegítették, hogy Sztálin a párt vezetőinek egyikéből *a* vezető legyen.

Miután Trockijt kiutasították a Szovjetunióból, s félreállították a Buharin által szervezett ellenzéket, a tömegek mindazokat a gazdasági és kulturális eredményeket, amelyek a közvetlenül Lenin útmutatásaitól ihletett párt-irányvonal megvalósításából származtak, lényegében Sztálinnak tulajdonították. S ez elfeledtette Lenin hozzá címzett bírálatát. Azáltal, hogy az ellenzékiek Sztálin személye ellen összpontosították támadásaikat, ő lett a letéteményese mindazoknak az érdemeknek, amelyeket a Központi Bizottság és maga a párt a szocializmus építéséért folytatott harcban szerzett.

A különféle ellenzéki csoportok vezetői és tagjai, látván, hogy jóslataik nem válnak valóra, csatlakoztak a párthoz; az első ötéves tervek idején legtöbbjük ott volt a szocializmus lelkes építőinek soraiban. De abból, amit kevés kivétellel mindannyian a helyzet mérhetetlenül téves megítélésének tartottak, valamiféle bűntudat maradt fenn náluk, s ez idővel – például az 1934 elején lezajlott XVII. pártkongresszuson – Sztálin éleslátásának mértéktelen felmagasztalásában fejeződött ki. Így tehát ők is hozzájárultak ahhoz, hogy Sztálin abszolút tekintélyre tegyen szert a pártban és az államgépezetben.[19]

[19] Lásd Histoire parallèle U.R.S.S.–U.S.A. (A Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok párhuzamos történelme). I. köt. Párizs 1962. 327. old.

A Kirov ellen 1934. december 1-én elkövetett merénylet után régi ellenzékiek és számtalan más funkcionárius, akinek semmi köze nem volt az ellenzékhez, egymást követő megtorlási hullámoknak estek áldozatul. Ezt semmi nem indokolta – még az sem, hogy Hitler uralomra jutása megnövelte a Szovjetuniót kívülről fenyegető veszélyt.

A megtorlások nagy árat követeltek emberekben – különösen tapasztalt forradalmárokban –, megakasztották a szovjet demokrácia fejlődését, s minden vonatkozásban károsan hatottak a szocialista társadalom építésére.

1930-ig azonban Sztálin mérsékletet tanúsított az ellenzéki csoportokkal vívott harcban. Erre vallott a bánásmód, amelyet Trockijjal szemben egyes támadásai után alkalmaztak, s még annak módja is, ahogyan eltávolították az országból. Egy ideig Sztálin nyilvánvalóan igyekezett megteremteni a kollektív vezetés feltételeit, s ezért a jelek szerint megszívlelte a szigorú észrevételeket, amelyeket Lenin személyes magatartásáról, goromba és szeszélyes természetének következményeiről és arról tett, hogy visszaélhet a párttól kapott hatalommal.

Az egymást követő frakciók elleni, szüntelenül megújuló politikai harc logikája, a pártegység mindenáron való megóvására irányuló törekvés, az ellenzékiek elvtelen pálfordulásai és a koalíciók, amelyeket a párt háta mögött létrehozni igyekeztek, kétségtelenül elősegítették Sztálin pozíciójának megszilárdulását és azt, hogy a párt, a tömegek elfogadják őt.

Magatartásának megváltozása nem volt független attól sem, hogy 1930 után Sztálin megszédült a sikerektől; s ugyancsak kihatottak rá a drákói feltételek, amelyek közepette 1929 és 1931 között a kulákság felszámolása végbement.

Az általános, mértéktelen dicsőítés lehetővé tette Sztálinnak, hogy különleges, túlzottan nagy helyet foglaljon el a párt vezetőségében, s így lassanként ő lett az egyedüli vezető –

lényegében egymaga döntött a politikai, a gazdasági és a kulturális kérdésekben, a külügyekben, elméletben és gyakorlatban.

Az erőszakapparátus fölött gyakorolt kizárólagos ellenőrzése oda vezetett, hogy ezt önkényesen, a forradalmi törvényesség megkerülésével használta fel, még a párt felelős funkcionáriusai ellen is.

Kétségtelen, hogy a túlzott bizalom, amelyet bizonyos időtől fogva egyetlen emberbe helyeztek, hozzájárult ennek a helyzetnek a kialakulásához. De a bizalom egyik oka éppen az illető ember politikai formátuma volt, s az a szerep, amelyet a Lenin halála utáni körülmények között betöltött.

Valójában Sztálin már a húszas évektől kezdve a legnagyobb tekintélyű bolsevik vezetők közé tartozott. Korántsem volt ő politikai mínusz, pusztán „az apparátus embere", az az „együgyű lélek", akinek Trockij és az ő nyomán egyes történészek feltüntetik. Az ilyen történetírók éppoly elfogultak Sztálinnal szemben, mint amilyen elfogultak voltak néhány évvel előbb ellenfeleivel szemben azok a kollégáik, akik az ő híveinek vallották magukat. De mint már mondottam, nem helyes így írni a történelmet.

Deutscher közelebb jár az igazsághoz, amikor bírálja Trockijt, amiért lebecsülte legfőbb ellenfelét, s emlékeztet rá, hogy Lenin a kongresszushoz címzett levelében a párt két legkiválóbb vezetőjének mondotta Sztálint és Trockijt – olyan két vezetőnek, akiknek a viszonya eldöntheti a párt egységét vagy megosztottságát. S ez nem volt véletlen.

A nem éppen szovjetbarát Shapiro is arra a következtetésre jut, hogy 1922-ben nevetséges dolog volt azt állítani, hogy nem tudni, milyen helyet fog elfoglalni Sztálin a párt vezetőségében; hiszen akkor már ő az egyedüli vezető, aki egyaránt tagja a Politikai Bizottságnak, a Szervező Bizottságnak és a párt Titkárságának.[20]

[20] Lásd *L. Shapiro:* Histoire du P. C. de l'U. R. S. S. (Az SZKP története). Párizs. 280. old.

Vajon rábíztak volna-e ennyi felelős posztot egy és ugyanazon emberre, ha az olyan ismeretlen és tehetségtelen lett volna, amilyennek Trockij és követői megpróbálták feltüntetni?

Ahhoz, hogy megértsük, miképpen foglalhatott el a szovjet rendszerben ily túlzottan nagy helyet személyiségénél fogva Sztálin, valódi mivoltában kell őt látnunk; s annak elismerése, hogy voltak bizonyos képességei, amelyek nélkül sohasem tölthetett volna be ilyen jelentős szerepet a Szovjetunió Kommunista Pártjának történetében, korántsem jelenti mindannak a rossznak az erkölcsi igazolását, amit tett.

A SZEMÉLYI HATALOM KIALAKULÁSA NEM VOLT ELKERÜLHETETLEN

Felvetődik egy másik fontos kérdés is. Vajon a személyi kultusz csakugyan elkerülhetetlen volt-e – mint némelyek állítják –, ha egyszer az országban csak egyetlen megengedett politikai erő, a kommunista párt létezett, ez pedig megtiltotta csoportosulások szervezését a maga kebelében? Vajon nem kellett-e ennek folytán mindennek visszavezetődnie egyetlen emberre – Leninre, Sztálinra, Trockijra vagy másvalakire?

Való igaz, hogy a politikai hatalom monopóliuma súlyos nehézségekkel jár.

Lenin tudvalevően több, a szocializmust valló párt együttműködését tartotta kívánatosnak, de a dolgok alakulása, a breszti békekötés után és a polgárháború alatt támadt feszültségek, a mensevik és az eszer párt következetlenségei és árulásai más mederbe terelték a Szovjetunió történetét.

Sztálin viszont éppenséggel elősegítette Oroszország e történelmi sajátosságának elkendőzését, elvileg úgy vetve fel a kérdést, hogy a szocializmus építése csakis egyetlen párt irányításával oldható meg. Ez súlyos hiba volt, mert a munkás-

osztálynak a szocialista forradalomban betöltendő vezető szerepét nem szabad összekeverni azzal, hogy csak egyetlen politikai párt fennállása esetén építhető fel a szocializmus.

1917 után Lenin ismételten felhívta a többi ország forradalmárainak figyelmét arra, hogy a szocialista forradalmat csakis a munkásosztály, a dolgozó nép többségével lehet megvalósítani. Márpedig e többség létrehozása osztályszövetségeket követel meg (elengedhetetlen például a proletariátus szövetsége a dolgozó parasztsággal), s ezek a szövetségek az érintett társadalmi rétegeket képviselő pártok politikai egyezségeinek formájában realizálódnak.

Amit a rendkívüli történelmi körülmények miatt nem lehetett megoldani Oroszországban, azt meg kell és meg is lehet oldani másutt. Tudvalevő, hogy a francia kommunisták épp ilyen megoldásért harcolnak, sőt a hazai körülmények között csakis ezt tartják megfelelőnek.[21]

De vajon annak, hogy a társadalom egyedüli vezető ereje a kommunista párt volt, s hogy ez a párt monolitikus volt, magában Oroszországban is elkerülhetetlenül a párt egyik vezetőjének személyi hatalmát kellett eredményeznie? Nem gondolnám, hogy így volna.

Lenin, általánosan elismert tapasztalatainál és politikai lángelméjénél fogva, élete végéig kivételes helyet foglalt el a pártban. De bármilyen éles vitába keveredett is más vezetőkkel, sohasem csorbította a bolsevik Központi Bizottság tevékenységének kollektív jellegét, valamennyi határozat előzetes megvitatását.

Kétségtelenül számításba kell venni az emberek személyi alkatát és jellemét is; és egyes marxisták olykor talán lebecsülték a valóságnak ezt az aspektusát. De Sztálin jellemének negatív vonásait ellensúlyozni lehetett volna – még ha benn marad is a pártvezetőségben –, amennyiben más kiváló

[21] Waldeck Rochet ezt világosan és egyértelműen kifejti „A Francia Kommunista Párt jövője" című könyvében. (Kossuth Könyvkiadó 1970.)

vezetők, Trockijt sem kivéve, valóban elfoglalják helyüket a párt felelős posztjain, s ténylegesen részt vesznek politikájának kollektív megvalósításában, ahelyett, hogy kalandor vállalkozásokba bocsátkoznának, időről időre megkísérelve, hogy megváltoztassák a párt irányvonalát és vezetését.

Csakis egy valóban kollektív vezető testületben lehet optimálisan hasznosítani az egyes vezetők képességeit, s ellensúlyozni gyengéiket és hibáikat. Az ilyen kollektivitás nem zárja ki az eltérő nézeteket és következésképpen a vitákat, de feltételezi a nézetek azonosságát az alapvető irányvonal tekintetében és a fegyelmet a határozatok végrehajtásánál. Lenin éppen azért volt művésze a vezetésnek, mert erélyesen harcolt az ellen, amit az egyes vezetők javaslataiban, módszereiben tévesnek vagy ártalmasnak tartott, de egyszersmind arra törekedett, hogy mindannyian együtt dolgozzanak ugyanazon ügyért, a párt céljainak eléréséért.

Ezzel szemben Trockij sohasem tudott beilleszkedni az olyan közösségbe, ahol nem az övé volt az első hely, s bizonyos tekintetben mindig saját számlájára dolgozott. Sztálin pedig nem tudott úrrá lenni egyéni hibáin, s végül is odáig jutott el, hogy összekeverte a párt tekintélyét a maga tekintélyével. Ebből származtak az egyenetlenségek és a drámai megtorlások, amelyek végső soron a forradalom bukását is okozhatták volna.

Ez nem történt meg, mert a bolsevik párt elég erőt talált soraiban ahhoz, hogy kritikusan feltárja a bajt, és amennyire lehet, helyrehozza következményeit. Mindamellett az események menete a Szovjetunió Kommunista Pártjának történelmi jelentőségű XX. kongresszusa után mind a Szovjetunióban, mind a nemzetközi kommunista mozgalomban megmutatta, hogy egy hosszan tartó betegségből nem lehet gyorsan kigyógyulni.

Trockij azt jósolta, hogy a szocializmus építése egy egymagában vett országban a kapitalizmus restaurálására fog vezetni. A történelem azóta megcáfolta ezt a jóslatot: a szocializmus

számos ország ügyévé vált, s a Szovjetunió Kommunista Pártja is megtalálta saját kebelében a szükséges erőket és eszközöket ahhoz, hogy megbírálja és kiirtsa a súlyos torzulásokat, amelyek a körülmények folytán – s ezekhez kell sorolni a trockisták ellenséges tevékenységét is – a hármincas években keletkeztek.

A trockisták egységbontó tevékenysége a francia munkásmozgalomban

(1924—1968)

Mihelyt Trockij kívül volt a Szovjetunión, lázasan hozzáfogott, hogy egybegyűjtse híveinek csoportjait. De teljes szakítása a bolsevik párttal és az a körülmény, hogy a régebbi ellenzékiek 1929 nyarától kezdve tömegestül tették magukévá a párt irányvonalát, nem könnyítette meg a dolgát.

Többször is megkísérelte, hogy a Szovjetunióban illegális szervezeteket hozzon létre – így például 1929 augusztusában Blumkinnak, a volt szociálforradalmár terroristának a közreműködésével tett ilyen kísérletet[1] –, de próbálkozásai sorra meghiúsultak.

Amióta visszavonult a politikai életből, rendszeresen kiadta „Az ellenzék bulletinjé"-t, amelyben hevesen támadta az SZK(b)P vezetőségét, s időről időre a legszörnyűbb csalódásokat helyezte kilátásba a szovjet népnek. Titkos kapcsolatai a Szovjetunióval, újabb levelezők hiányában, aránylag gyorsan megszűntek.

Ekkor erőfeszítéseit arra összpontosította, hogy megszervezze a trockistákat más országokban, elsősorban Németországban, Franciaországban és az Egyesült Államokban.

[1] A baloldali szociálforradalmár Blumkin volt Mirbach német nagykövet gyilkosa. 1918-ban Trockij közbenjárása megmentette az életét, s attól fogva a szovjet állambiztonsági szervek igénybe vették szolgálatait. 1929 augusztusában hosszasan tárgyalt Isztambulban Trockijjal. De röviddel azután, hogy visszatért a Szovjetunióba, letartóztatták és árulásért halálra ítélték.

Trockij az első világháború alatt[2] és még inkább a Kommunista Internacionálé megalapítását követő években (1919 után) elég sok kapcsolatra tett szert hazánkban.

Ő maga is utalt rá, hogy az Internacionálé kebelében 1923–1924 teléig aktívan részt vett a Francia Kommunista Párt életével kapcsolatos kérdések megvitatásában.[3] Sőt, eddig az időpontig a francia problémák felelősének tekintették.

Egyik megszövegezője volt azoknak az írásbeli dokumentumoknak, amelyeket az Internacionálé franciaországi híveihez, majd a tours-i kongresszus után a Francia Kommunista Párthoz intézett. Abban az időben a demokratikus centralizmus elveit védelmezte, s elítélte a frakciózást, bármilyen ürügygyel történjék is. Ámde nyomban feledte helyénvaló intelmeit, amint hozzálátott, hogy az FKP-ban létrehozza saját frakcióját.

Boris Souvarine, az FKP egyik alapító tagja, Trockij hívéül szegődött, s a párt XIII. konferenciáján valóságos dicséneket zengett Trockij cselekedeteiről. 1924-ben kizárták a pártból, s hamarosan a kommunizmus ádáz ellensége lett. (Az utóbbi években kommunistaellenes krónikát szerkeszt a „Figaro"-ban.)

Minden válságot, amelyet az ellenzék a bolsevik pártban kiprovokált, hasonló válság követett a Francia Kommunista Pártban, mert az orosz ellenzékiek frakciókat hoztak létre pártunkban.

[2] Amikor Trockij 1915-ben és 1916-ban részt vett a „Nase Szlovo" szerkesztésében, kapcsolatban állt Monatte-tal, Rosmerrel, Merheimmel, Souvarine-nal, Bourderonnal, Guilbeaux-val és Loriot-val, akik többékevésbé szilárdan szembeszegültek az SFIO (Section Française de l'Internationale Ouvrière – A Munkásinternacionálé Francia Szekciója: Francia Szocialista Párt) és a CGT (Confédération Générale du Travail – Általános Munkásszövetség) akkori soviniszta irányvonalával.

[3] Lásd Cahiers du bolchevisme, 1925. október 15.

1925-ben Monatte és Rosmer, két volt anarchoszindikalista funkcionárius, aki 1915 óta állt kapcsolatban Trockijjal, szolidaritást vállalt vele, s kampányt folytatott az ő állásfoglalásai alapján. Miután frakciózás miatt kizárták őket a pártból, „La Révolution prolétarienne" címmel olyan folyóiratot adtak ki, amelyről Trockij – akkor még a bolsevik pártvezetőség tagja – maga is kénytelen volt egy levélben elismerni, hogy „a proletárforradalom ellen irányul – az ellen a proletárforradalom ellen, amelynek legfőbb megtestesülése a Szovjetunió és az orosz kommunista párt"[4].

Ez azonban nem gátolta meg őt abban, hogy 1929-ben magához hívassa Monatte-ot és Rosmert, s azt tanácsolja nekik: fokozzák akciójukat az FKP ellen. Idővel megszakította kapcsolatait Monatte-tal, de Rosmer mindvégig bizalmasa és végrendeletének egyik végrehajtója maradt.

1926–1927-ben Albert Treint, aki az FKP-t az Internacionálében képviselte és Zinovjev híve volt, ugyancsak szembefordult a párt többségével, s védelmébe vette az ellenzéki blokkot, holott az előző években a legszenvedélyesebb érvekkel támadta Trockijt és az őt követő francia ellenzéki csoportokat. Treint „L'Unité léniniste" címmel adott ki folyóiratot. 1929 májusában meghívást kapott Prinkipo szigetére, s Trockij igyekezett meggyőzni őt arról, hogy csatlakozzék régi ellenfeleihez, s velük együtt harcoljon az FKP ellen.

1926-ban Trockij francia tanítványainak egy csoportja – Maurice Paz ügyvéd, Fernand Loriot, Madeleine Marx, Roy és Engler – megindította a „Contre le courant" folyóiratot, s az orosz trockista ellenzéktől kapott pénz felhasználásával egyesíteni próbálta az FKP-ban levő ellenzékieket.[5]

[4] Ezt a levelet a képmutatás netovábbjának tekinthetjük, mert kétségtelen, hogy Trockij egyetlen szavát sem gondolta komolyan. De hát akkor miért írta? Bizonyára ugyanazon okból, amiért nem sokkal azután dezavuálta Max Eastman amerikai trockistát, aki megkapta tőle – a XIII. kongresszus határozata ellenére – Lenin 1922-ből származó levelének szövegét, s ennek kivonatát közzétette folyóiratában.

[5] Maurice Pazhoz intézett 1929. július 11-i levelében Trockij a követ-

1928-ban egy értelmiségi csoport – többek közt Naville és Fournier – harcot indított pártunk ellen, s megjelentette a „Clarté"-t, amely idővel a „La lutte des classes" címet vette föl.

Ugyanebben az időben a trockisták ellenzéket szerveztek a CGTU-ben[6] – különösen a pedagógusok szakszervezetében. Az úgynevezett emancipált iskola jelenlegi csoportjai annak a trockista és anarchista jellegű ellenzéknek a közvetlen leszármazottai az autonóm pedagógus szakszervezetben, amely elszánt harcot folytatott a kommunista pedagógusok – Cogniot, Fournial és mások – ellen.

„A trockista csoportocskák – írta Pierre Semard 1930 végén – ismételten megkísérelték, hogy egyetlen csoporttá olvadjanak össze, de nem sikerült közös politikai platformban megegyezniük."[7]

Trockij maga sugalmazta a Francia Kommunista Pártban kialakult ellenzéki csoportok egyesülését. 1929 folyamán az egyes csoportok vezetőit meghívta Isztambulba. Közülük némelyek – mint például Pierre Franck, Gérard Rosenthal, Pierre

kezőket írta: „Ön közölte velem, illetve megerősítette, amit már tudtam, nevezetesen azt, hogy a »Contre le courant« költségeit az orosz ellenzéktől származó összegekből fedezik, s mivel ezek az összegek kimerültek, a folyóiratnak hetenként való megjelentetése nehézségekbe ütközik." (Pjatakov, a Szovjetunió akkori párizsi nagykövete tartotta fenn a kapcsolatot a francia ellenzékiekkel, s ő adta át nekik azokat az összegeket, amelyekre Trockij utalt.)

[6] A CGTU (Confédération Générale du Travail Unitaire – Általános Egységes Munkásszövetség) 1922-ben alakult meg annak következtében, hogy számos szakszervezetet, amelynek vezetősége nem tette magáévá Léon Jouhaux reformista irányvonalát, kizártak a CGT-ből. Megalakulása után csatlakozott a Vörös Szakszervezeti Internacionáléhoz. Legjobb vezetői – így például Monmousseau és Frachon, akik forradalmi szindikalisták voltak – rövidesen beléptek a kommunista pártba. A CGTU 1935-ben szűnt meg olyképpen, hogy a toulouse-i kongresszuson egyesült a CGT-vel.

[7] Cahiers du bolchevisme, 1930 december.

Naville – ma is aktív trockisták, de már akkor elkezdtek veszekedni egymással, s ezt nem is fogják soha abbahagyni.

Egyikük, Raymond Molinier, egy bankár fia, vérbeli kalandor volt (életét cirkuszigazgatóként fejezte be Latin-Amerikában), de ettől még bízvást Trockij bizalmi embere és minden jel szerint üzleti ügyeinek az intézője lehetett.[8]

1929 szeptemberében Rosmer, aki időközben megszakította kapcsolatait Monatte-tal, Trockij tanácsára és pénzügyi segítségével megalapította a „La Vérité" hetilapot, hogy ennek révén előkészítse az egységes francia trockista szervezet létrejöttét. Ez 1930 áprilisában Kommunista Liga néven létre is jött, de nem bizonyult életképesnek.

Mindamellett 1931 elején megjelent cikkében Pierre Semard jogosan állapította meg, hogy a CGTU-ben kialakult „állítólagos egységes ellenzék", melynek gerincét az autonóm pedagógus szakszervezet többsége alkotja, kapcsolatban áll a Szindikalizmus Függetlenségi Bizottságával (amelyet Monatte és Chambelland hívott életre), s „bomlasztja a forradalmi szakszervezeti mozgalmat".[9]

Ugyanebben a cikkében Semard felhívta a figyelmet arra is, hogy a trockisták, különösen a főváros területén, igyekeznek behatolni a Kommunista Ifjúsági Szövetségbe „a szervezet rossz állapota, az elkövetett szektás hibák és a hibák feltétlenül szükséges kijavításának meg nem értése folytán"[10]. A támadást olyan elemek vezették, akik – Trockij általánosan ajánlott módszere szerint, amely idővel az „entrisme"[11] elnevezést kapta – eltitkolták trockista mivoltukat. Ez a szervezési módszer szintjére emelt bomlasztás volt.

[8] Deutscher, aki ismerte Molinier-t, a következőket írja róla: „Vállalkozó szellemű, energikus, céljaiban és eszközeiben nem nagyon válogatós aktivista volt." (Le prophète désarmé. 75. old.)

[9] Lásd Cahiers du bolchevisme, 1931 február.

[10] Ugyanott.

[11] Az „entrer" szóból, amelynek jelentése: bejutni, behatolni stb. – *A szerk.*

A trockisták váltig igyekeztek behatolni az FKP-ba, hogy a kommunista tevékenység „baloldali" bírálatának leple alatt csüggedést és szkepticizmust keltsenek.[12]

Pártunk abban az időben a Barbé–Célor-csoport működésének és az „osztály osztály ellen" jelszó merev, szektás értelmezésének következményeit sínylette. A csoport azt hirdette, hogy csak egy harci front van, a jobboldali opportunizmus elleni küzdelem frontja. A trockistákhoz hasonlóan, opportunistának minősítette a funkcionáriusok idősebb nemzedékét, s hízelgett a fiatal káderekneк. Ez az irányzat az FKP gyengülésére vezetett, s több funkcionárius – köztük Maurice Thorez és Jacques Duclos – erélyes és bátor közbelépésére volt szükség ahhoz, hogy a párt elhárítsa ennek káros következményeit. A szektás irányvonal a trockisták malmára hajtotta a vizet, lehetővé tette, hogy a munkásszervezetek egységfrontjának előharcosaiként lépjenek fel.[13] Az idő tájt ugyanis Trockij és hívei azzal a gondolattal álltak elő, hogy a szociáldemokratáknak és a kommunistáknak mindenáron közeledniük kell egymáshoz. Bírálták a német és a francia kommunistákat, s általában a Kommunista Internacionálét, amiért politikai feltételekhez kötik ezt az egységfrontot. S majd látni fogjuk, miként támadták nem sokkal azután a kommunisták javasolta egységfront és népfront politikáját.

1933-ban Trockij elhagyta Törökországot, s Franciaországban telepedett le. Jóllehet az utóbbi években mindent megtett azért, hogy az ő nézeteit valló szervezetet hozzon létre, megérkezésekor csak mintegy száz, egymással rivalizáló csoportokban szétszórt hívet talált. S miután közvetlen kapcsolatba lépett velük, véleménye nem volt éppen hízelgő.

[12] Lásd Cahiers du bolchevisme, 1932 január.

[13] Lásd A Francia Kommunista Párt története. Kossuth Könyvkiadó 1968. 127–135. old.

Egyik legismertebb hívét, David Rousset-t – a mostani igen tisztelt gaulle-ista képviselőt – „az opportunizmus és az anarchizmus vegyülékének" minősítette. Márpedig Trockijnak jó szeme volt az ilyesmihez, habár egy másik nyárspolgár, Jean Rous – jelenleg a Szenegál Köztársaság fölöttébb burzsoá elnökének, Léopold Senghornak a politikai tanácsadója – egyik bizalmasa volt akkoriban.

Franciaországi tartózkodása idején Trockij legfontosabb politikai ténykedése az volt, hogy itteni híveinek javasolta: lépjenek be a szocialista SFIO-ba a célból, hogy „saját erődjében szálljanak szembe a reformizmussal". Az SZK(b)P-t opportunizmussal vádoló Trockijnak ezt a javaslatát nem minden meghökkenés nélkül fogadták a szektában. S a francia trockisták legnagyobb része 1934 augusztusától kezdve külön irányzatot képviselt az SFIO-ban,[14] egymásra találva a párt Marceau Pivert vezette ultrabaloldali csoportjával, amely 1935 után ellenőrzése alatt tartotta a fontos Szajna megyei szocialista szervezetet.

Nem sokkal a francia trockizmust és szociáldemokráciát egyesítő művelet után – 1933 októberében – Trockij fölvetette a gondolatot, hogy olyan ellenzéki pártot kellene létrehozni a Szovjetunióban, amelynek célja a kormány megdöntése és új Internacionalé alakítása. Ezzel nyilvánvaló tanújelét adta annak, hogy a Kommunista Internacionálé és a szovjet kormány esküdt ellensége.

Hogyan volt összeegyeztethető ez a kommunistaellenesség Trockijnak a proletár egységfrontra vonatkozó felhívásaival? Úgy, hogy nála nem az volt a fontos, hogy elvi irányvonalat védelmezzen, hanem az, hogy a kommunista pártok politikájával ellentétes álláspontra helyezkedjék.

[14] A trockistáknak sikerült két helyet megszerezniük az SFIO Állandó Adminisztratív Bizottságában (Jean Rous és Franck).

Ha a trockistáknak lett volna elvi irányvonaluk, örömmel üdvözölték volna azt, hogy a Komintern és szekciói, levonva a német proletariátus megosztottságának drámai következményeiből adódó tanulságokat, erőfeszítéseiket a kommunista és a szocialista pártok akcióegységének megvalósítására, valamint a proletariátus és más dolgozó rétegek szövetségét megtestesítő antifasiszta népfront megteremtésére összpontosították.

Ez a kommunista politika továbbfejlesztése volt, kiindulva a nép többségét tömörítő szövetségek szükségességéről adott lenini útmutatásokból, olyan helyzetben, amelyet a munkásmozgalom halálos veszedelmének, a fasizmusnak a feltűnése jellemzett.

Köztudomású, milyen szerepe volt a Francia Kommunista Pártnak és főtitkárának, Maurice Thoreznak a népfrontpolitika kidolgozásában; s ugyancsak köztudott, hogy ez az új politika a második világháború előtt, a háború alatt és utána is számottevően előbbre vitte a munkásosztály felszabadításának és a szocializmusnak az ügyét.

Ám ahelyett, hogy helyeselték volna ezt a politikát, amely a Komintern 1935 augusztusában megtartott VII. kongresszusán öltött végleges formát, Trockij és különféle országbeli követői sorra megbélyegezték, úgy tűntetve fel, mintha a kommunista pártok árulásának eszköze, a burzsoáziával való együttműködésük tanújele lenne! Odáig mentek, hogy az antifasiszta népfrontot, vagyis közelebbről a polgári demokratikus pártokkal való megegyezést egy kalap alá vették a fasizmussal mint a kapitalizmus megmentésének eszközével.

Trockij az „Átmeneti program"-ban, a trockizmus 1938-ban kelt programszerű dokumentumában leszögezte: „Az imperializmus utolsó politikai segélyforrásai a proletárforradalom elleni harcában egyfelől a »népfrontok«, másfelől a fasizmus."

Ez a következtetés szörnyűséges – másként nem is lehet jellemezni. Egy kalap alá venni a fasizmust, a tőke diktatúrájának legbrutálisabb megnyilvánulását a proletariátus és a többi dolgozó réteg tömörülésével, amely az illető rétegeket képviselő pártok politikai szövetségének formáját ölti, ez olyan következtetés, melynek célja nem is lehetett más, mint hogy megzavarja a népeknek a fasiszta veszély ellen vívott nehéz küzdelmét.

Trockij állásfoglalásának meg is volt a gyakorlati következménye: a trockista és más hasonszőrű csoportok mindent elkövettek azért, hogy az egyes országokban bukásra kárhoztassák a népfrontot.

Spanyolországban a polgárháború idején (1936–1939) a trockista csoportok és a POUM (Marxista Egyesítés Munkáspártja), amelyet erősen befolyásolt a „permanens forradalom" trockista ideológiája, egyes anarchista elemekkel karöltve denunciálták a népfrontot. Az ennek alapján megalakult koalíciós kormányt közönséges burzsoá kormánynak tekintették, s megdöntésére szólították fel a népet. Lényegében nem voltak hajlandóak közreműködni az egységes parancsnokság alatt álló néphadsereg megteremtésében, jóllehet csakis az vehette fel a harcot a korszerű egységekkel, amelyeket Franco és szövetségesei egymás után vezényeltek a frontra. Az ellenőrzésük alatt levő katonai egységeket saját külön céljaikra használták fel, s ezáltal gyengítették a fegyveres ellenállást a fasiszta seregekkel szemben.

A belső fasiszta agresszió, valamint Hitler és Mussolini fegyveres intervenciója ellen harcoló Spanyolország helyzete megkövetelte mindazon erők egységfrontjának megteremtését, amelyek elutasították a fasiszta megoldást. Ezeknek az erőknek a győzelme alapvető politikai és társadalmi átalakulásoknak nyitott volna utat. A poumisták, a trockisták és az ultraanarchisták azonban hallani sem akartak semmiféle egységfrontról. Ehelyett bizalmatlanságot keltettek, olyan rendszabályokat foganatosítottak, amelyeket a parasztok és álta-

lában az önálló kisegzisztenciák ellenzéssel fogadtak, a fegyveres összetűzésig menő viszályokat szítottak az antifasiszták között, vagyis lényegében gyengítették a köztársaságot, kezére játszva ellenségeinek.

Ugyanebben az időben a francia trockisták és az általuk befolyásolt elemek a Francia Kommunista Párt kezdeményezésére 1935-ben megalakult népfront ellen küzdöttek, amely magában foglalta a szocialista pártot, a radikális pártot és a szakszervezeti központokat, több más baloldali szervezettel és tömegmozgalommal együtt. Különösen a radikális párttal kötött megegyezést támadták. Ebben a polgári pártban kétségtelenül voltak burzsoá politikusok is; de befolyása kiterjedt a parasztok és a városi kisemberek tömegére. A radikális párt egészséges erőinek közreműködése nélkül tehát nem lehetett a nép többségét harci frontba tömöríteni a fasiszta veszéllyel szemben.

A trockisták meg akarták bontani a népi egységfrontot, azt állítván, hogy célja nem egyéb, mint hogy letérítse a munkásosztályt a forradalmi útról. A népfront 1936 áprilisában és májusában aratott választási győzelme azonban olyan bizakodással töltötte el a proletariátust, hogy az júniusban kirobbantotta a nagy sztrájkokat, amelyek arra késztették a burzsoáziát, hogy helyt adjon számos követelésnek.

S ekkor feledve, hogy ők elvetették magát e harcok kibontakozásának bázisát, a népfrontot, a trockisták, szövetségben az SFIO Marceau Pivert vezette balosaival, kiadták a jelszót: „Minden lehetséges!" – „Azonnali szocializmust!" Ha a kommunista párt, élén Maurice Thorezzal, nem harcol minden erejével ellenük, látszólag ultraforradalmi jelszavaik már 1936 nyarán a népfront, azaz a proletariátus és a középrétegek között létrejött szövetség felborulására vezettek volna. Ez pedig a középrétegeket a legsötétebb reakció karjaiba hajtotta volna, s így megnyílt volna az út a fasizmus gyors győzelme előtt.

De már 1936 tavaszának nagy harcai és győzelmei előtt több

trockistát kizártak az SFIO-ból és a szocialista ifjúsági szervezetből szüntelen aknamunkájuk és a népfrontpolitika ellen intézett heves támadásaik miatt. A fellengősen „bolsevik leninistának" elkeresztelt csoport felbomlott.

Azoknak a válságoknak, kölcsönös kizárásoknak, megalakított és feloszlatott „pártoknak" a krónikáját, amelyek a trockista szekták életét akkoriban jellemezték, nehéz is volna leírni, de erre aligha van szükség.

Trockij néhány híve (Franck, Molinier stb.) mindenáron benn akart maradni az SFIO-ban. Mások – mint például Rous, Naville és Fred-Zeller, a trockistákhoz átállt Szajna megyei szocialista ifjúsági szervezet volt vezetője – új párt létrehozására törekedtek. 1936 júniusában e két csoport Internacionalista Munkáspárt (Parti Ouvrier Internationaliste – POI) néven egyesült; ám a Franck–Molinier-csoport hamarosan újból különvált, s megalakította a PCI-t (Parti Communiste Internationaliste – Internacionalista Kommunista Párt). A két szekta – mint ahogyan jelenleg is teszi – egymás „elhajlásainak" kölcsönös leleplezése és a kommunisták elleni támadások között osztotta meg idejét. A trockisták többsége belépett a rövid életű Szocialista Munkás-Paraszt Pártba (Parti Socialiste Ouvrier–Paysan – PSOP), amelyet Marceau Pivert és az SFIO-ból kizárt más balos elemek alapítottak 1938-ban.

A háború előestéjén mindaz az idő és pénz, amit Trockij tíz év alatt arra áldozott, hogy Franciaországban egy kommunista ellenpártot hozzon létre, értelmetlenül elpazaroltnak bizonyult.[15]

[15] 1938-ban összeült Párizsban a trockista Internacionálé alakuló konferenciája, de ezen mindössze 21 küldött vett részt.

A náci Németország elleni háború megnehezítette a trockista szekták roncsainak kommunistaellenes tevékenységét. Bizonyos differenciálódás is végbement köztük. A trockisták egy része részt vett az ellenállási mozgalomban, s közeledett a kommunistákhoz. Mások viszont a nácik cinkosaivá váltak, vagy az ő malmukra hajtották a vizet. S ez nem volt véletlen.

Ebben az időszakban Trockij nem a fasizmus elleni harcra, hanem a Kommunista Internacionálé és a szovjet állam vezetői elleni küzdelemre összpontosította tevékenységét. A Szovjetunió védelmének szükségessége számára csak taktikai eszköz volt „a szovjet bürokrácia forradalmi megdöntésének" előkészítésére. S ebből logikusan következett egyes trockisták kétszínű magatartása. Némelyek odáig mentek, hogy az internacionalizmussal ellentétesnek nyilvánítva, elítélték a náci megszálló erők elleni fegyveres harcot. Mások helyénvalónak tartották, hogy tagjai legyenek a hitleristák által létrehozott szervezeteknek.

Egy kommunista funkcionárius, aki az ötvenes években a PCI egyik országos vezetője volt, s abban az időben részt vett egy Carhaix-ben szervezett tanfolyamon, elmondotta, miként próbálta Franck megmagyarázni az „entrisme"-t, amelyet egyes trockisták a német megszállás alatt műveltek. „Azt gondoltuk – mondotta Franck –, hogy a németek hosszú éveken keresztül megszállva fogják tartani Európát; tehát arról volt szó, hogy bent legyünk az egyedüli engedélyezett szervezetekben."[16]

[16] A „La lutte des classes" trockista folyóirat 1968-as februári számának egyik cikkében így próbálta igazolni a trockistáknak a második világháború idején tanúsított magatartását:

„Egyetlen forradalmárnak sem volt helye az ellenállási mozgalomban. Épp ellenkezőleg, a forradalmároknak azért kellett harcolniuk, hogy létrejöjjön az önálló küzdelem proletárszervezete. A forradalmi szervezetnek pedig el kellett utasítania minden felhívást, amely a nemzeti függetlenség nevében harcba szólított a hódító ellen. A német

Láthatjuk tehát, hová vezetett, hogy a trockisták nem bíztak a szocializmus erőiben, a Szovjetunióban és a nyugateurópai néptömegek erejében: végül is odáig jutottak, hogy a hitlerizmus tartós győzelmét várták Európában.

A fasiszta megszállók elleni harcban, amelynek a kommunista párt állt az élére, sok olyan francia is részt vett, akit azelőtt megtévesztettek a „baloldali" frázisok. Különösen ez volt a helyzet a Marceau Pivert irányzatához tartozó szocialista funkcionáriusoknál. Számos fiatal tömegszervezeti aktivista, aki egy időre a trockista ideológia befolyása alá került, belépett a Kommunista Ifjúsági Szövetségbe, vagy közeledett hozzá.

A trockisták befolyása azonban minden elemzésük és taktikájuk nyilvánvaló csődje ellenére sem szünhetett meg teljesen, mivel a trockizmus, más „baloldali" áramlatokkal együtt, a kispolgárság ideológiáját tükrözi vissza. S azt se feledjük el, hogy a kapitalistáknak szükségük van olyan áramlatra, ha mégoly gyenge is, amely látszólag „balról" támadja a kommunista pártot. Jellemző, hogy a második világháború befejezése óta a burzsoá kiadványok jókora zajt csapnak a trockista csoportok tevékenységének megújulása körül.

katonai gépezet ellen kifejtett tevékenységét nem a nemzeti függetlenség érdekei diktálták, hanem a nemzetközi proletariátus összességének érdekei. Következésképp a proletariátus összességének érdekében való cselekvés bizonyos konzekvenciákkal járt még a katonai akciók formáját illetően is: feltételezte az elszigetelt katonák elleni merényletek és a szabadságos katonavonatok elleni szabotázscselekmények elutasítását."

Érthető, ha ez az álláspont egyes ellenállókat arra indított, hogy a vele egyetértő trockistákat hitlerista ügynöknek tartsák.

Az 1946–1947-es újságokat böngészve ráébredünk, hogy az utóbbi éveknek a „baloldaliságot" népszerűsítő kampánya nem új jelenség. Legfőképpen a „Le Monde" nem 1969-ben fedezte fel Trockijt és „permanens forradalmának" erényeit.[17] Jacques Fauvet már 1946. május 31-én föltette hasábjain a kérdést: „Új ellenzéki párttá válhat-e a trockizmus?" Ugyancsak a „Le Monde"-ban Raymond Millet ezt a címet adta 1947 júniusában felvázolt helyzetképének: „Egy új szélsőbaloldal születése?" A reakciós „L'Ordre" meg éppenséggel ezzel a sokatmondó címmel látta el ugyanezen év szeptemberében lebonyolított kerekasztal-konferenciájának anyagát: „A kommunizmustól balra."

A régi cikkek olvasásakor olyan benyomásunk támad, mintha annak a számtalan tanulmánynak és elemzésnek egyikét-másikát látnánk, amelyekkel napjainkban telve vannak a burzsoá lapok, vagy éppenséggel a gaulle-ista belügyminisztert hallanánk, amint váltig bizonygatja, hogy 1968 májusá-

[17] A „Le Monde" 1969. április 5-i számában két teljes oldalt szentelt Trockijnak, a „permanens forradalom" filozófusának. Fred-Zellertől Claude Roy-ig, a forradalom e közismert „erős emberéig", és Sartre jobbkezétől, Claude Lefort-tól Pierre Naville-ig, akinek nem szegték kedvét a trockista berkekben 1927 óta végrehajtott pálfordulásai, a megkérdezettek versengve zengték a hős dicsőségét.

A lap szakértője már komolyabb náluk. Örvendezve magyarázza: „Idővel Trockij párhuzamot vont a sztálinizmus és a fasizmus között. Ez alkalmasint az első átfogó elemzés az olyan társadalmak által létrehozott totalitarizmusról, amelyek végeredményben úgy hasonlítanak egymásra, mint a szemben álló ikertestvérek."

Igen, erről van szó: Trockij ideológiai fegyvereket adott azoknak, akik azonosítani akarják a kommunizmust a fasizmussal.

De a két újságoldalon senki sem magyarázza meg, miért volt a Szovjetuniónak döntő szerepe a fasizmus leverésében, s miért nyitott győzelmével utat annyi diadallal végződő felszabadító harcnak Európában, Ázsiában és másutt.

Deutscher, bármennyire híve is Trockijnak, legalább ebben a kérdésben elismeri, hogy „hőse" egyszerűen tévedett.

ban és júniusában megszülettek pártunk igazi forradalmi konkurrensei: a trockisták, az anarchisták és a maoisták. Pedig ezeket a cikkeket több mint húsz évvel ezelőtt vetették papírra. Meg kell hagyni, az antikommunizmus specialistái eszméikben következetesek, még ha az eredmény mindenkor elmarad is a várakozásoktól.

A burzsoázia tehát nem ma fedezte fel a balosságot, különös tekintettel a trockizmusra és arra a manőverezési lehetőségre, amelyet ez alkalomadtán neki nyújt.

A felszabadulást követő parlamenti és egyéb választásokon, amelyek döntő fontosságúak voltak, mert javarészt tőlük függött hazánk politikai és társadalmi orientációja, a trockisták mind Párizsban, mind vidéken jelentős számú jelöltet állítottak. Országszerte mindössze 60 000 szavazatot kaptak, de ez elég volt ahhoz, hogy megakadályozzák több kommunista jelölt megválasztását. Ezért aztán a reakció mindenkor arra törekedett, hogy növelje az olyan trockista jelöltek számát, akik alkalmasak rá, hogy szavazatoktól fosszák meg pártunkat.[18]

A trockisták és egyéb balosok minden olyan vállalkozásban részt vettek, melynek célja a kommunista párt pozícióinak gyengítése volt. Igy például 1948-ban együttműködtek Sartre-ral és a kommunistaellenes „Franc-tireur"-csoporttal a rövid életű Demokratikus Forradalmi Tömörülés (Rassemblement Démocratique Révolutionnaire – RDR) létrehozásában, amely a hidegháború kezdetén nyíltan azt a célt tűzte maga elé, hogy gát legyen a kommunistákkal szemben.

Mesterük útmutatásához híven, a trockisták mindig igyekeztek befészkelni magukat az ifjúsági szervezetekbe. Az

[18] Ez a hagyomány azóta is él a trockistáknál. Így például az 1967-es parlamenti választásokon az OCI (Lambert csoportja) országos viszonylatban egyetlen jelöltet állított, az épinay-saint-oueni választókerületben, Étienne Fajon kommunista képviselővel szemben. Ez a jelölt 277 szavazatot (0,52 százalékot) kapott, de hozzájárult annak megakadályozásához, hogy Fajont az első fordulóban megválasszák.

„entrisme" taktikáját alkalmazva, 1947-ben megkaparintották a Szocialista Ifjúság (Jeunesse Socialiste) országos vezetését, ellenőrzésük alá vonták lapját, a „Le Drapeau Rouge"-t, és csak akkor engedték ki kezükből a kormányrudat, amikor már nem volt mit kormányozni. Mert ha a trockisták behatolnak egy szervezetbe, hamarosan átplántálják oda szektás orientációjukat és frakciós viszályaikat, s ennek következtében eltérítik hivatásától, megosztottságba és katasztrófába viszik az illető szervezetet.

Nem sokkal ezután közreműködésükkel létrejött az Ifjúság Forradalmi Mozgalma (Mouvement Révolutionnaire de la Jeunesse – MRJ), amely – akárcsak napjainkban az AJS (Alliance des Jeunes pour le Socialisme – Fiatalok Szövetsége a Szocializmusért) – hivatalosan nem volt trockista. Különösen a nemzetközi kommunista mozgalom és a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége között támadt nézeteltéréseket igyekeztek kiaknázni, s megszervezték, hogy francia fiatalok menjenek a jugoszláv ifjúsági építőtáborokba.

TROCKISTA FRAKCIÓK ÉS ALFRAKCIÓK

A jugoszláviai utazások egyik szervezője, aki azóta szakított a trockizmussal, elmondotta, hogy amikor az autonóm pedagógus szakszervezet nem abszolút „tiszta" trockisták vezetése alatt álló „emancipált iskola" csoportjához tartozott, a „tiszta" frakció minden összejövetel előtt külön megbeszélést tartott, hogy biztosítsa a csoport megfelelő magatartását. „Frakció volt ez a frakcióban" – állapította meg, s ez az egész trockizmusra ráillik.

1950 táján a trockista vezetők körében Franciaországban és külföldön egyaránt két fő irányzat mutatkozott meg. Egy részük – őket „entristák"-nak nevezték – általánosan alkalmazni akarta a Trockij javasolta bomlasztó taktikát: be akart lépni a kommunista pártokba, hogy belülről ássa alá őket.

Mások helyeselték ugyan, hogy bizonyos számú trockista megkíséreljen a bomlasztást, de nem akarták feloszlatni a hivatalos trockista szervezeteket.

Franciaországban az előbbi irányzat hangadói Franck, Pablo (Rapsis), Privat és Michèle Mestre-Corvin voltak; az utóbbié Lambert, Renard, Bleittreu, Chéramy és Broué.

Ez 1952-ben szakadásra vezetett: Franck megtartotta a PCI címkét, Lambert pedig létrehozta az OCI-t (Organisation Communiste Internationaliste – Internacionalista Kommunista Szervezet).

1954-ben sikertelen kísérlet történt a francia trockista csoportok egyesítésére: a kísérletből éppenséggel újabb szakadások származtak.

Ezekben az években a trockisták – újak és régiek – nagy számban léptek be az UGS-be (Union de la Gauche Socialiste – Baloldali Szocialista Unió), amely idővel a PSU (Parti Socialiste Unifié – Egyesült Szocialista Párt) egyik alkotórésze lett. Ez utóbbi javarészt az UGS-nek köszönheti antikommunista orientációját, legtöbb vezetőjének terméketlen balosságát, valamint a szakadásokat és a politikai csalódásokat, amelyeket azóta átélt.

Az „emancipált iskola" csoportja révén a trockisták tovább folytatták tevékenységüket az autonóm pedagógus szakszervezetben. Jelentős szerepük volt a CFDT-hez (Confédération Française et Démocratique du Travail – Francia Demokratikus Munkásszövetség) és az FO-hoz (Force Ouvrière – Munkáserő) tartozó egyes szakszervezetek (például a vegyipari szakszervezet) balos orientációjában, s igyekeztek megkaparintani a CGT-hez tartozó szakszervezetek vezetését is, ez azonban nem sikerült. Ismeretes továbbá, milyen szörnyű helyzetbe hozták a trockisták és a PSU más balosai az UNEF-et (Union National des Étudiants Français – Francia Diákok Országos Szövetsége), miután megkaparintották vezetését.

A hatvanas években a trockisták olyan álcázott, látszólag nem trockista szervezetek létrehozására törekednek, amelyek céljaik révén alkalmasak rá, hogy magukhoz vonzzák az ifjúságot. Ilyenek például a Vietnam-bizottságok[19], egyes diákkörök, a „La Voix Ouvrière" (1968 májusától „La Lutte Ouvrière) csoportjai és a „Révolte"-csoportok, amelyek idővel Fiatalok Szövetsége a Szocializmusért néven egyesültek.

A trockista csoportok ma ugyanolyan megosztottak, mint amilyenek tíz évvel ezelőtt voltak.

Legalább öt trockista csoportot és több alcsoportot különböztethetünk meg, nem számítva belső frakcióikat.

A Franck-csoport (PCI) a IV. Internacionálé hívének vallja magát. Irányításával működik a „Rouge"-csoport, amely a JCR-ből (Jeunesse Communiste Révolutionnaire – Kommunista Forradalmi Ifjúság) jött létre; a JCR-t pedig Krivine és Bensaid szervezte meg azok után, hogy kizárták őket a Kommunista Diákszövetségből, ahol az „entrisme" szellemében hosszú éveken keresztül bomlasztó tevékenységet fejtettek ki. Ez a megátalkodottan kommunistaellenes és szovjetellenes csoport minden eszközzel harcolni kíván a szocialista országok kormányai ellen, s kapcsolatot tart fenn ezekben az országokban kommunistaellenes elemekkel. Időközben fölvette a Ligue Communiste (Kommunista Liga) nevet, s olyan ádáz kommunistaellenes magatartást tanúsít, hogy ezt ultraforradalmi fecsegésével sem tudja leplezni.

[19] A trockisták elvtelensége itt is megmutatkozott. Ameddig azt gondolták, hogy Vietnam kérdésében „balról" támadhatják a kommunistákat, addig nagy lármát csaptak, s a Dél-vietnami Nemzeti Felszabadítási Front egyeduli támogatójának adták ki magukat. De mihelyt a harc, melynek lelke a kommunista párt, nagy méreteket öltött, a trockisták már nem a Vietnammal való szolidaritásra helyezték a hangsúlyt, sőt mindinkább bírálták a Vietnami Dolgozók Pártja és a Nemzeti Felszabadítási Front állítólagos „opportunista orientációját".

A Ligue Communiste léptette föl jelöltként Krivine-t az 1969-es júniusi elnökválasztáson. S a jelölés körülményei jól mutatják a trockisták tevékenységének gyanús jellegét és a támogatást, amelyet a burzsoázia bizonyos elemei számukra biztosítanak. Ahhoz, hogy valakit köztársasági elnöknek jelöljenek, tudvalevően legalább száz polgármester, megyei tanácsnok vagy parlamenti képviselő aláírása szükséges, legalább tíz megyéből. S jóllehet Franciaországban a fenti tisztségviselők közül egyetlenegy sem vallja magát trockistának, Krivine több mint kétszáz ajánló aláírását nyújthatta be. Honnan kerülhettek elő ezek? Ki tud erről felvilágosítást adni? Vajon beérhetjük-e Lacouture úrnak, a „Le Monde" mindig is trockista ízű cikkírójának magyarázatával? Ő ugyanis ezt írta: „A választott testületekben több az antikonformista, mintsem hinnénk, s a májusi küzdelem résztvevői között jócskán akadtak olyanok, akik megyei tanácsnok apjuktól vagy polgármester nagybácsijuktól értékes aláírásokat tudtak kicsikarni."[20] De ki látott már olyat, hogy a burzsoá

[20] Lacouture ebben a cikkében mellesleg megerősíti Krivine „entrista" múltját is:

„1964-ben találkozott Párizsban Ernest Mandel belga trockista vezetővel, a IV. Internacionálé irányzatának kezdeményezőjével... Ez a találkozó döntő módon a trockizmus felé orientálja, de csak két év múlva, 1966 januárjában zárják ki az FKP-ból. Időközben a Sorbonne irodalmi fakultásáról való társaival a Kommunista Diákszövetség balszárnyán mint fedőszervben tevékenykedik, s 1965 márciusában, a kommunista diákok kongresszusán hevesen síkraszáll »az irányzatok szabadságáért« és »az FKP igazi desztalinizálásáért«."

Lacouture-től azt is megtudjuk, hogy noha Krivine 1968 májusában barikád-akciókat szervezett, a burzsoá hatalom nem volt szigorú hozzá: „Miután öt hétig fogva tartották a Santéban, Edgar Faure akkori közoktatásügyi miniszter közbenjárására – aki az egyetemek megnyitását igyekezett mentesíteni a májusi bajok utókövetkezményeitől – szabadon bocsátották. Mihelyt szabadlábra helyezték, mint huszonhét éves halasztást élvezőt bevonultatták Verdunbe; ott, mint huszonhét éves halasztást élvezőt bevonultatták Verdunbe; ott az ezredirodára osztották be, és semminemű diszkriminációs bánásmódban nem volt része." (Le Monde, 1969. május 17.)

választott tisztségviselőknek ez az állítólagos „antikonformizmusa" valaha is igazi kommunisták javára érvényesült volna?

Ha tehát ez az „antikonformizmus" a „vörös" Krivine érdekében érvényesült, úgy ennek az az oka, hogy az „apák" és a „nagybácsik", akik a legkevésbé sem vörösök, ebben politikai hasznot láttak: annak a kommunistaellenes propagandának a hasznát, amelyet a trockista jelölt a rádióban és a televízióban űzött avégett, hogy megkíséreljé csökkenteni Jacques Duclos jelöltségének horderejét. Egyébként nyílt titok, hogy Krivine megbízottai a fővárosban és vidéken egyaránt nyíltan reakciós választott tisztségviselőktől kértek támogatást.

A trockisták előbb a népszavazás bojkottálására szólították fel híveiket, azután felléptették elnökjelöltnek a burzsoá választott tisztségviselők által támogatott Krivine-t. Mindkét esetben a kapitalisták kommunistaellenes akciójának valóságos segédcsapataként működtek, s így még inkább lelepleződtek.

Egy másik trockista csoport Internacionalista Kommunista Uniónak (Union Communiste Internationaliste) nevezi magát, s „La Lutte Ouvrière" címmel lapot is ad ki. Együttműködik az előzővel, s az üzemi munkára specializálódott; megpróbált behatolni a CGT-hez tartozó szakszervezetekbe, és szisztematikus tevékenységet folytat ellene.

A Lambert-csoport, amely Franciaországban ugyancsak a trockizmus egyedüli igaz letéteményesének tartja magát, 1952-ben vált külön Franck csoportjától. Szervezete (a volt OCI) 1969 májusa óta elnevezése szerint is „trockista szervezet" (a IV. Internacionálé újjáalakítására). Vezetői sok tapasztalatot szereztek az ifjúság és a pedagógusok körében végzett munkában, s ezért a lambert-isták mindenkor nagy érdeklődést tanúsítanak a fiatalok iránt. Ők kezdeményezték a CLER (Centre de Liaison des Étudients Révolutionnaires – Forradalmi Diákok Összekötő Központja) megalakítását,

valamint a „Révolte"-csoportokét, amelyek ma az AJS-ben tömörülnek. Álcázva trockista mivoltukat, s általában tartózkodva a túlságosan éles kommunistaellenességtől, ez utóbbi szervezetek szellemi irányítóinak sikerült az 1968-as májusi és júniusi harcok előtt és alatt kihasználniuk egyes fiatalok harciasságát.

Ezenkívül vannak még más csoportok is; ezek hevesen támadják az előbb említetteket. Közéjük tartozik a Pablo (Rapsis) által létrehozott csoport (Pablo Algéria felszabadulása után ott működött – egyébként néhány évvel ezelőtt vált ki a Franck-csoportból); a Posadas-csoport (ezt egy délamerikai trockista vezetőről nevezték el, aki szerint a többi trockista csoport egytől egyig árulója a trockizmus ügyének); továbbá az „ultra-entrista" Michèle Mestre-Corvin csoportja, amely „Le Communiste" címmel lapot is ad ki, magát „az FKP forradalmi ellenzékének" titulálja, s az utóbbi években a jelek szerint elég szoros kapcsolatot tart fenn egyes algériai vezetőkkel.

Mindezek a csoportok, frakciók vadul marják s kölcsönösen árulással, kapitulációval, opportunizmussal vádolják egymást – sőt éppenséggel „sztálinizmussal" is, ami a trockistáknál a legnagyobb sértésnek számít. De ha mosolygunk is kölcsönös vádaskodásaikon, látnunk kell, hogy mindezeknek a csoportoknak van egy közös nevezőjük: a kommunistaellenesség.

„Forradalmi" frázisaikkal kétségkívül megtéveszthetnek ideig-óráig egyes fiatalokat. De sokáig nem tudják őket ellenőrzésük alatt tartani, mert a fiatalok, akiknek harcosságával visszaéltek, hamarosan ráébrednek, hogy a trockizmus semmi egyéb perspektívát nem nyújt nekik, mint tehetetlenséget, belső viszálykodást, véget nem érő szétforgácsolódást és végső soron zsákutcát vagy kalandorságot. Két eset van: vagy eljutnak ezek a forradalmi akarattól hevülő fiatalok a kommunista párthoz, s ennek vezetésével a szocializmusért folytatott tényleges harc szolgálatába állítják energiájukat,

vagy pedig továbbra is antikommunista szellemben nevelkednek, felidézve annak veszélyét, hogy a Burnhamek és a Rousset-k mintájára a burzsoázia közvetlen segítőivé válnak.

KALANDORSÁG-E A TROCKIZMUS?

Mindebből logikusan következik, hogy miközben elszántan küzdünk a trockista ideológia ellen, egyetlen olyan emberről sem szabad lemondanunk, aki útját keresve tévelyeg.

A trockizmusnak nem minden híve spicli, a gaulle-ista titkosszolgálat vagy a CIA provokátora, mint ahogy harminc évvel ezelőtt sem volt mindegyikük hitlerista ügynök.

Ami természetesen nem jelenti azt, hogy a sok egymást marcangoló csoportban nincsenek ott a rendőrség provokátorai és a titkosszolgálatok ügynökei. Minél szekta jellegűbbé válik egy szervezet, annál könnyebben behatol soraiba a burzsoá rendőrség.

Bennünket azonban sokkal inkább érdekel a trockizmus mint ideológia és gyakorlat, mintsem egyik-másik trockista mint egyén. Mert hiszen dühödt antikommunizmusával és szovjetellenességével, a munkásszervezetek bomlasztására irányuló próbálkozásaival a trockizmus gyakorlatilag a forradalmi mozgalom ellenfeleinek malmára hajtja a vizet.

Minthogy makacsul folytatja kommunistaellenes támadásait, s a tehetetlen szekták érdekeit előbbrevalónak tartja a munkásosztály érdekeinél, az objektív valóságnak meg nem felelő tevékenységet folytat, s így azzal fenyeget, hogy dolgozókat, diákokat – még ha nem is nagy számban – zsákutcába, kétségbeesésbe visz, minden alapunk megvan rá, hogy a trockizmust politikai kalandorságnak tartsuk. Olyan politikai kalandorságnak, amely – mint már másutt, más időkben meg is történt – tévútra terelheti a forradalmi energiákat, bajt okozhat a munkásmozgalomnak, zavarja előrehaladását forradalmi céljainak megvalósítása felé.

Következtetések
Kalandorság vagy forradalom?

A trockizmus, amint láttuk, nem egyéb, mint annak a „baloldaliságnak" egyik megnyilvánulása, amely ellen a forradalmi munkásmozgalomnak önálló léte első percétől fogva harcolnia kellett.

MARX, ENGELS ÉS LENIN
A „BALOLDALI" KALANDORSÁG ELLEN

Marxnak és Engelsnek a tudományos szocializmus meghonosodásáért folytatott harcuk során meg kellett küzdeniük a korabeli kalandorság, az anarchizmus számos válfajával. Ezeknek szellemi atyja Bakunyin volt, legfőbb előharcosa pedig Blanqui, aki ugyan őszinte és bátor forradalmár volt, de azt hitte, hogy kicsiny forradalmi csoportok összeesküvései útján át lehet alakítani a társadalmat.

Minthogy Marx és Engels azt tanácsolták a proletariátusnak, hogy egyetlen tevékenységi formát se hanyagoljon el, a gazdasági harcot kapcsolja össze a politikai harccal, szervezkedjék önálló politikai pártban, s munkálkodjék a dolgozók többségének tömörítésén, némelyek azzal vádolták őket, hogy alantas gazdasági érdekekért feláldozzák a forradalmat, mások pedig azzal, hogy „káplár módra" akarják irányítani a munkásosztályt, s gúzsba kötve ki akarják szolgáltatni a hivatásos politikusoknak. Ebből is látható, hogy a „baloldaliság" egyes mai témái korántsem újak.

A marxizmus megalapozói az anarchista, kalandor irányzatokban az utópikus szocializmus szívós maradványait látták – olyan szekták maradványait, amelyek inkább a két tűz közé került és ezért kétségbeesett kispolgárság, mintsem a fejlődő proletariátus óhajait tükrözték. Mindamellett ezek az irányzatok reakciós szerepet töltöttek be, mert akadályozták az önálló munkáspártok kialakulását, s belső harcokat idéztek fel az Internacionáléban. Például Bakunyint, aki az Internacionálé kebelében szüntelenül rágalmazta Marxot, bomlasztó tevékenysége miatt ki is zárták az Internacionáléból.

Azt már tisztáztuk, miért tekintette Lenin mindenkor alapvető feladatnak a munkásmozgalmon belül vagy kívül kialakult kalandor irányzatok elleni harcot. Ő a reformizmust, a jobboldali opportunizmust, amely gyakorlatilag elutasítja a társadalom forradalmi átalakítását, és a „baloldaliságot", amely ezt az átalakítást a valóságtól teljesen függetlenül irányozza elő, a forradalmi mozgalom két olyan egymást kiegészítő súlyos betegségének tartotta, amelyek ellen egyformán erőteljes harcot kell folytatni. 1920-ban, a Kommunista Internacionálé szerveződésekor, amikor egyre-másra alakultak a kommunista pártok, s olykor hajlamosak voltak rá, hogy – megundorodva a szociáldemokrácia opportunista magatartásától – elvessenek mindennemű tömegmunkát, a parlamentben, a reformista szakszervezetekben, az üzemi tanácsokban stb. folytatott tevékenységet, írt egy művet, amelynek „»Baloldaliság« – a kommunizmus gyermekbetegsége" címet adta.

Nem fölösleges emlékeztetni rá, hogyan jellemezte Lenin ezt a betegséget:

„Külföldön még nagyon kevéssé tudják, hogy a bolsevizmus a *kispolgári forradalmiság ellen* évek hosszú során át folytatott harcban nőtt fel, alakult ki és edződött meg; ez a kispolgári forradalmiság az anarchizmusra hasonlít,

illetőleg egyet-mást kölcsönvesz tőle, és minden lényeges dologban eltér a következetes proletár osztályharc követelményeitől és szükségleteitől...

A kapitalizmus borzalmaitól »megvadult« kispolgár olyan társadalmi jelenség, amelyet az anarchizmushoz hasonlóan minden tőkésországban megtalálunk. Az ilyen forradalmiság állhatatlansága, meddő volta, az a sajátossága, hogy gyorsan meghunyászkodásba, közönybe, képzelgésbe, sőt az egyik vagy másik »divatos« burzsoá áramlatért való »eszeveszett« rajongásba csap át – mindez köztudomású. Ezeknek az igazságoknak elméleti, absztrakt elismerése azonban még egyáltalán nem mentesíti a forradalmi pártokat a régi hibáktól, amelyek mindig váratlan indítóokból kifolyólag, némileg új formában, azelőtt még nem látott köntösben vagy körülmények között, eredeti – többé vagy kevésbé eredeti – helyzetben jelentkeznek."[1]

Két évvel azelőtt a „baloldaliság" – Trockijé és Buhariné – megmutatkozott a bolsevik pártban is: dühödten szembefordult a breszti kompromisszummal, mely pedig, mint láttuk, nélkülözhetetlen volt ahhoz, hogy a fiatal szovjethatalom lélegzetvételhez jusson. S Lenin már akkor megbélyegezte a forradalmi frázisokat és a frázisforradalmárokat:

„A forradalmi frázis betegsége a forradalmi pártokon többnyire olyankor vesz erőt, amikor bennük közvetlenül vagy közvetve a proletár és a kispolgári elemek kapcsolata, egyesítése, egybefonódása valósul meg, és amikor a forradalmi események menetében nagy és gyors fordulók mutatkoznak. A forradalmi frázis: forradalmi jelszavak szajkózása az események bizonyos fordulópontján, bizonyos helyzetben fennálló objektív körülmények számba-

[1] *Lenin:* „Baloldaliság" – a kommunizmus gyermekbetegsége. Művei. 31. köt. Bp. 1951. 16–17. old.

vétele nélkül. Remek, pompás, megrészegítő jelszavak – amelyeknek nincs semmi alapjuk –, ez a forradalmi frázis lényege."[2]

Nem kétséges, hogy a „baloldaliság", amely ma trockista, maoista, neoanarchista, nihilista formában jelentkezik, alapvetően különbözik a kommunizmustól, még ha annak vallja is magát.

Valamely politikai helyzet marxista elemzése megköveteli, hogy szigorúan csak a valóságból induljunk ki – természetesen nem azért, hogy belenyugodjunk, hanem hogy megértsük ezt a valóságot, s jobban munkálkodjunk azon, hogy a forradalmi gyakorlat útján megváltoztassuk. Enélkül nem lehet tudomány a politika. Az olyan elmélet és az olyan politikai tevékenység, amely – ahelyett, hogy a társadalmi élet és az osztályharc realitásain, az adott országban az adott időpontban fennálló reális politikai erőviszonyokon alapulna – valamely egyéni vagy kollektív megfigyelő óhajaiból ered, nem egyéb, mint meddő képzelgés vagy végzetes utópia.

S a balos szekta éppenséggel figyelmen kívül hagyja vagy lebecsüli a pillanat realitásait. Egy embercsoport óhajait, akaratát fölébe helyezi a konkrét helyzet adottságainak. Azt hiszi, hogy szavakkal megváltoztathatja a tényeket. Olyan illúziót táplál, hogy egyéni aktusok vagy kis csoportok „erőszakos cselekedetei" útján forradalmi helyzetet teremthet még abban az esetben is, ha ennek objektív előfeltételei hiányoznak. Ez mutatja leginkább, hogy a „baloldaliság" egy másik kor utópizmusa.

Márpedig aki vágyakkal, óhajokkal helyettesíti a valóságot, az végeredményben kalandorsággal helyettesíti a forradalmat.

Ebből származik az, hogy a trockisták és más balosok tagadják a szakaszok szükségességét a szocializmusért folyta-

[2] *Lenin:* A forradalmi frázisról. Művei. 27. köt. Bp. 1952. 1. old.

tott harcban, figyelmen kívül hagyják a gazdasági és a politikai harc kölcsönös összefüggését, nem ismerik fel, hogy a szocializmusért vívott harc a tőkésországokban, s még inkább az elmaradott országokban összekapcsolódik a demokráciáért való küzdelemmel, s nem nézik jó szemmel, ha a munkásosztály szövetséget köt más társadalmi rétegekkel, amelyek ugyancsak a nagytőke politikájának áldozatai.

A „baloldaliság" merő demagógia. Ellentétben a forradalmi marxistákkal, akiknek szemében a tömegek szervezésének és nevelésének feladatai összefüggenek egymással, s akik, Lenin tanácsára, különösképpen óvakodnak attól, hogy bármi módon is hízelegjenek az ifjúságnak, a balosok szemérmetlenül körüludvarolják a fiatalokat, Trockij módjára arról igyekeznek meggyőzni őket, hogy ők a föld sója, megpróbálják szembeállítani az ifjúságot a „megcsontosodottnak" nevezett idősebb nemzedékkel, s ezáltal a megosztás és a bizalmatlanság olyan erjesztő anyagát viszik be a dolgozók közé, amelynek semmi köze az osztályharchoz.

A „baloldaliság", ideértve trockista válfaját is, tagadása a leninista típusú forradalmi pártnak, amelynek gondolati és cselekvési egysége a demokratikus centralizmus elvén alapul. A balosok, s közülük is leginkább a trockisták körében frakciós szellem uralkodik. Egymással versengő klikkeket hoznak létre egy-egy vezető körül, aki egy szép napon kijelenti, hogy – ellentétben a többiekkel – ő forradalmi küldetést teljesít. (Nem véletlen, hogy a trockista szektákat inkább messiásukról – Franckról, Lambert-ről vagy valami más Posadasról – ismerik, semmint igazi címkéjük szerint.) Így azután a csoportokból csoportocskák keletkeznek, ezekből frakciók támadnak – és így tovább, a végtelenségig.

A burzsoázia nem fél a szekták és frakciók tucatjaira felaprózott mozgalomtól. Ellenkezőleg, megpróbálja felhasználni a munkásság igazi osztályszervezetének meggyengítésére.

A „baloldaliságnak" legveszélyesebb ellenfele a szervezett

forradalmi párt. Ezért támadásait az ellen összpontosítja, amit „bürokráciának", „apparátusnak" nevez – a forradalmi káderek ellen, akik nélkül, mint Lenin rámutatott, nem létezhet bármely helyzetben cselekvőképes proletárpárt.

Ebben, mint sok más dologban is, a „baloldaliság" szinte szó szerint követi a burzsoázia intencióit.

MIKÉNT VÁLIK A „BALOLDALISÁG" A BURZSOÁZIA HASZNÁRA?

A „baloldaliság" bizonyos esetekben visszatükrözhet valamely meghatározott társadalmi rétegben mutatkozó új lehetőséget is. Amikor kiéleződött politikai válság idején emberek százezrei – főként a közép- és kispolgársághoz tartozó fiatalok – egyszerre csak odáig jutnak el, hogy kétségbe vonják annak a politikai és társadalmi rendszernek a létjogosultságát, amelyet addig tiszteletben tartottak, akkor ezek az emberek olykor a balos csoportok felé fordulnak, s ennek következtében e csoportok felduzzadnak, megsokszorozódnak. Annak jele is lehet ez, hogy új problémák vetődtek fel; s a munkásosztály pártjának fel kell figyelnie rá egyrészt azért, hogy számításba vegye a pozitív tényt, új rétegek politikai öntudatra ébredését, másrészt, hogy harcoljon a közben netalán megnyilvánuló „baloldali" befolyás ellen.

Ezt a politikai harcot annál is inkább folytatni kell, mert a „baloldaliság" súlyosan veszélyeztetheti a forradalmi küzdelem kimenetelét. Egyfelől azzal a kockázattal jár, hogy zsákutcába vezetve az éppen esedékes akciót, kétségbeesésbe kergeti azokat, akikben illúziókat ébresztett, eltávolítja őket a forradalomtól, s ezáltal elősegíti, hogy visszaessenek a passzivitás megszokott kerékvágásába. Másfelől a balos szekták felelőtlen cselekedeteit és handabandázását a hatalmon levő burzsoázia afféle madárijesztőként felhasználhatja arra, hogy növelje befolyását egyes néprétegekben.

A burzsoá propaganda különféle irányzatai – mindegyikük

a maga módján – igyekeznek olyan hiteles forradalmi áramlatnak feltüntetni a „baloldaliságot" és mindenekelőtt a trockizmust, amely a kommunista párttól balra helyezkedik el, s valamiképpen túlhaladja azt.

A nagyburzsoázia mindig is arról álmodott, hogy olyan „kommunista pártok" létrehozását segíti elő, amelyek látszólag forradalmibbak a valódiaknál, de mentesek a súlyos hibáktól, amelyek az ő szempontjából egy igazi kommunista pártban megtalálhatók: hiányzik belőlük a politikai és ideológiai egység, a szilárd, központosított struktúra, a tagság forradalmi fegyelme és a vezető káderek politikai bátorsága és személyes önzetlensége. S valóban, mennyivel könnyebb is volna a burzsoáziának behatolni a proletárpártba, s ott manőverezni, ha ezt nem jellemeznék a fenti sajátosságok!

Cáfolhatatlan tény, hogy 1920 óta a francia burzsoázia, a szolgálatában álló politikusok és rendőri szervek mindenkor azokba vetették reményeiket, akik szakítottak a kommunista párt politikájával és fegyelmével, még ha ezt a kommunizmus érdekeire való hivatkozással tették is. Sőt főleg akkor! Mert a burzsoázia nem fél a szavaktól, bármily forradalmiak is. Amitől fél, az a forradalmi szervezet és a következetes forradalmi gyakorlat, a végcélt soha szem elől nem tévesztő, kitartó tevékenység folytonossága a legkülönfélébb helyzetekben.

Általában a „baloldaliság" és különösen a trockizmus kiaknázását a burzsoázia mindig is a kommunista párt elleni harc fontos elemének tekintette. S az utóbbi időben a „baloldaliság" nagyon is hasznosnak bizonyult számára. Jól mutatták ezt az 1968-as májusi és júniusi események.

1968 MÁJUSÁNAK ÉS JÚNIUSÁNAK TAPASZTALATAI

1965 óta a gaulle-izmus befolyása szemlátomást csökkent, s érezhető volt, hogy a nagytőke hatalma fokozódó nehézségekkel találja szembe magát.

Ez legfőképpen a demokratikus erők mindinkább kialakuló egységéből származott, amely új távlatokat nyitott meg a tömegek előtt, s ezáltal fokozta harcosságukat.

1968 eleje óta már nemcsak az volt nyilvánvaló, hogy a gaulle-izmus újabb politikai kudarcok felé tart, hanem az is, hogy a munkásosztály, az értelmiségi és diákifjúság, valamint azoknak a társadalmi rétegeknek egyéb elemei, amelyek közvetlen áldozatai a monopoltőke politikájának, nagy tömegakciókat fognak kirobbantani.

Ebben a helyzetben a nagyburzsoázia és kiszolgálói veszélyesnek találták azt az eshetőséget, hogy a kommunista párt a népi erők jelentős részét tömörítheti olyan politika alapján, amelynek célja a demokráciát és a szocializmust valló pártok összefogása, a tömegakciók kibontakoztatása és egyesítése a nagytőke meggyengítése és elszigetelése végett, s ezáltal a feltételek megteremtése olyan haladó demokratikus rendszer létrehozásához, amely megkönnyítheti, hogy a nép többsége magáévá tegye a szocializmus ügyét.

Mert ha a burzsoá propaganda teli torokból hirdeti is, hogy a kommunista párt már nem forradalmi, a nagytőkének nincsenek kétségei politikánk és tevékenységünk lényegét illetően. Jól tudja, hogy az FKP az egyedüli francia párt, amely reális és egyszersmind pozitív forradalmi perspektívát nyújt – olyan perspektívát, amely összhangban van az osztályharc konkrét hazai feltételeivel és annak lehetőségével, hogy ez a harc elvezessen a szocialista forradalom győzelméhez.

A nagytőke tudja, s 1968 május végén újból meggyőződött róla, hogy ez a kommunista irányvonal kizárja a kalandorságot, amelyet a reakció a maga hasznára fordíthatna, hogy ily módon – amint erre pártunk Központi Bizottsága 1968 decemberi ülésén elfogadott kiáltványában rámutat – hosszú időre megtörje a francia proletariátus harcképességét, elszigetelve őt társadalmi szövetségeseitől és szétrombolva osztályszervezeteit.

A burzsoázia és propagandistái nem volnának oly dühödten kommunistaellenesek, ha valóban azt gondolnák, hogy a kommunisták integrálódtak rendszerükbe és szem elől tévesztették, hogy céljuk: véget vetni a tőke uralmának.

A kommunisták elvetik mind a szociáldemokrata típusú opportunizmust, mind a „baloldali" jellegű kalandorságot, mert mindkettő tehetetlenségbe torkollik.

Ha a szociáldemokrácia itt-ott – például Skandináviában – keresztül is vitt bizonyos reformokat, szocialista forradalmat sehol sem hajtott végre. Ez a fajta jobboldali opportunizmus csak csekély változtatásokat irányoz elő az általános politikában vagy a kormányzás módjában, mindenkor megmaradva a kapitalizmus keretei között. Sőt még arra is hajlandó, hogy megoldjon olyan feladatokat, amelyeket a nagytőke nehezen végeztethetne el a közvetlenül vele kapcsolatos szervekkel. Mert mi egyebet csinál Wilson a többi munkáspárti vezetővel együtt Nagy-Britanniában?

Ez nem a mi utunk, s ne is számítson rá senki, hogy a kommunisták erre az útra szólítják a francia népet.

De éppoly kevéssé beszéljük rá a népet, hogy a kalandok útjára lépjen – arra az útra, amelyet a „baloldali" opportunizmus javasol, s amely a türelmetlenségnek, a valóság semmibevevésének, a kétség s remény közötti ingadozás bizonyos kispolgári rétegekre jellemző hangulatának megnyilvánulása.

A „baloldaliság" sem nyitott utat sehol még a szocialista forradalomnak, sőt amikor szerephez jutott, vagy kockára tette a forradalom létét, vagy közvetlenül hozzájárult a forradalmi mozgalom vereségéhez. Gondolunk csak Trockij magatartására Breszt-Litovszkban, vagy az anarchisták és a poumisták tevékenységére a spanyol polgárháború idején.

Egyébként a jobboldali és a baloldali opportunisták nemcsak elméleti síkon találkozhatnak. Találkoznak olykor a gyakorlatban is, hogy kölcsönösen elvakulttá tegyék egymást. Így például 1968 májusában a charléty-i stadionban a

„veszetteknek" nevezett balosok olyan politikusok oldalán találták magukat, akik nemhogy szocialisták volnának, de még azokat a követeléseket sem akarták teljesíteni, amelyek jegyében a nagy sztrájkok megindultak. Ezek a balosok úgy vélték, hogy a hatalom a földön hever, s azé lesz, aki elsőnek emeli föl. Egyikük sem ébredt tudatára, hogy a hatalmon levők, szabad kezet adva nekik, ügyesen kihasználják a kalandor jellegű erőszakos cselekedeteket; nem ismerték fel a fondorlatos manővereket, amelyekkel a kormány ügynökei megbízójuk köré tömörítették a reakció polgári és katonai erőit, valamint a néptömegek jelentős részét – ideértve azokat is, akik közvetlen követeléseik kielégítését óhajtották, de hallani sem akartak semmiféle erőszakos felforgatásról. A gaulleizmus két síkon készült ellentámadásra: a tömeges megtorlás síkján, amennyiben pártunk, mások példájára, megszédül a mesterségesen létrehozott vákuumtól és kalandba bocsátkozik, s a választások politikai erőpróbájának síkján, ha egyebet nem tehet.

A balos „veszettek" és oktalan erőszakosságaik mindenképpen a gaulle-ista hatalom malmára hajtották a vizet, s lehetővé tették, hogy egy időre újból felduzzadjon.

Ebben a helyzetben pártunk elemzései és gyakorlati állásfoglalásai helyénvalónak bizonyultak.

A kommunisták helyesen mérték fel a munkásosztálynak a hatalmas sztrájkmozgalomban és a munkahelyek elfoglalásában kifejeződő harcosságát, de nem keverték össze a politikai változásokat akaró munkás-élcsapatot a dolgozó tömegekkel, amelyek elsősorban annyi éven át elutasított követeléseiket akarták keresztülvinni.

Az sem kétséges, hogy a tapasztalatok, amelyeket a dolgozók milliói szereztek az osztályharcban, jobban felismerve annak lehetőségeit és nehézségeit, s különösen azoknak a tapasztalatai, akik csak kevéssé vettek részt az előző akciókban, túlnőnek a közvetlen követelésekért folytatott harcon, s politikai jelentőségűvé válnak. Világosan felvetődött a ka-

pitalista társadalom kérdése. A dolgozók új harci taktikát kísérleteztek ki: a sztrájk és az utcai tüntetések összekapcsolását. Ez a nagy tanulság nem fog veszendőbe menni.

Hasonlóképpen felismerte pártunk azt az új tényt is, hogy számos diák és fiatal értelmiségi gyorsan politikai öntudatra ébredt és akcióba lépett, mégpedig nemcsak az egyetem, hanem a kapitalista társadalom struktúrája ellen is. Fellépésük olykor kétségkívül zavaros volt, s ezért méltán bíráltuk akcióiknak azokat a formáit, amelyek rossz színben tüntethették fel és elszigetelhették a mozgalmat. Erre a bírálatra, ha nem is értették meg azonnal, szükség volt: a forradalmi párt nem teljesítené hivatását, ha nem óvná a heveskedéstől és a türelmetlenségtől azokat, akik harcba bocsátkoznak, különösen ha fiatalok, s magatartásuk árthat az ügynek, amelyet becsületesen szolgálni akarnak.

Némelyek azt kérdik: vajon honnan ismerhették a kommunisták 1968 májusában olyan jól a hatalom szándékait? Honnan tudhatták, hogy a katonai és a rendőri apparátus készenlétben áll, hogy vereséget mérjen a dolgozókra, amennyiben megkísérelnék a hatalom átvételét? S azt is kérdezik, vajon nem kaptunk-e titkos értesüléseket a vezérkartól. Megnyugtathatom őket: a helyzetnek, az erőviszonyoknak és a gaulle-ista hatalom jellegének beható elemzése tökéletesen elegendő volt a tájékozódáshoz. S a kommunista párt elvégezte ezt az elemzést.

1968 májusában és júniusában pártunk nem keverte össze az élcsapatot a tömegekkel: helyesen mérte fel mindegyikük öntudatát és céljait. Egyszersmind fel tudta mérni azokat az erőket és eszközöket is, amelyek még az osztályellenség rendelkezésére álltak. Következésképp helyesen határozta meg a májusi és júniusi harcok általános jellegét, céljait, s a helyzetnek megfelelően emelte az akciójelszavak szintjét.

Amint a párt rámutatott, a hatalmas népi mozgalom a gaulle-ista rendszer válságát és – túl a proletariátuson – a nagy tömegek változás utáni vágyát fejezte ki. S az 1968-as

júniusi képviselőválasztásokon elért gaulle-ista eredmények, amelyeket a félelemmel való gyűlöletes zsarolással csikartak ki, ürügyül használva fel a balos csoportok cselekményeit, lényegében nem változtatták meg a helyzet jellemző sajátosságait. A tömegek politikai változás utáni vágya – a középrétegeket sem kivéve – de Gaulle minden demagóg beszéde ellenére is tovább fokozódott.

A nagyburzsoázia uralkodó köreinek egy része már nem bízott benne, hogy de Gaulle szembe tud szállni a népi elégedetlenség emelkedő hullámával, össze tudja egyeztetni a különféle tőkéscsoportok érdekeit, s ezért más megoldás felé orientálódott.

A megváltozott helyzet az 1969. április 27-i népszavazás eredményében nyilvánult meg. A szavazók túlnyomó többsége ekkor elmarasztalta a gaulle-ista hatalmat, s ez de Gaulle visszavonulását vonta maga után. A júniusi elnökválasztás pedig ismételten megerősítette a gaulle-izmus hanyatlását, hiszen Pompidou kétmillióval kevesebb szavazatot kapott, mint 1965-ben de Gaulle.

Az elnökválasztás azonban azt is megmutatta, hogy a burzsoázia, a demokratikus erők megosztottságára spekulálva, előkészítette a váltást (Pompidouval vagy Poherral).

Ha a demokratikus erőknek júniusban egy közös baloldali jelölt támogatására alkalmas közös politikájuk lett volna, akkor a de Gaulle távozásával kialakult kedvező körülmények között jelentős vereséget mérhettek volna a reakciós táborra. A szocialista vezetők szakadár magatartása miatt erre nem kerülhetett sor, de azért a kommunista párt politikai szilárdsága e bonyolult helyzetben is lehetővé tette ötmillió választónak, hogy június 1-én Jacques Duclos jelöltségét támogassa, s a második fordulóban ne hagyja jóvá a nagytőke politikájának egyik változatát sem. Ezáltal megmaradtak a munkásosztály és a demokratikus erők egységének, valamint az ennek megvalósításához feltétlenül szükséges tömegakciónak a kilátásai. S így az elemzés, melyet pártunk az ország

politikai helyzetéről 1968 májusa és júniusa után adott, a csalóka látszat ellenére is helyesnek bizonyult.

A cselekvést megölő frázis elutasítása, a munkásmozgalmat zsákutcába vagy pusztulásba vívő kalandorság elutasítása hozzátartozik a küzdelemhez, még akkor is, ha ez nem tetszik a trockistáknak és más balosoknak.

Éppen ebben különböztek mindenkor a marxisták, a leninisták a politikai kalandoroktól és a műkedvelő politikai kombinátoroktól.

Vajon múlékony bajnak tekinthetjük-e a baloldali opportunizmust, vagy pedig erélyesen harcolnunk kell ellene, különösen ha azt a veszélyt rejti magában, hogy tévútra viszi a fiatalokat, akik akcióba akarnak lépni? Hogy helyesen válaszolhassunk a kérdésre, figyelembe kell vennünk az okokat, amelyek miatt némelyek áldozatul esnek a „baloldali" szemfényvesztésnek.

Azokat, akik nem proletár származásúak, megkísérti a „baloldaliság", mert benne föllelik a kapitalista társadalom elleni harc látszatát, anélkül, hogy csatlakozniuk kellene a kommunistákhoz, akikkel szemben sokan közülük szívós előítéleteket táplálnak.

Állásfoglalásukban tehát akarat is, elutasítás is tükröződik: harcolni akarnak a tőkés rendszer ellen, de elutasítják azt a gondolatot, hogy e harcot a munkásosztály vezetésével kell megvívni.

Ezért két tévedéstől kell óvakodnunk.

Az első az lenne, ha nem vennénk tudomást arról az új, pozitív tényről, hogy számos diák és egyéb fiatal kapcsolódott be a tőkés hatalom elleni politikai harcba, s harcukat, akcióikat gyerekes dolognak tekintenénk, nem igyekeznénk helyes irányba terelni olyan nyelvezet és eszközök segítségével, amelyekről feltételezhető, hogy érthetőek számukra.

A másik tévedés az lenne, ha többé-kevésbé passzívan várnánk, hogy a fiatalok egy része magától szerezze meg a „baloldali" felfogás és gyakorlat káros jellegére vonatkozó

tapasztalatokat. Ezen a téren éppoly kevéssé van spontaneitás, mint bárhol másutt.

Lenin századunk elején, a szociálforradalmárokkal éppen a cári Oroszországban folyó diákmozgalmakról polemizálva, „Forradalmi kalandorkodás" című cikkében így jellemezte a probléma két oldalát:

„A szociáldemokrácia (ma azt mondanánk: a kommunista mozgalom – *L. F.*) mindig óvni fog a kalandorkodástól, és kíméletlenül le fogja leplezni az illúziókat, amelyek elkerülhetetlenül teljes kiábrándulással végződnek. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy egy forradalmi párt csak akkor érdemes erre a névre, ha *ténylegesen* vezeti a forradalmi osztály mozgalmát. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy minden népi mozgalom végtelenül változatos formákat ölt, állandóan új formákat termel ki, elveti a régieket, s a régi és új formák módosított válfajait vagy új kombinációit hozza létre. S nekünk kötelességünk, hogy tevékenyen részt vegyünk a harci módszerek és eszközök kidolgozásában."[3]

Franciaországban és külföldön egyaránt sok vita folyik arról, milyen magatartást kell tanúsítani a fiatalok irányában, akiket zsákutcába vittek a balosok.

Úgy vélem, Lenin erre vonatkozólag is olyan útmutatásokkal szolgál, amelyek ma is érvényesek, feltéve, hogy nem bontjuk részekre, hanem összességükben vesszük figyelembe őket.

Lenin sohasem vette egy kalap alá a fiatalok tévedéseit, amelyeknek legfőbb oka az, hogy az ifjúságot tapasztalatlansága folytán könnyen megtévesztik a felületi jelenségek – különösen a frázisok –, az olyan idősebb reformista vagy

[3] *Lenin:* Forradalmi kalandorkodás. Összes Művei. 6. köt. Bp. 1964. 358. old.

„baloldali" politikusok hibáival, akik nagyon is jól tudják, mit cselekszenek. Épp ezért azt tanácsolta, hogy a marxista forradalmi párt tanúsítson megértést a fiatalok tévedései irányában, s elnézés nélküli bírálatával munkálkodjék kijavításukon.

Ez a lenini útmutatás világosan kifejeződik az észrevételekben, amelyeket Vlagyimir Iljics „Az Ifjúsági Internacionálé" című folyóirathoz 1916 decemberében, az imperialista világháború elleni harc kellős közepén fűzött. De ezeket az észrevételeket is teljes egészükben kell figyelembe venni, mert ellenkező esetben az a veszély fenyeget, hogy megbomlik a lenini elemzés egyensúlya.

„Elméleti tisztánlátás és határozottság az ifjúság orgánumában természetesen *még* nincs és talán soha nem is lesz – írta Lenin –, mégpedig éppen azért, mert ez – a forrongó, háborgó, kutató ifjúság orgánuma. De az *ilyen* emberek elméleti tisztánlátásának fogyatékosságával szemben egészen más magatartást kell tanúsítanunk, mint amilyet azzal a fejekben fészkelő elméleti zűrzavarral és a forradalmi következetességnek azzal a szívekben mutatkozó hiányával szemben tanúsítunk – és kell is tanúsítanunk –, amelyet »szervezőbizottságiainknál«, »szociálforradalmárainknál«, tolsztojánusainknál, anarchistáinknál, egész Európa kautskystáinál (a »centrumnál«) stb. tapasztalunk. Más az, ha felnőtt emberek, akik igényt tartanak arra, hogy másokat vezessenek és tanítsanak, megzavarják a proletariátust: ezek ellen *kíméletlen* harcot kell folytatnunk. És megint más dolog az, ha az *ifjúság* szervezeteiről van szó, amelyek nyíltan kijelentik, hogy még tanulnak, hogy fő feladatuk az, hogy a szocialista pártok számára funkcionáriusokat neveljenek. Az ilyen embereknek mindenképpen segíteni kell, a lehető legtürelmesebb magatartást kell tanúsítani hibáikkal szemben, igyekezni kell ezeket a hibákat fokozatosan, mégpedig főképpen a *meggyőzés* és nem a harc útján kija-

vítani. Nemritkán megesik, hogy az éltesebbek és öregek nemzedékének képviselői *nem tudnak* megfelelő módon bánni az ifjúsággal, amely szükségszerűen *másképpen* kénytelen a szocializmushoz közeledni, *nem* azon az úton, *nem abban a formában, nem olyan viszonyok* között, mint apái. Többek között ezért kell feltétlenül az ifjúsági szövetség *szervezeti önállósága mellett* állást foglalnunk, *mégpedig nemcsak azért*, mert az opportunisták félnek ettől az önállóságtól, hanem a dolog lényegénél fogva is. Mert hiszen az ifjúság teljes önállóság nélkül sem jó szocialistákat *nem képes* soraiból kinevelni, sem arra *nem képes* felkészülni, hogy a szocializmust *előbbre* vigye.

Az ifjúsági szövetség teljes önállósága, de egyúttal hibáik elvtársi bírálatának teljes szabadsága mellett foglalunk állást! Hízelegnünk az ifjúságnak nem szabad. (Az én kiemelésem – *L. F.*)"[4]

Napjainkban még inkább el kell fogadnunk, hogy a fiatalok más utakon jutnak el a forradalmi harchoz, mint apáik, sőt más utakon, mint amelyeket a kommunisták előre láttak. De amellett, hogy bizalommal vagyunk a fiatalok iránt, ha szükséges, bátran meg kell mondanunk nekik az igazságot, változatlanul bírálnunk kell az olyan állásfoglalásokat, célokat és módszereket, amelyek veszélybe sodorhatják őket és a munkásmozgalmat.

Így például harcolnunk kell a kommunistaellenesség minden formája ellen.

Cohn-Bendit nem volt tudatlan vagy naív, amikor május 13-án este alávaló módon sértegette a kommunistákat, s az FKP szétrombolására buzdította hallgatóit. Fivérével együtt írt könyvében megerősíti, hogy akkoriban lehetetlenné akarták tenni a kommunista pártot. Ha mi nem reagáltunk volna

[4] *Lenin:* Az Ifjúsági Internacionálé. Művei. 23. köt. Bp. 1951. 172–173. old.

a támadásokra, elősegítettük volna az olyan durva kommunistaellenesség elharapódzását, amely könnyűszerrel nyílt és egyértelmű fasiszta tendenciákba csaphat át. Jellemző, hogy a balos csoportok, a kommunista párt renegátjaival egyetemben, még ma is hecckampányt folytatnak a kommunista funkcionáriusok ellen, arra uszítva híveiket, hogy fizikailag szálljanak velük szembe. S ez egyes helyeken meg is történt.

Az ilyen antikommunizmus ellen kíméletlen harcot kell folytatnunk, mert bármiféle mezben jelenjék is meg, mindig a munkástömegek megosztásának eszköze, a kapitalizmus közvetlen segítője.

A PSU jelenlegi vezetősége, számos funkcionárius tiltakozása ellenére, gyakran válik eszközévé ennek az irányzatnak. Elvetvén „mindennemű demokratikus alternatívát", mesterségesen szembeállítja a célt, amely alkalmas rá, hogy a lehető legszélesebb körű tömörülést hozza létre a monopóliumok hatalmával szemben, országunknak a szocializmus felé történő előrehaladásával, holott ennek az előrehaladásnak egyik alapvető feltétele éppen a fenti tömörülés. Főként a balos csoportokkal keresi a kapcsolatot, lebecsüli a munkásosztály és a demokratikus erők szövetségét, s meglehetősen hivalkodva szeretne pártunk feje fölött „a kommunista párt által befolyásolt tömegekhez" fordulni.

Ezáltal a PSU vezetősége tág teret nyit az antikommunizmus valamennyi „baloldali" formájának, s ha a párt egészséges elemei nem kerekednek hamarosan felül, a PSU a balos szekták egyikévé válik.[5]

[5] Minden megfigyelőnek feltűnt a PSU legutóbbi kongresszusának légköre, amelyet a megosztottság, az elkülönülés és az ellentmondásos határozatok jellemeztek. Rocard maga is rákényszerült, hogy sajnálkozását fejezze ki a kongresszuson megnyilvánuló „önkény és türelmetlenség" miatt. Tudjuk továbbá, miként manipuláltak az alfortville-i szocialista kongresszuson a szavazatokkal, hogy lehetővé tegyék Gaston Defferre szakadár jelölésének jóváhagyását. S ezek az emberek akarnak leckét adni a kommunistáknak belső demokráciából!

De bárhogyan reklámozzák is a „baloldaliságot", ennek nincs jövője hazánkban. Ártalmára lehet a népi mozgalomnak, de sohasem válthatja valóra a nagyburzsoázia reményeit: nem oszthatja meg tartósan a kommunista mozgalmat Franciaországban. Kudarcai a diákok körében – ahol az UNEF–Renouveau-bizottságok meghiúsították a balos csoportoknak azt az abszurd próbálkozását, hogy a diákokat távol tartsák harcban kivívott szervezeteiktől –, valamint a közép- és főiskolai tanárok között egyaránt jelzik hanyatlását.

A SZOCIALISTA FORRADALOM ÚTJA FRANCIAORSZÁGBAN

A „baloldaliság" veszít befolyásából, de más formákat, más mezt ölthet, hogy továbbra is tévútra vezessen forradalmárokat. Még ha csak maroknyi diákot és fiatal pedagógust vonzana is magához, ezzel sem békülhetnénk meg. Mindazokat ki kell vonnunk befolyása alól, akik becsületesen keresik a társadalom forradalmi átalakításának útját. S ezt kétségkívül meg is tehetjük.

Megtehetjük azáltal, hogy következetes, állandó politikai és ideológiai harcot folytatunk mind az ultrabaloldali opportunizmus, mind a jobboldali revizionizmus ellen, amelyek gyakran összefognak a kommunista párttal szemben.

Megtehetjük azáltal, hogy mindenkor igyekszünk megfogalmazni és képviselni a fiatal dolgozók és a diákok követeléseit, helyes törekvéseit, olyan cselekvési formákat találva, amelyek megfelelnek a pillanatnyi lehetőségeknek és szükségleteknek. Ezzel ugyanis kihúzzuk a „baloldali" demagógia alól a talajt.

S végül megtehetjük azáltal, hogy mindenkit, aki változásra vágyik, megnyerünk a helyes forradalmi harc koncepciójának. E koncepció magában foglalja a munkásosztály vezető szerepét és szövetségét más osztályokkal és rétegekkel, ame-

lyekre szüksége van ahhoz, hogy tömörítse az erőket a nagytőke hatalmának megdöntésére, s ezt a hatalmat új típusú demokráciával váltsa fel, kedvezőbb feltételeket teremtve a szocializmus győzelméhez.

Marx és Lenin már a maguk idejében rámutattak, hogy a szocializmushoz legalább olyan sokféle út vezet, mint amilyen sokféle formát ölt építése a földkerekség országaiban.

A reformizmus elutasítja a forradalmat; a „baloldaliság" pedig egyszeri aktusnak fogja fel, azonosítva a lázadás vagy a felkelés fogalmával. A marxizmus már régóta érdeme szerint ítéli meg mindezeket a leegyszerűsítéseket.

Lenin arra tanított bennünket, hogy a kommunistáknak, pontosan számba véve a tömegek erejét és az osztály-erőviszonyokat, meg kell tudniuk ítélni, hogy valamely harci forma megfelelő-e vagy sem; s hogy a szocialista forradalom csak akkor győzhet, ha a dolgozó nép többsége magáévá teszi a forradalom ügyét.

Az alapvető feladat tehát világos.

S amikor a kommunisták felszólítják a tömegeket, hogy harcoljanak a haladó demokráciáért, melynek legfőbb célja a nagytőke gazdasági és politikai pozícióinak meggyengítése, ezt nem azért teszik, hogy a szocialista célt sohanapjára halasszák, hanem azért, hogy közelebb hozzák megvalósulását. A szocializmus győzelme ugyanis csak akkor lehetséges, ha a népet előbb megnyerjük a monopoltőke és az érdekeit képviselő hatalom elleni harc eszméjének és gyakorlatának. Mert ha ilyen cél elérésére nem lehet tömöríteni a néptömegeket, hogyan is sikerülhetne bevonni őket a harcba a maximális célért, a szocializmusért?

Az olyan jelszó, az olyan szakasz elutasítása, amely alkalmas lehet a nép többségének tömörítésére és mozgósítására, gyakorlatilag egyértelmű a társadalom szocialista átalakításának elutasításával.

A szocializmus megköveteli, hogy a munkásosztály a társadalom vezető erejévé váljék, mert társadalmi helyzete folytán

csakis ő viheti végig a társadalmi átalakítást. De ez nem jelenti azt, hogy a szocializmus felépítése csupán a munkásosztály ügye lehet. Mindazoknak a rétegeknek az ügye ez, amelyeknek érdekük a monopóliumok hatalmának megdöntése és a termelők túlnyomó többségének kedvező társadalmi rend létrehozása.

Ebből következik mindazon pártok összefogásának és bizalomteljes együttműködésének szükségessége, amelyek egy valóban demokratikus rendszer és a szocializmus hívének vallják magukat. Ezeknek a pártoknak a részvétele – az egyenlőség alapján – a jövendő szocialista állam vezetésében, a közöttük kialakuló nemes verseny lesz a kommunisták véleménye szerint a szocialista Franciaország egyik eredeti sajátossága.

A nép többsége által és többsége számára megvalósított szocialista demokráciának biztosítania és növelnie kell a szólásszabadságot, a gyülekezési és szervezkedési szabadságot, a szakszervezeti jogokat és a sztrájkjogot.

A szocialista állam világi állam lesz, s egyaránt tiszteletben fogja tartani a vallásos érzületet és az ateista meggyőződést. Biztosítja a politikai kisebbségek jogait, amennyiben e jogokat a szocialista törvényesség keretei között gyakorolják, de a törvény szigorával sújt le azokra, akik – a többség akaratával ellentétben – törvénytelen eszközökkel akarják támadni a szocialista rendszert és a demokráciát.

A szocialista hatalom – mindenkor a néptömegek támogatására és kezdeményezésére támaszkodva – megvédelmezi a munkásosztály, a nép vívmányait minden belső és külső ellenséggel szemben.

A szocialista forradalom tehát pártunk véleménye szerint sajátos formában fog megvalósulni Franciaországban. Tekintettel lesz mind hazai sajátosságainkra, mind a szocializmus építésének pozitív és negatív külföldi tapasztalataira.

S minthogy a mi pártunk jelöli ki ezt az utat, s nyitja meg a haladó demokráciának a szocializmus felé történő előrehaladástól elválaszthatatlan perspektíváját – az egyedüli perspek-

tívát, amely magával hozhatja a francia valóság szocialista átalakítását, a nép többségének akaratából –, az FKP hazánk igazi forradalmi pártja.

Méltán hangsúlyozta ezt Waldeck Rochet:

„Hadd parádézzanak a szavak forradalmiságával és hangzatos frázisok tömkelegével egyes kispolgári elemek. A kommunisták, akik a jelenlegi szakaszban a valódi demokráciáért harcolnak, komolyan veszik a szocialista forradalom kérdését, s kitartóan igyekeznek megtalálni az utakat, amelyek a legbiztosabban és korunk, országunk feltételeinek megfelelően vezetnek el a szocializmushoz. Ez a perspektíva nem fér össze a kalandokkal, és megnyitja a szocialista Franciaországhoz vezető utat.

Ahhoz, hogy a szocializmus eljövetelén munkálkodjunk, nincs szükség nagy szavak hangoztatására. Ehelyett a valóságra kell hatnunk avégett, hogy a nép többségét megnyerjük a szocializmusnak. Ez jellemzi a forradalmárt korunk Franciaországában."[6]

Ma sokan szeretnének forradalmárnak látszani. De forradalom és forradalom között nagy a különbség, s óvatosan kell bánni a „forradalmár" megjelöléssel.

A kommunizmus mérlegének serpenyőjében nemcsak győzelmek és sikerek vannak. Akadnak benne súlyos vereségek, keserű tanulságok és megrendítő csalódások is. De a győzelmes munkásforradalmak – azok, amelyek valóban megdöntötték a kapitalizmust, hozzájárultak világunk arculatának megváltoztatásához, s ha akadályokon és tévedéseken keresztül is, de új típusú társadalmat teremtettek – mindenütt a kommunista párt vezetésével valósultak meg.

S az 1917-es októberi forradalom győzelme, a szovjet állam

[6] *Waldeck Rochet:* Qu'est-ce qu'un révolutionnaire dans la France de notre temps? (Ki forradalmár napjaink Franciaországában?) Párizs 1967. 53. old.

fennmaradása az 1918-tól 1927-ig terjedő nehéz időszakban, majd az első ötéves tervek eredményes végrehajtása és a Szovjetunió súlyos veszteségek árán kivívott második világháborús győzelmei alkották azt a győzelemsorozatot, amely utat nyitott a forradalmi mozgalom újabb előretörésének Európa és Ázsia országaiban, s elősegítette a gyarmati népek nemzeti felszabadító harcának rendkívüli erejű kirobbanását.[7]

Ám mindennek ellenére meg akarnak győzni bennünket arról, hogy a mérleg nyelve negatív irányba mutat.

A burzsoázia nem sajnál semmi erőfeszítést, hogy rehabilitálja Trockijt és a trockizmust, holott ennek az ideológiai áramlatnak valamennyi hamis prófétáját megcáfolták a tények.

A trockizmus számláján nem található más, mint a burzsoá propagandának szolgáltatott érvek és kalandok, kudarcok, zsákutcák tömege. Csupán egy dolog van, amiben túltett minden előző formáción: az egymást maró, szüntelenül osztódó és újraosztódó szekták belső viszálykodása. Vajon ezt szeretnék a burzsoázia és ideológusai példaként elénk állítani? Nagyon is jól megértjük e derék apostolok reményeit!

Minthogy végleg el van vágva az igazi munkásmozgalomtól, s a szocialista világforradalom alapjait, a kommunista pártokat és az első szocialista államokat támadja, a trockizmus teljes egészében antileninizmussá vált. Akik valóban szocialista átalakulásra vágynak, azoknak el kell fordulniuk a trockizmustól, és harcolniuk kell ellene.

[7] A „Le Monde" 1969. április 5-i számában a javíthatatlan Pierre Naville a Szovjetunió és más szocialista országok között támadt súlyos nehézségekben „a szocializmus *egy* országban" elméletének csődjét és Trockij eszméinek diadalát véli felfedezni. De ha Trockij és Naville jóslatai beteljesültek volna, vagyis a Szovjetunióban restaurálták volna a kapitalizmust, s ennek következtében lehetetlenné vált volna a forradalmi mozgalom előrehaladása, akkor Naville nem örvendezhetne a szocialista államok között támadt nehézségeknek, hiszen ilyen államok nem is léteznének. Íme, hová vezet, ha valaki azt akarja, hogy a nem kevés rosszindulattal összeválogatott tényekkel szemben mindenáron igaza legyen!

A forradalmi munkásmozgalom több mint félszázados története világosan beszél.

Ki mérte a döntő csapásokat a kapitalista világrendszerre? Ki hozta létre és ki gyarapította, még ha ez nem is volt fájdalommentes, az új szocialista társadalmak tapasztalatait? Ki képviseli jelenleg azt a munkáserőt, amelytől rettegnek a régi világ védelmezői? Kicsoda – ha nem a kommunista pártok?!

Azok számára, akik ebben az országban még nem döntötték el, hová álljanak, a választás nem mindig egyszerű, de nyilvánvaló.

Ha a szocialista forradalmat választják, akkor a Francia Kommunista Pártot, hazánk leninista pártját kell választaniuk.

A kötetben szereplő egyes személyek főbb életrajzi adatai

AKSZELROD, P. B. (1850–1928) – Az OSZDMP II. kongresszusától kezdve a mensevikek egyik vezetője. Az októberi forradalommal szemben ellenséges álláspontra helyezkedik, emigrál, s haláláig nem hagy fel a szovjetellenes tevékenységgel.

ANTONOV-OVSZEJENKO, V. A. (1883–1938) – 1917 májusától a bolsevik párt tagja; a petrográdi szovjet Forradalmi Katonai Bizottságának egyik vezetője. Az októberi forradalom után a Hadügyi és Haditengerészeti Bizottság tagja, majd a Vörös Hadsereg egységeinek parancsnoka Ukrajnában és Dél-Oroszországban. Részt vesz a trockista ellenzék tevékenységében, de 1929-ben szakít vele; a spanyol polgárháború idején fontos diplomáciai tisztségeket tölt be.

BAKUNYIN, M. A. (1814–1876) – Az orosz narodnyikság és az európai anarchizmus egyik ideológusa. 1840-től külföldön – Franciaországban és más nyugati országokban – él. Az I. Internacionáléban ő Marxnak és híveinek legfőbb ellenfele. Szakadár tevékenysége miatt 1872-ben ki is zárják az Internacionáléból.

BARBÉ, Henri (1902–1966) – Politikai kalandor, akinek 1929-ben sikerül bejutnia az FKP Politikai Bizottságába; a szektás Barbé–Célor csoport egyik vezetője. 1934-ben kizárják a pártból. Ezután csatlakozik Doriot-hoz, s vele együtt megalakítja a franciaországi fasiszta pártot. A német megszállás idején náci kollaboráns, a háború után szovjetellenes és kommunistaellenes kiadványokat publikál.

BARBUSSE, Henri (1873–1935) – Francia író; a „Tűz" című híres regény szerzője. Híve az októberi forradalomnak, s elítéli az antant intervencióját. 1923-ban belép az FKP-ba. Háború- és fasizmusellenes mozgalmak szervezésében vesz részt, s elősegíti a népfront megvalósulását.

BERNSTEIN, Eduard (1850–1932) – A német szociáldemokrácia és a II. Internacionálé opportunista szárnyának vezére.

BONCS-BRUJEVICS, M. D. (1870–1956) – Cári tábornok; elsőnek áll katonai szakértőként a szovjethatalom oldalára, s a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa mellett működő vezérkar főnöke lesz.

BONCS-BRUJEVICS, V. D. (1873–1955) – Régi bolsevik; az októberi forradalom idején Petrográd Szmolnij kerületében a felkelők parancsnoka, 1917-től 1920-ig a Népbiztosok Tanácsa titkárságának vezetője.

BUHARIN, N. I. (1888–1938) – Filozófus, közgazdász és irodalomkritikus. 1906-ban lép be a bolsevik pártba. A breszti békekötés idején a „baloldali kommunisták" csoportjának vezéralakja. Tagja a párt Politikai Bizottságának és a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának. A „Pravda" főszerkesztőjeként 1928-ban élére áll a jobboldali ellenzéknek, amely túlzottnak találja az iparosítás ütemét s nem ért egyet a mezőgazdaság kollektivizálásával. Az 1938-as moszkvai perben halálra ítélik.

CACHIN, Marcel (1869–1958) – A francia munkásmozgalom rendkívül népszerű vezetője, az FKP egyik megalapítója. Több ízben szenved börtönbüntetést. 1918-tól egészen haláláig a „l'Humanité" igazgatója és az FKP Politikai Bizottságának tagja.

CÉLOR, Pierre (1902–1957) – Az FKP titkárságának tagjaként egyik inspirátora a szektás Barbé–Célor csoportnak. Miután 1931-ben megfosztják vezető tisztségétől és 1934-ben kizárják a pártból, hithű katolikus és dühödt antikommunista lesz.

CLÉMENCEAU, Georges (1841–1929) – A francia radikális burzsoázia egyik vezetője, a szocializmus elszánt ellensége. Az első világháború után Franciaország miniszterelnökeként buzgó szorgalmazója a Szovjetunió elleni blokádnak és intervenciónak.

CSHEIDZE, N. Sz. (1864–1926) – Ismert mensevik vezető. A III. és a IV. dumában Tbiliszi képviselője és a mensevik képviselőcsoport elnöke; a forradalom után a grúziai mensevik kormány elnöke. 1921-ben Franciaországba emigrál.

CSERNOV, V. M. (1876–1952) – A szociálforradalmár párt vezére és teoretikusa, folyóiratának főszerkesztője. 1917 májusától augusztusáig földművelésügyi miniszter az ideiglenes kormányban. Az októberi forradalmat engesztelhetetlen gyűlölettel fogadja; lázadásokat szervez a szovjethatalom ellen. 1920-ban emigrál, s tovább folytatja szovjetellenes tevékenységét.

CSERNISEVSZKIJ, N. G. (1828–1889) – Forradalmi demokrata író, irodalomkritikus és materialista filozófus; a forradalmi narodnyikság egyik megalapozója. 1864-től 1883-ig szibériai száműzetésben él.

DAN (Gurvics), F. I. (1871–1947) – Ismert mensevik vezető. Az októberi forradalmat ellenségesen fogadja, s 1922-ben szovjetellenes tevékenysége miatt kiutasítják a Szovjetunióból.

DIBENKO, P. J. (1889–1938) – Régi bolsevik; 1917. november 7-étől a Hadügyi és Haditengerészeti Bizottság tagja, 1918 októberétől a polgárháború végéig a Vörös Hadsereg parancsnoka.

DZERZSINSZKIJ, F. E. (1877–1926) – Lengyel származású forradalmár; a bolsevik párt Központi Bizottságának tagja. Az októberi forradalom után az ellenforradalom és a banditizmus elleni harc céljából alakított Összoroszországi Rendkívüli Bizottság (Cseka) elnöke.

FROSSARD, Ludovic-Oscar (1889–1946) – 1918-ban az SFIO főtitkára; a tours-i kongresszus után az FKP főtitkára. 1923-ban lemond tisztségéről, s 1924-ben visszatér az SFIO-ba. 1935–1936-ban munkaügyi miniszter, 1940-ben a Pétain-kormány minisztere.

FRUNZE, M. V. (1885–1925) – Régi bolsevik; az 1905-ös és az 1917-es forradalom aktív résztvevője. A polgárháború idején a Vörös Hadsereg egyik szervezője, a déli, majd a keleti front parancsnoka, Vrangel seregeinek legyőzője. 1925-ben ő Trockij utóda a hadügyi népbiztosi tisztségben és a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának élén. 1921-től tagja a bolsevik párt Központi Bizottságának, és 1924-ben beválasztják a Politikai Bizottságba.

GAPON, G. A. (1870–1905) – Pravoszláv pap; a cári rendőrség ügynöke. Az 1905-ös forradalom előestéjén az ohrana utasítására munkástüntetéseket szervez. A szociálforradalmárok ezért megölik.

GUESDE, Jules (1845–1922) – A marxizmus propagálója Franciaországban; egyike a Francia Munkáspárt megalapítóinak és a II. Inter-

nacionálé vezetőinek. Az első világháború idején szociálsoviniszta magatartást tanúsít; 1914–1915-ben tárcanélküli miniszter a háborús kormányban.

GYENYIKIN, A. I. (1872–1947) – Cári tábornok; a fehérgárdisták dél-oroszországi fegyveres erőinek főparancsnoka. Csapatainak veresége után, 1920 márciusában emigrál.

HERZEN, A. I. (Iszkander) (1812–1870) – Orosz forradalmi demokrata író, kritikus és materialista filozófus; a forradalmi narodnyikság egyik megalapozója. 1847-ben külföldre emigrál.

HINDENBURG, Paul (1847–1934) – A német birodalom tábornagya; 1914–1918-ban a császári csapatok főparancsnoka. 1925-ben köztársasági elnökké választják. 1933-ban ő bízza meg kormányalakítással Hitlert.

JAROSZLAVSZKIJ, J. M. (1878–1943) – Régi bolsevik; 1917 októberében a fegyveres felkelés egyik vezetője Moszkvában. Tagja a párt Központi Bizottságának, és számos párttörténeti mű szerzője. Aktívan küzd a párton belüli ellenzéki csoportosulások ellen.

JELIZAROV, M. T. (1862–1919) – Régi bolsevik. Az 1905-ös forradalom idején a vasutassztrájk egyik szervezője; az októberi forradalom után közlekedésügyi népbiztos, majd a tűzkár-biztosítási és tűzvédelmi népbiztosság vezetője.

KALINYIN, M. I. (1875–1946) – Régi bolsevik; 1919-től a szovjetek központi végrehajtó bizottságának elnöke. Tagja a bolsevik párt Központi Bizottságának, majd beválasztják a Politikai Bizottságba.

KAMENYEV (Rozenfeld), L. B. (1883–1936) – 1901-ben lép be az OSZDMP-be; tagja a bolsevik Központi Bizottságnak. Az októberi forradalom után a moszkvai szovjet elnöke, majd a Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettese; Lenin halála után a Népbiztosok Tanácsának elnöke. Csatlakozik a Zinovjev és Trockij által 1926-ban alakított ellenzéki blokkhoz. Kizárják a pártból, majd visszaveszik. Az 1936-os moszkvai perben halálra ítélik.

KAUTSKY, Karl (1854–1938) – A német szociáldemokrácia és a II. Internacionálé egyik vezetője. Az első világháború kitörése után a szociálsovinisztákkal való megbékélés álláspontjára helyezkedik. Az októberi forradalmat ellenségesen fogadja.

KERENSZKIJ, A. F. (1881–?) – Szociálforradalmár szemléletű ügyvéd és képviselő. Az 1917-es februári forradalom után igazságügy-miniszter, hadügyminiszter, majd az ideiglenes kormány elnöke. 1918-ban végleg elhagyja Oroszországot, s az Egyesült Államokban telepszik le.

KOLCSAK, A. V. (1873–1920) – Cári admirális; az ellenforradalom egyik vezetője. A francia, az angol és az amerikai imperialisták támogatásával államfőnek kiáltatja ki magát, s 1918–1920-ban az Urál vidékén, Szibériában és a Távol-Keleten diktatúrát szervez. A Vörös Hadsereg elfogja, s 1920. február 7-én kivégzik.

KOLLONTAJ, A. M. (1872–1952) – 1915-ben lép be a bolsevik pártba. Az első világháború alatt az Egyesült Államokban tevékenykedik, Lenin utasításainak megfelelően. Az októberi forradalom után különféle felelős tisztségeket tölt be. 1920–1921-ben aktív tagja a „munkásellenzék" elnevezésű csoportnak. 1923-tól vezető diplomata.

KRASZIN, L. B. (1870–1926) – Régi bolsevik. Az októberi forradalom után több ízben bízzák meg külföldi államokkal folytatott tárgyalások vezetésével. 1924-ben külkereskedelmi népbiztos lesz, 1925-ben angliai ügyvivő.

KRASZNOV, P. N. (1869–1946) – Cári tábornok; 1918–1919-ben a szovjethatalom ellen harcoló kozák seregek parancsnoka.

KRILENKO, N. V. (1885–1938) – Régi bolsevik. Az októberi forradalom után a Hadügyi és Haditengerészeti Bizottság tagja, majd hadseregfőparancsnok. 1931-től az OSZSZSZK, 1936-tól a Szovjetunió igazságügyi népbiztosa.

KUJBISEV, V. V. (1888–1935) – Régi bolsevik. Az októberi forradalom idején a felkelés vezetője Szamárában (ma Kujbisev); 1918–1919-ben politikai biztos a keleti fronton. A polgárháború után jelentős szerepet tölt be a gazdasági építőmunkában.

LASEVICS, M. M. (1884–1928) – 1901-ben lép be az OSZDMP-be. Az októberi forradalom után különféle katonai tisztségeket visel, s tagja a párt Központi Bizottságának. Trockij közeli munkatársaként csatlakozik az ellenzékhez, s 1927-ben kizárják a pártból.

LIEBKNECHT, Karl (1871–1919) – Wilhelm Liebknechtnek, Németország Szociáldemokrata Pártja alapító tagjának a fia; a szociáldemokrata balszárny vezetője. Az első világháború idején internacionalista állás-

pontra helyezkedik; antimilitarista tevékenységéért 1916-ban be is börtönzik. A Spartacus Szövetségnek és a Kommunisták Németországi Pártjának egyik megalapítója. A jobboldali szociáldemokrata vezetők által fedezett ellenforradalmár katonatisztek 1919-ben orvul meggyilkolják.

LITVINOV, M. M. (1876–1951) – Régi bolsevik. Az októberi forradalom után különféle felelős posztokra kerül; egyebek közt külügyi népbiztos.

LORIOT, Ferdinand (1870–1930) – Francia szocialista. 1916-ban részt vesz a kienthali konferencián, és csatlakozik a zimmerwaldi baloldalhoz. 1920-ban belép az FKP-ba; 1927-ben jobboldali opportunizmusáért kizárják a pártból. Ezután egy ideig a trockistákkal tart.

LUNACSARSZKIJ, A. V. (1875–1933) – Régi forradalmár. Az OSZDMP II. kongresszusán a bolsevikokhoz csatlakozik; az 1905-ös forradalom után eltávolodik a bolsevizmustól, s 1917 augusztusában lép be újból a pártba. Az októberi forradalom után – 1929-ig – közoktatásügyi népbiztos. Jelentős közoktatásügyi és irodalomkritikai művek szerzője.

LUXEMBURG, Rosa (Junius) (1871–1919) – A forradalmi mozgalom aktív harcosa Lengyelországban és Németországban; a II. Internacionálé balszárnyának egyik vezetője. Az első világháború idején internacionalista álláspontra helyezkedik, ezért két ízben is bebörtönzik. A Spartacus Szövetségnek és a Kommunisták Németországi Pártjának alapító tagja. 1919-ben letartóztatják, és a jobboldali szociáldemokrata vezetők által fedezett katonatisztek orvul meggyilkolják.

LVOV, G. J. (1861–1925) – Orosz herceg; hatalmas birtokok ura. Az 1917-es februári forradalom után júliusig a minisztertanács elnöke és belügyminiszter. Az októberi forradalom után emigrál, és folytatja a harcot a szovjethatalom ellen.

MARTINOV (Piker), A. (1865–1935) – Mensevik vezető; az ökonomisták vezére. Az 1905-ös forradalom után a likvidátorok oldalára áll, az első világháború idején centrista. Az októberi forradalom után eltávolodik a mensevikektől, és 1923-ban belép a bolsevik pártba.

MARTOV (Celderbaum), L. (1873–1923) – Az OSZDMP egyik megalapítója és mensevik szárnyának egyik vezetője. Mindvégig harcol a bol-

sevizmus ellen, s az októberi forradalom után ellenséges magatartást tanúsít a szovjethatalommal szemben. 1920-ban Németországba emigrál.

MEHRING, Franz (1846–1919) – A német szociáldemokrácia balszárnyának egyik vezetője és teoretikusa; elősegíti a Kommunisták Németországi Pártjának lérejöttét.

MILJUKOV, P. N. (1859–1943) – Orosz történész; a burzsoá alkotmányos demokrata (kadet) párt egyik alapítója és vezére. Az 1917-es februári forradalom után Lvov herceg ideiglenes kormányában külügyminiszter; az októberi forradalom után külföldre távozik, s továbbra is küzd a Szovjetunió ellen.

MONMOUSSEAU, Gaston (1883–1960) – A francia szakszervezeti mozgalom kiemelkedő vezetője. 1929-ben belép az FKP-ba. Beválasztják a Központi Bizottságba, s 1932-től 1945-ig tagja a Politikai Bizottságnak. A CGTU, majd 1945-től a CGT titkára, a „La Vie Ouvrière" főszerkesztője és számos népszerű mű szerzője.

NOGIN, V. P. (1878–1924) – Régi bolsevik. Mind Oroszországban, mind külföldön tevékenykedik; gyakran helyezkedik békülékeny álláspontra.

NOSKE, Gustav (1868–1946) – Német jobboldali szociáldemokrata. A Scheidemann-kormány hadügyminiszteréként ő szervezi meg a forradalmi munkásmozgalom vérbefojtását, s fedezi Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg meggyilkolását.

OLMINSZKIJ, M. C. (1863–1933) – Régi bolsevik; az októberi forradalom aktív résztvevője, majd a „Proletarszkaja Revoljucia" folyóirat főszerkesztője és a Lenin Intézet egyik igazgatója.

ORDZSONIKIDZE, G. K. (Szergo) (1886–1937) – Régi bolsevik. Az októberi forradalom után rendkívüli meghatalmazott Ukrajnában, majd Dél-Oroszországban; elősegíti a Grúz és az Örmény Szovjetköztársaság megalakulását. A párt Politikai Bizottságának tagja, a Központi Ellenőrző Bizottság elnöke. Az első ötéves tervek idején nehézipari népbiztos.

PARVUS (Helphand), Alexander (1869–1924) – Német szociáldemokrata. Eleinte a párt balszárnyához tartozik, de az első világháború kitörése után sovinizmusba süllyed.

PETROVSZKIJ, G. I. (1878–1958) – Régi bolsevik; Jekatyerinoszláv kormányzóság képviselője a IV. dumában. Az októberi forradalom után fontos állami tisztségeket tölt be.

PJATAKOV, G. L. (1890–1937) – 1910-ben lép be a bolsevik pártba; 1917-ben a kijevi pártbizottság elnöke. Az októberi forradalom után az ukrajnai Népbiztosok Tanácsának tagja, majd a párt Központi Bizottságának tagjaként különféle gazdasági tisztségeket tölt be, s végül párizsi követ. Előbb a „baloldali kommunisták" csoportjához tartozik; 1920-ban csatlakozik a trockista ellenzékhez. 1927-ben kizárják a pártból, majd visszaveszik, s 1936-ban újra kizárják. Az 1937-es moszkvai perben halálra ítélik.

PLEHANOV, G. V. (1856–1918) – A marxizmus első propagálója Oroszországban. 1883-ban A Munka Felszabadítása néven létrehozza az első orosz marxista kört. Az OSZDMP II. kongresszusától általában a mensevikekkel tart; az első világháború idején szociálsoviniszta álláspontra helyezkedik. Az októberi forradalom után Finnországba emigrál.

RADEK, K. B. (1885–?) – 1917-ben lép be a bolsevik pártba; addig Lengyelországban és Németországban vesz részt a forradalmi mozgalomban. Az októberi forradalom után a külügyi népbiztosságon dolgozik; tagja a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának. Csatlakozik a trockista ellenzékhez, ezért 1927-ben Tobolszkba száműzik. 1929-ben amnesztiát kap; az 1937-es moszkvai perben 10 évi szabadságvesztésre ítélik; 1941-ben újból amnesztiában részesül.

RAKOVSZKIJ, G. (1873–1941) – 1917-ben lép be a bolsevik pártba; addig Bulgáriában, Romániában, Svájcban és Franciaországban vesz részt a forradalmi mozgalomban. Az októberi forradalom után az ukrajnai Népbiztosok Tanácsának elnöke. Aktív trockista, ezért 1927-ben kizárják a pártból; 1930-ban visszaveszik, 1936-ban újból kizárják. Az 1937-es moszkvai perben szabadságvesztésre ítélik.

RJAZANOV, D. B. (1870–1938) – Fiatal korától részt vesz a marxista mozgalomban. Az 1917-es februári forradalom után a szakszervezetekben dolgozik. 1917 augusztusában lép be a bolsevik pártba. A Marx–Engels–Lenin Intézet igazgatója. 1931-ben kizárják a pártból.

ROCHET, Waldeck (1905–) – Dolgozó parasztként, fiatalon lép be az FKP-ba. 1937-től tagja a Központi Bizottságnak, 1950-ben beválasztják a Politikai Bizottságba. A „La terre" főszerkesztője; irányítja

az FKP munkáját a parasztok között. 1961-től az FKP főtitkárhelyettese; 1964 óta a párt főtitkára.

SADOUL, Jacques (1881–1956) – A francia hadsereg tisztje; a szocialista párt tagja. 1917-ben Oroszországba küldik a francia katonai misszió tagjaként. Az októberi forradalom hatására a szovjethatalom híve lesz; belép a bolsevik párt francia szekciójába, s propagandát fejt ki a szovjetellenes intervenció ellen. Részt vesz a Kommunista Internacionálé I. és II. kongresszusán. Miután egy francia haditörvényszék halálra ítélte, 1924-ben visszatér Franciaországba, perújrafelvételt kér, s az újabb tárgyaláson felmentik. Haláláig tagja az FKP-nak. Forradalmi tevékenységéről több emlékiratot publikál.

SCHEIDEMANN, Philip (1865–1939) – A német szociáldemokrácia jobbszárnyának vezéralakja. 1919 februárjától júniusáig a koalíciós kormány élén áll, s vérbe fojtja a német munkások forradalmi harcát.

SEMARD, Pierre (1887–1942) – Vasúti munkás; az FKP egyik megalapítója és 1924-től 1930-ig főtitkára. 1931-től a CGTU, majd az egyesülés után a CGT-hez tartozó Vasutas Szövetség vezetője. A megszállás idején a németek kivégzik.

SZMILGA, I. T. (1892–1938) – 1907-ben lép be a bolsevik pártba; az októberi forradalom előtt a kronstadti pártbizottság tagja, a finnországi hajóhad, hadsereg és munkások területi végrehajtó bizottságának elnöke. A forradalom után az OSZSZSZK-beli Népbiztosok Tanácsának megbízottja Finnországban; a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának tagja. 1920–1921-ben a trockista ellenzékhez tartozik, ezért 1927-ben kizárják a pártból. 1930-ban visszaveszik, 1936-ban újból kizárják.

SZUHANOV, N. (1882–?) – Narodnyik publicista. Az 1917-es februári forradalom után a petrográdi szovjet tagja; 1918-tól különféle szovjet intézményekben dolgozik. 1931-ben az illegális mensevik szervezet vezetőjeként végzett tevékenységéért szabadságvesztésre ítélik.

THOREZ, Maurice (1900–1964) – Bányamunkásként kerül a kommunista mozgalomba. 1923-tól a pas-de-calais-i kommunista szervezet titkára, 1924-től a Központi Bizottság, 1925-től a Politikai Bizottság tagja; 1930-tól az FKP főtitkára. 1928-tól 1943-ig a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának tagja. Több jelentős politikai mű szerzője.

TOMSZKIJ, M. P. (1880–1936) – 1904-ben lép be a bolsevik pártba. Az októberi forradalom után a Szovjet Szakszervezetek Központi Tanácsa Elnökségének elnöke, a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács elnökségének tagja. 1928-ban csatlakozik a Buharin vezette jobboldali ellenzékhez. 1936-ban öngyilkossággal vet véget életének.

TROCKIJ (Bronstejn), L. D. (1879–1940) – 1899-től az OSZDMP tagja; 1903-tól mensevik. 1917 augusztusában, a VI. kongresszuson a „kerületköziek" csoportjával felveszik a bolsevik pártba. 1917 szeptemberétől a petrográdi szovjet elnöke. Az októberi forradalom után külügyi, majd hadügyi népbiztos, a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának elnöke, a párt Politikai Bizottságának tagja. 1923-tól 1929-ig különféle párton belüli ellenzéki csoportosulások élén áll. 1927-ben kizárják a pártból, 1929 elején kiutasítják a Szovjetunióból, 1932-ben elveszti szovjet állampolgárságát. Külföldön irányítja a trockista szervezetek megalakulását. 1940-ben, mexikói rezidenciájában egyik ellenségévé vált híve halálos végű merényletet követ el ellene. (A mexikói rendőrség és igazságszolgáltatás még a gyilkos személyazonosságát sem tudta pontosan megállapítani.)

URICKIJ, M. Sz. (1873–1918) – 1917 augusztusában lép be a bolsevik pártba, s a VI. kongresszuson beválasztják a Központi Bizottságba. Az októberi felkelés egyik szervezője. 1917 decemberében az alkotmányozó gyűlési választások előkészületeinek irányításával bízzák meg. 1918 júliusában terrorista merényletnek esik áldozatul.

VAILLANT-COUTURIER, Paul (1892–1937) – Francia jogász, író és újságíró. Az FKP egyik megalapítója; 1921-től a párt Központi Bizottságának tagja, 1928-tól a „l'Humanité" főszerkesztője.

VACETISZ, A. C. (1873–1938) – Cári ezredes; az októberi forradalom után a szovjethatalom oldalára áll. Részt vesz a baloldali szociálforradalmárok 1918-as moszkvai felkelésének leverésében. 1918 szeptemberétől 1919 júliusáig a szovjet fegyveres erők főparancsnoka.

VRANGEL, P. N. (1878–1928). – Cári tábornok. Az októberi forradalom után az angol és a francia kormány segítségével a Krím-félszigeten fehér hadsereget szervez, s megpróbálja elfoglalni Dél-Oroszországot. 1920 novemberében, hadserege döntő veresége után, külföldre menekül.

ZASZULICS, V. I. (1849–1919) – A narodnyik, majd a szociáldemokrata mozgalom egyik vezetője Oroszországban. Az OSZDMP II. kongresszusa után mensevik; nem híve az októberi forradalomnak.

ZETKIN, Clara (1857–1933) – A német szociáldemokrácia balszárnyának, majd a Kommunisták Németországi Pártjának egyik vezetője; 1921-től a Kommunista Internacionálé elnökségének tagja.

ZINOVJEV (Radomiszlszkij), G. J. (1883–1936) – 1901-ben lép be az OSZDMP-be. Az októberi forradalom után a petrográdi szovjet elnöke; a bolsevik párt Politikai Bizottságának tagja, a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának elnöke. 1926-ban Trockijjal ellenzéki blokkot alakít, noha az előző években éles harcot folytatott ellene. Kizárják a pártból, majd visszaveszik. Az 1936-os moszkvai perben halálra ítélik.

Tartalom

Előszó helyett 5

A trockizmus a bolsevizmus ellen (1903–1917) 13

A trockista „permanens forradalom" és a forradalom lenini taktikája 36

Lenin politikája a két forradalom között (1917 február–október) 60

A breszti békétől a szakszervezetek problémájáig Trockij mindenben szembehelyezkedik Leninnel (1918–1923) 92

A trockista ellenzék fellépése és veresége a Szovjetunióban (1923–1929) 130

Föl lehetett-e építeni a szocializmust egy egymagában vett országban? 163

A trockisták egységbontó tevékenysége a francia munkásmozgalomban (1924–1968) 196

Következtetések. Kalandorság vagy forradalom? 218

A kötetben szereplő egyes személyek főbb életrajzi adatai 241

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója. Szerkesztette Győri Pálné. A borító Rudas Klára munkája. Műszaki vezető Szécsi Andor. Műszaki szerkesztő Gyenes L. Gyorgy. A szedést 1970. III. 25-én kezdték meg. Megjelent 1970. X. 28-án, 10 000 példányban. Terjedelme 12,8 (A/5) ív. PL—134—K—707 3

70.1772 Athenaeum Nyomda, Budapest — Íves magasnyomás. Felelős vezető: Soproni Béla igazgató

15,— Ft